

I. OPIS YUKATÁNU¹

Yukatán nie je ostrov², ani mys, ktorý vystupuje do mora, ako si niektorí mysleli, ale pevnina. Mýlili si ho s mysom Cotoch, ktorý tvorí more vstupujúc cez záliv Ascensión³ a prechádzajúc ku Golfo Dulce. Kým na druhej strane, smerom k Mexiku, je záliv tvorený La Desconocidou⁴ predtým, ako dosiahne Campeche, alebo preto, že sú tam rozľahlé jazerá tvorené morom prichádzajúcim cez Puerto Real a Dos Bocas⁵.

Je to veľmi rovná zem, bez akýchkoľvek pohorí, a z tohto dôvodu ju nie je vidieť z lodí, iba ak priplávajú veľmi blízko k pobrežiu. Výnimkou je oblasť medzi Campeche a Champotónom, kde vidno niekoľko vŕškov a medzi nimi pahorok nazývaný Los Diablos.

Prichádzajúc od Veracruzu k zálivu Cotoch, je to menej ako 20 stupňov a pri ústí Puerto Real viac ako 23 stupňov, z jedného tohto konca do druhého je to 130 míľ šírky priamou cestou. Keďže je pobrežie nízke, veľké lode ho míňajú vo väčšej vzdialenosti. Pobrežie je špinavé, plné skál a ostrých bridlíc, ktoré ničia mnoho lodných lán, a keďže je plné bahenných usadenín, keď lode stroskotajú na pobreží, zahynie len málo ľudí.

Odliv tam býva taký veľký, zvlášť v zálive Campeche, že na niektorých miestach zanechá častokrát pol míle súše. Po takých veľkých odlivoch zostane v blate, v usadeninách, a v kalužiach veľa malých rýb, ktorými sa živí množstvo ľudí.

Z jedného rohu do druhého sa naprieč Yukatánom tiahne malé pohorie. Začína blízko Champotónu a končí pri meste Salamanca⁶, ktoré je v uhle naproti Champotónu. Toto pohorie delí Yukatán na dve časti, južná časť ide k Lacandónu⁷ a Taize⁸. Táto je neobývaná, pretože okrem obdobia, keď prší, jej chýba voda⁹. Druhá strana na severe je obývaná.

Táto krajina je veľmi horúca a slnko tam silno páli, aj keď tam nechýbajú svieže vetry, ako bríza alebo solano, ktoré tam často vládnu, k večeru zase fúka vietor od mora.

Ľudia žijú v tejto krajine veľmi dlho, našiel sa tu človek, ktorý mal stoštyridsať rokov.

Zima tu začína na sv. Františka¹⁰ a trvá do konca marca, pretože v tomto období vanú severné vetry a spôsobujú obyvateľstvu, ktoré je zle oblečené, silné prechladnutia a horúčky. Ku koncu januára a vo februári je tu krátke leto s horúcim slnkom. V tomto období, s výnimkou času, keď mesiac prichádza do novu, nepršíava. Dažde začínajú v apríli a trvajú do konca septembra. V tomto období sejú všetky svoje plodiny, ktoré napriek vytrvalým dažďom dozrievajú. V deň sv. Františka sejú zvláštny druh kukurice, ktorý sa zbiera veľmi skoro¹¹.

1. Delenie na kapitoly v pôvodnom rukopise nenachádzame a nerešpektuje ho ani Alfred M. Tozzer. Zaviedol ho však Brasseur de Bourbourg v svojom prvom vydaní tlačou Relation des Choses de Yucatan v roku 1864. Kvôli uľahčeniu orientácie ho preto väčšina prekladov akceptuje. Názvy jednotlivých kapitol zavádza prekladateľ.
2. Yukatán bol dlhý čas považovaný za ostrov. Posledný raz sa tento omyl objavil na mape Gulielmusa Nicolaia z roku 1603.
3. V rukopise „via“ prekladáme ako cez (prechod). Ascenciónom sa nazýval dnešný Honduraský záliv.
4. Desconocida bolo označenie pre západné pobrežie Yukatánu.
5. Puerto Real je ostrov východne od Isla de Carmen a Dos Bocas zrejme odkazuje na Puerto de Terminos.
6. Myslí sa Salamanca de Chetumal na juhovýchode polostrova. Španieli mali zlý zvyk pomenovávať názvom Salamanca desiatky lokalít na Yukatáne (na počesť rodiska dobyvateľa Francisca Monteja), čo neprispieva k ich presnej identifikácii.

7. Lacandónom má Landa na mysli zrejme vtedajšiu oblasť obývanú Lacandóncami, v tom čase cholskou jazykovou skupinou, ktorá nie je identická so súčasnými Lacandóncami etnicky, ale do istej miery geograficky. Obývali taktiež oblasť dnešného Lacandónskeho pralesa až po jazero Miramar.
8. Pod termínom Taiza má Landa zrejme na mysli Tah Itza, t.j. Miesto Itzov – Tayasal, ktoré ležalo pri jazere Petén Itzá v súčasnej Guatemale. Bola to posledná bašta nepodrobených Mayov, ktorá padla až v roku XXX
9. Nie je jasné, ktorú oblasť mal Landa presne na mysli, pretože buď údaju nezodpovedá vyľudnenie alebo nedostatok zrážok. Je možné, že mal na mysli oblasti na sever od jazera Petén Itzá.
10. Sv. Františka je 4. októbra a Landa tu zimou zjavne nazýva obdobie sucha (do konca marca), čo sa v oblasti celkom nekryje s chladom, potvrdzuje to zvlášť február, ktorý do tohto času na jednej strane zahŕňa, na druhej o ňom hovorí ako o najhorúcejšom mesiaci.
11. Tento druh kukurice dozrieval za 40 dní.

II: GEOGRAFIA YUKATÁNU

Táto provincia sa nazýva v jazyku Indiánov Ulumilcuz a Etelceh¹², čo znamená „krajina moriakov a jeleňov“. Tiež ju nazývajú Peten, čo znamená „ostrov“¹³, keďže ich mýlia už spomenuté zátoky a zálivy.

Keď Francisco Hernández de Córdoba prišiel do tejto krajiny, vstúpil do nej na mieste, ktoré nazval záliv Cotoch. Našiel tam akýchsi indiánskych rybárov a spýtal sa ich, čo je to za zem. Oni odpovedali „cotoch“, čo značí „naše domy a naša vlasť“¹⁴, preto dal zálivu to meno. Potom sa ich spýtal znakovou rečou, aká je to krajina, a oni odpovedali „ci uthan“¹⁵, čo znamená „oni tak hovoria“, a odtiaľ ju Španieli nazývajú Yukatán¹⁶. O tomto rozpovedal starý conquistador Blas Hernández, ktorý bol s adelantadom¹⁷ prvý krát.

Na južnej strane Yukatánu sa nachádzajú rieky Taiza a hory Lacandónu¹⁸, medzi južnou a západnou stranou sa rozkladá provincia Chiapa¹⁹. Dostať sa k nej je možné po prekonaní štyroch riek, ktoré sa spúšťajú z hôr, spájajú sa s ďalšími a spoločne vytvárajú San Pedro a San Pablo, rieku, ktorú objavil v Tabasku Grijalva. Na západe sa nachádza Xicalango a Tabasko, čo je jedna a tá istá provincia.

Medzi touto provinciou Tabasko a Yukatánom sa nachádzajú dve ústia prerušené brehom mora. Väčšie z nich má šírku jednu míľu, to druhé nie je až také veľké. More do týchto ústí naráža tak prudko, že vytvára veľké jazero hemžiacie sa všakovakými rybami. Je v ňom toľko ostrovčekov, že Indiáni robia na stromoch značky, aby našli správnu cestu po vode z Tabaska na Yukatán a späť.²⁰ Na plážach a piesčiniach týchto ostrovov žije množstvo rozličných morských vtákov, ktoré sú krásne a hodné obdivu. Tiež sú tam nekonečné možnosti poľovačky na jeleňov, králikov, prasiat toho druhu aký žije v tejto zemi²¹, a opíc, ktoré sa na Yukatáne nenachádzajú. Majú tam množstvo leguánov, ktoré ohromujú. Na jednom z ostrovov sa nachádza obec nazývaná Tixel²².

Na severe sa rozprestiera ostrov Kuba a okolo 60 míľ priamo naproti je Havana. Len o niečo ďalej sa nachádza jeden kubánsky ostrovček nazývaný Pinos.

Na východe sa nachádza Honduras a medzi Hondurasom a Yukatánom je veľmi veľký morský záliv, ktorý Grijalva nazval Bahía de Ascensión. Je plný ostrovčekov až do takej miery, že sa o ne rozbíjajú lode, predovšetkým tie, čo idú za obchodmi z Yukatánu do Hondurasu.

Už je to asi 15 rokov, čo sa tam rozbila jedna loď s mnohými ľuďmi a nákladom odevov. Po stroskotaní sa utopili všetci okrem akéhosi Majuelasa a ďalších štyroch, ktorí sa zachytili veľkého stožiaru z lode. Potom sa takto plavili tri alebo štyri dni, ale nepodarilo sa im prísť na žiadnom z ostrovčekov. Keď im došli sily, všetci sa utopili, okrem Majuelasa, ktorý sa zachránil polomŕtvy, živiak sa morskými slimákmi a slávkami. Z ostrovčeka sa dostal na pevninu pomocou plte, ktorú urobil, ako sa mu najlepšie dalo, z konárov. Keď sa dostal na pevninu, hľadal na pobreží niečo na jedenie. Narazil tam na kraba, ktorý mu odštikol palec na ruke po prvý kĺb, čo mu spôsobilo obrovskú bolesť. Potom sa opatrne vybral cez hustý les smerom k dnešnému mestu Salamanca. Keď sa zotmel, vyliezol na strom a uvidel odtiaľ veľkého jaguára, ktorý číhal na laň. Videl, ako ju ulovil a tak sa mohol na druhý deň najesť zo zvyškov, čo tam zostali.

Na Yukatáne, poniže zálivu Cotoch, vytvorilo more medzi pevninou a ostrovom Cuzmil²³ kanál, ktorý má okolo 5 míľ šírky a tečie veľmi prudko.

Cuzmil je ostrov 15 míľ dlhý a 5 míľ široký. Žije na ňom len málo Indiánov, ich jazyk a obyčaje sa nelíšia od yukatánskych. Nachádza sa 20 stupňov na tú stranu od rovníka.

Ostrov Isla de las Mugerres²⁴ sa nachádza 13 míľ poniže zálivu Cotoch a 2 míle od pevniny, naproti Ekabu²⁵.

12. Správne „u luumil kutz yetel keh“, „krajina moriakov a jeleňov“. Toto sebaoznačenie, pripomínajúce biblickú „krajinu mlieka a medu“ býva často spochybňované. Na druhej strane, niektoré pôvodné lokálne názvy yukatánskych oblastí ako Kehpech, Akankeh, alebo Uyalkeh obsahujú v sebe označenie pre jeleňa (keh), čo by túto zmienku mohlo robiť hodnovernou.
13. Petén však znamenal maysky okrem „ostrov“, aj „provincia“, alebo „región“.
14. Bernal Díaz popisuje, že nedorozumenie vzniklo z výrazu „cones catoche“, čo značí „poďte do môjho domu“ a skutočne sa dá skôr predpokladať súvislosť s pozvaním do domu, ako s výrazom „naša vlasť“, pre ktorý nejestvuje etymologické opodstatnenie a je možné, že ho tam doplnil len niektorý z opisovačov Landovho Relación.
15. Ci u than (Ki u than) znamená skutočne „hovoriť“ alebo „on hovorí“ a je to bežný obrat počas rozhovoru.
16. Yucatán však nebol prvým španielskym názvom polostrova, spočiatku bol označovaný ako Isla de Santa Maria de los Remedios.
17. S vrchným veliteľom, resp. guvernénom. Túto funkciu španielskej koloniálnej správy nechávam aj ďalej v texte v pôvodnom tvare.
18. Pod riekami Taiza (Tayasalu) mal Landa na mysli zrejme rieku San Pedro Limon a stredný tok rieky Usumacinty. Pod horami Lacandónu asi pohoria východne od nich.
19. Chiapas
20. Išlo zjavne o starú, dôležitú obchodnú trasu mayských Putúnov, ktorí zabezpečovali na veľkých kánoe obchod medzi Tabaskom a Yukatánom, ale aj s ostatnými mayskými oblasťami.
21. Ide o pekari, maysky nazývané kitan.
22. Táto lokalita niesla názov podľa bohyně Ix Chel (na niektorých mapách zapísané aj ako Tichel) a Mayovia, ktorí tam žili hovorili chontalským dialektom.
23. Cuzmil je nesprávny zápis názvu Cozumel, ktorý nesie tento ostrov dodnes. Je to však tiež skomolenina od pôvodne mayského Ah Cuzamil Peten, čo

- značí „Lastovičí ostrov“. Tento ostrov bol kultovým miestom yucatéckych Mayov, predovšetkým žien, ktoré tu uctievali bohyňu materstva a plodnosti Ixchel.
24. Dnešný rovnomenný ostrov zapisovaný ako Isla de Mujeres, bol pôvodne tiež kultovým miestom bohyne Ixchel, patrónky žien, preto doslovne „Ostrov Žien“.
 25. Ekab bol jeden z predkolumbovských mayských mestských štátov na Yukatáne, jeho územie pokrývalo väčšiu časť východného pobrežia polostrova.

III. OBJAVENIE YUKATÁNU ŠPANIELMI

Podľa toho, čo sa hovorí, boli prvými Španielmi, ktorí sa dostali na Yukatán Gerónimo de Aguilar, pôvodom z Eciji a jeho druhovia. V čase nepokojov v Dariéne, v roku 1511, počas sporov medzi Diegom de Nicuesa a Vascom Núñez de Balboa, sprevádzali Valdiviu, ktorý vyrazil na karavele do Santo Dominga, aby upovedomil admirála a guvernéra o tom, čo sa stalo, a tiež, aby priniesli dvadsať tisíc dukátov pre kráľa.

Keď sa táto karavela priblížila k Jamajke, zišla na plytčinu, ktorú nazývajú Víboras²⁶, kde stroskotala. Nezachránilo sa viac, ako dvadsať ľudí, ktorí sa s Valdiviom nalodili do člna bez plachiet, so zlými veslami a bez akýchkoľvek potravín. Plávali po mori trinásť dní. Po tom, ako približne polovica z nich zomrela od hladu, pristáli na pobreží Yukatánu, v provincii, ktorá sa nazýva Maya, podľa ktorej sa jazyk na Yukatáne volá maya than, čo znamená „mayský jazyk“²⁷.

Títo úbožiaci sa dostali do rúk zlého kazika²⁸, ktorý obetoval Valdiviu a jeho ďalších štyroch druhov svojim idolom a potom z ich tiel usporiadal hostinu pre svoj ľud. Potom prikázal vykŕmiť Aguilara, Guerreru a ďalších piatich alebo šiestich. Tí však rozlámali väzenie a ušli do lesa. Vybrali si k inému pánovi, nepriateľovi toho prvého, ktorý bol pokojnejší. Jeho nástupca bol ku nim veľmi milostivý, ale okrem Géronima de Aguilar a Gonzala Guerrera, všetci podľahli chorobám.

Z tých dvoch bol Aguilar dobrým kresťanom a mal modlitebnú knižku, podľa ktorej rozoznával sviatky. Bol zachránený príchodom markíza Hernanda Cortésa v roku 1518.²⁹ Guerrero, keď sa naučil mayský jazyk, odišiel do Chectemalu³⁰, čo je Salamanca na Yukatáne. Tam ho prijal pán menom Nachankan³¹. Ten ho poveril vedením vojenských záležitostí, ktoré Guerrero veľmi dobre ovládal a mnohokrát zvíťazil nad nepriateľmi svojho pána. Učil Indiánov bojovať, ukázal im ako stavať pevnosti a bašty. Vďaka tomu, a tiež preto, že sa choval ako Indián, získal si veľký rešpekt. Oženili ho s veľmi významnou ženou, s ktorou mal deti. Preto sa už nikdy neusiloval o záchranu, ako to robil Aguilar. Naopak, potetoval si telo, nechal si narásť dlhé vlasy a dal si prepichnúť uši, aby mohol nosiť náušnice, ako Indiáni. A zrejme sa stal tiež modloslužobníkom ako oni³².

V roku 1517, počas Veľkého pôstu³³, vyplával Francisco Hernández de Córdoba zo Santiaga de Cuba s tromi loďami, aby získal otrokov do baní, pretože obyvateľstva Kuby ubúdalo. Ďalší hovoria, že odišiel objavovať nové kraje. Za lodivoda si vzal Alaminosa³⁴ a dosiahol ostrov Isla de Mujeres, ktorému dal toto meno, pretože tam našiel modly bohýň tej zeme, ako napríklad Aixchel, Ixchebeliax, Ixhunie, Ixhunieta³⁵. Boli oblečené podobne ako je to zvykom u Indiánok, mali nízko uviazaný opasok a rovnako zakryté prsia. Budova chrámu bola z kameňa, čomu sa čudovali. Našli tam nejaké veci zo zlata a vzali ich. Potom prišli do zálivu Cotoch a odtiaľ odplávali ku Campechskému zálivu, kde sa vylodili v nedeľu na sv. Lazara a preto ho nazvali Lázaro.³⁶ Miestny pán ich dobre prijal a Indiáni boli výzorom Španielov ohromení, dotýkali sa ich brád a tiel.

V Campeche našli v mori, blízko pevniny budovu, ktorá bola štvorcová a na všetkých stranách stupňovitá. Na jej vrchole sa nachádzala modla s dvoma zúrivými zvermi, ktoré jej hrýzli slabiny a široký a tučný had z kameňa, ktorý hltal leva. Tieto zvieratá boli celkom pokryté krvou obetí.

V Campeche sa dozvedeli, že sa nachádzajú vedľa veľkého mesta, ktorým bol Champotón. Keď tam dorazili, miestny pán menom Mochcouh³⁷, bojovný človek, poslal proti Španielom svojich ľudí. Keď Francisco Hernández uvidel, čo sa stalo, a aby sa nezdalo, že má menšiu odvahu, postavil svojich ľudí tiež do bojového šíku a uviedol do chodu lodné delostrelectvo. Aj keď bol pre Indiánov zvuk, dym a oheň z výstrelov niečím novým, neprestali s hlasným pokrikom útočiť. Španieli sa bránili, rozdávali kruté rany a mnohých zabili. Ale vládca Indiánov podnecoval svojich ľudí k takej odvahe, že Španieli museli ustúpiť. Indiáni zabili dvadsiatich Španielov, päťdesiatich zranili a dvoch zajali, tých však neskôr obetovali. Francisco Hernández sám utŕžil tridsaťtri rán a tak sa vrátil smutný na Kubu. Tam ohlásil, že tá zem je veľmi dobrá a bohatá, čo doložil zlatom, ktoré vzal na Isla de Mujeres.

Tieto novinky podnietili Diega Velázquez, guvernéra Kuby, aj mnohých iných, aby vypravil svojho synovca Juana de Grijalvu so štyrmi loďami a dvesto ľuďmi, bol s ním aj Francisco Montejo, ktorému patrila jedna z lodí. Vyplávali prvého mája roku 1518.

Vzali so sebou toho istého lodivoda Alaminosa a prišli na ostrov Cuzmil, odkiaľ už lodivod videl Yukatán. Ale kým predtým, s Franciscom Hernándezom riadil loď doprava, teraz sa rozhodol oboplávať ho, aby sa presvedčil, či je to ostrov. Vydali sa teda doľava, až priplávali k zálivu, ktorý nazvali Ascensión, pretože v ten deň do neho vstúpili³⁸. Potom sa otočili a plávali popri pobreží až kým sa nedostali znova do Champotónu. Tam im, pri dopĺňaní zásob vody, zabili jedného muža a päťdesiatich zranili, medzi nimi Grijalvu, ktorého zasiahli dvoma šípami a vybili mu jeden celý a ešte aj polovicu zuba. Podľa tejto udalosti nazvali ten prístav Puerto de Mala Pelea³⁹. Počas tejto cesty objavili Nové Španielsko, Pánuco a Tabasko, čo im trvalo spolu päť mesiacov. Keď chceli pristáť pri brehu v Champotóne, Indiáni vyrazili proti nim s takou odvahou, že sa so svojimi kánoe priblížili celkom k lodiam, aby mohli na ne strieľať šípy. Španieli preto radšej zdvihli plachty a unikli.

Keď sa Grijalva vrátil po svojich objavoch a obchodoch z Tabaska a Ulúa⁴⁰, na Kube sa práve nachádzal veľký kapitán Hernando Cortés. Keď sa do počul noviny o toľkej zemi a takých bohatstvách, prejavil želanie vidieť ich a získať ich pre Boha, pre svojho kráľa, pre seba a pre svojich druhov.

26. Víboras, čiže „Zmyje“ alebo „Hady“ boli pobrežné rify južne od Jamajky oficiálne dnes nazývané Pedro Cays. Okrem Víboras tam bolo ďalšie nebezpečne plytké miesto nazývané Los Alacranes „Škorpióni“.
27. Maya than skutočne znamená mayský jazyk. Prvý krát sa so slovom Maya alebo Maia stretávame v rukopise brata Krištofa Kolumba Bartolomea Kolumba, ktorý napísal v Ríme okolo roku 1505. Popisuje tam obchodné kánoe, na ktoré narazila štvrtá Kolumbova výprava v roku 1502 pri ostrove Guanaja a ktorého osádka označila oblasť odkiaľ pochádza ako Maiam. V edícii, ktorú o tejto udalosti vydal Peter Martyr v roku 1516 sa popisuje tá istá situácia s tým, že oblasť bola posádkou kánoe údajne označená ako dva regióny, jeden sa nazýval Taia a druhý Maia. Aj keď vznikajú isté pochybnosti, či sa termín Maian, vzhľadom k miestu stretnutia Columbovej lode s Maymi, netýkal skôr Hondurasu (pobrežia dnešného Belize). Na druhej strane, boli to zjavne obchodné kánoe a ich pôvod mohol byť yukatánsky, zvlášť ak vezmeme do úvahy samotný názov mesta Mayapán, ako mocenského centra na Yukatáne. V tom prípade by minimálne v čase

panovania dynastie Cocomov, nemusel byť Maian len lokálnym označením, ale mohol sa skutočne vzťahovať k celej ich ríši. Po páde Mayapánu v roku XXXX už možno išlo len o lokálne označenie širšieho okolia bývalého centra. Samotné etymológie, ktoré sa pokúšajú objasniť pôvod označenia Mayovia nie sú príliš presvedčivé. Jedna skupina predpokladá, že išlo o pejoratívne označenie od susedných provincií (inak pri exoetnonymách pomerne častá situácia), ktoré nazývali Indiánov z provincie Kopol a Kochuah výrazom Ahmaya, čo značí niečo v zmysle „nízki“ alebo „podlí“ ľudia. Tak ich nazývali obyvatelia provincie Chiquinchel. Achmaya, ako sa vraj nazýval ich jazyk, by zase znamenalo „zženštilý“, „nemužný“. Iný, tentokrát zjavne nesprávny výklad hovorí, že slovo maya má svoj základ vo výraze ma-ay-ha, čo značí „zem bez vody“.

28. Slovo kazik nie je mayské a Španieli si ho osvojili v karibskej oblasti pre označenie lokálnych vládcov. V tomto prípade išlo zrejme o vládcu provincie Xamanzana, ktorý sa nazýval Ah K'in Kutz (Slnečný Moriak).
29. Shopnosť Géronima de Aguilar hovoriť a rozumieť maysky napokon nepriamo pomohla Cortésovi dobyť Mexiko, pretože Aguilar tlmočil španielske požiadavky a povely maysky pre Malinche, ktorá ovládala mayčinu aj jazyk nahuatl, a takto sprostredkovane zabezpečovala komunikáciu s Aztékmi, ale predovšetkým s Tlaxcaltékmi, bez ktorých pomoci by Cortés sotva niečo dosiahol.
30. Chetumal.
31. V preklade jeho meno znamená pravdepodobne Dom Nebeského Hada alebo Veľký Nebeský Had.
32. Guerrerova oddanosť Mayom šla nakoniec tak ďaleko, že viedol ich vojská proti Španielom. Dokonca veľké porážky Cordobu a Grijalvu boli vraj plánované a vedené priamo Guerrerom. Bol taktiež zodpovedný za veľké ťažkosti výpravy Alonsa de Avila na juhovýchode. Pri jednej z bitiek proti Avilovi severne od Chequitaquilu oznámili indiánski zajatci Španielom, že Guerrero v boji zahynul.
33. Medzi 22. marcom a 25. aprílom.
34. Antonio de Alaminos bol slávnym kormidelníkom štvrtej Kolumbovej výpravy.
35. Ix Chel a Ix Chebel Yax sú dva aspekty lunárnej bohyně (v nove a v splne), z ktorých prvá „Pani Dúhy“ zodpovedala za plodnosť zeme, ale aj žien a pôrody detí a bola pravdepodobne manželkou boha dažďa Chaka, kým druhá „Pani v Modrej Sukni“ bola starenou, manželkou najvyššieho boha Itzamnu, patrónkou ženských prác a remesiel. Obe súviseli s chorobami, ale aj s ich liečením, s vodou, ale aj so záplavami. V prípade bohýň Ix Hun Ye a Ix Hun Ye Ta(h), nemáme hodnoverné informácie, ktoré by ich bližšie identifikovali. Je pravdepodobné, že išlo len o jednu bohýňu (slovo ta (tah), zrejme len zdôrazňuje, že ide o vládkyňu (tah = pán, vládca). Hypoteticky by sme ju mohli priradiť k bohu kukurice, ktorý sa nazýval Hun Nal Ye (Jedna Zjavená Kukurica), čo sa väzbou Ix Hun Ye - Ix (femininum) a identickým Hun Ye (Jedna Zjavená Pani) ponáša na jej predpokladaného božského partnera. Vylúčiť však nemožno ani to, že všetky názvy odkazujú k rôznym epifániám jedinej bohyně Luny.
36. 23. februára 1517.

37. Inde Landa uvádza Mochkonoli. V skutočnosti ide zrejme o Mochan Kouoh, slávne rodové meno na Yucatáne, napr. v dynastii Xiu bol Mochan Xiu, alebo poznáme Juana Kouoha z Yaxcaby a pod.
38. V deň Nanebavstúpenia.
39. „Prístav zlej bitky.“
40. Úlua je odvodené od nahuaského Culhua (mesto Culhuacán, Culhuovia – miestny názov pre Aztékov). Španieli tak pomenovali ostrov San Juan s pevnosťou neďaleko Veracruz.

IV. AKO ZÍSKAL CORTÉS TLMOČNÍKOV

Hernando Cortés sa vypravil z Kuby s jedenástimi loďami, z ktorých najväčšia mala výtlak sto ton. Ustanovil na nich jedenásť kapitánov, pričom jedným z nich bol on sám. Viezli spolu päťsto ľudí, nejaké kone a obchodný tovar na výmenu. Ako kapitán s ním išiel Francisco Montejo a už zmienený Alaminos, ktorý bol hlavným lodivodom flotily. Na vlajkovej lodi dal vztýčiť modro-bielu zástavu na počesť Našej Pani, ktorej obraz, spolu s krížom, postavil vždy tam, odkiaľ odstránil pohanské idoly. Na zástave bol červený kríž, okolo ktorého bol nápis: „Amici sequamur crucem, et si nos habuerimus fidem, in hoc signo vincemus.“⁴¹

S touto flotilou, bez ďalšej výbavy, prišiel na Cuzmil s desiatimi loďami, pretože jednu od nich oddelila búrka. Neskôr prirazil k pobrežiu, a to od severu, kde našiel pekné budovy z kameňa pre ich idoly a bohaté osídlenie. Avšak keď ľudia uvideli toľko lodí a vojakov, ktorí sa vylodili na breh, utiekli do hôr.

Španieli vpadli do mesta, vyrabovali ho a ubytovali sa v ňom. Keď prehládali les, aby našli nejakých ľudí, narazili na vládcovu ženu aj s deťmi. S pomocou Melchora, indiánskeho tlmočníka, ktorý sprevádzal Francisca Hernándeza a Grijalvu, pochopili, že je to žena miestneho vládcu. Cortés jej dal, aj deťom, mnoho darčiekov a prinútil ich poslať pozvanie pre vládcu⁴², ktorého, keď prišiel, prijal Cortés veľmi láskavo, dal mu dary, vrátil mu ženu a deti, ako aj všetky veci, ktoré pobrali z mesta. Požiadal ho, aby sa Indiáni vrátili do svojich domovov, a keď sa vracali, každému z nich vrátil všetko, čo mu patrilo. Keď ich upokojil, kázal im o márnosti ich idolov a presviedčal ich, aby uctievali kríž, ktorý postavil na ich chrámy spolu s podobizňou Našej Panej, a tým ukončil verejné modloslužobníctvo.

Tam sa Cortés dozvedel, že šesť dní⁴³ od nich sa nachádzajú akýsi bradatí ľudia v moci jedného miestneho vládcu. Presviedčal Indiánov, aby ich išli pozvať, a našiel sa jeden, ktorý sa na to podujal, aj keď s ťažkosťami, pretože mali strach z pána tých bradatých ľudí. Napísali mu tento list:

„Ctení páni, vyplával som z Kuby s flotilou jedenástich lodí a s päťsto Španielmi. Priplával som sem, na Cuzmil, odkiaľ vám píšem tento list. Obyvatelia tohto ostrova mi potvrdili, že v tej zemi sa nachádza päť alebo šesť bradatých mužov a všetci sa nám veľmi podobajú. Nevedia mi dať, ani opísať ďalšie ich znaky, no na základe toho sa domnievam, ba pokladám za isté, že ste Španieli. Ja a títo hidalgovia⁴⁴, ktorí prišli so mnou osídliť a objaviť tieto krajiny, vás prosíme, aby ste do šiestich dní od obdržania tohto listu, bez výhrad a neodkladne prišli za nami. Ak prídete, spoznáme sa a budeme vám vďační za dobré služby, ktoré od vás dostane táto armáda. Posielam pre vás jednu brigantínu a dve ďalšie lode, kvôli bezpečnosti.“

Indiáni odniesli ten list zakrútený vo vlasoch a doručili ho Aguilarovi. Ale keďže tam Indiáni boli dlhšie, než bol dohodnutý čas, pokladali ich za mŕtvych a lode sa vrátili do prístavu Cuzmilu. Keď Cortés uvidel, že sa nevrátili ani Indiáni, ani bradatí ľudia, na druhý deň zdvihol plachty. Ale v ten istý deň začala jedna z lodí naberať vodu a museli sa vrátiť do

prístavu, aby ju opravili. Medzitým Aguilar, ktorý dostal list, prešiel na kánoe prieplovom medzi Yukatánom a Cuzmilom⁴⁵. Keďže ho uvideli z flotily, išli sa pozrieť, kto to je. Aguilar sa ich spýtal, či sú kresťania, a keď mu prisvedčili a potvrdili, že sú Španieli, Aguilar sa rozplakal od radosti, hodil sa na kolena, ďakoval Bohu a pýtal sa Španielov, či je streda⁴⁶.

Španieli ho vzali, celkom nahého, ako prišiel, ku Cortésovi, ktorý ho obliekol a preukázal mu mnoho láskavosti. Aguilar mu vyrozprával o svojom stroskotaní, ťažkostiach, smrti svojich druhov, a tiež, že nie je možné upovedomiť Guerrera za taký krátky čas, pretože je odtiaľ vzdialený viac ako 80 míľ.

S Aguilarom, ktorý sa ukázal byť výborným tlmočníkom, sa vrátil Cortés ku kázaniu o uctievaní kríža a vyhadzovaní idolov z chrámov. Hovorila, že Cortésova kázeň zanechala na obyvateľov Cuzmilu taký dojem, že vychádzali na pláž, kadiaľ prechádzali Španieli a hovorili im: „María, María, Cortés, Cortés“.

Cortés odtiaľ vyplával a minul Campeche, bez toho, aby sa tam zastavil, až kým nepristal v Tabasku, kde medzi inými vecami a Indiánkami, ktoré mu darovali obyvatelia Tabaska, dostal Indiánku, ktorá sa neskôr volala Marina⁴⁷. Pochádzala z Xalisco⁴⁸ a bola dcérou šľachticov, ako malú ju ukradli a predali do Tabaska. Odtiaľ ju predali znova do Xicalanga a Champotónu, kde sa naučila jazyku Yukatánu, preto bola schopná rozumieť Aguilarovi. Týmto činom Boh zaopatril Cortésa dobrými a vernými tlmočníkmi, od ktorých bol dôverne oboznámený so záležitosťami celého Mexika⁴⁹. Marina vedela toho veľa, vďaka stykom s trhovníkmi a významnými ľuďmi, ktorý o tom hovorievali denne.

41. „Bratia, nasledujme kríž, a ak budeme mať vieru, v jeho znamení zvíťazíme“.
42. Nie je isté, či išlo o vládcu celého Cozumelu, pretože Cozumel bol samostatným mestským štátom, alebo išlo o „bataba“, jedného z lokálnych vládcov jedného z troch cozumelských miest. Aj keď ho niektoré údaje identifikujú ako Cumuxa, ktorý bol, ako vládca Cozumelu, súčasťou delegácie ku Canekovi, vládcovi Itzov, pravdepodobnejšie išlo o vládcu menom Ah Naum Ah Pat, o ktorom sa zachovali dobové záznamy ako o vládcovi troch cozumelských miest. Ešte aj v sčítaní ľudu z roku 1570 sa ako vládca - batab San Miguel na Cozumele uvádza jeho potomok Francisco Pat.
43. V origináli sa píše o vzdialenosti „šiestich slnc“ a tu, ani nižšie v liste nie je isté, či sa myslí iba vzdialenosť tam, alebo tam aj späť.
44. Hidalgo znamená šľachtic, resp. rytier.
45. Tento prieplov bol veľmi nebezpečný pre jeho prudký tok a víry, jeho prekonanie bolo opradené mnohými poverami. V každom prípade to bol od Aguilara obdivuhodný výkon.
46. Aguilar si uchovával nádej na vyslobodenie tak, že celú dobu zajatia počítal čas podľa kresťanských sviatkov v svojej modlitebnej knižke.
47. Marina sa volala vlastným menom v jazyku nahutl Malinalli alebo Malintzin, čo Španieli komolili na Malinche. Malinche zostalo jej prezývkou aj po prijatí krstu, kde dostala meno Marina. Paradoxne, keďže sa stala Cortésovou milenkou, tlmočnicou, hovorkyňou a poradkyňou pri dobýjaní Mexika a spojenci i porazení dostávali všetky Cortésove slová cez jej ústa, prezývkou Malinche volali Indiáni napokon samotného Cortésa.
48. Jalisco je zrejme omylom zamenené za Xicalango. Podľa hodnoverných záznamov Bernal Díaz sa Marina narodila v Paynala, 8 míľ od Coatzacoalcos, ako dcéra miestneho kazika. Po jeho smrti sa matka znova vydala a dcéru tajne poslala do Xicalanga, odkiaľ bola predaná do Tabaska.

49. Tlmočenie najskôr prebiehalo tak, že Marina prekladala z nahuatlu do mayčiny a Aguilar z mayčiny do španielčiny a naopak. Marina však hovorila zrejme chontalskou mayčinou, akou sa hovorilo v Tabasku a nie yukatéckou, ktorú ovládal Aguilar, čo bolo dosť odlišné. Predpokladá sa však, že yukatéčtinu sa mohla naučiť od miestnych trhovníkov. Takto reťazovo sa potom viedla všetka komunikácia s Aztékmi. Marina sa ale rýchlo naučila sama španielsky a bola schopná prekladať z nahuatlu do španielčiny a naopak, bez sprostredkovania mayčinou, čím sa stala neodmysliteľnou sprievodkyňou Cortésa a jeho pravou rukou. Okrem toho, bola výbornou diplomatkou a jej posolstvá k Indiánom neboli len čisté preklady, ale aj zanietené politické a náboženské prejavy. Mnohí sa domnievajú, že to bola práve Marina / Malinche, kto v skutočnosti dobyl Mexiko a nie Cortés.

V. STARÉ STAVBY NA YUKATÁNE

Niektorí starí ľudia na Yukatáne hovoria, že počuli od svojich predkov, že táto krajina bola osídlená ľuďmi, ktorý prišiel z východu a že ich zachránil Boh tým, že im otvoril dvanásť ciest cez more. Ak by to bola pravda, potom je treba dodať, že by všetci obyvatelia Indii pochádzali z pokolenia Židov⁵⁰. A podľa toho, že prešli Magallanesovu úžinu, museli ísť a rozšíriť sa viac ako na dvesto míľ od krajiny, ktorej dnes vládne Španielsko.

V tejto zemi je len jeden jazyk, čo veľmi napomáha pri ich obracaní, aj keď na pobrežiach sú nejaké rozdiely v slovách a v prízvuku.⁵¹ Ľudia z pobrežia sú viac uhladení v svojom správaní, aj v jazyku, ich ženy si tiež zakrývajú prsia, čo tie z vnútrozemia nerobia.

Táto krajina je rozdelená na provincie prináležiace k španielskym mestám. Provincie Chectemal a Bachalal sú podriadená Salamanke, provincie Ekab, Cochuah a Cupul⁵² patria pod Valladolid. Provincie Ah Kin Chel, Izamal, Zotuta, Hocabai Humun⁵³, Tutuxiú⁵⁴, Cehpech a Chakan sú podriadené mestu Mérida. Napokon provincie Camol⁵⁵, Campech, Champutun⁵⁶ a Tixel patria pod San Francisco de Campeche.

Na Yukatáne je mnoho nádherných stavieb, čo je jedna z najpozoruhodnejších vecí, aké boli objavené v Indiách. Všetky sú urobené z veľmi dobre opracovaného kameňa, aj keď v tejto krajine niet kovu, ktorým by ho mohli opracovať.

Tieto budovy stoja blízko jedna pri druhej a sú to chrámy⁵⁷. Dôvodom, prečo ich postavili tak veľa je to, že sa obyvateľstvo stále sťahovalo a každé mesto postavilo chrám, využívajúc veľké zásoby kameňa, vápna a istého druhu bielej hliny⁵⁸, vhodnej na stavby. Tieto budovy nepostavili iné národy, ale Indiáni, čo vidno aj podľa kamenných ľudských postáv, ktoré sú nahé, zakrývajú svoju cudnosť len širokým pruhom látky, ktorý sa nazýva v ich jazyku ex, ako aj podľa ďalších znakov, ktoré nosia Indiáni⁵⁹.

Keď bol autor tejto knihy ako mních v tej zemi, našla sa v jednej budove, ktorú búrali, veľká urna s tromi držadlami, pomalovaná zvonka striebistými plamienkami. Vo vnútri bol popol zo spáleného tela a nejaké kosti z rúk a nôh neobyčajnej veľkosti.⁶⁰ Boli tam tiež tri korálky zo vzácného kameňa toho druhu, ktorý používali Indiáni namiesto peňazí⁶¹.

Takýchto stavieb bolo v Yzamale⁶² spolu jedenásť alebo dvanásť, ale nezachovala sa žiadna spomienka na ich stavitel'ov. V jednom z nich bol na žiadosť Indiánov zriadený v roku 1549⁶³ kláštor nazvaný San Antonio. Ďalšie najvýznamnejšie stavby sú v Tikoch⁶⁴ a Chichenizá⁶⁵, tie budú opísané neskôr.

Chichenizá je veľmi dobré sídlo, vzdialené desať míľ od Izamalu a jedenásť od Valladolidu. Hovoria, že tam panovali traja bratia, ktorí do tej krajiny prišli od západu. Boli vraj veľmi zbožní, preto tam postavili nádherné chrámy. Žili bez žien⁶⁶ a veľmi počestne.

Avšak, keď jeden z nich zomrel alebo odišiel, zostávajúci dvaja sa stali nespravodlivými a nečestnými, preto ich zabil.

Výzdobu hlavnej budovy⁶⁷ opíšeme neskôr, rovnako aj spôsob, ako hádzali do studne živých ľudí určených na obetovanie spolu s ďalšími cennými predmetmi⁶⁸. Studňa je viac ako sedem štádií hlboká po hladinu vody⁶⁹ a viac ako sto stôp široká, je krásne formovaná do okrúhla a vrezaná do skaliska. Voda sa zdá byť zelená, čo vraj spôsobuje vegetácia, ktorou je obkolesená.

50. Teória o tom, že Mayovia sú jedným z desiatich stratených kmeňov izraelských sa objavuje už u Las Casasa a mala ešte dlhú životnosť (až do 19. storočia). Landa však nepatrí k jej protagonistom.
51. Na Yukatáne sa skutočne hovorilo jednotným jazykom – yukatéčtinou, ktorú označovali ako mayathan „mayský jazyk“. Spomínané odlišnosti sa zrejme týkajú Campeche, kde sa údajne hovorilo dialektom „campechthan“ a Tixchelu, kde sa však už hovorilo putunskou mayčinou „putunthan“, teda chontalštinou.
52. Cupul bola vládnuci rod v oblasti Chichén Itzá, podľa neho Cupulovia, aj názov provincie Cupul.
53. Zapísané aj ako Hocabaihomun. Ide o dve hlavné mestá Hocaba a Homun, ktoré dali meno tejto provincii.
54. Správne Tutul Xiu, podľa najslávnejšieho vládnuceho rodu na Yukatáne, ktorého genealógiu obsahuje rukopis z Oxkutzcabu. Hlavným mestom Xiov bolo Mani.
55. Správne Canul.
56. Ide zrejme o Chakanputun, dnešný Champotón, ktorý zohral úlohu v raných dejinách Itzov.
57. Táto Landova identifikácia je pozoruhodná, lebo v jeho časoch sa aj v nepokresťančených oblastiach vykonávali staré rituály skôr v malých rodinných svätyniach z netrvanlivých materiálov.
58. Išlo o tzv. sac cab, bielu hlinku získavanú miešaním vápna a ílovitej hliny. Mala široké použitie pri stavbách, ale aj pri rituáloch, napr. v súčasnosti u Lacandóncov ako sac lu'um, pri manipulácii s kopálovou živicom.
59. Landove odhalenie kamenných budov, ako výtvorov autochtónneho obyvateľstva predbehlo svoju dobu o niekoľko storočí.
60. V tomto prípade sa Landa zrejme spoľahol na opis jeho informátorov, pretože medzi Maymi bola, a v niektorých oblastiach stále je, rozšírená predstava, že ich predkovia boli obry.
61. Išlo o korálky alebo tzv. perly z jadeitu, nefritu, serpentínu alebo ďalších polodrahokamov zelenej alebo zelenomodrej farby, ktorým pripisovali Mayovia mimoriadnu hodnotu. Nepoužívali sa ako bežné platidlo, ale ako luxusný tovar na vyjadrenie sociálneho postavenia a tiež ako rituálna potreba.
62. Izamal / Yzamal sú identické, ponechávame tvar pôvodného zápisu.
63. V rukopise je rok nesprávne uvedený ako MDXLX namiesto MDXLIX.
64. Landa alebo jeho kopista tu urobili chybu a mali napísať Tihoo, čo je dnešná Mérida.
65. Tu, aj ďalej Chichén Itzá.
66. V rukopise je „sus mugeres“, teda, že „ich ženy“ žili čestne, už Brasseur de Bourbourg však pokladá toto spojenie v danom kontexte za chybu opisovača a prepisuje „sin mujeres“, teda „bez žien“.

67. Preklad je nejasný, pretože Landa používa výraz *pintar* a *pintura* aj vo význame opis, aj vo význame maľba, či výzdoba, takže môže ísť aj o „opis hlavnej budovy opíšeme (urobíme) neskôr“.
68. Ide o najznámejší mayský cenot, tzv. Studňu obetí.
69. Táto hĺbka, zodpovedajúca približne 13 metrom je len asi polovičná oproti hodnote, ktorú môžeme namerať dnes medzi povrchom zeme a hladinou vody.

VI. KUKULKÁN A ZALOŽENIE MAYAPÁNU

Podľa mienky Indiánov, s Yzami⁷⁰, ktorí obývali Chichenizá, vládol veľký pán nazývaný Cuculcán⁷¹, a že pravdivosť toho dokazuje hlavná stavba, ktorá sa nazýva Cuculcán. Hovoria, že prišiel od západu, ale líšia sa v tom, či prišiel pred Yzami, po nich, alebo s nimi⁷². Hovoria, že bol blahosklonný a že nemal ženu, ani deti a po svojom odchode do Mexika sa stal jedným z ich bohov pod menom Cezalcouati⁷³. Na Yukatáne ho tiež považovali za boha, pretože bol veľkým štátnikom⁷⁴, čo vidno podľa poriadku, ktorý nastolil na Yukatáne po smrti pánov, keď upokojil nezhody, ktoré v krajine spôsobila ich smrť.

Tento Cuculcán sa rozhodol, po dohode s domácimi vládcami tej zeme, že založí nové mesto⁷⁵, kde by mohol žiť on i oni, a kam by sústredili všetky ich záležitosti a obchody. Vybrali na to veľmi dobré miesto 8 míľ smerom viac dovnútra, ako dnes stojí Mérida, a 15 alebo 16 míľ od mora. Obohnaní ho širokým múrom z kameňa kladeného nasucho v dĺžke asi osminky míle⁷⁶, ponechajúc iba dve úzke brány. Múr nepostavili príliš vysoký a do stredu mesta postavili blízko seba svoje chrámy. Najväčší z nich, podobný tomu z Chichenizá nazvali Cuculcán. Urobili ešte ďalšie, okrúhle so štyrmi vchodmi, odlišný od tých, aké sú v tejto zemi a ďalšie v kruhu, jeden vedľa druhého.⁷⁷ Vo vnútri, medzi nimi, postavili domy pre pánov, medzi ktorých rozdelili celú krajinu, prideliac každému obce podľa jeho osobných zásluh a starobylosti jeho rodu.

Cuculcán dal meno tomu mestu, nie však svoje, ako to urobili Ahizovia v Chichenizá, čo znamená „Studňa Aizov“⁷⁸, ale nazval ho Mayapán⁷⁹, čo znamená „Zástava Mayov“, pretože jazyk tej zeme volajú mayský. Indiáni nazývajú to mesto Ychpa, čo znamená „V ohrade“.

Cuculcán žil s pánmí v tom meste niekoľko rokov a zanechal tam veľký mier a priateľstvo, než sa vrátil po tej istej ceste, ktorou prišiel, do Mexika. Po ceste späť sa zastavil v Champotóne, a na pamiatku svojej zastávky tam postavil v mori, hádzaním skál ďaleko od brehu, skvelú stavbu podobnú tým v Chichenizá. Tak zanechal Cuculcán na Yukatáne na seba večnú pamiatku.⁸⁰

70. Landa má na mysli Itzov, ktorých v texte nazýva Yzaes, Ahizaes alebo Aizaes. Pôvod Itzov ešte stále nie je celkom vyriešený, aj keď vieme, že to pôvodne boli pomayšteni cudzinci, lebo vraj „hovorili maysky len lámane“, boli to „ľudia bez otcov a matiek“. Dnes sa usudzuje, že išlo určite o Mayov, ale nie yukatéckych. Niektorí bádatelia, zvlášť J. E. S. Thompson sa domnievali, že išlo o Chontalov (Putunov).
71. Kukulkán, t.j. „Operený had“, je identický s nahuaským Quetzalcóatlom. S jeho príchodom sa spája mexická fáza poklasickej kultúry Yukatánu. Stále nie je isté či išlo o historickú postavu s týmto menom, o kňazskú, či vojvodcovskú funkciu, ktorá sa stala osobným menom a v legende spojila ahistoricky viac postáv, alebo o celkom mytologickú postavu boha prenesenú do historických reálií. Pre každé z týchto vysvetlení jestvujú

argumenty a súčasný stav bádania nám neumožňuje medzi nimi jasne rozhodnúť.

72. Toto je základná kontroverzia, pretože, ak sa explicitne postuluje vzťah Kukulkána k Mexiku, tak je s ním spojený aj výrazný mexický vplyv na mayskú kultúru v období vlády Chichén Itzá a po ňom. Otázka, či prišiel pred Itzami, s nimi alebo po nich bola, zdá sa nejasná už Landovým informátorom v 16. storočí a rovnako zostáva nejasná aj nám. Odpoveď na ňu by nám totiž pomohla objasniť kruciálne miesto Itzov v poklasických dejinách Yukatánu. Mohli byť totiž nositeľmi mexikanizácie, ktorá zjavne prebiehala na Yukatáne niekedy v desiatom storočí, čo by znamenalo, že nešlo priamo o príliv alebo inváziu zo stredného Mexika, ale o kultúrne a nábožensky mexikanizovaných Chontalov. Na druhej strane, ak Kukulkán, a teda mexikanizácia prišla až po Itzoch, tak išlo o druhú vlnu migrantov, ktorá mohla skutočne pochádzať priamo zo stredného Mexika. Navyiac Itzovia boli za nie celkom jasných okolností vyhostení z Yukatánu a usadili sa v guatemalskom Peténe pri jazere Petén Itzá. Časť bádateľov sa v súčasnosti domnieva, že Itzovia pôvodne prišli na Yukatán práve z tejto oblasti, teda že to neboli Chontalovia, a po nepokojoch sa iba vrátili do pôvodných sídiel. Paradoxne to neznamena, že mexikanizácia Yukatánu nemohla prísť z oblasti Peténu v Guatemale, pretože práve tam mali stredomexické mocnosti už od čias Teotihuacánu tradičných spojencov a vplyv. K vyjasneniu tohto obdobia neprispievajú ani spory okolo datovania stavieb v Chichén Itzá, ktoré čoraz jasnejšie naznačuje, že v prípade mexikanizovaných stavieb v Chichén Itzá nejde o kópie stavieb z toltéckej Tuly, ako sa pôvodne myslelo, ale o ich prototypy. Tým sa staré predstavy o vpáde Toltékov na Yukatán a prestavanie Chichén Itzá podľa vzoru Tuly prevracajú naruby. Historické miesto Itzov, Toltékov a Teotihuacáncov, či ich spojencov v kontroverznom období 9.-12. storočia na Yukatáne sa ešte stále len hľadá, a hoci nie je veľká nádej na nájdenie nových nápisov, či písomností, ktoré by do problému vniesli viac svetla, pokrok v archeológii, hlavne v metódach datovania a porovnávaní kostrových pozostatkov dáva reálnu nádej na vyriešenie tejto, už Landom pertraktovanej dilemy.
73. Quetzalcóatl.
74. V origináli „gran republicano“
75. Ide o Mayapán, sídlo rodu Cocomov, ktorý svoj pôvod odvodzovali od Kukulkána. Podľa tradície bol Mayapán založený okolo roku 1250.
76. V origináli „medio cuarto de legua“, t. j. „polštvrte míle“. Podľa archeológov bol obvod hradieb Mayapánu 8850 m.
77. Rozsah osídlenia Mayapánu bol ohromujúci, stálo v ňom až okolo 60 000 domov. Úroveň architektúry však ani zďaleka nedosahovala Chichén Itzá, budovy predstavovali skôr len hrubé napodobneniny stavieb z Chichén Itzá a celkovo toto mesto reprezentuje z hľadiska mayských dejín umenia a architektúry jednoznačný úpadok.
78. Preklad nie je presný, doslovne Chi „Ústa“, Chén „Studňa“, Itzá „Itzovia“, Teda „Ústa“ alebo správnejšie „Ústie Studne Itzov“.
79. Mayapán je maysko-nahuaská zloženina, pretože slovo „pán“ je odvodené z nahuatlu, kde „pantli“ znamená „zástava“, vo význame „štandarda“, „bojová zástava“.
80. Podľa Herreru bolo ešte v čase conquisty na ostrove pri Potonchane alebo Champotóne vidieť chrám postavený na pamiatku pobytu Kukulkána.

VII. SPRÁVA, KŇAZSTVO A VEDA

Keď sa Cuculcán vzdialil, aby ríša⁸¹ mohla ďalej trvať, páni sa zhodli na tom, že vrchnú vládu odovzdajú domu Cocomov, pretože bol najstarší alebo najbohatší, či preto, že mu vtedy vládol najschopnejší muž⁸². Pretože vo vnútri múrov stáli iba chrámy, domy pánov a veľkňaza, nariadili, aby sa postavili z vonkajšej strany hradby domy, kam každý z nich usadí svojich sluhov a kde budú môcť bývať ľudia z ich obcí, ktorí prídu do mesta za obchodom. Do tých domov ustanovil každý vládca svojho majordóma, ktorý nosil ako znamenie svojho úradu jednu hrubú a krátku palicu⁸³, a volali ho caluac⁸⁴. Mal prehľad o počte obcí a o tých, čo im vládli, ktorým oznamoval, čo dom ich pána potrebuje, ako vtáctvo, kukuricu, med, soľ, ryby, divinu, oblečenie a ďalšie veci. Culuac chodil stále do domu pána, zisťoval, čo chýba a hneď to aj zabezpečoval, pretože jeho dom bol akoby kanceláriou vládcu.

Bolo zvykom vyhľadávať v obciach mrzákov a slepcov, aby im mohli odovzdať to, čo potrebujú na prežitie.

Páni menovali miestnych vládcov obcí⁸⁵, a ak to bolo pre nich prijateľné, potvrdzovali v úradoch ich synov. Prikazovali im dobre zaobchádzať s prostými ľuďmi, udržiavať v obci mier a mať na starosti práce, ktoré zabezpečia ich, ako aj ich pánov.

Všetci páni mali povinnosť vážiť si, navštevovať a rozveseľovať Cocomu, sprevádzať ho, usporiadať slávnosti na jeho počesť, a ponáhľať sa za ním s neodkladnými obchodmi. Žili medzi sebou vo veľkom mieri a v mnohých zábavách, z ktorých holdovali tancu, hostinám a poľovačke.

Obyvatelia Yukatánu boli k náboženským záležitostiam rovnako pozorní ako k veciam okolo vlády. Mali veľkňaza, ktorého nazývali ahkinmai, a iným menom ahaucanmai⁸⁶, čo znamená „kňaz mai“ alebo „veľký kňaz mai“, ktorého si páni veľmi ctili a ktorý nemal u Indiánov statky⁸⁷, okrem obetí. Od pánov tiež dostával dary a všetci kňazi z obcí mu zasielali príspevky⁸⁸. V jeho úrade ho nasledovali synovia alebo najbližší príbuzní. Toto bol kľúč k ich vedám, ktorým sa venovali najviac zo všetkého, dávali rady pánom a odpovedali na ich otázky.⁸⁹

V prinášaní obetí sa angažovali len zriedka, iba ak to súviselo s najdôležitejšími sviatkami alebo s veľmi dôležitými obchodmi. Menovali tiež kňazov pre obce, v ktorých chýbali, skúšali ich v znalostiach a obradoch, nariaďovali im povinnosti ich úradu, aby boli dobrým príkladom pre obec, poskytli im knihy, s ktorými ich vypravili. Uplatnili sa v službách pre chrámy, vo vyučovaní svojich vied a v tom, že o nich písali knihy.

Vyučovali synov iných kňazov a mladších synov pánov, ktorých im na to privádzali už od detstva, ak videli, že majú sklony k tomuto povolaniu.

Vedy, ktoré vyučovali sa týkali počítania rokov, mesiacov a dní, sviatkov a obradov, administrácie ich sviatostí, osudových dní a období, ako aj spôsobu veštenia a ich prorociet⁹⁰, udalostí, liečenia chorôb, starožitností a tiež ako čítať a písať ich písmená a znaky, ktorými písali a tiež obrazce, ktoré vyjadrovali ich zápisy.⁹¹

Svoje knihy písali na dlhý list skladaný do záhybov, ktorý zatvárali medzi dve veľmi pekne urobené dosky.⁹² Písali ich z jednej aj z druhej strany, v stĺpcoch, podľa poradia záhybov. Papier na ne robili z koreňov jedného stromu⁹³ a pokrývali ho bielou glazúrou, na ktorú sa dobre píše. Niektorí významní páni poznali tieto vedy len z túžby po poznaní, a boli preto ešte váženejší, aj keď ich nepoužívali verejne.

81. V origináli „república“.
82. Tejto informácii protirečí text Chilam Balam, kde sa hovorí o „spojenej vláde“ v Mayapáne, čomu zodpovedajú aj nižšie uvedené reálie. Preferovanie Cocomov v texte môže vyplývať z toho, že Landa čerpal údaje od Juana Nachi Cocoma.
83. Podobné palice boli vyzdvihnuté aj zo cenoty v Chichén Itzá. Ide zjavne o istý typ žezla, ktorým delegoval vládca niektoré právomoci na majordóma. Vládcovské žezlá, nazývané v klasickom období XXXXX, mali veľkú rituálnu a mocenskú symboliku.
84. Caluac, ďalej v texte nesprávne culuac je mayský výraz, ktorý Genet nesprávne prekladá od „cal“ – „prosiť“ a „uac“ – „nadbytok“. Podľa slovníka Pía Péreza slovo „caluactah“ znamená „posútiť prácu“, „žiadať“, čo by k funkcii správcu prináležalo lepšie. K tomu sa prikláňa aj Tozzer. Ale u Pía Péreza nachádzame aj slovo „cal“ vo význame „vládnuť nad niečím“, čo by bolo zrejme najpresnejšie. Spojenie s „uac“ je však už problematickejšie, avšak je možné, že slovo je zapísané nesprávne, ako u Landu skoro všetky mayské výrazy, a malo byť zaznačené ako „uah“ – „tortilla“, „potrava“. Caluah by bol potom „vládca“, resp. „dozorca“ nad „potravinami“.
85. Páni, alebo vládcovia mestských štátov sa označovali na Yukatáne ako „halach winik“, kým ich podriadení, lokálni vládcovia obcí, ktorých nazývali Španieli „kazikovia“, sa maysky označovali ako batab.
86. Podľa rôznych ďalších prameňov je zrejme, že Mayovia nazývali svojich kňazov termínom „ah k'in“, čo značí „slnko“. Tomu zodpovedá prvé z mien, ktoré uvádza Landa. Druhé, správne prepísané ako „ahau kaan“, značí „pán neba“ a ide zrejme o alternatívu s tým istým významom.
87. V orig. "repartimiento“.
88. V orig. „le contribuían“.
89. Táto Landova informácia trocha protirečí predstave o teokratických kňazoch-vládcoch a poukazuje na definované rozdelenie svetskej a náboženskej moci. Na druhej strane naznačuje veľkú závislosť svetskej moci od veštíeb a proroctiev, ktoré sprostredkovali kňazi, nepriamo tak ovplyvňujúc aj politické záležitosti.
90. Veštenie a vynášanie proroctiev bolo takpovediac inštitucionálnym znakom mayského náboženstva a kňazi a tzv. chilanovia alebo chilamovia, v tom zohrávali nezastupiteľnú úlohu. Zostavovali „horoskopy“ a „kondiciogramy“, bez ktorých sa nezaobišla žiadna osobná, rodinná, obchodná, ani spoločenská udalosť. Proroctvá tiež konštituovali mayské dejiny, ktoré boli reinterpretované v zmysle ich naplnenia.
91. K rozlúšteniu mayského písma prispela práve táto Landova práca, jeho opisu sa venuje ďalej na str. XXXX. História rozlúštenia a hlavné zásady čítania mayského písma uvádzame v záverečnej štúdii.
92. Zdá sa, že všetky tieto knihy jestvovali ešte niekoľko desaťročí po conquiste. Dokladajú to svedectvá napr. Sáncheza de Aguilar, ktorý zachytil, že ešte „sedemdesiat rokov po conquiste maľovali vo farbách odpočet svojich rokov, vojny, epidémie, hurikány, záplavy, hladomory a ďalšie udalosti“. Žiaľ, bol to práve Diego de Landa, autor týchto riadkov, kto dal väčšinu kníh, ktoré opisuje spáliť v Mani v roku 1562, a tak svet ochudobnil o výnimočné dedičstvo mayskej civilizácie. Niekoľko mayských kníh sa určite zachovalo v poslednej nedobytej mayskej oblasti, v Tayasale, na jazere Petén Itzá až do

konca 17. storočia, odkiaľ máme opis ďalšieho očitého svedka, Avañada. Ten roku 1696 zaznamenal: „...sú maľované z oboch strán rôznymi figúrkami a znakmi, ktoré neukazujú iba počet dní, mesiacov a rokov, ale tiež obdobia a s nimi spojené proroctvá, ktoré im oznamujú ich idoly a obrazy, alebo, presnejšie povedané, nechá sa cez ne uctievať diabol, ktorému platia istými druhmi kameňov. Tých období je počtom trinásť, každé z nich má osobitný idol a jeho kňaza s osobitným proroctvom k jednotlivým udalostiam.“ Netušíme, kam sa tieto posledné mayské knihy podeli po páde Tayasalu. Šťastnou zhodou okolností sa nám do dnešných dní zachovali tri, ich pôvod však nie je známy a existuje oprávnený predpoklad, že minimálne jedna z nich by mohla pochádzať odtiaľ. V súčasnosti sú uchovávané v troch európskych knižniciach, podľa ktorých sa nazývajú: Drážďanský kódex, Madridský kódex a Parížsky kódex. Autenticita štvrtého, tzv. Kódexu Grolier uchovávaného v Mexiku, je stále časťou bádateľov spochybňovaná.

93. Išlo o lyko, nie koreň, stromu copo (*Ficus cottonifolia*).

VIII. PRÍCHOD MEXIČANOV A KONIEC MAYAPÁNU

Indiáni hovoria, že z juhu prišlo na Yukatán mnoho kmeňov⁹⁴ so svojimi vodcami. Zdá sa, že prišli z Chiapasu, aj keď Indiáni to nevedia. Predpokladá to však autor, pretože mnoho slov a slovných spojení je v Chiapase a na Yukatáne také isté, a tiež preto, že v Chiapase je mnoho pozostatkov miest, ktoré boli opustené.⁹⁵

Hovoria, že tie kmene blúdili štyridsať rokov po neobývaných oblastiach Yukatánu⁹⁶, bez toho, aby mali vodu, okrem tej, čo napršala. Na konci toho obdobia prišli k horám, ktoré sa rozkladajú naproti mestu Mayapán a desať míľ od neho začali s osídľovaním. Tam postavili na mnohých miestach veľmi dobré budovy.⁹⁷ Obyvatelia Mayapánu sa stali ich veľkými priateľmi a boli veľmi radi, že obrábajú pôdu ako miestni obyvatelia. Títo Tutuxiuovia⁹⁸ sa podriadili zákonom Mayapánu a uzatvárali navzájom sobáše⁹⁹. Pán Xiui spomedzi Tutuxiuov sa stal najväznejším zo všetkých.

Tento ľud žil tak pokojne, že neboli žiadne rozbroje, nepoužívali zbrane, ani luky, iba ak na poľovačku, aj keď sú dnes vynikajúcimi lučištníkmi. Používali iba pasce a oká, do ktorých chytili mnoho zvere. Pestovali tiež istý druh umenia vrhania oštepov¹⁰⁰ pomocou kusa dreva hrubého na tri prsty, prederaveného asi v tretine dĺžky a šesť dlaní dlhého. S týmto náradím a s povrazmi vrhali veľmi silno a presne.¹⁰¹

Mali zákony proti zločincovi a používali ich veľmi prísne. Napríklad cudzoložníka odovzdali oklamanej manželovi, ktorý ho mohol zabiť tak, že mu z výšky hodil na hlavu veľký kameň, alebo ak chcel, mohol mu odpustiť. Cudzoložnice však nemali iný trest, než hanbu, čo však bola medzi nimi najťažšia vec. Toho, kto znásilnil pannu, ukameňovali. Hovoria o prípade, keď vládca Tutuxiuov mal brata, ktorý sa dopustil tohto zločinu, a on sám ho ukameňoval, potom na jeho telo navršil veľkú hrbu kamenia. Pred tým, ako založili toto mesto mali iný zákon, ktorý prikazoval trestať cudzoložníkov tak, že im vyťahovali vnútornosť cez pupok.

Vládca Cocom z chamtivosti po bohatstve privolať posádky, ktoré mali mexickí králi v Tabasku a Xicalangu a prisľúbil im, že odovzdá mesto do ich rúk. Tak sa stalo, že Mexičania prenikli do Mayapánu¹⁰². Utláčal chudákov a mnohých vzal do otroctva. Ostatní páni by ho boli zabili, ale mali strach z Mexičanov. Pán Tutuxiuov nikdy nesúhlasil, s tým, čo sa stalo a vidiac utláčanie ľudu Yukatánu, naučil sa od Mexičanov umenie používať zbrane. Tak vzišli noví majstri v strelbe z luku, v boji s kopijou a sekerou a ich štíty a kabátce

zosilnili soľou a bavlnou.¹⁰³ Naučili sa používať aj ďalšie vojnové náradie a už neobdivovali Mexičanov, ani nemali pred nimi strach, naopak, nestáli o porovnanie s nimi. Tak to trvalo niekoľko rokov.

Tento Cocom začal prvý brať ľudí do otroctva¹⁰⁴, ale z tohto zla vzišlo používanie zbraní, ktorými sa dokázali brániť, aby sa nestali otrokmi všetci. Medzi následníkmi z domu Cocomov bol jeden veľmi pyšný, ktorý Cocomov len napodobňoval, ten urobil ďalšiu dohodu s tými z Tabaska a vpustil do mesta viac Mexičanov. Začal tiranizovať a brať do otroctva prostých ľudí. Preto sa spojili s pánmi okolo Tutuxiu, ktorý bol veľkým vlastencom, ako jeho predkovia. Dohodli sa, že ho zabijú, a tak aj urobili, pričom zabili tiež všetkých jeho synov, okrem jedného, ktorý tam práve nebol.¹⁰⁵ Vyrabovali ich domy, a vzali si ich pozemky, kde pestovali kakao¹⁰⁶ a ďalšie ovocie. Hovorili, že je to náhrada za to, čo im pobrali oni.

Medzi Cocomami, ktorí sa považovali za nespravodlivo zvrhnutých, a Xiumi, trvali tieto rozbroje toľko, že po tom, ako žili v tom meste viac ako päťsto rokov¹⁰⁷, ho opustili a vysídlili, odíduc každý do svojej krajiny.¹⁰⁸

94. V origin. „gentes“. Táto oblasť je podľa Chilam Balam z Mani spojená s príchodom Tutulxiu z „mesta Zuiva na západe, v zemi Tulapan“. Západná a južná oblasť sa zamieňajú podľa rôznych tradícií.
95. Landa zrejme milne pokladal za pravlasť Tutul Xiuov niektoré z opustených mayských miest klasického obdobia v Chiapase. Je dokonca možné, že poznal ruiny Palenque, ktoré boli objavené až oveľa neskôr.
96. Toto štyridsaťročné blúdenie nápadne pripomína známu biblickú históriu a preto môže vyznievať ako interpolácia Landu alebo jeho pokresťančených informátorov. V skutočnosti blúdenie po vyjdení z „pravlasti“, pred definitívnym usadením v historicky známých sídlach patrilo v celej Mezoamerike k základným predstavám o pôvode. Jediný rozdiel bol v tom, že perióda bola odvodená od niektorého posvätného kalendárneho počtu, takže v tomto prípade bola zrejme reinterpretovaná len číslovka (pôvod. 52 rokov?), nie udalosť.
97. Predpokladá sa, že táto zmienka súvisí so založením Uxmalu, ktorý bol podľa viacerých zdrojov, prvým mestom, ktoré založili Tutul Xiuovia na Yukatáne. Uxmal založil Ah Zuitok Tutul Xiu alebo Hun Uitzil Chak, ktorý je spomínaný ako prvý Tutul Xiu vládnuci Uxmalu.
98. V orig. tu aj ďalej Tutuxiu, správne Tutul Xiu. Etymológia tohto mena vychádza z toho, že išlo o mexických alebo mexikanizovaných prišielcov, na čom sa zhoduje väčšina prameňov, zvlášť vzhľadom k autorite Gaspara Antonia Chi, ako potomka Xiuov a „najvzdelanejšieho Maya na Yukatáne v druhej polovici 16. storočia“. „Xiu“ je pravdepodobne odvodené od „xiuh“, čo značí „tyrkys“, „tyrkysový“, výraz „tutul“ môže byť aj mayský, a znamenal by „mnohopočetný“, ale pravdepodobnejšie je, že je tiež odvodený z nahuatlu, a to z termínu „tototl“, čo znamená „vták“.
99. Predpokladá sa, že zmienka naráža na vznik tzv. mayapánskej ligy, už vyššie sa hovorilo o tom, že Mayapán mal „spojenú vládu“. Príchodom Tutul Xiuov do Uxmalu bola založená slávna aliancia medzi Chichén Itzá, ktoré obývali Itzovia, Mayapánom, ktorý ovládala miestna dynastia Cocomov a Uxmalom, ktorý ovládli Tutul Xiuovia. Liga, založená v katune 2 Ahau, t. j. niekedy okolo roku 1000 po Kr. (medzi rokmi 984-1004) údajne vydržala dvesto rokov a nižšie opísané mierové impresie zrejme súvisia so spomienkou na toto pokojné obdobie. Okolo datovania tejto aliancie však pretrvávajú nejasnosti, pretože v tom čase polostrovu jednoznačne dominovalo Chichén

- Itzá a Mayapán bol založený neskôr. Napriek tomu o jej existencii nie sú vážnejšie pochybnosti.
100. V orig. „varas“.
 101. Nepochybne sa naráža na vrhač oštepov atlatl, ktorý má svoj domov v strednom Mexiku a na Yukatán ho zrejme priniesli Tutul Xiuovia.
 102. Pravdepodobne sa v tak vzdialených historických udalostiach substituuje Mayapán s Chichén Itzá. Príchod mexických cudzincov však zostáva stále nejasný, pretože mohlo ísť o Itzov, o samotných Tutul Xiuov, ktorí vlastne boli tými, proti ktorým nižšie v texte vystupujú alebo skutočne o vojenské jednotky pozvané jednou zo sporiacich sa strán, aby dostala moc, s následkom mexikanizácie polostrova. Nedá sa vylúčiť ani viac mexických vlín, z ktorých až posledná bola okolo roku 1200, čo by vysvetľovalo zmätok, ktorý stále panuje v datovaní spomínaných udalostí.
 103. Ide o zjavné narážky na vojenskú techniku, ktorou Mexičania prevyšovali Mayov, čo im umožňovalo ich vojenskú kontrolu. Postupné adaptovanie tejto techniky potom logicky viedlo k efektívnemu odporu. Paradoxne, jedna z najúčinnějších mexických zbraní atlatl, je už vyššie pripisovaná Tutul Xiuom, čo poukazuje na nekonzistentnosť týchto informácií. Druhá najúčinnější vojenská pomôcka – nepriestrelná vesta, či kabátec (v orig. „iacos fuertes de sal y algodón“) bola skutočne strategickou obrannou výstrojou známou aj u Aztékov ako ichcauipilli. Tozzer uvádza, že jej pôvod zo soli a bavlny bol Landom chybné pochopený, keď mu oznamovali výraz „taab p’olan“, čo značí „pletená“ alebo „zviazaná bavlna“, vyložil si ho ako „tab p’olan“, čo značí „soľ a bavlna“ alebo „solená bavlna“. Na druhej strane však iní bádatelia pripúšťajú, že bavlna prešitá hrubými vrstvami soli mohla byť skutočne technológiou vedúcou k nepriestrelnosti odevu. Navyiac tieto isté detaily Landa rozvíja aj v kap. XXIX, vrátane toho, že v prípade bavlnených „xacos“ sa prešívajú mletou soľou, čo by už s predpokladanou slovnou zámenou nemohlo súvisieť.
 104. Táto informácia je nesprávna, pretože u Mayov bolo otroctvo rozšírené už aj v klasickej dobe, čo dokladajú početné výjavy spútaných zajatcov vyobrazované na stélach. Na druhej strane, mexické maniere mohli so sebou priniesť jeho nebyvalé rozšírenie alebo nové, hrozivejšie formy, súvisiace s masovým obetovávaním zajatcov.
 105. Práve vďaka nemu, dynastia Cocomov pretrvala aj naďalej, aj keď sa už nikdy nevrátila do pôvodného postavenia.
 106. Kakao tu nie je zmieňované náhodne, bolo totiž hlavným zdrojom bohatstva. Kakaové bôby boli požívané ako platidlo a Španieli ich v čase conquisty prirovnávali k zlatu alebo peniazom. Názov kakao pochádza pravdepodobne z výrazu v jazyku nahuatl „cacahuatl“, maysky sa na Yukatáne označovalo zrejme ako „ix ha“. Tozzer tu vidí súvislosť s lacandónskym „xau“, ktoré však alteruje s nahuatlom podobným „cacah“.
 107. Údaj je zjavne nadnesený, aspoň, čo sa týka Mayapánu, ktorý bol zničený v katune 8 Ahau, čo je niekedy medzi rokmi 1438 a 1458, mesto od svojho založenia teda trvalo okolo 250 rokov.
 108. Xiuovia sa usadili v Mani pod vedením Ah Xupana (bol to zrejme on, kto stál na čele sprisahania voči Cocomom), ktoré sa stalo ich novým hlavným mestom a Cocomovia v Sotute.

IX. ROZDELENIE KMEŇOV PO PÁDE MAYAPÁNU

Podľa toho, čo hovoria Indiáni, od opustenia Mayapánu uplynulo 120 rokov¹⁰⁹. Na námestí toho mesta sa nachádza sedem alebo osem kameňov, z ktorých je každý dlhý desať stôp a z jednej strany zaoblený. Sú dobre opracované a sú na nich nejaké písmená, také, ako oni používajú, ale nie je ich možné čítať, lebo sú poškodené vodou.¹¹⁰ Myslia si, že je to pamiatka na založenie a zničenie mesta.

Ďalšie podobné sú v Ziláne¹¹¹, meste na pobreží, aj keď sú vyššie. Keď sa domácich obyvateľov pýtate, čo to bolo za vec, odpovedajú, že bolo zvykom vztýčiť jeden z nich každých dvadsať rokov, že ten počet má odpočítavať ich veky. Ale nezdá sa, že by to vysvetlenie bolo správne, pretože podľa toho by ich muselo byť oveľa viac, a pritom nie sú v ostatných mestách, iba v Mayapáne a Ziláne.¹¹²

To hlavné, čo vzali do svojich zemí páni, ktorí opustili Mayapán, boli knihy ich vied, pretože vždy veľmi poslúchali rady svojich kňazov. Aj preto je v tých provinciách tak veľa chrámov.

Keď sa syn Cocomo, ktorý unikol smrti, pretože bol v tom čase v obchodných záležitostiach v zemi Ulúa¹¹³, ktorá je naproti mestu Salamanca, dozvedel o otcovej smrti a o zničení mesta, veľmi rýchlo sa vrátil a spojil sa s príbuznými a vazalmi. Usadili sa na mieste, ktoré nazvali Tibulón¹¹⁴, čo znamená „boli sme podvedení“. V tých lesoch postavili mnoho ďalších miest a vzišli z nich mnohé rodiny Cocomov. Provincia, kde vládne tento pán sa nazýva Zututa.¹¹⁵

Páni z Mayapánu neusilovali o pomstu voči Mexičanom, ktorí pomáhali Cocomom, pretože boli povolani vládcom krajiny, a pretože to boli cudzinci. Nechali ich na pokoji a dali im možnosť, aby si založili vlastné, oddelené mesto, iba pre nich, alebo nech opustia krajinu. Zakázali im uzatvárať sobáš s domácim obyvateľstvom, iba medzi sebou navzájom. Rozhodli sa zostať na Yukatáne a nevrátiť sa k jazerám a moskytom Tabaska. Osídlili provinciu Canul¹¹⁶, ktorá im bola pridelená a sídlili tam až do čias druhej vojny¹¹⁷ so Španielmi.

Hovoria, že medzi dvanástimi kňazmi Mayapánu bol jeden veľmi múdry¹¹⁸, ktorý mal len jedinú dcéru a tú vydal za vznešeného mládenca menom Ahchel.¹¹⁹ Ten mal synov, ktorí, podľa zvyku tejto krajiny, niesli rovnaké meno ako otec. Hovoria, že ten kňaz vopred oznámil svojmu zaťovi zničenie toho mesta¹²⁰ a že zať sa od neho naučil mnoho z vied. Hovoria, že kňaz mu napísal na rameno ľavej ruky nejaké písmená veľkého významu¹²¹, aby sa stal váženým. S týmto darom sa usídlil na pobreží, kým neprišiel osídlit Tikoch,¹²² kam ho nasledoval veľký počet ľudí. Tak sa stala populácia Chelov veľmi dôležitá a osídlila najdôležitejšiu provinciu na Yukatáne, ktorú nazvali, podľa ich mena, provinciou Ahkinchel. Ide o provinciu Ytzamal, kde žili títo Chelovia, rozširiac sa po Yukatáne¹²³, až do príchodu adelantada Monteja.

Medzi troma hlavnými rodmi vládcov, ktorými boli Cocomovia, Xiuovia a Chelovia panovali rozbroje a nepriateľstvo, ktoré pretrvávajú do dnešných dní, aj keď sú už kresťanmi. Cocomovia hovoria o Xiuoch, že sú cudzincami a zradcami, ktorí zavraždili ich vládcu a ukradli jeho majetok. Xiuovia odpovedajú, že sú rovnako dobrí ako oni, že sú tiež starobyli a urodzení. Hovoria, že nezradili, ale oslobodili krajinu tým, že zabili tyrana. Chelovia zase hovoria, že ich rod je rovnako vznešený ako ostatné, pretože sú vnukmi najväčšieho kňaza z Mayapánu. Jeho osobu považujú za lepšiu, ako sú ostatní, pretože sa dokázal sám stať takým vládcom, ako sú oni. Kvôli týmto sporom si znepríjemňujú obstarávanie obživy, pretože Chelovia, ktorí žijú na pobreží nechcú dať ryby ani soľ Cocomom, ktorí musia kvôli tomu chodiť ďaleko, a Cocomovia zase nenechajú Chelov poľovať, ani zberať ovocie.

109. Vzhľadom k tomu, že Landa písal túto správu v roku 1566, išlo by o rok 1446, čo pozoruhodne zodpovedá ostatným prameňom.
110. Ide o stély, ktorých existencia bola na mieste potvrdená.
111. Ide o Dzilán, kde boli zmienené stély skutočne objavené a v súčasnosti sa nachádzajú v múzeu v Méride.
112. Na tomto mieste sa Landa dopúšťa zásadného omylu, lebo správy jeho informátorov boli presné, aj keď väčšinu stél už pokrývali nánosy hliny a vegetácia. Stély boli vztyčované predovšetkým na konci tzv. katunov, teda období dvadsiatich rokov. Okrem toho pri nástupe panovníkov na trón a pri rôznych výročiach súvisiacich s ritualizovaným významom kalendára.
113. Tu nemá Landa na mysli oblasť v Mexiku, ale časť Hondurasu.
114. Takýto preklad akceptuje Brasseur de Bourbourg, vo význame „oklamaní“, presnejšie „obohraní“. Pravdepodobnejšie je, že išlo o Tibolon „V Deviatke“, čo mohlo súvisieť s mayskou kozmológiou a významom čísla deväť (napr. Bolontiku bola personifikovaná božská deviatka s veľkým náboženským významom). Rovnako dnešná Mérida, vtedajšie Tihoo sa môže s podobným kozmologickým odôvodnením vyložiť ako „V Päťke“ (aj keď „hoo“ sa niekedy zamieňa s výrazom „hool“ – „hlava“.)
115. Správne: Sotuta.
116. Mexickí vojaci, či prišielci boli nazývaní Ah Canul alebo Canulovia, čo znamená „strážcovia“, „ochrancovia“. Ešte v roku 1562 bol zmieňovaný napríklad Francisco Canul, náčelník z Tibolonu.
117. Landa má na mysli druhý, a konečný pokus o dobytie Yukatánu, ktorý začal v roku 1541 v Campeche.
118. Tým „veľmi múdrom“ kňazom bol podľa ďalších prameňov (Relación de Izamal) práve Ah Xupan, zakladateľ a predok dynastie Xiuov z Mani.
119. Presnejšie Ah K'in Chel, pričom rodové meno Chelov je možno odvodené od „ch'el“, názvu pre istý druh sojky (Cyanocitta Yucatanica) alebo od „cheel“, čo značí „dúha“, ale označovaná tak bola najvýznamnejšia mayská bohyňa (Ix Cheel). Jeho meno by potom znamenalo od „k'in“, t. j. „slnko“ a „cheel“, t. j. „dúha“: „Slnko Dúhy“ („Slnko bohyně Ix Cheel“) alebo možno ešte skôr, keďže „ah k'in“ bolo označenie pre kňaza „Kňaz bohyně Ix Cheel“.
120. Prorokstvo zničenia Mayapánu muselo byť podľa mayskej koncepcie dejinnosti nevyhnutné a jeho vyslovenie tu vlastne autorizuje kňaza ako zakladateľa dynastie Chelov.
121. Myslí sa určite tetovanie, ktoré máme doložené aj na vyobrazeniach postáv na stélach a reliéfoch.
122. Správne: Tecoh.
123. V čase príchodu Španielov žili Chelovia v Izamale.

X. POHROMY, KTORÉ POSTIHLI YUKATÁN PO PÁDE MAYAPÁNU

Títo ľudia žili viac ako dvadsať rokov v blahobyte a v dobrom zdraví. Znásobili svoj počet tak, že celá krajina vyzerala ako jedno mesto. Potom vystavali chrámy v takom počte, že sú viditeľné dodnes vo všetkých častiach krajiny. Aj pri prechádzaní lesmi je možné vidieť medzi stromami miesta, kde stáli domy a budovy obdivuhodnej konštrukcie.¹²⁴

Po tomto šťastnom období, prišiel v jednu zimnú noc, okolo šiestej hodiny večer, vietor, ktorý stále rástol, až sa zmenil na hurikán štyroch vetrov.¹²⁵ Tento vietor vytrhal všetky

veľké stromy a spôsobil obrovské zabíjanie všetkých druhov zvery. Strhol tiež všetky vysoké domy, ktoré boli pokryté slamou, a pretože vnútri mali oheň kvôli zime, zapálili sa, a v ohni zhorelo veľké množstvo ľudí. A ak niektorí unikli, boli zmrzačení ranami, ktoré im spôsobili letiace kusy dreva. Hurikán trval až do dvanástej hodiny nasledujúceho dňa. Potom sa ukázalo, že sa zachránili tí, čo žili v malých domoch, medzi nimi novomanželia, ktorí si, ako bolo zvykom, stavali domčeky naproti domom svojich otcov alebo švagrov, kde trávili prvé roky manželstva.¹²⁶ Tak bolo stratené meno, ktoré tá krajina mala pôvodne, krajina jeleňov a moriakov. Zostala bez stromov a ešte aj dnes sa zdá, podľa rovnakej výšky stromov, že sa všetky vysádzali naraz. Pozerajúc na krajinu z nejakého vyvýšeného bodu, vyzerá akoby bola celá zostrihaná nožnicami.¹²⁷

Tí, ktorí sa zachránili, sa odhodlali znova zastavať a obrábať zem; počas šesnástich rokov zdravia a prosperity sa rýchlo rozmnožili. Posledný z tých rokov bol najúrodnejší zo všetkých, ale keď chceli začať zberať úrodu, rozšírila sa po celej zemi morová horúčka¹²⁸, ktorá trvala dvadsaťštyri hodín. Keď skončila, telá postihnutých napuchli a plné červov praskali. Na ten mor zomrelo veľa ľudí a veľká časť úrody zostala nepozberaná.

Po skončení moru nastalo ďalších šesť dobrých rokov, počas ktorých sa však medzi nimi obnovili rozbroje a nehody¹²⁹ tak, že viedli k smrti 150 000 ľudí, ktorí padli vo vojnách. Po tomto zabíjaní sa upokojili a ustanovili mier, počas ktorého si oddýchli dvadsať rokov. Po tomto období ich postihol mor, ktorý ich pokryl veľkými vredmi, od ktorých hnilo celé telo s veľkým zápachom tak, že z neho do štyroch, alebo piatich dní odpadávali údy po kúskoch.¹³⁰

Od tejto poslednej pohromy prešlo viac ako päťdesiat rokov, kým vo vojnách zomierali dvadsať rokov predtým; mor s puchnutím a červíkmi bol šesťdesiat rokov pred vojnami; hurikán zase šesťdesiat rokov predtým a súčasne dvadsaťdva alebo dvadsaťtri rokov po zničení mesta Mayapán. Podľa tohto počtu uplynulo od opustenia mesta 125 rokov¹³¹. Počas týchto rokov postihli krajinu zmienené nešťastia, nepočítajúc mnohé iné, ktoré začali, keď do nej vstúpili Španieli.¹³² Stalo sa tak kvôli vojnám ako aj kvôli ďalším trestom, ktoré na nich zoslal Boh. Preto je zázrak, že tu ešte žijú ľudia, aj keď ich už nie je veľa.

124. Pôvodne bol Yukatán, ako aj celá mayská oblasť skutočne veľmi husto obývaná. Landa v celej tejto časti hovorí o období medzi pádom Mayapánu a obdobím, kedy robil tento záznam (1566).
125. Výraz „hurikán štyroch vetrov“ vznikol zrejme doslovným prepisom z mayčiny (pozri pozn. č. 127), čo si všimá už Genet. Celá táto časť Landovho rozprávania o pohromách nesie znaky mayského spôsobu záznamu dejín.
126. Vyplývalo to zo systému, v ktorom si musel ženich odpracovať nevestu počas niekoľkých rokov prácou u svojho svokra. Na Yukatáne sa systém udržal v niekoľkých oblastiach až do 20. storočia, rovnako u Lacandóncov, kde čiastočne pretrváva.
127. Túto informáciu potvrdzujú viaceré pramene. Cogolludo udáva, že hurikán nazývali Mayovia „hunyekil“. Motulský slovník uvádza výraz „xau-ay ik“, čo prekladá ako „hurikán, alebo vietor zo všetkých strán“.
128. Otázka presnej identifikácie tejto a nasledujúcej „morovej“ epidémie je stále otvorená. Isté je, že ich zaznamenávajú aj ďalšie pramene. Cogolludo hovorí o tejto epidémii ako o „maya-cimil“, čo prekladá ako „všeobecná smrť“, o ktorej čítame aj v Chilam Balam z Tizimínu. Roy identifikoval „maya kimlal“ s epidémiou, pri ktorej sa vracala krv „xe kik“, o ktorej sa píše vo viacerých proroctvách v Chilam Balam z Chumayelu. Bruce zachytil

- „Maya Kimi“ už ako mytologickú postavu, personifikovanú smrť u Lacandóncov.
129. Jestvujú doklady o uzatváraní aliancií medzi Xiumi z Maní a Uxmalu, Chelmi z Tecohu, Pechmi z Motulu a Cupulmi z okolia Chichén Itzá. Vojny mohli súvisieť aj s trvalou prítomnosťou Mexičanov, pravdepodobnejšie však zápasili medzi sebou rozpadnuté a vzájomne znepriatelené rody. Ich rozdrobenosť však neumožňovala žiadnemu získať hegemoniu. Podľa raných španielskych správ, ktoré získali od Indiánov, napokon viedol vojnu „každý s každým“. Obdobie týchto vojen s veľkým počtom nepochovaných mŕtvov v husto obývanom území zrejme viedlo k zmieneným epidémiám.
 130. Aj keď údaj o odpadávaní údov by svedčil pre malomocenstvo, to by nemohlo mať takú nákazlivosť a rýchly priebeh. S výnimkou tohto zveličenia, ostatné znaky zodpovedajú epidémii kiahní, ktorá však mala u Mayov, ktorým chýbala akákoľvek prirodzená imunita, veľmi zhubný priebeh. Vzhľadom k uvedenému datovaniu je pravdepodobné, že na rozdiel od prvej nákazy, túto už mohli mať na svedomí Španieli, ktorí kiahne zrejme zavliekli k Mayom už pri Cordóbovej návšteve v roku 1517.
 131. Landove výpočty sú pomerne dôveryhodné, aj keď sa mierne odlišujú od predchádzajúceho údaju (pozri pozn. č. 109), rámcovo stále zodpovedajú datovaniu v iných prameňoch.
 132. Dikcia katastrof jednoznačne zodpovedá mayskému vnímania času a dejín (pozri pozn. č. 125), v ktorých sa sústredili predovšetkým na pohromy a nešťastia preto, že vo viere v cyklické opakovanie času (a typu udalostí, ktoré so sebou nesie) sa skrývala súčasne možnosť, ako im v budúcnosti predísť. Ich starostlivé zaznamenávanie nájdeme napríklad aj v Chilam Balam z Chumayelu, kde sa hurikány zaznamenávali ešte aj medzi rokmi 1661 a 1766.

XI. PREDPOVEDE O DOBYTÍ A FRANCISCO DE MONTEJO

Tak ako mali Mexičania znamenia a proroctvá o príchode Španielov a o zničení ich vlády a náboženstva, rovnako ich mali aj obyvatelia Yukatánu, niekoľko rokov predtým ako ich dobyl adelantado Montejo. V horách pri Maní, ktoré sú v provincii Tutul Xiu jeden Indián menom Ahcambal¹³³, ktorý bol v úrade chilana¹³⁴, ktorého úlohou je dávať odpovede od diabla, verejne oznámil, že čoskoro ich ovládne cudzí národ, ktorý im zvestuje jediného Boha a moc jedného dreva, ktoré sa v ich jazyku nazýva vahomché, čo znamená „vztýčené drevo“¹³⁵ obdarené mocou proti diablom¹³⁶.

Potomok Cocomov, nazývaný don Juan Cocom¹³⁷, ktorý sa stal kresťanom, bol človekom s veľkou reputáciou, veľký znalec v ich veciach, ktorý rozumel domácim záležitostiam s pozoruhodnou prenikavosťou. Bol dôverným priateľom¹³⁸ autora tejto knihy, brata Diega de Landu, vyrozprával mu mnoho starožitností¹³⁹ a ukázal knihu, ktorú mal od svojho starého otca, syna Cocoma, ktorého zabil v Mayapáne. V knihe bol namalovaný jeleň, a starý otec mu k nemu povedal, že keď do tejto krajiny prídu veľké jelene, ako nazývali kravy¹⁴⁰, skončí uctievanie ich bohov; a to sa naplnilo, lebo Španieli priviezli veľké kravy.

Francisco de Montejo bol pôvodcom zo Salamanky¹⁴¹ a vybral sa do Indii po tom, ako bolo na ostrove Española založené mesto Santo Domingo. Predtým bol nejaký čas v Seville, kde zanechal chlapca, ktorý sa tam narodil¹⁴². Potom prišiel do hlavného mesta Kuby, kde si zarábala na obživu a našiel si tam, vďaka svojej dobrej povahe, mnoho priateľov. Medzi nimi guvernéra ostrova Diega Velázqueza a tiež Hernanda Cortésa. Keď sa guvernér rozhodol

poslať svojho synovca Juana de Grijalvu obchodovať do krajín Yukatánu a objaviť viac zemí, podľa správ, ktoré priniesol Hernández de Córdoba, hovoriacich, že objavili bohatú zem; rozhodol, že Montejo pôjde s Grijalvom. Montejo, pretože bol bohatý, prispel jednou loďou a množstvom proviantu. Tak sa stalo, že bol v druhej skupine Španielov, ktorá objavila Yukatán; a keď uvidel jeho pobrežie, zatúžil tam zbohatnúť viac, ako na Kube. Vidiac odhodlanie Hernanda Cortésa, nasledoval ho so svojou osobou i majetkom a Cortés mu pridelil jednu loď a urobil ho kapitánom. Na Yukatáne našli Gerónima de Aguilar od ktorého sa Montejo naučil jazyk a pomery tej krajiny.

Keď Cortés prišiel do Nového Španielska, bez meškania ho začal osídľovať a prvé mesto pomenoval Vera Cruz, podľa erbu¹⁴³ na svojej zástave. V tomto meste bol Montejo menovaný jedným z kráľovských alcaaldov¹⁴⁴. V tejto funkcii si počínal rozvážne, čo Cortés uznal, keď sa vrátil z plavby okolo krajiny. Preto ho vyslal do Španielska, ako jedného zo splnomocnencov svojej vlády v Novom Španielsku, aby tam odovzdal päťtinu pre kráľa, spolu so správou o objavenej krajine a o veciach, ktoré sa v nej začali diať.

Keď Francisco de Montejo prišiel na kastílsky dvor, bol prezidentom Rady Indií Juan Rodríguez de Fonseca, biskup z Burgosu. Bol veľmi zle informovaný o Cortésovi od guvernéra Kuby Diega Velázqueza, ktorý sa tiež chcel stať guvernérom Nového Španielska. Väčšina Rady bola proti záležitostiam Cortésa, pretože to vraj vyzeralo tak, že Cortés namiesto toho, aby posielal peniaze kráľovi, ich od neho žiada.

Keď videl, že veci sa vyvíjajú zle v súvislosti s tým, že kráľ sa nachádzal vo Flandrách, predtým, ako vyplával späť do Indií, zotrval tam sedem rokov; od roku 1519 do roku 1526¹⁴⁵. Vďaka tejto vytrvalosti odvrátil nevôľu prezidenta a pápeža Adriána, ktorý bol vládcom¹⁴⁶; a hovoril aj s kráľom, a to s takým úspechom, že Cortésove záležitosti boli vyriešené k jeho spokojnosti.

133. Podľa rôznych prameňov vieme o piatich veľkých yukatánskych prorokoch, ktorých mená boli: Chilam Balam, Napuc Tun, Nahau Pech, Ah Kauil Chel a Natzin Yabun Chan. Meno Ah Cambal nie je z iných zdrojov známe. V preklade však znamená „učeník“ alebo „žiak“ a máme dostatok dôvodov pokladať ho len za prezývku najväčšieho z yukatánskych prorokov, ktorým bol Chilam Balam pochádzajúci práve z Maní.
134. Chilan alebo chilam bola na Yukatáne funkcia proroka alebo zjavovateľa božej vôle, doslovne z „chil – am“ vo významoch „prekladateľ“ (božích slov do ľudských) alebo „vykladač“ (božích znamení), prípadne „sprostredkovateľ“ (medzi nadprirodzeným svetom a svetom ľudí).
135. Vo františkánskej interpretácii sa naráža pochopiteľne na kríž, čo však nie je také isté v pôvodných proroctvách, pretože yukatécke „che“ môže znamenať rovnako drevo, ako strom a v tradičných proroctvách sa skôr narážalo na yaxche', posvätný strom, stred sveta, ktorý bol spojený s koncom sveta, aj s jeho znovuzrozením.
136. V tejto vete sa vyskytuje výraz „respuestas del demonio“, v druhom prípade „contra los demonios“, pričom v oboch slovo „demonio (s)“ pridržiavajúc sa originálu, prekladám jednotne vo význame „diabol“, aj keď tu, aj v ďalej v knihe ho Landa používa vo viacerých významoch. Nie je ich však možné jasne rozlíšiť. V tejto vete má napríklad v prvom spojení „odpovede od diabla“ na mysli „proroctvo od (mayského) boha“, v druhom „proti diablom“ nie je jasné, či má na

- mysli „proti zlým silám“ alebo „proti (mayským) bohom“¹⁴⁷. Podobné problémy ďalej v texte budem riešiť poznámkou iba vtedy, ak sa výraz „demonio“ bude líšiť od významu „(mayský) boh“, pretože v tomto zmysle ho Landa používa najčastejšie.
137. Vlastným menom Na Chi Cocom, vládca (halach uinic) Sotuty. Bol skutočne priamy potomok dynastie Cocomov, pretože jeho pradedo, ktorého zavraždili v Mayapáne je historikmi označovaný ako Cocom XIII, jeho dedom bol jeho syn, ktorý unikol vraždeniu – Cocom XIV, jeho otcom bol Cocom XV, a on sám bol Cocomom XVI.
 138. Tieto oslavné riadky sú písané zjavne aj ako ospravedlnenie Na Chi Cocoma, ktorý sa ešte v roku 1561 (len päť rokov pred týmto záznamom) zúčastnil aj so svojím bratom Lorenzom Chi na ľudskej obeti. V tom istom roku zomrel rukou „zákerného pohana“. Práve jeho brat Lorenzo sa stal jeho nástupcom v úrade vládcu Sotuty (syn bol ešte nezletilý) a stál na čele protikresťanského odporu, vykonával ľudské obete, dokonca aj zhadzovaním do cenotu v Chichén Itzá.
 139. Kvôli úplnosti dodajme, že Na Chi alebo Juan Cocom nebol jediný Landov dôležitý informátor. Druhým dôležitým zdrojom prezentovaných „starožitností“ bol Gaspar Antonio Chi zvaný aj Gaspar Antonio Xiu. Jeho otcom bol Napuc (Ah K'in) Chi a matkou Ix Kukil Xiu. Reprezentoval taktiež vládnucci rod Xiu a jeho interpretáciu mayských dejín.
 140. Zvieratá, ktoré Indiáni nepoznali, asociovali so zvieratami, ktoré im ich pripomínali. Jeleňmi boli nazývané kravy, podľa niektorých prameňov aj kone. Ale pre tie, napríklad Lacandónci dodnes používajú výraz „simin“, čo znamená „tapír“.
 141. Narodil sa v roku 1473, pochádzal z nižšej šľachty a je isté, že dosiahol vynikajúce vzdelanie, aj keď bližšie podrobnosti o jeho mladosti nemáme.
 142. Mal ho s Anou de Leon z dobre situovanej rodiny, narodil sa v roku 1507 a Montejo ho uznal za legitímneho v roku 1527.
 143. V orig: blacon (c s portug. nožičkou).
 144. V orig.: los alcaldes del Rey. Doslovne „kráľovskí sudcovia“, myslí sa funkcia správcov kráľovských financií a strážcov záujmov kráľa.
 145. V skutočnosti sa vrátil do Nového Španielska už v roku 1524 a v zmienenom období hájil aj svoje vlastné záujmy, pretože obdržal encomiendy blízko mesta Mexika. Potom sa znova vrátil na dvor pred rokom 1527 a pod vplyvom Cortésových úspechov, ako aj vďaka svojim skúsenostiam a kontaktom obdržal titul adelantada a právo dobyť Yukatán.
 146. Učiteľ Karola V., regent Španielska sa napokon stal pápežom pod menom Adrián VI.

XII. MONTEJOV PRÍCHOD NA YUKATÁN

Počas obdobia, ktoré Montejo trávil na dvore, dohodol pre seba dobytie Yukatánu¹⁴⁷, i keď si mohol zabezpečiť aj iné veci; dostal tiež titul adelantado¹⁴⁸. Potom odišiel do Sevilly, odkiaľ vzal svojho trinásťročného synovca rovnakého mena. V Seville našiel aj svojho syna vo veku 28 rokov a zobral ho tiež so sebou. Dohodol si

sobáš s jednou sevillskou dámou, bohatou vdovou,¹⁴⁹ vďaka čomu mohol pozbierať päťsto chlapov a nalodiť ich na tri lode. Potom, napredujúc v svojej ceste, pristál pri yukatánskom ostrove Cuzmil.¹⁵⁰ Indiáni z nich neboli rozrušení, lebo si už, od príchodu Cortésa, na Španielov zvykli. Tam pokračoval v osvojovaní si veľkého množstva indiánskych slov, aby si s nimi mohol rozumieť. Odtiaľ potom vyplával na Yukatán a zbral jeho dážavy so zástavou v ruke, čo bolo na tej štandarde povedané: „V božom mene zaberám dážavy tejto zeme pre Boha a pre kráľa Kastílie“.¹⁵¹

Týmto spôsobom išiel pozdĺž husto obývaného pobrežia, kým neprišiel do Conilu, mesta na tom pobreží. Indiáni, vidiac toľko koní a ľudí, dostali strach, oznámili, čo sa stalo každému, kto išiel okolo a čakali, ako to so Španielmi dopadne.

Indiánski vládcovia z provincie Chicaca¹⁵² prišli za adelantadom s mierovými úmyslami a boli dobre prijatí.¹⁵³ Bol však medzi nimi muž s veľkou silou, ktorý schmatol šabl'u černochovi, ktorý ju niesol za svojim pánom a pokúsil sa ňou zabiť adelantada, ktorý sa musel brániť. Dobešli Španieli a šarvátku upokojili, ale pochopili, že musia byť neustále v strehu.

Adelantado sa pokúsil zistiť, kde v oblasti je najhustejšie osídlenie a dozvedel sa, že je to v meste Ticoh, kde sídlili páni Chelov a ktoré sa nachádzalo na pobreží, ďalej v smere, ktorým Španieli prišli. Indiáni, ktorí si mysleli, že odchádzajú, sa neznepokojovali, ani im neprekážali v ceste. Tak prišli až do Ticohu, ktoré sa ukázalo byť väčším a lepším mestom, než si mysleli. Našťastie, páni tejto krajiny neboli Couohovia z Champotónu, ktorí boli odvážnejší ako Chelovia. Bolo to dané ich kňazstvom, ktoré trvá až dodnes, a vďaka ktorému nie sú až takí povýšení, ako ostatní. Preto tiež dali adelantadovi povolenie postaviť sídlo pre svoj ľud. Pridelili im¹⁵⁴ miesto v Chichenizá, sedem míľ odtiaľ, ktoré je výborné.¹⁵⁵ Odtiaľ sa vybrali dobyť krajinu,¹⁵⁶ čo sa im darilo veľmi ľahko, keďže ľud z Ahkinchel sa nebránil a tí z Tutuxiu im pomáhali.¹⁵⁷ Za týchto okolností aj ostatní kládli len malý odpor.

Adelantado si vyžiadal ľudí na postavenie budov v Chichenizá a za krátky čas tam postavil mesto urobené z drevených domov, so strechami z palmového listia a dlhej slamy, takých, aké používajú Indiáni.¹⁵⁸ Zistil, že Indiáni slúžia bez reptania. Spočítal ľud tej krajiny, ktorý bol veľmi početný a rozdelil jednotlivé obce medzi Španielov.¹⁵⁹ Podľa toho, čo sa hovorí, najmenší prídel na jedného muža bol dve alebo tri tisíc Indiánov. Tak začal vládnuť domácemu obyvateľstvu a určovať mu služby pre toto mesto. To sa Indiánom vôbec nepáčilo, aj keď to vtedy nedávali najavo.¹⁶⁰

147. Túto právomoc podpísal kráľ Karol V. 8. decembra 1526 pod názvom „Capitulacion“, kde sa píše, že mu povoľuje „pokračovať v práci objavovania na ostrovoch Yukatán a Cozumel“.

148. Titul adelantado dostal „pre seba, svojich dedičov a následníkov na večné časy“. To mu umožňovalo vojenskú, politickú a súdnu moc nad územiami, ktoré dobyje pre kráľovstvo, ako aj udeľovanie tzv. repartimienta, to znamená rozdeľovanie encomiendy (t. j. určitého počtu neslobodných Indiánov, ktorých povinnosťou je pracovať a odovzdávať časť svojich produktov pánovi) pre svojich podriadených španielskych druhov.

149. Išlo o Beatriz de Herrera, ich dcéra, Catalina de Montejó sa narodila niekedy krátko pred rokom 1530. Sobáš bol po druhý krát oficiálne potvrdený v Mexiku v roku 1535.

150. Bolo to koncom septembra 1527. S kazikom Cozumelu, ktorý sa nazýval Naum Pat si Montejó údajne veľmi dobre rozumel.

151. Akt sa odohral pravdepodobne v blízkosti mesta Xelha pri pobreží mestského štátu Ekab.
152. Správne Chauaca, iným menom tejto provincie bolo Chikin Chel.
153. Landove informácie tu, podobne ako viaceré iné, popisujúce conquistu Yukatánu, boli (vzhľadom k blízkosti času, kedy sa udalosti odohrávali a kedy ich zaznamenal) pozoruhodne nepresné. Na tomto mieste sa napríklad odohrala prvá veľká bitka Monteju s mayským obyvateľstvom pobrežia.
154. V skutočnosti im toto územie nemohli prideliť Chelovia, lebo spadalo do právomoci Cupulov. Práve tí prejavili voči Španielom len slabý odpor.
155. Landa si neustále mýli prvú a druhú fázu dobytia Yukatánu, pričom mesto v Chichén Itzá (išlo skôr o vojenský tábor, či stanicu) založil až syn adelantada don Francisco.
156. Dobytie Yukatánu odtiaľ organizoval až jeho syn don Francisco. Pre poriadok uvádzame krátku chronológiu conquisty Yukatánu:
 1526 – Montejo získava povolenie dobyť Yukatán
 1527-1528 – prvá fáza conquisty, dobytie východného pobrežia (v roku 1528 sa Montejo vracia do Nového Španielska).
 1529-1531 – medziobdobie (Montejo sa stáva vrchným alcaidom Tabaska)
 1531-1535 – druhá fáza conquisty
 1535-1540 – medziobdobie
 1541-1546 – záverečná fáza conquisty
 Conquista teda trvala fakticky dvadsať rokov a v najväčšej miere ju realizovali až Montejev syn a synovec. Pre rovnakosť mien všetkých troch aktérov conquisty sa Landovi jednotlivé udalosti pletú.
157. Tutul Xiuovia pomáhali Španielom zjavne v presvedčení, že ich získajú ako spojencov proti Cocomom. Lokálne nepriateľstvá Španieli počas conquisty však využívali výhradne vo svoj prospech.
158. V skutočnosti zrejme nešlo priamo o osídlenie Chichén Itzá, pretože v tom čase bolo už v ruinách a pokryté vegetáciou, ale o miesto v jeho blízkom okolí.
159. Uplatnil repartimiento (nie encomiendu, ako chybné uvádza v originály Landa), teda udelenie encomiend (porovnaj pozn. č. 148).
160. V skutočnosti sa stále hovorí o Cupuloch, ktorí sa proti systému encomiendy vzbúrili. Už šesť mesiacov po založení Ciudad Real v Chichén Itzá sa pokúsil Nacom Cupul zavraždiť dona Francisca, Montejevho syna, ktorý mestu vládol.

XIII. ODHOD MONTEJA Z YUKATÁNU

Adelantado Montejo nemal v úmysle osídliť¹⁶¹ ..., ktorí mu boli nepriateľmi, pretože by bol veľmi ďaleko od mora, ktoré bolo jeho vstupnou bránou do Mexika a slúžilo tiež na prijímanie vecí zo Španielska. Indiáni, pre ktorých sa ukázalo byť veľmi ťažké slúžiť cudzincom tam, kde boli pánmi oni, začali naňho útočiť na všetkých miestach krajiny.¹⁶² Aj keď sa bránil so svojou jazdou aj pechotou, a veľa ich pozabíjal, Indiáni denne obnovovali svoje sily a Španielom už dochádzal proviant. Napokon v jednu noc opustili mesto a zanechali tam len jedného psa, priviazaného o srdce zvona, ponechajúc neďaleko od neho trochu chleba

tak, aby ho nemohol dočiahnuť. Predchádzajúci deň unavili Indiánov šarvátkami, aby ich nemohli dobre prenasledovať. Pes, usilujúci sa dostať k chlebu, zvonil na zvon, čo veľmi udivovalo Indiánov, ktorí sa domnievali, že idú na nich zaútočiť. Keď neskôr zistili, o čo išlo, hanbili sa, že sa dali nachytať a rozhodli sa prenasledovať Španielov všetkými smermi, lebo netušili, ktorou cestou sa vydali. Tí, ktorí zvolili správnu cestu, dostihli Španielov a silno na nich kričali, ako na zbabelcov.¹⁶³ Preto si ich šesť jazdcov počkalo na jednej rovinke a mnoho z nich zranili. Jeden z Indiánov sa zavesil na nohu koňa a zvalil ho,¹⁶⁴ akoby to bol baran.

Španieli potom dorazili do Zilánu,¹⁶⁵ čo bolo veľmi pekné mesto, ktorého pánom bol jeden mladík spomedzi Chelov; bol už kresťanom a priateľom Španielov, ku ktorým sa choval veľmi dobre. Zilán sa nachádza veľmi blízko Ticohu, ktorý, podobne ako ostatné sídliská tohto pobrežia, patrí pod vládu Chelov. Zostali tam teda v bezpečí niekoľko mesiacov.

Adelantado videl, že tam nie je možné dostať pomoc z Nového Španielska, a že ak by ich Indiáni napadli, boli by porazení. Rozhodol sa preto ísť do Campeche a odtiaľ do Mexika, nezanechajúc na Yukatáne žiadnych ľudí.¹⁶⁶ Zo Zilánu do Campeche to bolo štyridsaťosem míľ husto obývaným územím. Keď svoje rozhodnutie oznámili Namuxchelovi,¹⁶⁷ pánovi Zilánu, ponúkol sa, že ich kvôli bezpečnosti bude sprevádzať. Adelantado sa dohodol s jeho strýcom, pánom Yobainu, že mu dá ako sprievod dvoch svojich synov, ku ktorým mal dobrý vzťah. Potom teda vyrazili s tromi mladíkmi, z ktorých prvý bol bratrancom zostávajúcich dvoch bratov. Tí dvaja išli na záprahu¹⁶⁸ a ten zo Zilánu na koni. Tak bezpečne prišli až do Campeche, kde boli prijatí v mieri.¹⁶⁹ Chelovia sa s nimi rozlúčili, ale po návrate domov, toho zo Zilánu zabili. Odtiaľ sa Španieli vypravili do Mexika, kde Cortés pridelenil adelantadovi, aj keď bol neprítomný, podiel na Indiánoch.¹⁷⁰

Adelantado prišiel do Mexika aj so svojím synom a synovcom, pohľadať svoju ženu, doňu Beatriz de Herrera a ich dcéru, ktorá sa volala doña Catalina de Montejo. Adelantado sa s doňou Beatriz de Herrera oženil v Seville tajne, a niektorí hovoria, že ju odvrhol. Ale ich sprostredkovateľom sa stal don Antonio de Mendoza, vicekráľ Nového Španielska, vďaka ktorému ju prijal späť. Vicekráľ ho na to vyslal ako guvernéra do Hondurasu,¹⁷¹ kde vydal svoju dcéru za licenciáta Alonsa Moldonada, prezidenta Pohraničnej audiencie.¹⁷² Po niekoľkých rokoch ho poslali do Chiapasu, odkiaľ vyslal svojho syna na Yukatán, so všetkými splnomocneniami ho dobyť a pacifikovať.¹⁷³

Tento don Francisco, adelantadov syn, bol prijatý na dvore katolíckeho kráľa, kam ho priviedol otec, keď sa vracal do Indií, kvôli conquiste Yukatánu; a odtiaľ s ním odišiel do Mexika. Vicekráľ don Antonio a markíz don Hernando Cortés ho mali radi, bol tiež s markízom na výprave v Kalifornii.¹⁷⁴ Po návrate ho vicekráľ poveril správou Tabaska.¹⁷⁵ Oženil sa s paňou menom doña Andrea de Castillo, ktorá prišla do Mexika ešte ako dievča so svojimi rodičmi.

161. Na tomto mieste chýba v rukopise niekoľko slov.
162. Skutočným impulzom pre povstanie bola smrť Nacoma Cupula, ktorého zabili Španieli (pozri pozn. č. 160). Cupulovia sa pridali k odboju mestských štátov Ekab, Sotuta a Cochuah. Na druhej strane Španielov podporovali Pechovia, Chelovia a Xiuovia.
163. V orig. „gente que huía“, teda doslovne „ľudí, ktorí utekali“, prenesene „zbabelcov“.
164. Tozzer aj Knorozov prekladajú „držal ho“.
165. Správne: Dzilán. Adelantado tu založil druhý Ciudad Real (prvý založil jeho syn pri Chichén Itzá) a urobil svojho syna námestníkom guvernéra severného Yukatánu.

166. Dôvodom bolo rozčarovanie Španielov z nedostatku zlata na Yukatáne, ktoré bolo v ostrom protiklade k správam, ktoré začali prichádzať z Peru. Týmto odchodom skončila prvá conquista Yukatánu.
167. Meno je nejasné, Brasseur de Bourbourg ho prepisuje Vamuxchel, čo je zjavne nesprávne. Ďalší autori navrhujú Namacah Chel, Na Mux Chel, či Na Mo (I)x Chel.
168. Tozzer nesprávne prekladá „v reťaziach“.
169. Molina uvádza, že Španieli absolvovali cestu z Dzilánu do Campeche na lodiach (1896: 500), avšak táto Landova informácia ukazuje, že minimálne jej väčšia časť bola absolvovaná po zemi. Mladý Montejó ale zostal v Dziláne, až kým nezačala byť situácia neúnosná, potom sa spojil s otcom v Campeche.
170. V orig. „repartimiento“; udalosti sa týkajú obdobia medzi rokmi 1534 a 1535.
171. Súviselo to s Montejovými ambíciami, pretože sa pod svoju správu usiloval spojiť územie od Tabaska, cez Chiapas a Yukatán, až po Honduras (Honduras – Higuera). Neskôr však narazil na záujmy Alvarada, ktorému napokon guvernérstvo Hondurasu prenechal výmenou za správu nad Chiapasom.
172. V orig. „Audiencia de los Confines“.
173. Skutočné dobytie Yukatánu viacerí autori pripisujú až Franciscovi II. (adelantadovmu synovi), pretože v prvej fáze dobytia absentovali viaceré znaky skutočnej kolonizácie.
174. Tu sa Landa dopúšťa chyby, pretože v tomto období nemohlo ísť o Kaliforniu. Snáď išlo o nejakú časť tichomorského pobrežia Mexika.
175. Bol menovaný námestníkom guvernéra a generálnym kapitánom Tabaska.

XIV. DOKONČENIE CONQUISTY YUKATÁNU

Po odchode Španielov z Yukatánu prišlo sucho, a pretože kvôli vojnám so Španielmi vyšla navnivoč úroda kukurice, zavládol tam veľký hlad. Taký veľký, že začali jesť kôru stromov, zvlášť jedného, ktorý nazývajú cumche,¹⁷⁶ lebo ten ju má vo vnútri mäkkú a dužinatú. Kvôli tomuto hladu sa rozhodli Xiuovia, ktorí sú pánmi Maní, urobiť slávnostnú obeť pre svoje idoly. Priviezli niekoľko otrokov a otrokýň, a hodili ich do studne v Chichén Itzá.¹⁷⁷

Keďže potrebovali prejsť územím ich smrteľných nepriateľov – Cocomov, poslali im žiadosť o povolenie prechodu ich mestom,¹⁷⁸ dúfajúc, že po takom dlhom čase sa už staré nepriateľstvo neobnoví. Lenže Cocomovia ich oklamali kladnou odpoveďou, ubytovali ich všetkých v jednom veľkom dome, ktorý potom podpálili a tých, čo sa pokúsili uniknúť pozabíjali.¹⁷⁹ Kvôli tomu začali veľké vojny. Naviac krajinu v priebehu piatich rokov napadli kobyľky, takže nezostalo nikde kúska zelene. A prišiel taký hlad, že ľudia padali mŕtvi rovno na cestách. Keď sa Španieli vrátili, nespoznávali tú krajinu, aj keď štyri roky po nájazde kobyliiek sa to o niečo zlepšilo.¹⁸⁰

Tento Don Francisco odišiel na Yukatán cez rieky Tabaska a vstúpil doň cez jazerá Dos Bocas. Prvé mesto, kde pristál bol Champotón, ktorého vládca zvaný Mochkonoali¹⁸¹ spôsobil problémy Franciscovi Hernándezovi a Grijalvovi. Ale teraz bol už mŕtvy a tak tu nezaznamenali žiaden odpor. Naopak, ľudia z tohto mesta vydržovali dona Francisca a jeho ľudí až dva roky. Počas tohto obdobia nemohol postúpiť ďalej, lebo tam narážal na veľký

odpor.¹⁸² Zatiaľ prešiel do Campeche a s ľuďmi z tohto mesta si vybudoval pevné priateľstvo. S ich pomocou a s pomocou ľudí z Champotónu ukončil conquistu, sľúbiac im, že za svoju vernosť budú odmenení kráľom, aj keď to do dnešných dní kráľ nevyplnil.

Odpor nebol príliš veľký, lebo don Francisco mu predišiel tak, že so svojím vojskom prišiel do Tiho,¹⁸³ kde založil mesto Mérida.¹⁸⁴ Svoj výstroj zložil v Méride a pokračoval v dobýjaní krajiny, posielajúc svojich kapitánov do jej rôznych častí. Don Francisco poslal svojho bratranca Francisca de Montejo do mesta Valladolid,¹⁸⁵ aby spacificoval vzbúrencov v okolitých mestách a aby to mesto osídlil tak, ako je osídlené teraz. V Chectemale založil mesto Salamancu a Campeche už bolo v tom čase kolonizované. Potom nariadil Indiánom službu a podriadenie sa vláde Španielov pod vedením jeho otca, adelantada, ktorý prišiel z Chiapasu prevziať moc spolu so svojou manželkou a domácnosťou.¹⁸⁶ V Campeche bol dobre prijatý a nazval to mesto San Francisco, podľa svojho mena.¹⁸⁷ Potom odišiel do mesta Mérida.

176. Ide o druh Jacarita mexicana. Indiáni však nepoužívali jeho kôru, ale jeho plody, ktoré v časoch neúrody nahrádzali bežnú potravu.
177. Hlavnou príčinou obete bolo zrejme sucho, pretože v cenote sídlil boh dažďa Chak, pre ktorého boli obete určené.
178. Išlo o mesto Otmal.
179. Táto udalosť sa stala známou ako tzv. otmalský masaker. Odohrala sa v roku 1536 a jeho hlavným iniciátorom nebol nikto iný, ako jeden z dvoch hlavných Landových informátorov Na Chi Cocom (Juan Cocom), vládca Sotuty. V masakre bola zavraždená celá elita Xiuov (štyridsať urodzených mužov, ktorí boli neozbrojení), vrátane Ah Kulela Chi, otca duhého Landovho hlavného informátora, Gaspara Antonia Chi.
180. Landova chronológia je tu nejasná, medzi odchodom a opätovným príchodom Španielov uplynulo v skutočnosti len päť rokov (1536-1541).
181. V každej verzii Landovej správy sa toto meno prepisuje rôzne, jeho pôvodné mayské znenie bolo zrejme „Moch Couoh“.
182. Tento Landov údaj je nesprávny. Počas zmienených dvoch rokov bol Montejo II. zväčša v Tabasku, vo vtedajšom Santa Maria de la Victoria, dnešnom Ciudad Obregón, odkiaľ organizoval conquistu, vrátane toho, že vyslal Godoya vytvoriť základňu pre dobytie Yukatánu v Champotóne.
183. Tiho, asi od „ti“, t. j. „miesto“ a „ho“, t. j. „päť“, teda „miesto piatich“ (bodov, uhlov alebo strán sveta), pod čím Mayovia rozumeli „Miesto stredu sveta“ (pozri tiež pozn. č.:XXX).
184. Spolu s Montejom III., dňa 6. januára 1542.
185. Synovec adelantada (Montejo III.) dostal od neho poverenie na conquistu východných provincií.
186. Landa tu anticipuje udalosti, adelantado sa nevrátil na Yukatán pred rokom 1546.
187. V skutočnosti ho v roku 1540 založil a pomenoval jeho syn Montejo II., s ktorým si Landa rovnomenného adelantada často pletie.

XV. UKRUTNOSTI ŠPANIÉLOV

Indiáni ťažko znášali jarmo služieb, ktoré na nich uvalili. Navyiac, Španieli držali osídlenie krajiny vhodne rozdelené. Aj tak sa však našli Indiáni, ktorí povstali. Za to však nasledovali tvrdé tresty, ktoré spôsobovali znižovanie počtu obyvateľov. Niektorých popredných ľudí z provincie Cupul upálili za živa a iných obesili.¹⁸⁸ Keď dostali správy, svedčiace proti chelskému mestu Yobain, pochytili jeho hlavných predstaviteľov, spúťali ich do želiez a zavreli do jedného domu, ktorý zapálili. S najväčšou neľudskosťou na svete ich spálili za živa.¹⁸⁹ A autor knihy, Diego de Landa hovorí, že sám videl veľký strom blízko mesta, na ktorého konári kapitán obesil veľa indiánskych žien a na ich nohy obesil ich deti. V tom istom meste, a ešte v inom, ktoré je dve míle od neho a volá sa Verey, obesili dve mladé ženy, jednu ešte pannu a druhú práve vydatú. Nie však preto, že by sa niečoho dopustili, ale iba preto, že boli priveľmi pekné. Španielski vojaci z tábora sa za nimi príliš obzerali a tak chceli dať Indiánom najavo, že sa Španieli o ich ženy nezaujímajú. Na tie dve ženy sa medzi Indiánmi aj Španielmi veľa spomína, pre ich veľkú krásu a pre surovosť, s akou ich zabil.

Keď sa Indiáni z provincie Cochua a Chectemal vzbúrili, Španieli ich spacifikovali takým spôsobom, že dve predtým najosídlenejšie a najľudnatejšie provincie sa zmenili na dve najúbohejšie v celej zemi.¹⁹⁰ Páchali na Indiánoch neslýchané ukrutnosti: usekávali im nosy, ruky, nohy a ženám prsníky; hádzali ich do hlbokých jazier s tekvicami priviazanými k nohám; bodali do detí len preto, že nevládali kráčať tak rýchlo, ako ich matky. Keď ich viedli v reťazi zviazaných so slučkami na krkoch a niektorí ochoreli, či zaostávali za ostatnými, lebo nevládali, tak im uprostred ostatných utínali hlavy, aby ich uvoľnili zo slučky a nemuseli pri tom zastavovať. Podobným spôsobom vliekli do svojich služieb množstvo zviazaných mužov a žien. Tvrdí sa, že don Francisco de Montejo nerobil žiadnu z týchto ukrutností, ani sa na nich nezúčastňoval, naopak, považoval ich za veľmi zlé, nemohol s tým však nič urobiť.¹⁹¹

Španieli sa ospravedľujú tým, že ich bolo príliš málo na to, aby si mohli podriaďovať také množstvo ľudí, a že sa to nedalo inak, než im nahnať strach hroznými trestami. Ako príklad uvádzajú Hebrejov v zemi zasľúbenej, ktorí tam robili v Božom mene mnoho ukrutností. Na druhej strane mali Indiáni právo brániť svoju slobodu a veriť statočným vodcom spomedzi nich, s ktorými spájali svoje nádeje oslobodiť sa od Španielov.

Rozpráva sa o jednom španielskom strelcovi z kuše a o jednom indiánskom lukostrelcovi, ktorí boli obaja veľmi skúsení. Pokúšali sa jeden druhého zabiť, ale ani jednému sa nepodarilo prichytiť druhého v nestráženú chvíľu. Napokon Španiel predstieral nedbalosť a kľakol si jedným kolenom na zem, Indián v tej chvíli vystrelil šíp, ktorý ho trafil do ruky tak, že mu ju nadvihol a kosti v ruke oddelil od seba. Lenže počas streľby sa Indián odkryl a v tej istej chvíli vystrelil aj Španiel z kuše a trafil ho do prs. Keď Indián zistil, že bol smrteľne zranený, odrezal akúsi lianu, podobnú vŕbovému prútu, ale oveľa dlhšiu a pred očami všetkých sa obesil len preto, aby nikto nemohol povedať, že ho zabil ten Španiel. Príkladov podobnej odvahy je veľa.¹⁹²

188. Myslí sa zrejme povstanie Cupulov, ktorí žili v susedstve Chichén Itzá len krátko pred a počas conquisty, ktoré začalo v meste Ekbalam (čo značí „Čierny Jaguár“ alebo „Puma???“) a podľa prameňov sa v tom istom meste diali aj veľké represálie pri jeho potlačení.
189. Stalo sa to počas výpravy Pedra Alvareza do provincie Ah Kin Chel, ale tieto násilnosti údajne nenariadil.
190. Potlačenie povstania v roku 1543 a nižšie popísané ukrutnosti, ako aj mnohé iné, vrátane používania bojových plemien psov, ktoré Indiánov trhali za živa, má na svedomí jeden z najsmutnejšie známych conquistadorov – kapitán Alonso Pacheco. Rádový brat Bienvenida ho

- v sťažnosti, ktorú v roku 1548 adresoval kráľovi Filipovi II. označil za „krutejšieho ako bol Nero“.
191. Vo všeobecnosti sa zachovali správy o náklonnosti, ktorú Montejovci prechovávali k domorodému obyvateľstvu. Napriek tomu je doložené, že adelantado Montejo dal v roku 1546 upáliť niekoľkých vodcov povstania, pri ktorom boli pozabíjaní Španieli a pokresťančení Indiáni. Zvlášť Montejo II. sa tešil povesti mierneho a láskavého človeka. Netreba však zabúdať na to, že Montejovci zaviedli systém encomiendy, ktorý Indiánov uvrhol fakticky do otroctva a boli jeho hlavnými protagonistami, akokoľvek to bolo v tom čase legálne.
192. V šestnástom storočí veľmi známy zápas týchto dvoch „ostreľovačov“ pripomína legendárny zápas nemeckého a ruského ostreľovača pri Stalingrade, čo neznamená nič iné, než že podobne vyhrotené konflikty rodia podobne heroické situácie bez ohľadu na čas a priestor. Malý, ale príznačný rozdiel medzi výsledkom oboch zápasov bol ten, že kým pri Stalingrade drobnému figľu protivníka napokon podľahol útočník, na Yukatáne mu podľahol obranca.

XVI. OSUDY MONTEJOVCOV

Pred tým ako Španieli dobyli túto zem, žilo tu pôvodné obyvateľstvo spoločne v obciach, a to vo veľkom poriadku. Svoju pôdu udržiavali čistú, vypletú od buriny a pestovali veľmi dobré stromy. Ich sídla vyzerali nasledovne: v strede každého mesta boli chrámy s krásnymi námestiami a okolo chrámov stáli domy pánov a kňazov, ďalej bývali najpoprednejší obyvatelia a to tak, že najskôr najbohatší a v ich blízkosti tí, ktorí boli najväznejší; na kraji obce bývali zase ľudia z nižších vrstiev.¹⁹³ Studne, ktorých bývalo málo, boli blízko domov pánov, ktorí tam mali svoje pozemky vysadené vínnymi stromami,¹⁹⁴ bavlníkom, paprikou a kukuricou. Žili takto pospolu kvôli strachu z nepriateľov, ktorí ich brávali do zajatia a až počas vojen so Španielmi sa roztrhali po horách.

Indiáni z Valladolidu kvôli svojim zlým zvykom alebo kvôli zlému zaobchádzaniu od Španielov pripravili sprisahanie proti Španielom a rozhodli sa ich zabiť v čase, keď sa rozdelili kvôli výberu daní. V jediný deň zabili sedemnást' Španielov a štyristo služobníkov tých mŕtvych, ale aj tých, čo zostali živí.¹⁹⁵ Potom rozoslali ich useknuté ruky a nohy po celej krajine na znak toho, čo urobili a aby ostatní povstali. To však Španieli nechceli dopustiť a preto adelantado vyslal do Valladolidu pomoc, ktorá Indiánov potrestala.

Adelantado mal ťažkosti so Španielmi z Méridy¹⁹⁶ a ešte viac s kráľovským nariadením, ktoré guvernérom odnímal Indiánov. Na Yukatán prišiel jeden komisár, ktorý odobral Indiánov adelantadovi a všetkých ich podriadil kráľovskej korune.¹⁹⁷ Potom ho predvolala Kráľovská audiencia v Mexiku, ktorá ho odoslala pred Kráľovskú radu Indií do Španielska, kde, naplniac svoje dni a svoje dielo, zomrel.¹⁹⁸ Na Yukatáne zanechal svoju manželku doňu Beatriz, ktorá bola v čase svojej smrti bohatšia než on, svojho syna dona Francisca de Montejo, ktorý sa oženil na Yukatáne, svoju dcéru doňu Catalinu, vydatú za Alonsa Maldonada, prezidenta Audiencií Hundurasu, Santo Dominga a ostrova Espaňola, ďalej dona Juana Monteja, ktorý bol Španiel a Dona Diega, mestica, ktorého mal s jednou Indiánkou.

Don Francisco, potom ako odovzdal vládu svojmu otcovi, adelantadovi, žil v svojom dome ako súkromný občan, bez účasti na riadení krajiny; aj keď všetkými veľmi rešpektovaný, pretože túto krajinu dobyl, rozdelil a vládol nad ňou. S celou rezidenciou sa presunul do Guatemaly, ale potom sa vrátil do svojho domu. Mal tieto deti: dona Juana de

Montejo, ktorý sa oženil s doňou Isabel, pôvodom zo Salamanky, doňu Beatriz de Montejo, ktorá sa vydala za svojho strýka z druhého kolena, bratranca jej otca; a doňu Franciscu de Montejo, ktorá sa vydala za dona Carlosa de Arellano, pôvodom z Guadalajary. Zomrel po dlhej chorobe a po tom, čo už videl všetkých zosobášených.¹⁹⁹

193. Sociálna stratifikácia, ktorú na základe sídelnej štruktúry konštatuje Landa, bola u Mayov veľmi silná. Podobne ako v súdobom Mexiku (u Aztékov), kde sa obyvateľstvo delilo na pipiltin a mecehualtin, teda na šľachtu a prostý ľud (pričom z celkového počtu obyvateľstva pipiltin predstavovali len asi 5%), aj Mayovia na Yukatáne žili v podobných reláciách. Delili sa na „mehenob“, teda šľachtu a „maseualob“, teda prostý ľud, pričom označenie „maseual“, pre prostého roľníka zjavne pochádza z jazyka nahuatl a teda bolo do mayskej kultúry vnesené počas mexikanizácie Yukatánu v 10.-12. storočí. Neznamená to však, že aj samotná sociálna stratifikácia je prevzatá z Mexika. Už sociálne inštitúcie pochádzajúce z klasického obdobia vykazujú podobnú štruktúru. Na poklasickom Yukatáne vieme identifikovať niekoľko vrstiev ah mehenob, teda šľachty s viac alebo menej jasnou funkciou v spoločnosti:
- halach uinic: najvyšší vládca celého regiónu mestského štátu a jeho mestského centra
 - ahau: vládca, člen vládnuceho rodu alebo najvyššej nobility
 - batab: vládca mesta alebo obce v rámci mestského štátu s delegovanou právomocou od halach uinica
 - ah cuch cab: členovia mestskej rady, podriadení bataba, nadriadení ah kulelob
 - ah kulel: podriadení bataba, ktorý mal obvykle dvoch alebo troch ah kulelob, tvorili zrejme časť vládnej rady obce, nižšie postavenú ako ah cuch cab
 - ah holpop, nejasná funkcia, v preklade hol – pop „hlava rohože“, pričom rohož bola u Mayov symbolom vlády. Je možné, že išlo o „radu“ mestského štátu, ktorá je tiež jedným z významov slova „rohož“, zloženú z hláv najvýznamnejších rodov. Z klasického obdobia poznáme budovy s názvom „popol na“, t. j. „dom rohože“ kde zrejme takýto „senát“ zasadal. V takom prípade by bola táto funkcia blízka antickému významu slova „senátor“ (samozrejme s patričnými výhradami). Vieme, že holpopovia sprevádzali Nachi Cocoma a tiež, že u Xiuov stáli na čele dvoch menších miest.
 - nacom: vojnový náčelník alebo veliteľ vojska
 - ah kin: kňaz
194. Landov výraz „árboles de vino“ neprekladám ako „vinič“, pretože túto plodinu Mayovia nepoznali. Ide pravdepodobne o stromy balché (Lonchocarpus violaceus), z ktorých Mayovia vyrábali rovnomenný opojný nápoj balché, ktorý na inom mieste Landa nazýva „vínom“. Dodnes ich v svojich záhradách pestujú Lacandónci.
195. Masakra, ktorá sa odohrala v noci z 8. na 9. novembra 1546 bola pravdepodobne reakciou na úspechy, ktoré tam dosiahli kresťanskí misionári. Okrem Španielov a ich sluhov boli zabití všetci konvertiti, ako aj tí, čo podporovali španielsku nadvládu. Okrem toho boli zabití

- kravy, sliepky a ďalšie importované domáce zvieratá. Ničeniu neunikli ani rastliny a stromy pochádzajúce od Španielov.
196. Tieto problémy zrejme vyplývali z nespokojnosti Španielov s rozdelením encomiendy, ktorú z poverenia otca v Méride zavádzal Montejo II. Mohli mať však spojitosť aj s útokmi Mayov, ktorí napádali Méridu s takou silou, že sa Španieli ubránili len s veľkými ťažkosťami. Jedným z vodcov útočníkov bol neskorší Landov informátor Na Chi Cocom.
 197. Proti Montejovcom začala kampaň od ich nepriateľov, ktorí na dvore spochybňovali ich vládu v Yukatáne, ich činy i nároky. Adelantado sa musel brániť a prišiel postupne o takmer všetok vplyv. Jeho reálna moc na Yukatáne sa skončila už v roku 1549, kedy stratil právomoc nad správnym centrom Méridou. Ohováranie bolo často vymyslené a ako zaznamenáva Landa, vďaka týmto intrigám prišli aj o svoju encomiendu, ktorá prešla pod správu koruny.
 198. Posledné Montejove dni boli v znamení očisťovania svojho mena na dvore a boja za svoje nároky, vrátane náhrady za stratenú encomiendu. Skôr, ako by mohol uspieť však v Španielsku, v roku 1553, zomiera.
 199. Syn Adelantada, Montejo II. nemusel nikdy čeliť podobným obvineniam, ako čelil jeho otec. Nebol ani terčom intríg, či nepriateľstva, naopak, dožil svoj život vo veľkej vážnosti. Zomrel v roku 1564.

XVII. PRÍCHOD FRANTIŠKÁNOV NA YUKATÁN

Brat Jacobo de Testera,²⁰⁰ františkán, prišiel na Yukatán a začal s výučbou katechizmu pre deti Indiánov. Španieli však chceli mladých chlapcov využívať na služby tak často, že im nenechávali čas na to, aby sa naučili doktrínu viery. Nemali radi mníchov aj preto, že ich karhali za ich nespravodlivé zaobchádzanie s Indiánmi. Preto sa brat Jacobo vrátil do Mexika, kde zomrel. Potom brat Toribio Motolinia²⁰¹ vyslal mníchov z Guatemaly a brat Martín de Hojacastro²⁰² ich poslal ešte viac z Mexika. Všetci zaujali svoje miesta v Campeche a Méride s láskavým dovolením adelantada a jeho syna dona Francisca,²⁰³ ktorí im, ako bolo povedané, postavili v Méride kláštor.

Mnísi sa potom začali učiť miestny jazyk, čo bolo veľmi ťažké. Najlepšie sa ho naučil brat Luis de Villalpando,²⁰⁴ ktorý sa ho začal učiť pomocou značiek a kamienkov.²⁰⁵ Zhrnul ho do pravidiel gramatiky a napísal v ňom hlavné zásady kresťanskej doktríny.²⁰⁶ Španieli, ktorí tu boli absolútnymi pánmi, mu kládli mnoho prekážok, pretože chceli, aby sa všetko dialo len za účelom zvýšenia ich ziskov a príjmov z daní. Zo strany Indiánov tu bola zase túžba zostať pri svojom modloslužobníctve a opíjaní sa.²⁰⁷ Práca bola osobitne ťažká aj preto, že Indiáni boli rozpchnutí po lesoch.

Španieli ťažko niesli, keď videli ako mnísi postavili kláštory; a odháňali deti im pridelených Indiánov od učenia sa viere, dokonca dva krát podpálili kláštor vo Valladolidi²⁰⁸ aj s dreveným kostolom so slamenou strechou, čo k nemu patrilo. Napokon mnísi museli ísť žiť medzi Indiánov. Keď Indiáni tejto provincie povstali, Španieli napísali vicekráľovi donovi Antoniovovi,²⁰⁹ že povstali pre lásku k mníchom, ale vicekráľ vec preskúmal a zistil, že v čase povstania mnísi ešte v tejto provincii ani neboli. K veľkému pohoršeniu Indiánov chodili Španieli mníchov v noci špehovať, vyzvedali sa na ich životy a brali im almužny.

Keď mnísi uvideli toto nebezpečenstvo, vyslali jedného duchovného k výbornému právnikovi Cerratovi, prezidentovi Guatemaly,²¹⁰ aby mu rozpovedal, čo sa deje. A on, vidiac

neporiadok a nekresťanské správanie Španielov, ktorí si určovali neobmedzene výšku daní bez príkazu kráľa, ako aj zväčšovali povinnosti osobných služieb vo všetkých druhoch prác, až po prenájom Indiánov aj s bremenom ich povinností; ustanovil hranicu zdanenia, ktorá bola síce vysoká, ale znesiteľná. Oznamoval tým, že veci, ktoré zostanú po zaplatení dane, patria Indiánom a že úplne všetko nepatrí Španielom. Oni sa však proti tomu odvolali a z obáv o svoje poplatky začali od Indiánov vyberať viac, ako predtým. Potom sa mníši vrátili znova na Audienciu a poslali sťažnosť do Španielska. Snažili sa tak, že Audiencia Guatemaly poslala jedného audítora, ktorý rozhodol o tom, aké dane sa budú v krajine platiť a zrušil osobné služby. Tiež prikázal niektorým z nich oženiť sa a zrušil im domy, ktoré mali plné žien. Bol to licenciát Tomás López,²¹¹ pôvodom z Tendilly. Kvôli tomu ešte viac znenávideli mníchov, začali na nich písať pamflety a prestali počúvať ich omše.

Táto nenávisť Španielov spôsobila, že Indiáni mali s mníchmi dobré vzťahy. Videli totiž, že tie veci robia bez osobného prospechu, iba v záujme oslobodiť ich. Dospelo to až k tomu, že Indiáni nerobili žiadnu vec bez účasti mníchov, alebo bez toho, aby ich nepožiadali o radu.²¹² Španieli im to závideli a tvrdili, že to robia preto, lebo chcú vládnuť Indiám; a tešili sa zo všetkého, kde oni strácali.

200. Jacques de Testera bol Francúz, brat komorníka francúzskeho kráľa Františka I. Prišiel do Ameriky v roku 1529, ako generálny komisár rádu františkánov v Novom Španielsku.
201. Vlastným menom Toribio de Benavente (autor Historia de las Indios de Nueva España z roku 1540), meno Motolinia, znamená „chudobný“.
202. Martín Sarmiento de Hojacastro, ktorý prišiel do Mexika v roku 1538 bol generálnym komisárom rádu Františkánov po Testerovi.
203. Montejevci, na rozdiel od vojakov a osadníkov, boli mníchom vždy veľmi naklonení.
204. Villalpando bol prvý Španiel, ktorý sa naučil mayčinu, je nazývaný aj prvým lingvistom mayčiny, bol autorom prvého slovníka a gramatiky tohto jazyka.
205. Paradoxne, táto metóda bola mayská. Používali sa pri nej kamienky a kukuričné zrná, ktoré sa pomenovávali slovami a pojmami cudzieho jazyka, zoradili sa do určitých útvarov, ktoré dávali zmysel a opakovali sa významy, ktoré niesli jednotlivé značky.
206. Žiaľ, podobne ako iné ranné slovníky a katechizmy v mayčine, je aj toto dielo stratené. Predpokladá sa však, že výdatne pomáhalo práve Diegovi de Landovi.
207. Pod opíjaním tu treba rozumieť rituálne pitie nápoja balché, ktorého náboženskému významu Landa nerozumel.
208. Išlo o kláštor sv. Bernardína zo Sisalu. Dal ho podpáliť Francisco Hernández, ktorý mal spory s mníchmi, osobitne s Guevarom, až do svojej smrti v roku 1561.
209. Antonio de Mendoza.
210. Alonzo López Cerrato, druhý prezident Audiencie Guatemaly. Navštívili ho okolo roku 1550.
211. López prišiel na Yukatán v roku 1552, obmedzil právomoci alcaldes mayor a zaviedol nové zákony, ktoré znížili neúnosné zaťaženie Indiánov.
212. Tento vzťah k Indiánom nebol samozrejмый. Akiste má na ňom zásluhu predovšetkým druhý biskup Chiapasu, ktorý sa ujal svojho úradu v roku

1545, pričom do jeho diecézy patrili (od roku 1538) aj Yukatán. Týmto biskupom nebol nikto iný ako najznámejší bojovník za práva Indiánov Bartolomeo de Las Casas.

XVIII. CHRISTIANIZÁCIA INDIÁNOV

Nerestami Indiánov boli: modloslužobníctvo, rozvody,²¹³ verejné opilstvo,²¹⁴ kúpa a predaj otrokov.²¹⁵ A začali nenávidieť mníchov, pretože sa ich pokúšali týchto vecí zbaviť. Okrem Španielov,²¹⁶ najviac nepríjemností, aj keď v skrytosti, robili mníchom domorodí kňazi, ktorí prišli o svoje úrady, aj všetky profity, ktoré z nich mali.

Spôsob, aký sa používal pri christianizácii Indiánov bol taký, že sa pozbierali malé deti pánov a významných osôb, a tieto sa sústredili okolo kláštora v domoch, ktoré stavala pre nich každá obec osobitne. Tam zostávali spolu všetci z jedného miesta a ich otcovia a príbuzní ich zásobovali jedlom. K tým deťom sa pripájali tí, ktorí sa obracali na kresťanstvo a vo veľkých počtoch a so zbožnosťou žiadali o pokrstenie. Tieto deti, po tom, keď boli o tom poučené, dávali pozor a oznamovali mníchom prípady modloslužobníctva a opilstva; a rozbíjali idoly, aj ak patrili ich otcom. Nabádali zapudené manželky a siroty, aby sa sťažovali mníchom, ak z nich chceli urobiť otrokov. Aj keď sa im ich vlastní za to vyhrážali, nič na to nedbali a odpovedali im, že to robia kvôli ich cti a pre dobro ich duší.

Adelantado a kráľovskí sudcovia vždy pre mníchov ustanovili fiškálov,²¹⁷ aby nútili Indiánov prijímať vieru a trestali tých, ktorí sa vrátili k predchádzajúcemu životu.²¹⁸ Od samého začiatku dávali páni svoje deti len s veľkou nevôľou,²¹⁹ domnievajúc sa, že ich chcú zotročiť, tak ako to robievali Španieli. Preto im namiesto vlastných detí prinášali deti otrokov. Avšak, keď pochopili, o čo ide, dávali ich už ochotne. Bolo obdivuhodné, koľko mládeže sa týmto spôsobom vzdelalo v školách a ďalší ľudia v katechizme.

Mnísi sa naučili čítať a písať v jazyku Indiánov a zostavili jeho gramatiku, ktorá sa študovala ako latinčina.²²⁰ Ukázalo sa, že nepoužívajú šesť našich písmen, a to: D, F, G, Q, R a S, ktoré na nič nepotrebovali. Zato je potrebné zdvojiť a pripájať ďalšie pre rozlíšenie mnohých významov niektorých slov.²²¹ Pretože napríklad pa znamená otvoriť, ale ppa, s pevne stlačenými perami, znamená zlomiť,²²² alebo tan značí vápno či popol, ale to isté tan,²²³ vyslovené medzi jazykom a hornými zubami, má význam slovo alebo hovoriť; a takto podobne je to aj v ďalších výrazoch. Aj keď zvažili, že oni mali pre tieto veci odlišné znaky,²²⁴ usúdili, že na to nie je potrebné vymýšľať nové formy písma, ale použili latinku, aby bola pre všetkých spoločná. Dali im tiež príkaz, aby opustili svoje sídla v lesoch a aby sa zhromaždili tak, ako predtým, vo vhodných obciach, aby ich mohli ľahšie vzdelávať a tiež aby mnísi nemali toľko námahy s obživou a získavaním almužien na Boží hod²²⁵ a ďalšie sviatky. Pre kostoly dávali almužny prostredníctvom dvoch starých Indiánov, ktorí boli na to určení. Okrem toho, dávali mníchom všetko potrebné aj vtedy, keď ich chodili navštevovať; starali sa tiež o výzdobu kostolov.²²⁶

Obyvateľstvo, ktoré bolo vzdelané v náboženstve a mladí ľudia, ktorí, ako sme už povedali, v ňom urobila veľké pokroky, však boli napokon skazení svojimi kňazmi, ktorých mali v časoch modloslužobníctva, a tiež ich miestnymi vládcami. Vrátili sa k modloslužobníctvu a vykonávaniu obetí, a to nie iba s kadidlom,²²⁷ ale s ľudskou krvou.²²⁸ Preto mnísi vykonali v tej veci vyšetrovanie²²⁹ a obrátili sa na pomoc k hlavnému alkaldovi, mnohých zatkli a viedli voči nim procesy. Usporiadalo sa slávnostné autodafé,²³⁰ kde postavili mnohých na lešenia s papierovými čiapkami na hlavách.²³¹ Veľa Indiánov bičovali a ostrihali dohola, kým iných obliekli na nejaký čas ako sanbenitov.²³² Ďalší, ktorí boli oklamaní diablom, sa zo žiaľu obesili.²³³ Vo všeobecnosti sa však všetci veľmi kajali a prejavili vôľu stať sa dobrými kresťanmi.

213. Rozvod presne nevystihuje manželské zvyklosti na Yukatáne. Prvý raz bola síce dvojica oddaná mayským kňazom a manželstvá boli monogamné, ale potom sa mohli vzájomne opustiť aj pre banálnu príčinu. Robili to často, pričom ženy mali na to rovnaké právo ako muži. Preto nebolo výnimkou, ak niekto vstúpil do „manželstva“ aj desať a viackrát. Podobná voľnosť manželských zväzkov jestvovala ešte donedávna a čiastočne stále jestvuje medzi Lacandóncami.
214. Landa tu opäť naráža na rituálne opíjanie, ktoré bolo pre mníchov o to nebezpečnejšie, že bolo spojené s kultom starých bohov (porovnaj tiež pozn. č. 207).
215. K otroctvu pozri pozn. č. XXX. (u Cocomov)
216. V orig. „pero que entre los epañoles“, no Landa zaiste nemyslel španielskych kňazov, ale mayských. Z rovnakého dôvodu, k výrazu kňazi (sacerdotes) pridávam „domorodí“.
217. Išlo o akýchsi dohliadačov na uplatňovanie nového náboženstva, ktorí však spadali pod právomoc mníchov.
218. Landa tu čiastočne zavádza, pretože tresty vychádzali z inkvizičnej právomoci, ktorú horlivo uplatňoval práve on.
219. Táto nevôľa mohla skôr prameniť zo strachu, že starí bohovia im spôsobia za to smrť, ako to zachytil aj brat Margil pri pokresťančovaní cholsky hovoriacich Lacandóncov v roku 1696. U nich rodičia, v čase keď bol bubnami oznamovaný čas na katechizimus, posielali deti, ktoré tam chceli ísť, pracovať na polia s varovaním: „nechod' tam, lebo ak by si išiel, zomrieš“. (Tozzer 1913a: 502)
220. Je obrovskou stratou, že sa nám z tohto zlatého veku mayskej jazykovedy zachovalo tak málo. Najviac zo všetkého nám asi chýba obdivuhodný slovník, ktorý zostavil Antonio de Ciudad Real. Jeho hrubé náčrty vraj zaplnili dve vrecia. Pracoval na ňom štyridsať rokov a mal šesť zväzkov po dvesto stranách, z toho dva v mayskom písme (!) a vraj v ňom nechýbalo jediné mayské slovo. Je pravdepodobné, že v súčasnosti najhodnotnejší koloniálny slovník, ktorý sa zachoval, tzv. Motulský, je jeho čiastočným a zjednodušeným opisom.
221. Landa tu vylučuje S, pretože ho Španieli nahrádzali písmenom Z. R vylučuje správne, hoci ho miestami sám v mayských slovách používa. V mayčine sa však používa len v cakchiquelštine a quichejštine, zrejme pod guatemalskými vplyvmi ho používa aj časť Lacandóncov, ktorí inak hovoria dialektom yukatáčtiny. Ďalej Landa hovorí o glotalizovaných spoluhláskach, ktoré sa vyslovujú explozívne a pôvodne boli zapisované zdvojenou formou, ktorú uvádza. Dnes sa uprednostňuje transkripcia s apostrofmi, teda p', nie pp, b'nie bb a pod.
222. Landa to tu zapísal opačne, „pa“ alebo „paa“ je zlomiť a „ppa“ je „otvoriť“, napr. „ppa chi“ „otvoriť ústa“.
223. Zapisuje sa ako than alebo t'an.
224. Landa nepochybne naráža na mayské hieroglyfické písmo.
225. V orig. „pascuas“ tu prekladám ako „Boží hod“ (veľkonočný), čo je hlavný význam termínu, bol však používaný aj na označenie iných veľkých kresťanských sviatkov.

226. Tozzer na tomto mieste prekladá: „finished the churches with vestments“, teda má na mysli „ornáty“ (rúcha kňazov) a nie „výzdobu“, ako prekladám ja. Výraz „ornamentos“ v šp. origináli pripúšťa oba výklady.
227. Najčastejšia obeť sa vykonávala s tzv. kopálovým kadidlom, pričom slovo kopál (z nahuaského copalli) sa stále používa na označenie rôznych druhov živice. Maysky sa však kadidlová živica nazývala pom a získava sa zo stromov druhu Icaia a Protium. Lacandónci identickým pojmom nazývajú kadidlo vyrobené z živice borovice ocote.
228. Tu nemusí ísť o narážku na ľudské obeť, lebo Mayovia veľmi často obetovali vlastnú krv, ktorú získavali tak, že si rezali do rôznych častí tela, zvlášť si zraňovali uši, ruky, jazyk, pohlavie a pod.
229. V orig. „inquisición“.
230. Autodafé, v orig. „auto“ (de fê) znamená „vyznanie, či potvrdenie (pravej) viery“. V koloniálnom období bol na Yukatáne tento inštitút využívaný ako inkvizičný nástroj na boj s pôvodným náboženstvom. Spomínaná séria inkvizičných procesov však mala nebývalé rozmery a ďalekosiahle následky. Všetko údajne začalo, keď vrátnik kláštora v Maní Pedro Che zacítil na poľovačke kadidlo z jaskyne, v ktorej potom našiel oltáre, sochy mayských bohov a krv obetovaného jeleňa. Podľa iných zdrojov, tento objav urobili a nahlásili chlapci z kláštornej školy. Tak či onak, správa sa dostala až k Landovi do Méridy, ktorý nariadil veľké vyšetrowanie. Ukázalo sa, že staré kulty boli ešte mimoriadne rozšírené a bolo potrebné s nimi bojovať. Nariadil najskôr malé autodafé, ktoré sa vykonávali v nedeľu, v blízkosti kláštorov. Ďalšie vyšetrowania však ukázali, že za obnovením kultov nie je prostý ľud, ale jeho vodcovia z tradičnej hierarchie. Inkvizícia bola teda namierená predovšetkým proti nim. Zatknutý bol Francisco de Montejo Xiu, hlavný predstaviteľ Maní, spolu s ním ďalší šiesti významní Xiuovia a štyridsiati iní vysokopostavení Mayovia. Na následky mučenia pri vyšetrowaní v roku 1562 napríklad zomrel známy konvertita a ohlasovateľ stigmát v mayskom jazyku, Juan Xiu. Procesy sa viedli proti každému vysokopostavenému Mayovi osobitne a proti skupinám prostého ľudu z jedného miesta spoločne. Slávnosté autodafé v Maní usporiadal Landa v nedeľu, 12. júla 1562 (za povšimnutie stojí, že v texte o tom hovorí v tretej osobe). Počas neho udelili desiatky fyzických, ale aj morálne znevažujúcich trestov. Spálili sochy bohov a všetko rituálne náčinie objavené počas vyšetrowaní. Toto autodafé sa však smutne preslávilo hlavne tým, že počas neho spálili všetky objavené mayské knihy (kódexy).
231. V orig. „encorozados“, čím sa označovalo posmešné navlečenie papierových čapíc kacírom.
232. V orig. „ensambenitados“, čiže boli „sanbenitovaní“, t.j. oblečení do kostýmu tzv. „sanbenita“, ktorý sa používal pri inkvizícii. Tu podľa záznamov išlo prevažne o bavlnené oblečenie žltej farby s červenými krížmi. Toto oblečenie museli podľa rozsudku nosiť na znak svojej hanby od jedného do troch rokov.
233. Landa v svojom diele úmyselne zamlčuje mučenie, ktoré musela väčšina z obvinených podstúpiť, a ktoré bolo neveriteľne kruté. V svedectve, ktoré proti Landovi napísal jeho nadriadený - biskup Toral

sa píše: „Od mučenia niektorí Indiáni zomreli, ďalší boli zmrzačení a iní sa zo zúfalstva obesili alebo zadusili, ďalší zase zomreli počas väznenia“. To vysvetľuje týchto „kajúcnych samovrahov“, ktorí v skutočnosti nevydržali trápenie pri mučení.

XIX. ODCHOD DIEGA DE LANDU A PROCES V ŠPANIELSKU

V tom čase prišiel do Campeche brat Francisco Toral, františkán, pôvodcom z Ubedy, ktorý predtým pôsobil dvadsať rokov v Mexiku.²³⁴ Prišiel, aby zaujal miesto biskupa na Yukatáne.²³⁵ Ten, na základe správ, ktoré dostal od Španielov a tiež kvôli žalobám Indiánov zastavil to, čo mnísi robili a prikázal prepustiť väzňov.²³⁶ Preto sa provinciál²³⁷ bránil a rozhodol sa odísť do Španielska, pričom sa sťažoval najskôr v Mexiku.²³⁸ Napokon prišiel do Madridu, kde ho členovia Rady Indii prísne karhali za to, že si uzurpoval práva úradu biskupa a inkvizítora. Hájl sa tým, že sa odvolal na splnomocnenia svojho rádu pre tieto kraje, ktoré im dal pápež Adrián na žiadosť kráľa a na pomoc, ktorú im prikázala poskytovať Kráľovská audiencia Indii, a ktorá mala byť podobná tej, akú dostávajú biskupi. Členov Rady takéto vysvetlenie ešte viac rozhnevalo a rozhodli sa poslať ho s jeho listinami, ako aj s tými, ktoré poslal biskup proti mníchom, k bratovi Pedrovi Bobadillovi, provinciálovi Kastílie. Toho kráľ písomne splnomocnil, aby záležitosť prehliadol a spravodlivo o nej rozhodol.²³⁹ Avšak preto, že brat Pedro ochorel, zveril vyšetrovanie v tomto procese do rúk brata Pedra de Guzmán z toho istého rádu. Bol to človek vzdelaný a skúsený v záležitostiach inkvizície. Prezentovali sa tam názory siedmych vzdelaných mužov z toledského kráľovstva, ktorými boli: brat Francisco de Medina a brat Francisco Dorantes z rádu sv. Františka; magister brat Alonso de la Cruz, mních z rádu sv. Augustína, ktorý bol v Indiách tridsať rokov; lincenciát Tomás López, ktorý bol audítorom v Guatemale a v novom kráľovstve,²⁴⁰ bol tiež sudcom na Yukatáne; ďalej don Hurtado, profesor kanonického práva, don Méndez, profesor Svätého písma a don Martínez, profesor scholastiky²⁴¹ v Alcale. Oni rozhodli, že provinciál urobil autodafé a ďalšie veci na potrestanie Indiánov zákonne.²⁴² Keď sa s týmto rozhodnutím oboznámil brat Francisco de Guzmán, napísal o tom dlhý list provinciálovi, bratovi Pedrovi de Bobadilla.

Indiáni z Yukatánu si zaslúžia, aby k nim bol kráľ láskavý za mnohé veci a tiež za dobrú vôľu, ktorú preukázali v jeho službách. Kvôli tomu, že kráľ²⁴³ mal povinnosti vo Flandrách, princezná doña Juana, ktorá bola vtedy kráľom poverená vládnuť, poslala dekrét, v ktorom žiadala pre Indiánov pomoc. Audítor z Guatemaly²⁴⁴ priviezol dekrét na Yukatán, zhromaždil indiánskych pohlavárov a nariadil jednému mníchovi predniesť im, čím sú zaviazaní jeho veličenstvu, a čo od nich žiada. Po skončení príhovoru sa dvaja Indiáni postavili a odpovedali, že dobre vedia, čo sú dlžní Bohu za to, že im dal tak vznešeného a kresťanského kráľa, a že ľutujú, že nežijú tam, kde by mu mohli slúžiť osobne. Mohol by vidieť, že by mu slúžili tak oddane, ako by im to dovolila ich chudoba, a ak by to nestačilo, predali by aj svoje ženy a deti.

234. Toral prišiel do Mexika v roku 1542. Naučil sa jazyk nahuatl a jazyk Popolokov z Puebly, ktorý spracoval do prvého slovníka a gramatiky. Bol provinciálom Františkánov v Mexiku od roku 1557 do roku 1560. V roku 1562 bol vysvätený za biskupa.

235. Prvým biskupom, pod ktorého, v rámci diecézy Chiapasu, spadal aj Yukatán bol Juan de Artega, ktorý však Yukatán nikdy nenavštívil. Po ňom nastúpil Bartolomeo de las Casas, ktorý Yukatán na krátky čas aj

- navštívil (v roku 1545 na dva týždne). Potom kráľ na žiadosť Monteja a Františkánov z Méridy menoval samostatného biskupa pre Yukatán. Dvaja, ktorí boli vymenovaní na začiatku sa však k biskupskému stolcu nedostali (prvý rezignoval a druhý pred nástupom do úradu zomrel) a tak sa Francisco Toral stáva v roku 1562 v poradí tretím (po Artegovi a Las Casasovi), v skutočnosti však prvým biskupom Yukatánu, ako to reflektujú aj knihy Chilam Balam. Po jeho smrti ho paradoxne vystriedal jeho protivník a autor tejto knihy Diego de Landa.
236. Kontroverzia medzi biskupom Franciscom Toralom a provinciálom Františkánov Diegom de Landom viedli, napriek vôli Františkánov, až k oslobodeniu indiánskych väzňov. K protestom proti Landovým metódam christianizácie sa pridali aj niektorí ďalší predstavitelia cirkvi, napríklad Lorenzo de Bienvenida, komisár Františkánov z Guatemaly a Diego Rodriguez Bibanco, ktorý Indiánov chránil pred Františkánmi už aj pred Toralom. O tejto veľkej kontroverzii sa Landa zmieňuje tak krátko zrejme v snahe marginalizovať ju.
237. Landa tu má pochopiteľne na mysli sám seba.
238. Odchod Diega de Landu začiatkom apríla 1563 nebol dobrovoľný ako píše, ale mal ho svedomí komisár Františkánov Bienvenida (pozri predch. pozn.). Landa tiež neuvádza, že pred odchodom musel rezignovať na svoju funkciu provinciála Františkánov na Yukatáne.
239. Koncom januára 1565 Rada Indií skutočne postúpila celú arbitráž medzi Toralom a Landom na rozhodnutie Františkánom. Celý spor bol zaťažený veľkým množstvom protestných listov proti Landovi, ktoré prichádzali z Yukatánu od predstaviteľov Mayov, ale aj od španielskej správy, z ktorých len niekoľko hovorilo v jeho prospech.
240. Presnejšie ide o Nové Kráľovstvo Granady.
241. V orig. „catedrático de Scoto“. Myslí sa tu zrejme stredoveký filozof Scotus Eurigena a v zhode s Brasseurom de Bourbourg prekladám „profesor scholastiky“.
242. Títo siedmi špecialisti fakticky vykladali pápežské bule, ktoré Landa predložil, či skutočne oprávňujú k tomu, aby provinciál mníšskeho rádu rozhodoval ako cirkevný sudca s právomocou inkvizície. Aj keď v roku 1565 rozhodli napokon v Landov prospech, toto rozhodnutie nadobudlo právoplatnosť až podpisom nového provinciála Kastílie Antónia de Cordoba 29. januára 1569 a pravdepodobne to bol práve Landov prípad, ktorý spôsobil, že v snahe predchádzať podobným stretom právomocí, kráľ zriadil v tom istom roku tribunál Svätého úradu inkvizície v hlavnom meste Mexika a v Lime.
243. Išlo o Filipa II., ktorý nastúpil po Karolovi V. v roku 1556.
244. Bol to už zmienený Tomás López.

XX. ŽIVOT A ZVYKY V INDIÁNSKYCH OBCIACH

Spôsob, akým si Indiáni stavajú svoje domy spočíva v tom, že ich pokrývajú slamou,²⁴⁵ ktorú majú veľmi dobrú a majú jej veľa alebo palmovým lístím, ktoré sa na to hodí.²⁴⁶ Strecha má veľmi strmý sklon, preto cez ňu nepreprší. Potom postaví múr, ktorý rozdelí celý dom v strede po dĺžke, a v polovici v ňom nechajú niekoľko dverí, ktoré nazývajú chrbtami domu.²⁴⁷ V tej časti majú svoje postele. Druhá polovica je veľmi pekne vybielená vápnom

a páni ju mávajú s veľkým vkusom vymaľovanú. Táto polovica slúži ako prijímacia a hosťovská izba. Nemá dvere, ale je otvorená po celej dĺžke domu a z obavy²⁴⁸ pred slnkom a vodou tu strecha klesá veľmi nízko. Hovoria, že to v čase nevyhnutnosti slúžia aj na kontrolu pohybov nepriateľa.²⁴⁹

Prostý ľud staval na svoje náklady domy pánov. Pretože ich domy nemali dvere, nedovolené vniknutie do cudzieho domu bolo považované za ťažký zločin.²⁵⁰ Vzadu majú jedny dvierka pre súrnu potrebu a akési posteľe z tyčí, čo majú navrchu rohož, na ktorej spia, zakrývajú sa svojimi prikrývkami z bavlny.²⁵¹ V lete spia obyčajne vo vybielenej časti domu, na niektorej z tých rohoží, zvlášť muži. Za domom celá obec siala pre urodzených pánov, obrábala ich pôdu a zberala z polí všetko v množstve, ktoré bolo treba pre pána a jeho domácnosť. Tiež, ak získali ničo z rybačky alebo poľovačky, alebo bol čas priniesť soľ, zo všetkého dávali podiel pánovi, pretože tieto veci vždy robila spolu celá komunita.

Keď pán zomrel, aj keď sa jeho nástupcom stal najstarší syn, ostatní synovia požívali veľkú úctu, pomoc a boli považovaní tiež za pánov. Pomáhali aj nižším pohlavárom, podriadeným ich pánovi, a to vo všetkých týchto veciach rovnako, avšak v závislosti od toho, v akom postavení boli a akej priazni sa tešili u ich pána. Kňazi žili zo svojich úradov a z milodarov.

Páni vládli v svojej obci, rozhodovali spory,²⁵² prikazovali a rozhodovali v záležitostiach svojich obcí.²⁵³ Všetko to robili prostredníctvom rúk urodzených pánov a pohlavárov, ktorí boli veľmi poslušní a vážení; zvlášť tí bohatí, ktorých aj navštevovali. V svojich domoch mali dvor,²⁵⁴ kde robili rozhodnutia a uzatvárali obchody, najčastejšie po večeroch.²⁵⁵ Keď páni odchádzali z obce, mali so sebou veľký sprievod, rovnako, keď vychádzali zo svojich domov.

Indiáni z Yukatánu sú ľudia dobre stavaní, vysokí,²⁵⁶ zavalití a veľmi silní. Obyčajne však majú krivé nohy, lebo v detstve ich matky prenášajú z miesta na miesto tak, že ich nosia obkročmo na svojom boku.²⁵⁷ Za znak krásy považujú škuľavosť, čo im robia matky v detstve zámerne tak, že im zavesia na vlasy živcovú guľôčku,²⁵⁸ aby siahala až medzi obočie. Keď potom kráčajú, pohybuje sa a púta oči²⁵⁹ tak, že im to spôsobí škuľavosť. Hlavy a čelá majú sploštené, čo im tiež robia úmyselne ich matky v detstve.²⁶⁰ Uši majú prepichnuté kvôli náušniciam a veľmi dorezané z obetovania.²⁶¹ Nerastú im fúzy a hovoria, že keď boli deťmi, tak im matky opálili tváre horúcim plátom, aby im nenarástli. Teraz im však fúzy rastú, aj keď drsné ako konský vlas.²⁶²

Vlasy si nechávajú rásť dlhé ako ženy a na vrchu hlavy si vypália niečo podobné veľkej tonzúre a potom im okolo rastú veľmi dlhé vlasy, kým na tonzúre vyrastú krátke. Zapletajú si ich do venca, ktorý si zakrúčia okolo hlavy tak, že im vzadu zostane trčať chvostík ako stravec. Zrkadlá používajú všetci muži a nie ženy.²⁶³ Keď chcú o niekom povedať, že je paroháč, povedia, že mu žena dala do vlasov na zátylku zrkadlo.

Veľmi často sa kúpu,²⁶⁴ pričom nepovažujú za potrebné sa zakrývať pred ženami, okrem toho, čo sa dá zakryť rukou. Sú veľkými milovníkmi vôní a kvôli tomu používajú celé kytice zvláštnych a starostlivo upravovaných kvetov a voňavých bylín.²⁶⁵ Mali zvyk maľovať si tváre a telá červenou farbou,²⁶⁶ čo nevyzeralo vôbec dobre, ale považovali to za veľmi pekné.

Obliekali si pruh látky o šírke jednej ruky, ktorý im slúžil aj ako spodné prádlo,²⁶⁷ aj ako nohavice. Nosili ho zavinutý niekoľko ráz okolo pása tak, že jeden koniec vychádzal dopredu a druhý dozadu. Tieto konce spracovávali ženy so zvláštnou starostlivosťou, boli nevšedné a zdobené perím. Cez plecia nosili prehodené dlhé, štvorcové plášte.²⁶⁸ Nosili tiež sandále z konope²⁶⁹ alebo zo suchej, vypracovanej jelenej kože. Iné oblečenie nepoužívali.

245. Landa tu nemohol mať na mysli slamu v našom slovazmysle, išlo zrejme o vyschnuté stvoly kukurice alebo iných rastlín. Tradičný mayský dom sa však až do súčasnosti pokrýva palmovým lístím.
246. Pod palmovým lístím, ktoré „sa na to hodí“ má Landa na mysli lístie palmy zvanej xaan, ktoré máme potvrdené z ďalších prameňov a ktoré sa používa na ten istý účel aj v súčasnosti.
247. Dvere mávali Mayovia vždy na východnej strane domu, ktorá bola aj vyššia.
248. Prekladám „z obavy“ (strachu) hoci v orig. je napísané „por amor“, teda „z lásky“, čo zjavne nevyhovuje opisu a ide zrejme o chybu prepisovača. V tomto zmysle opravujú na „por temor“ aj Brasseur de Bourbourg a Pérez Martínez.
249. Tieto verandy sú skutočne doložené archeologicky aj historicky.
250. Tento zvyk sa zachoval aj u súčasných Lacandóncov, kde nie je zvykom klopať na dvere (aj keď ich domy už dvere majú), ale sa len z diaľky priblížiť a s veľkým rešpektom ohlasovať svoj príchod písaním alebo volaním. Vstup, alebo čo i len dotknutie sa dverí na inom dome bez súhlasu majiteľa, je považované za nepriateľský akt.
251. Jestvovanie postelí u Mayov bolo často spochybňované, ale dnes sa už o ňom nepochybuje. Rohože alebo zavesené rohože, t. j. hamaky boli alternatívnym miestom odpočinku.
252. Súdna právomoc batabov, alebo kazikov, ako ich nazývali Španieli je preukázaná viacerými prameňmi.
253. V orig. „sus repúblicas“.
254. V orig. sa uvádza, že v svojich domoch mali „palacio“. Pridržiavam sa výkladu Brasseura de Bourbourg, ktorý to prekladá „on leur faisait la court“. Dvor tu má teda význam šľachtického, či panovníckeho dvora.
255. V orig. „de noche“.
256. Mayovia sú skôr podsaditých postáv. Landov údaj o tom, že sú vysokí je možno relatívny, pretože Španielom v 16. storočí, ktorí mali nižšie postavy ako dnes, pripadali určite vyšší, ako súčasným Európanom.
257. Nenosili ich tak asi celkom od mala, podľa údajov od súčasných Mayov majú deti v matkinom batohu na nosenie spočiatku nožičky spolu, a obkročmo ich posadia až po vykonaní prechodového rituálu „hetzmek“ (Redfield a Villa: 189), ktorý sa udržal do súčasnosti u Lacandóncov pod názvom mäkchul.
258. V orig. „pegotillo“, teda „zlepenec“, „guča“, takmer isto urobená zo živice.
259. V orig. alcando los ojos (c s nožičkou), Brasseur de Bourbourg prekladá „toucher les yeux“, Pérez Martínez prepisuje „alzaban los ojos“, Tozzer prekladá „attracting their eyes“.
260. Deformácie lebiek boli u Mayov rozšírené už od klasického obdobia, o čom svedčia nielen nálezy takýchto lebiek, ale aj časté vyobrazenia Mayov s deformáciou hlavy na maľbách a reliéfoch. Isté je, že jestvovalo niekoľko typov deformácií (pozri Mesoamerik. časopis), pričom Landa zaznamenáva na Yukatáne len deformáciu čela, ktorá sa robila veľmi malým deťom sťahovaním lebky medzi dve drevené doštičky. Landa to popisuje ako všeobecný jav, aj keď podľa ďalších prameňov, mala takto deformované hlavy iba nobilita. V každom prípade, ide o typicky mayský fenomén, pretože mexickí dobyvatelia

- Yukatánu nie sú nikdy zobrazovaní s deformovanou lebkou, čo je jeden z istých rozlišovacích znakov medzi Maymi a prišielcami. V Studni obetí v Chichén Itzá sa však našlo len veľmi málo lebiek s takouto deformáciou, (Tozzer uvádza jedínú z päťdesiatich Tozzer: 88), čo môže svedčiť o mexickom pôvode obetí, alebo o tom, že išlo prevažne o obeť z nižších spoločenských vrstiev.
261. Náušnice alebo ozdobné kolíky v ušiach nosili muži aj ženy a uši si bežne rezávali kvôli získavaniu krvi na obetovanie.
262. Nešlo teda o rasový znak, ako sa niekedy mylne uvádza, ale o kultúrny. Je to súčasne ďalší zo znakov, ktorý nám umožňuje rozlišovať na stélach a maľbách medzi Maymi a cudzincami.
263. Išlo o zrkadlá z obsidiánu a pyritu. Mayovia ich nosili na chrbte alebo na ramenách. Ich význam bol pravdepodobne rituálny, čomu Landa nerozumel.
264. Mayovia dodržiavali oveľa lepšiu hygienu, než ich dobyvatelia. Aj v súčasnosti nie je denné kúpanie výnimkou.
265. Súčasní Lacandónci používajú niekoľko druhov aromatických kvetov, z ktorých niektoré si pôvodne votkávali do nosnej prepážky, iné, ktoré voňajú veľmi pekne aj dlho po vysušení, slúžia ako náhrdelník z lupeňov a parfém súčasne.
266. Súčasní Lacandónci si tvár a oblečenie (xikul) zdobia pri rituálnych príležitostiach červenou farbou z kríka kuxu, šp. achiote (*Bixa orellana*). Tvrdia, že kedysi sa s kuxu maľovali aj kvôli kráse.
267. V orig. „bragas“, išlo o bederné rúško, tzv. mastil.
268. V Relación de Valladolid (RY, 2:29) sa dozvedáme, že „Taceovia, Cochuovia a Cupulovia boli zaodetí: ich páni nejakými xicolmi z bavlny, a perím votkaným do istého druhu viacfarebného plášt'a pozostávajúceho z dvoch častí...“
269. Pravdepodobne išlo o vlákno z agáve. Na vyobrazeniach sa nám však zachovali výhradne kožené sandále, čo môže súvisieť s tým, že išlo o zobrazenia nobility.

XXI. JEDLÁ A NÁPOJE

Hlavnou potravou je tu kukurica, ktorú pripravujú na rôzne spôsoby ako jedlo aj ako nápoj. Jeden nápoj, ktorý pijú slúži ako jedlo aj nápoj súčasne. Indiánky ho robia tak, že večer predtým dajú kukuricu namočiť do vody s vápnom. Ráno je už mäkká a napoly uvarená a takto sa z nej oddelí šupka a struk.²⁷⁰ Potom ju melú na kameňoch²⁷¹ a napoly zomletú ju dajú tým, čo idú pracovať, čo sa vydávajú na cesty alebo na more.²⁷² Dajú im ju vo veľkých bochníkoch a plné noše,²⁷³ čo im vydrží aj pár mesiacov, ibaže skyslie.²⁷⁴ Z toho si vždy kúsok odtrhnú a rozmiešajú²⁷⁵ v nádobe, ktorou je škrupina istého ovocia, čo rastie na strome, ktorý im na nádoby poskytol Boh.²⁷⁶ Túto požíveň pijú a čo zostane zjedia, pričom je chutná a veľmi výživná. Ak kukuricu zomelú viac, získajú z nej mlieko, ktoré nad ohňom zhustne na kašu, ktorú si pripravujú na raňajky a pijú ju teplú.²⁷⁷ A čo zostane z raňajok, hodia do vody a pripravia tak nápoj, čo pijú počas dňa, lebo nie sú zvyknutí piť čistú vodu. Kukuricu tiež pražia, pomelú a rozmiešajú vo vode, z čoho vznikne veľmi osviežujúci nápoj, ktorý dochutia trochou indiánskej papriky a kakaom.²⁷⁸

Z pomletého kakaa a kukurice robia istý druh speneného nápoja, ktorý je veľmi chutný a s ktorým slávia svoje sviatky.²⁷⁹ Z kakaa tiež vedia získať tuk, ktorý sa podobá maslu,

a z neho a z kukurice robia ďalší nápoj, ktorý je veľmi dobrý a vysoko cenený. Iný dobrý a osviežujúci nápoj robia z kukurice pomletej za surova.

Robia tiež mnoho druhov dobrého a zdravého chleba, ibaže nie je dobré ho jesť, keď je studený.²⁸⁰ Preto ho Indiánky musia robiť dva krát denne. Nie je možné urobiť ho z múky, ktorá sa musí miesiť, ako pšeničná, a ak im niekedy vyjde podobná tej z pšenice, pokladajú ju za nepodarenú.

Pripravujú dusenú zeleninu, jelenie mäso, mäso z divých, aj z domácich²⁸¹ vtákov, ktorých je veľa, ako aj ryby, ktorých je tiež dostatok. Preto je ich výživa dobrá, hlavne však odvtedy, ako začali chovať ošípané a domáce vtáctvo z Kastílie.

Ráno pijú horúci nápoj s paprikou, ako už bolo povedané, a počas dňa ďalšie, studené nápoje. Večer jedia dusené jedlá, a ak nemajú mäso, robia si svoje omáčky z papriky a zo zeleniny. Nie je tam zvykom, aby muži a ženy jedávali spolu. Každý jedáva zvlášť,²⁸² a to na dlážke alebo, ak to musí byť, tak na rohoži, ktorá slúži ako stôl. Ak majú jedlo, jedia ho veľa, ak nemajú, znášajú to dobre a vystačia s troškou. Po jedle si umývajú ruky a ústa.

270. Proces prípravy tu nie je opísaný správne, pretože kukurica sa dáva namočiť už vylúpaná, neoddeľuje sa teda od struku až potom, iba vnútro zrna od šupky, a deje sa tak síce po namočení, ale až počas varenie vo vápennej vode.
271. Išlo o mlecie kamene, tzv. metate, čo je však nahuaský výraz. Maysky sa nazývajú ka'.
272. Ide o tzv. pozole, maysky maatz, hlavnú potravu a nápoj Mayov aj v súčasnosti.
273. V orig. „grandes pelotas y cargas“.
274. Fermentácia je prirodzená a dokonca žiadúca, lebo v horúcich dňoch dodáva nápoju sviežosť.
275. Mayský roľník nosí so sebou bochník maatzu a vodu, pretože výsledný produkt vznikne až potom, keď sa husté cesto rozmieša vo vode.
276. Tento strom sa maysky nazýva luch (Crescentia cujete). Má rovnomenné guľaté plody podobné tekvici, ktoré sú veľké v priemere asi 15-20 cm. Plod sa celý uvarí, čím jeho škrupina stvrdne. Dužina sa však vyškriabe, lebo je nejedlá. Používa sa iba škrupina, a to ako miska alebo pohár.
277. Landa má na mysli tzv. atole, ktoré Lacandónci nazývajú „sak“, Redfield a Villa (1934: 39) na Yukatáne zachytili preň výraz „sa“, Tozzer (90) uvádza chocosaka, čo je zrejme zloženina, pretože choco' znamená horúci, potom by bol označovaný ako sak-a, čo súhlasí s predchádzajúcimi výkladmi, odvodenými od jeho bielej farby – „sak“.
278. Ide o tzv. pinole, maysky „kah“. Nápoj pripomína meltu alebo inú nepravú kávu.
279. Ide o kakaový prášok získavaný pražením zrn plodov kakaovníka (Theobroma cacao), varený a zmiešaný s pomletou kukuricou a medom, ktorého bohaté spenenie sa dosahuje pridaním istej rastliny (porovnaj Podolinská: 2001). Takto vzniknuté kakao bolo najhodnotnejším nápojom, ktorý Mayovia už od klasického obdobia používali predovšetkým pri rituáloch.
280. Pochopiteľne, Landa má na mysli tortilly, maysky „wah“. Keď vychladnú, strácajú chuť a drobia sa.

281. Jediným domácim vtákov u Mayov pred príchodom Španielov bol moriak.
282. Táto separácia pohlaví sa dodržiava u väčšiny mayských kmeňov dodnes, a to nielen pri jedle, ale takmer pri všetkých spoločenských príležitostiach.

XXII. SLÁVNOSTI, ZÁBAVA, HUDBA A TANEC

Svoje telá si tetovali,²⁸³ ba čo viac, čím viac ich mali potetované, tým boli považovaní za odvážnejších a statočnejších, pretože tetovanie bolo veľkým utrpením. Robili ho takto: majstri tetovania najskôr pokryli časť tela, ktorá mala byť tetovaná farbou, potom tam opatrne vyrezali obrazce, a takto, krvou a farbou zanechali na tele značky. Robili to veľmi pomaly, lebo to spôsobuje veľkú bolesť. Tí, čo sa dali tetovať potom zostali chorí, pretože sa im rany zapálili a hnisali. Napriek tomu všetkému sa vysmievali z tých, ktorí sa tetovať nedali. Veľmi si cenia lichôtky, ale tiež vznešenosť a prirodzené schopnosti.

Indiáni dnes už pijú a jedia ako to robíme my, predtým však boli v pití veľmi nezriadení a opíjali sa. To spôsobovalo mnoho zla, napríklad sa vzájomne zabíjali, zneužívali si navzájom manželky, keď sa úbohé ženy domnievali, že sa vrátil ich manžel, tak to robili aj otcovia s dcérami a synovia s matkami,²⁸⁴ akoby boli v dome nepriateľov, tiež svoje domy podpaľovali – takto sa ničili kvôli opilstvu. Keď bola pitka všeobecná, aj s prinášaním obetí,²⁸⁵ prispievali na ňu všetci, keď však bola súkromná, náklady znášal ten, kto ju robil, iba s pomocou svojich príbuzných.

Svoje víno robili z medu a vody a nejakého koreňa stromu,²⁸⁶ ktorý na to pestovali. Z toho sa urobilo silné víno, ktoré veľmi zapáchalo.²⁸⁷ Tancovali a veselili sa, jedávajúc pri tom posediačky v dvojiciach alebo štvoriciach. Keď sa najedli, priniesli obsluhujúci,²⁸⁸ ktorí sa nemali vo zvyku opíjať, veľké putne,²⁸⁹ z ktorých pili, až kým sa nezačali šarvátky.²⁹⁰ Potom mali ženy veľa starostí priviesť opitých manželov domov.²⁹¹

Veľakrát na jedinou hostinu utratili všetko, čo zarobili za mnoho dní na trhoch a svojimi obchodmi. Mali dva spôsoby, akými robili tieto slávnosti. Prvý sa týkal pánov a popredných ľudí. Pozvanie zaväzovalo každého z nich, aby dal podobné pozvanie svojmu hostiteľovi. Každý z pozvaných tiež priniesol nejakú pečenú hydinu, chlieb a veľké množstvo kakaového nápoja. Na konci hostiny mali vo zvyku obdarovať každého prítomného plášťom na prikrytie, stolčekom²⁹² a pohárom, najkrajším, ako je to len možné. Ak niektorý z nich zomrel a nemohol splniť na oplátku svoj záväzok, musela jeho domácnosť alebo príbuzní za to pozvanie zaplatiť.²⁹³ Druhý spôsob, ako robili tú slávnosť sa týkal iba príbuzenstva. Usporiadali ju pri príležitosti sobáša svojich detí, alebo keď slávili spomienku na veci týkajúce sa ich predkov. Táto slávnosť nevyžadovala oplátku, iba ak takú, že keď bol nejaký Indián na ňu pozvaný, tak sám všetkých pozval, keď usporadúval slávnosť on, alebo keď robil svadbu svojim deťom. Majú medzi sebou veľmi silné putá priateľstva a práve týmito pozvaniami ich zachovávajú, aj ak žijú jeden od druhého veľmi ďaleko.²⁹⁴ Na hostinách ich ponúkajú piť krásne ženy, ktoré sa k host'om, ktorým podávajú nápoj, otáčajú chrbtami dovtedy, kým tí svoj pohár nedopijú do dna.

Indiáni sa vedľa veľmi duchapľne zabávať. Hlavne komedianti hrajú s veľkým dôvtipom, a to až takým, že si ich Španieli najímajú, aby sa pobavili na vtipných replikách, ktoré sa odohrávajú medzi nimi, ich slúžkami, manželkami, alebo medzi nimi samotnými. Predstavujú príhody z dobrej alebo zlej služby, čo vedľa zahrať s veľkým umením a vierohodnosťou. Majú malé bubny, na ktoré hrajú rukou, a iné veľké, urobené z dutých kmeňov, ktoré znejú hlboko a smutne.²⁹⁵ Bijú na ne dlhými palicami, ktoré majú na koncoch mlieko jedného stromu.²⁹⁶ Majú tiež dlhé a štíhle trúby z dutého dreva, ktoré majú na koncoch

dlhé, zatočené tekvice. Majú aj ďalší hudobný nástroj, ktorý vyrobia tak, že obe časti korytnačieho panciera očistia od mäsa. Bijú naň dlaňou a jeho zvuk je pochmúrny a smutný.²⁹⁷ Používajú tiež píšťaly vyrobené z trstiny, z jeleních kostí²⁹⁸ alebo z veľkých ulitníkov.²⁹⁹ Hrajú aj na flauty vyrobené z trstia a s týmito všetkými nástrojmi sprevádzajú tanečníkov.

Majú osobitne dva tance, ktoré stojí za to vidieť.³⁰⁰ Jeden z nich je tancom trstín a podľa toho ho aj volajú colomché.³⁰¹ Aby ho zatancovali, musí sa vytvoriť veľké kolo tanečníkov aj s hudbou, ktorá im udáva rytmus. Potom sa z kola oddelia dvaja tanečníci pre svoje sólo, ktoré tancujú uprostred kruhu. Jeden z nich tancuje aj s nošou trstia, pričom sa drží vzpriamene, kým druhý tancuje pričupený, pričom sa obaja pohybujú stále v strede kruhu. Potom ten s trstinami ich začne s celou silou hádzať na toho pri zemi, ktorý ich však s veľkou zručnosťou, s pomocou nejakej paličky, zachytáva. Keď sa skončí hádzanie, obaja sa vrátia do kruhu, z ktorého vytancujú ďalší dvaja a robia to isté. Druhý tanec tancuje okolo osemsto Indiánov, niekedy viac, inokedy menej. Tancujú ho za zvukov hudby, s malými zástavami a dlhým, vojenským krokom.³⁰² Nenájde sa medzi nimi nikto, kto by narušil rytmus. Ich tance sú ťažkopádne, pretože sa nezastavia a tancujú ich celý deň; tam im tiež prinášajú jedlo a pitie. Muži nemajú vo zvyku tancovať so ženami.³⁰³

283. Muži sa nemohli tetovať pred tým, ako sa oženili a tetovali sa aj ženy, a to od pása hore s výnimkou prs. Ženské tetovanie bolo vraj jemnejšie a krajšie.
284. V orig. len „también con padres y madres“, čo je však vzhľadom k veľmi prísnyh zásadám mayskej morálky, ako aj smrteľným trestom za cudzoložstvo, ktoré vyššie Landa sám spomína, málo pravdepodobné. Ide tu skôr o vytváranie obrazu nerestí, ktoré legitimizovali duchovnú conquistu.
285. Pravdepodobne bola každá zo spomínaných slávností sprevádzaná obeťami. Pod „všeobecnou pitkou“ má však Landa zrejme na mysli rituál balché. Podobné rituálne opíjanie máme doložené u Lacandóncov, tiež u Quichéov, ale aj v strednom Mexiku a v Nikaragui.
286. Nešlo o koreň, ale kôru stromu balché (*Lonchocarpus violaceus*). Tozzer uvádza *Lonchocarpus longistylus* (Tozzer: 92).
287. Ide o rovnomenný nápoj balché vyrobený z kôry stromu balché, medu a vody. Lacandónci, ktorí jeho rituálnu výrobu stále praktizujú, ho robia tak, že do menšieho kánoe, ktoré majú vyrobené na tento účel a volajú ho balché chem nalejú vodu s trstinovým cukrom (spotrebuje sa cca 5kg), ktorý už v 20. storočí nahradil med, a do nálevu ponoria pásy z kôry stromu balché dlhé asi 50 cm v počte od 5 do 15 kusov. Potom balché chem pokryjú dôkladne lístím z palmy k'um, a to tak, aby sa dnu nedostal dážď, ak by pršalo. Takto uzavretý sa nechá nápoj v priemere tri dni, dva ak páli silno slnko, štyri, ak je chladnejšie a pod mrakom. Potom vznikne fermentovaný horkastý nápoj žltohnedej farby s vôňou i konzistenciou podobnou burčiaku. Nijako zvlášť nezapácha a nie je ani príliš silný, ako uvádza Landa, stupeň alkoholu sa odhadom pohybuje medzi 5 a 10 stupňami. Výrobu a použitie porovnaj Kováč 2002: XX.
288. V orig. „escanciadores“, teda čašníci, v skutočnosti však išlo pravdepodobne o tých, ktorí celú náboženskú ceremóniu riadili.
289. V orig. „artezones“, u Lacandóncov ide o veľkú nádobu nazývanú pak a zasvätenú božstvu opilstva a nápoja balché, ktorý sa nazýva Bor/Bol.

290. V orig. „zipizape“. Ukončenie obradu šarvátkou bolo snáď len výnimočné. Landa skôr sleduje svoj zámer, čo najviac ho dehonestovať.
291. Zvyk odvedenia opitého manžela z ceremónie balché manželkou, sa vyskytuje aj u súčasných Lacandóncov.
292. Snáď išlo o stolček k'anche, ktorý sa používa stále na Yukatáne, ako aj u Lacandóncov, kde slúži na sedenie práve počas rituálneho opijania sa balché.
293. Tieto princípy pripomínajú závery, ktoré publikoval už Mause (Esej o dare XX) a tiež pripomínajú niektoré prvky potlachu, ktoré popísal Boas (XX).
294. U Lacandóncov si obrad balché zachoval zmiešaný charakter, pretože je organizovaný hlavou rodiny a na náklady usporiadateľa. Zúčastňujú sa predovšetkým členovia širšej rodiny, ale tiež ktokoľvek z komunity. Reciprocita sa nevyžaduje. Udvávajú, že podľa spomienok ich otcov a dedov, v časoch keď boli roztrúsení po pralese, obrad zohrával úlohu stretávania sa vzdialených rodín a priateľov.
295. Cogolludo (4:V) udáva, že predspevovateľ a hlavného organizátora hudobných slávností nazývali holpop, (čo bola súčasne politická alebo administratívna funkcia, pozri pozn. č. XX) a že bubny nazývali t'unkul, čo potvrdzuje aj Motulský slovník. Lacandónci nazývajú bubon k'ayum, čo značí „pán spevu“, alebo hudby a je to súčasne personifikované božstvo.
296. Landa má nepochybne na mysli kaučukové mlieko stromu, ktorý Mayovia nazývajú k'ik (čo značí krv) a ktorého zrážaním vzniká pevná gumená hmota. K technológii jej domorodej výrobe pozri Kováč 2006: . Konce palíc boli teda obalené gumou, ktorá sa mimochodom nazýva po španielsky hule, čo odvodenina z nahuaského olin, a to má zrejme svoj predkolumbovský pôvod v mayskom slove wol alebo wolol. Už Aztékovia totiž gumu dovážali z mayských tropických oblastí, alebo prostredníctvom mayských obchodníkov z oblasti Xicalanga.
297. Takýto hudobný nástroj je vyobrazený aj vo Florentskom kódexe a v kódexe Nuttal.
298. Z textu nie je zrozumiteľné, ako to Landa myslel, lebo píše v orig. „chiflatos de vuessos de cañas de venado“. Nie je jasné, či mal na mysli iba formu jelenej kosti podobnú trstine alebo či hovorí o dvoch typoch a to o píšťale z trstiny a píšťale z jelenej kosti. Prikláňam sa k druhej možnosti, keďže predpokladám skôr chybu opisovača.
299. Veľké schránky ulitníkov (v orig. „caracoles“) nazývajú Lacandónci hup alebo chur. Majú hlboký, dunivý a prenikavý zvuk, ktorým usporiadateľ zvoláva ostatných na rituál. Nachádzame ich na početných vyobrazeniach už z klasického obdobia.
300. Ako sa dozvedáme z Relación de Campocolche (RY 2:158), Mayovia mali „viac ako tisíc druhov tanca“, ktorému pripisovali „nesmiernu dôležitosť“. Len celkom nedávno, koncom dvadsiateho storočia, sme sa vďaka XXX dozvedeli, že táto tradícia pochádzala už z klasického obdobia, a že tanec, maysky „okot“ slúžil na vyjadrenie mimoriadne dôležitých posolstiev kráľov a kňazov a tiež ako hlavná komunikačná forma medzi svetom ľudí a nadprirodzenom (pozri Maya Cosmos: XX). Len zlomok týchto tancov poznáme bližšie. Vieme, že svoj vlastný tanec mali napríklad staré ženy a ďalšie vekové a sociálne skupiny.

- Zachoval sa nám napríklad opis tanca zonó v Relación de Ponce (1932: 327), tiež podrobnejšie a súdobnejšie etnografické opisy známeho tanca xtol, alebo aspoň zmienky o zaujímavých tancoch, ktoré u Quichéov zmieňuje Popol Vuh: tanec sovy (puhuy), tanec lasice (cux), tanec pásavca (iboy), tanec stonožky (ixtzul) a tanec čaptavých (chitic).
301. „Tanec trstín“ nie je správny preklad. Colomché treba pravdepodobne odvodiť od „kool-om che“, pričom kool znamená podľa Motulského slovníka „trhať“, „smýkať“, -om je archaický sufix (Tozzer: 94) a „che“ je v tomto prípade „palica“. Názov by potom mohol skutočne zodpovedať obsahu tanca, ako ho popisuje Landa. Preložiť by sa dal voľne ako „trhanie trstiny (palíc)“, alebo „vyhadzovanie palíc“ a pod.
302. Išlo o tanec bojovníkov zvaný holkan okot alebo batel okot, ktorý Landa ďalej spomína pri opise rokov Muluk a v mesiaci Pax.
303. S výnimkou erotického tanca, ktorý sa tancoval pri zásnubách.

XXIII: REMESLÁ, OBCHOD, POĽNOHOSPODÁRSTVO A SÚDNICTVO

Indiáni sa zamestnávali tesárstvom a výrobou keramiky, na čom aj dosť zarábali, pretože to robili kvôli výrobe svojich idolov z hliny a z dreva,³⁰⁴ pričom dodržiavali pôst a rôzne pravidlá.³⁰⁵ Majú tiež svojich lekárov,³⁰⁶ alebo, lepšie povedané, čarodejníkov, ktorí ich liečia pomocou rastlín a množstva povier; a tak to bolo aj so všetkými ostatnými povolaniami.

Zamestnaním, ku ktorému najviac inklinovali, bol však obchod.³⁰⁷ Do krajiny Ulúa a do Tabaska vyvážali soľ, oblečenie a otrokov, kde to všetko vymieňali za kakao a kamenné korálky, ktoré im slúžili ako platidlo.³⁰⁸ Za to potom zvykli nakupovať otrokov alebo ďalšie korálky, pretože odtiaľ boli lepšie a dokonalejšie. Tie si páni nechávali pre seba ako šperky na slávnosti.³⁰⁹ Ako platidlo a šperk mali aj iné, urobené z istého druhu červených lastúr. Tovar nosili v svojich sieťových taškách³¹⁰ a obchodníci vozili všetky veci, koľko ich len bolo v tejto zemi. Dávali na dlh, požičiavali a platili veľmi čestne, bez úrokov.

Predovšetkým sú však roľníkmi, zberajú úrodu kukurice a ďalších zrnovín,³¹¹ ktoré uchovávajú vo veľmi pekných silách a sýpkach,³¹² až kým nepríde čas ich predať. Ich mulicami a volmi sú ľudia.³¹³ Majú zvyk pre každého ženatého muža a jeho ženu osiať plochu štyristo stôp, ktorú nazývajú hum uinic³¹⁴ a vymeriavajú ju prútom na dvadsať stôp: dvadsať na šírku a dvadsať na dĺžku.

Indiáni majú dobrý zvyk pomáhať si navzájom vo všetkých prácach. V čase sejby sa tí, čo nemajú ľudí na to, aby to urobili, spoja do približne dvadsaťčlenných skupín a robia všetko spolu, podľa miery a podielu, ktorý majú na spoločnej práci. Prácu nezanechajú dovtedy, kým s ňou všetci neskončia. Pôda je v súčasnosti ich spoločným vlastníctvom a hospodári na nej ten, kto ju prvý zaujme.³¹⁵ Sejú na mnohých miestach súčasne, pretože ak by to na jednom nevyšlo, nahradí ho iné. Pôdu nekypria, iba z nej odstraňujú odpad a vypaľujú ju, aby potom do nej mohli sadiť.³¹⁶ Na pôde pracujú od polovice januára do apríla, a potom, keď začnú dažde, sejú.³¹⁷ Robia to z vrečka, ktoré nosia cez plecia; so zahrotenu palicou³¹⁸ urobia jamku v zemi, do ktorej vložia päť alebo šesť zrn, ktoré s tou istou palicou zahrnú. Až udivuje, ako to začne rásť, keď zaprší.

Tiež sa spájajú pri príležitosti poľovačky, kedy vytvoria až približne päťdesiatčlennú skupinu. Jeleninu opečú hneď na rošte, aby sa nepokazila, a keď prídu do obce, dajú najskôr svoje dary pánovi a zvyšok rozdelia medzi ostatných ako priatelia. To isté robia, keď idú na rybačku.

Ak sa Indiáni vyberú na návštevu, vždy majú so sebou darček pre hostiteľa, ktorého hodnota je určená ich postavením; a hostiteľ má zase pre nich na oplátku iný dar. Ak je pri ich rozhovore prítomná tretia osoba, hovorí a počúva v pozoruhodnej a úctivej³¹⁹ zhode s tým, kto hovorí. Pri rozhovoroch, ktoré prídu, si však aj tak všetci tykajú. Zvláštne však je, že ten, kto je tam postavením nižšie, zvykne stále opakovať úrad alebo titul toho vyššieho.

Majú vo zvyku pomáhať každému, kto ich o tom upovedomí tak, že vydá z hrdla hlboký zvuk, akoby chcel povedať: „takto teda“ alebo „presne tak“.³²⁰ Ženy sú pri rozhovoroch veľmi stručné. Nemajú vo zvyku sa vybavovať navzájom, zvlášť, ak sú chudobné. Preto sa páni vysmievali z mníchov, ktorí dopriavali sluchu chudobným aj bohatým bez rozdielu.

Priestupky, ktoré robili jeden voči druhému prikazoval vinníkovi urovnať vládca obce. Ak to neurobil, bývali zdrojom ďalších sporov. Ak boli sporiace sa strany z tej istej obce, v úlohe prostredníka o spore rozhodoval sudca, ktorý po vyšetrení priestupku nariadil zadosťučinenie. Ak vinník nebol schopný uspokojiť ho, pomáhali mu s tým priatelia a príbuzní. Dôvodom, pre ktoré sa nariaďovali náhrady, bolo napríklad neúmyselné zabitie, alebo ak sa obesil manžel, či manželka a niekto na tom niesol vinu, či ak voľakto zapríčinil požiar domov, polí, úľov³²¹ alebo kukuričných sýpok. Avšak iné priestupky, ktoré boli vykonané so zlým úmyslom, boli trestané vždy krvou a bitkou.

Yukatanci sú veľmi štedrý a pohostinní, takže sa nenájde nikto, kto by vstúpil do ich domu a nedostal by zo všetkého jedla a pitia čo tam majú; počas dňa z ich nápojov a večer z ich jedla. A ak ho nemajú, hľadajú ho u susedov; ľudia sa postretávajú na ceste a každý musí niečo dať, keď sa o náklady podelia, sú oveľa menšie.

304. V súčasnosti sa u Lacandóncov zachovali hlinené kadidelnice s antropomorfnými tvármi božstiev. No jestvuje medzi nimi spomienka aj na božstvá vyrobené z dreva tropického cédra k'uhche (doslovne „božie drevo“) a pravdepodobne profanizovaných nástupcov týchto sošiek predávajú v Lacanjá turistom. Niektoré pramene upozorňujú na obdobné drevené sošky na Yukatáne, ktoré ešte v polovici 16. stor. stávali na stolcoch medzi hlinenými.
305. Súdiac podľa pravidiel, ktoré zachovávajú Lacandónci pri výrobe podôb božstiev z hlíny, išlo predovšetkým o úplnú odlúčenosť, pôst a sexuálnu abstinenciu.
306. V orig. „cirujanos“, teda „chirurgov“. Z raného koloniálneho obdobia sa nám zachovali súbory kníh týchto liečiteľov pod názvom Libros de Judios (Židovské knihy), o týchto praktikách spojených s mágiou a znalosťou tajného jazyka zaklínadiel si však možno urobiť najlepšiu predstavu z Roysom zostavených tzv. Rituálov Bakabov (Roys XX).
307. Mayovia mali okrem trhovníkov aj profesionálnych obchodníkov tzv. p'olom alebo ah p'olom yok, ktorých božskými ochrancami boli Ek Chuah, patrón obchodníkov a Xaman Ek, patrón cestovateľov a božstvo Severky. Obchodovali najčastejšie s pobrežím Tabaska, Belize a Nikaragui.
308. Oviedo (8, XXX) uvádza pekný príklad použitia kakaových bôbov (nazýva ich omylom „mandle“) ako platidla v Nikaragui, čo však platilo pre väčšinu oblastí Mezoameriky: „(Tie bôby) stráži ako si kresťania strážia zlato alebo mince.... Králik sa dá kúpiť za desať bôbov, za štyri sa dá kúpiť vynikajúce ovocie munoncapot (tzv. chico-zapote) a otrok stojí viac-menej sto kakaových bôbov, podľa jeho kvality a dohody s obchodníkom.... Prostitútka, ktoré volajú guatepol stoja od osem do

- desať bôbov, podľa toho, ako sa s ňou zákazník dohodne.... . Tieto bôby dokonca falšovali, a to tak, aby sa medzi množstvom ostatných falzifikát stratil. Falošné robili zo šupky pravého, už spotrebovaného bôbu, ktorú naplnili hlinou alebo niečím podobným.... (Skúsený obchodník) musel starostlivo skúšať každý medzi palcom a ukazovákom, pretože, keď ich stlačil, podľa dotyku rozoznal falošný“.
309. Kým v prvom prípade išlo snáď o rôzne druhy drobných, okrúhlych kamienkov farebného kremeňa, ktoré nazývali kan, v druhom prípade išlo istotne o zelené, či zelenomodré druhy jadeitu, nefritu a serpentínu, ktoré nazývali tun.
310. Podľa Motulského slovníka nazývali tieto tašky tem alebo hotem, súčasní Lacandónci identické sieťové tašky stále používajú, vyrábajú ich z lyka stromu haro (majagua) a nazývajú ich bay.
311. Pod ďalšími zrnovinami mohol mať Landa na mysli len rôzne druhy fazule.
312. V orig. „silos y trojes“, pričom išlo zrejme o podzemné chultuny.
313. Landa naráža na to, že Mayovia nepoznali žiadne ťažné zvieratá (napokon ani vozy alebo káry) a všetky dovozy boli zabezpečované len ľudskou silou. Mayovia nosili bremená vo veľkých sieťových taškách (pozri pozn. 310) so širokým kôrovým popruhom, ktorý si dali cez čelo a tašku spustili na chrbát. Dôkazy tohto typu nosenia bremien už od klasického obdobia poskytuje aj kostrový materiál, kde sa vyskytuje typické opotrebovanie určitých častí krčnej chrbtice.
314. Zrejme“ hun winik“, čo maysky znamená doslovne „jeden človek“, súčasne je to však číslovka označujúca číslo „dvadsať“. Uvedená výmera však v nijakom prípade nemohla uživiť mladú rodinu, preto išlo zrejme len o symbolický akt a obrábali aj ďalšie polia.
315. V orig. „que primero las ocupa las posee“, teda „posee“ t. j. „vlastní“, prekladám však „hospodári“, pretože súkromnú držbu Landa sám vylučuje v predchádzajúcej vete, zodpovedá to teda logike jeho vlastného textu, aj skutočným reáliám.
316. Ide o viacpoľný extenzívny systém hospodárenia na tzv. milpe, ktorú však Mayovia nazývali kol. Svoje milpy Mayovia nehnojili ani neokopávali, po vypálení pôda slúžili len niekoľko rokov, potom sa živiny minuli a ponechala sa na niekoľko desiatok rokov opäť zarásť vegetáciou. Až ďalšia generácia mohla užívať tú istú pôdu. Ochrantom milpy bol boh Chak.
317. Vhodné dni na sadbu jednotlivých plodín určovali hviezdy a veštby z kalendára.
318. Ide skôr o zahrotený kôl, než palicu. Presne ten istý systém sadenia (s tým rozdielom, že kukuričné zrná sa ani neprihrnú, iba ponechajú v jamkách), praktizujú stále Lacandónci. Kôl na sadenie je pravdepodobne vyobrazený aj v Madridskom kódexe.
319. V orig. nie je výraz „v pozoruhodnej a úctivej zhode“, iba „curiosamente conforme“, „úctivej“ doplnám podľa kontextu.
320. V orig. „hasta que“, „así que“, čo Tozzer prekladá ako „yes, indeed“, „very well“ a Knorozov ako „tak“, „chorošo“. Landa mal pravdepodobne na mysli pripodobnenie ku zvuku, ktorý sa v európskej tradícii vydáva z hrdla na znak súhlasu a prepisuje sa niekedy ako „mhm“.

321. Včelárstvo máme u starých Mayov doložené, rovnako ho praktizovali donedávna Lacandónci, pričom malo zvláštny rituálny význam. To naznačujú aj niektoré texty v Chilam Balam z Chumayelu (XX).

XXIV. POČTY, GENEALÓGIE A DEDIČSTVO

Počítajú po päťkách do dvadsať, po dvadsiatkach do sto, po stovkách do štyristo a po štyristovkách do osem tisíc. Tento spôsob počítania používajú často pri svojom obchodovaní s kakaom. Majú aj ďalšie počty, ktoré sú veľmi dlhé a idú až do nekonečna. Vynásobia osem tisíc dvadsať krát, čo je stošesťdesiat tisíc, to zase krát dvadsať a potom znova ďalej a ďalej, až dospejú k nespočítateľnému číslu. Počítajú to na dlážke, alebo na čomkoľvek rovnom.³²²

Vedia tiež podrobne odpočítať a vymenovať svoj rodokmeň, zvlášť ak pochádza z nejakého mayapánskeho rodu. Naučili sa to od svojich kňazov, ktorí to majú za jednu zo svojich vied a sú nesmierne hrdí na významných členov svojich rodov. Mená otcov pretrvávajú navždy v menách ich synov, v menách ich dcér nie. Svojim synom a dcéram dávajú mená podľa mena otca a mena matky. Otcovo meno dostávajú ako priezvisko a matkine meno ako krstné meno. Podľa toho sa napríklad syn otca menom Chel a matky menom Chan nazýva Nachanchel, čo každému povie, že je to dieťa tých a tých.³²³ Preto Indiáni povedia o každom, kto nosí rovnaké meno, že je to ich príbuzný a podľa toho sa k nemu chovajú. Ak napríklad niekto príde do neznámej časti krajiny a niečo potrebuje, stačí ak povie svoje meno, a ak je tam niekto s takým istým menom, prijme ho a láskavo sa oňho postará. Žiaden muž si nevezme ženu rovnakého mena, pretože to pokladajú za veľký hriech.³²⁴ Teraz sa volajú podľa mien, ktoré dostali pri krste a až potom tými pôvodnými.

Indiáni nedovoľujú svojim dcéram, aby dedili spolu so svojimi bratmi, iba ak zo súcitu alebo z dobre vôle. Všetko potom zhromaždia na veľkú hromadu a rozdeľujú to medzi bratov rovným dielom, s výnimkou, ak niekto z nich významne pomáhal, alebo sa zaslúžil o rozšírenie majetku, dostane adekvátne pridané. Ak mali len samé dcéry, dedili synovci³²⁵ alebo bližší príbuzní; a ak boli vo veku, v ktorom by sa ešte nedokázali postarať o hospodárstvo, dostali poručníka z najbližšej rodiny, ktorý ich zveril matke, kým nevyrastú, pretože nemajú vo zvyku ponechať nejakú právomoc matke samotnej. Prípadne jej synov odobrali, zvlášť v situácii, keď išlo o poručníka spomedzi bratov zosnulého. Poručníci neskôr odovzdali všetok majetok dedičom; a ak to neurobili, bolo to považované za veľké darebáctvo a spôsobilo to mnohé trenice. Keď dedičstvo odovzdávali, dialo sa to pred pánmi a pohlavarmi, ktorí pre nich odpočítali náklady na výchovu detí; nedávali im však nič z úrody na poliach, z včelínov a kakaových stromov, pretože vraj stačilo to, že ich mali celý ten čas v držbe.

Ak zomrel vládca a nemal dospelých synov, ktorým by odovzdal vládu, ale mal bratov, moc prevzal ten najstarší alebo najpoprednejší.³²⁶ Oboznámil dediča so zvykmi a sviatkami, aby ich ovládal, keď sa stane mužom. Bratia vládca však vládli aj potom, keď dedič dospel, a to počas celého ich života. Ak zosnulý vládca nemal bratov, vhodného následníka vybrali kňazi a pohlavári.

322. Mayská dvadsiatková sústava bola založená na pozičnom systéme, to znamená, že každá značka (používali znak podobný lastúre pre nulu, čiarku alebo paličku pre päťku a bodku alebo guľôčku pre jednotku) nadobúdala hodnotu podľa toho, kde bol umiestnený. V jednom riadku nesmela hodnota presiahnuť číslo dvadsať (štyri čiarky alebo paličky), vyššie hodnoty sa zapisovali vždy o úroveň vyššie, a každá úroveň ich automaticky znásobovala dvadsať krát. Preto napríklad bodka alebo

gul'ôčka na tretej úrovni znamenala 400 (na prvej 1, na druhej $1 \times 20 = 20$, a na tretej $20 \times 20 = 400$ a tak ďalej. Takto mohli Landovi informátori veľmi ľahko vyjadriť jednoduchými značkami ľubovoľne vysoké počty, čo ho udivovalo.

323. „Na“, ktorým meno začína, je označením pre matku (alebo aj dom), za ktorým nasleduje meno matky Chan (ktoré nazývali naal) ako prvé a potom meno otca Chel (ktoré nazývali paal). Existujú dôkazy pre matrilinearitu, ktorá sa používala paralelne v niektorých mayských oblastiach, takže dedenie otcovského mena nebolo celkom všeobecným javom. V každom prípade jestvovalo viac mien, než uvádza Landa. Boli to napríklad detské mená, ktorým zodpovedá povedzme u súčasných Lacandóncov meno Och, ktoré sa používajú pre deti, kým nezačnú byť nazývané vlastným menom (neznamená to dojčenské meno, pretože dojčatá nemajú spravidla žiadne meno), ďalej to boli prezývky a mocenské funkcie, ktoré sa stávali súčasťou mena. V klasickom období boli, zvlášť u kráľov a elít, súčasťou mena aj vojnové činy (napr. Ten s dvadsiatimi zajatcami) a mená duchovných dvojníkov – wayov, napr. Baklel Way. Niekedy si víťaz privlastnil aj (duchovné) meno (popraveného) porazeného. Landom opísaný systém dedenia mien mnohí bádatelia spochybňujú, pretože by sa museli všetky deti jedného páru volať rovnako, čomu dochované genealógie nenasvedčujú, a tiež kvôli existencii polygýnie, minimálne u elít, ktorá do systému vnášala nové prvky, ako aj kvôli už spomínaným lokálnym dokladom matrilinearity.
324. Táto výlučná exogamia mohla mať pôvod v zvieracích klanoch, ako je tomu dnes u Lacandóncov, ktorí majú často ako súčasť rodového mena, meno zvieracieho klanu (onen), ku ktorému patria, pričom z rovnakého klanu sa pôvodne vzájomne nesmeli sobášiť. (Sousstelle 1935, Boremanse XX). Žiaľ, z poklasického obdobia sa nám nezachovali presvedčivé dôkazy, že tam systém zvieracích klanov existoval, nespomína ho tu ani Landa. Z klasického obdobia však pribúdajú doklady, že tam systém takýchto rodov- zvieracích klanov asi bol. Potom by v ňom, pochopiteľne, yukatécka exogamia mohla mať svoj pôvod. V každom prípade tento zvyk pretrval veľmi dlho. To znamená, že sa netradovalo pravidlo priamej príbuznosti, ale len predpokladanej, na základe rovnakého mena. Redfield a Villa (1939) zachytili podobné zvyky medzi Tzeltalmi ešte v dvadsiatom storočí, keď zistili, že si nemôžu vziať nikoho s rovnakým španielskym priezviskom, aj ak nejestvujú žiadne doklady ich príbuzenstva.
325. V orig. „hermanos“, tí však nejestvovali, takže išlo zrejme o „synovcov“, ako prekladá Tozzer, aj Knorozov, avšak Pérez Martínez dopĺňa (del padre), takže myslí „strýkov“.
326. V orig. „más desen vuelto“, čo je nezrozumiteľné, Tozzer opravuje na „con desen voltura“, Pérez Martínez spája na „desenvuelto“, (t.j. „najvyvinutejší), Tozzer napokon vykladá ako „most forward“, Knorozov ako „naibolee predpriimčivý“ (t. j. „najpodnikavejší“).

XXV. MANŽELSTVÁ A ROZLUKY

V starých časoch uzatvárali sobáš, keď mali dvadsať rokov, teraz sa však berú dvanásť alebo trinásťročný.³²⁷ Práve preto sa tak ľahko rozvádajú, berú sa totiž bez lásky a ignorujú manželský život aj inštitúciu manželstva. Ak sa otcovi nepodarí presvedčiť synov, aby sa vrátili k svojim ženám, tak hľadajú stále nové a nové.³²⁸ S rovnakou ľahkosťou nechávajú muži ženy aj s deťmi, bez obáv z toho, či si ich vezme za ženu niekto iný, alebo či sa k ním neskôr vrátia. Napriek tomuto všetkému sú veľmi žiarliví a nestrpia, aby ich ženy neboli počestné. Teraz, keď videli, že Španieli za to svoje ženy zabili, začali tiež tým svojim ubližovať a niekedy ich aj zabijú. Ak opustia svoje ženy, keď majú deti ešte malé, ponechajú ich matkám, ak sú väčšie a sú to chlapi, vezmú si ich otcovia; dievčatá zostanú s matkami.³²⁹

Aj keď bolo opúšťanie žien takou častou a bežnou záležitosťou, starci a ľudia s lepšími mravmi to odsudzovali a mnohí nemali nikdy viac ako jednu ženu.³³⁰ Nikdy si ju však nebrali, ak mala meno z otcovej strany, pretože to bolo medzi nimi považované za neprijateľné.³³¹ Rovnako bolo hriechom, ak by si niekto vzal švagriné, ženy svojich bratov. Nebrali si ani svoje macochy, ani švagriné, sestry svojich manželiek, ani tety, sestry svojich matiek; a ak to niekto urobil, odsudzovali to. Ale, so všetkými ostatnými príbuznými z matkinej strany mohli uzavrieť manželstvo, aj ak išlo o sesternicu.³³²

Otcovia veľmi starostlivo hľadajú v pravý čas pre svojich synov ženy vo vhodnom postavení, a ak je to možné, z toho istého miesta. Pokladali za malicherné, aby si muž hľadal ženu sám, alebo aby otcovia hľadali dcéram ženíchov; na dojednanie týchto vecí si najímali dohadzovačov.³³³ Tí ich oslovovali a zjednávali s nimi, kým nedojednali všetky podmienky obradu a poplatku za nevestu, ktorý býval veľmi malý a dával ho otec mládenca budúceho svatkovi.³³⁴ Okrem toho, svokra ušila pre svoju nevestu a syna šaty. Keď nadišiel deň sobášu, stretli sa v dome otca nevesty, kde bolo pripravené pohostenie. Prišli hostia a kňaz spojil ženícha a nevestu.³³⁵ Predtým však požiadal ich rodičov o dobrozdanie, či súhlasia s tým manželstvom a pokladajú ho za dobré. Potom ženích dostal nevestu, ak bol na to pripravený, už v tú noc. Nasledovala hostina, prišli pozvaní hostia a od tej chvíle zostal zať v dome svojho svokra.³³⁶ Musel preňho pracovať päť alebo šesť rokov. Ak by to neurobil, vyhnaný by ho z domu.³³⁷ Matky pripravili svoje dcéry na to, aby dávali svojim mužom stále jesť a piť, čo bolo znakom manželstva.³³⁸

Vdovci a vdovy boli spojení bez akýchkoľvek osláv alebo formalít. Takí muži iba prišli do ženinho domu, a ak ich žena prijala a ponúkla im niečo jesť, sobáš bol uzavretý. Dôsledkom toho bolo, že sa rozchádzali s takou istou ľahkosťou, ako sa brali. Yukatanci si nikdy nebrali viac ako jednu manželku, tak ako to bolo pozorované v iných oblastiach, kde mali muži súčasne viac žien.³³⁹ Niekedy otcovia dohodli manželstvo už pre malé deti, ktoré sa vzali, až keď mali na to vek, ich otcovia sa však už správali k sebe ako svatkovia.³⁴⁰

327. V rukopise sa uvádza číslovka XIII, čo Brasseur de Bourbourg a Pérez Martínez opravujú na XIV, čo rešpektujem. Tozzer prepisuje na XIV. Otázne je, prečo sa sobášny vek tak dramaticky posunul smerom dolu. Hypotetickou odpoveďou je, že si to vynútila potreba rýchlejšej reprodukcie obyvateľstva po zničujúcich vojnách a epidémiách, ktoré Landa opisuje v 10. kapitole.
328. Táto nestabilita manželských zväzkov uzavretých v detskom veku stále pretrváva u súčasných Lacandóncov. Týka sa však rovnako žien ako mužov, ktorí si hľadajú ďalších partnerov a pôvodných s ľahkosťou opúšťajú. Tento typ spoločnosťou tolerovanej promiskuity nazývajú „pak'te“. Medzi Lacandóncami existuje len veľmi málo mladých manželstiev, ktoré boli dohodnuté ako prvé a naďalej trvajú.

329. U Lacandóncov, kde je inak situácia prakticky identická, nie je delenie detí rozídených rodičov také priamočiare. Pokiaľ odíde k novej partnerke muž, ponecháva si skutočne chlapca, ale niekedy aj odrastenejšie dievča, ak iné malé dieťa v dojčenskom veku zostane s matkou; ak však odíde k novému partnerovi žena, často ponechá všetky, aj malé deti tak, a ich výchovy sa ujmu jej rodičia alebo rodičia bývalého manžela. Deti ich časom začnú volať „otec“ a „matka“, a svojich starých rodičov chápu ako vlastných rodičov. Keď odrastú do veku, kedy sú schopné pomáhať v domácnosti, bez ohľadu na to, či ide o chlapcov alebo dievčatá, patria do domu ohrdnutého manžela a ich biologická matka sa k nim ani neskôr nehlási.
330. Otázne je, či ide v tomto prípade o Landovo moralizovanie alebo o opis skutočnej reality. Starší ľudia to skutočne mohli odsudzovať (zvlášť pred rozhorčeným kňazom), v mladosti však zrejme robili to isté. Druhou vecou je pravdepodobnosť polygamie, minimálne u elít, čomu zodpovedajú ďalšie pramene. Lacandónci praktizujú paralelne polygamiu aj monogamiu.
331. K tzv. „menovej exogamii“ porovnaj pozn. č. 324.
332. Podľa Landu bol u Mayov neprípustný leviráť aj sororát. Manželstvá medzi krížovými bratrancami však pripúšťa, čo dokazujú aj pravidlá klasifikácie príbuzenskej terminológie z tohto obdobia. Zákaz sobášit sa so sesternicami priniesla až cirkev. Súčasní Lacandónci majú striktné zakázané iba priame incestné vzťahy, aj tam však objavili viacerí bádatelia niekoľko výnimiek (súrodenecké sobáše), ktoré však boli všeobecne odsudzované. Manželstvo so sesternicou alebo bratrancom je všeobecne vítané a mnaželstvo so sestrou svojej ženy je v polygamných zväzkoch vyslovene preferované. Vynikajúcu analýzu príbuzenskej terminológie a pravidiel uzatvárania manželských zväzkov u Lacandóncov podáva Boremanse (XX).
333. Tento zvyk sa zachoval medzi Maymi na Yukatáne dodnes.
334. Svadobný dar, ktorý dáva ženichova strana nevestinej (nie naopak, teda nejde o veno) sa nazýva maysky muhul, a dodnes je súčasťou tradície na Yukatáne, ale aj v ostatných mayských oblastiach. V súčasnosti si to nesprávne vykladajú samotní Mayovia ako „kúpenie“ nevesty. Medzi Tzeltalmi v Chiapase sa napríklad takáto „cena“ pohybuje medzi 5 - 10.000 pesos, čo relatívne nie je vysoká čiastka; pre chudobné roľnícke obyvateľstvo však dosť podstatná. Mladí Lacandónci platia náklady na svadobnú hostinu, ďalej rodine nevesty venujú olej, cukor a kurčatá. V prípade väčšieho finančného daru však už neočakávajú požiadavku práce pre svokra, ktorá sa takto „kompenzuje“.
335. Sobášny rituál u poklasických Mayov žiaľ nemáme nikde zachytený. Pre porovnanie však bude zrejme užitočné jeho vyobrazenie v aztéckom Kódexe Mendoza.
336. Nie priamo v dome svojho svokra, ale v jeho „dvore“, keďže si mladá dvojica postavila svoj menší, provizórny domček naproti domu svokra, ako sa o tom na iných miestach zmieňuje samotný Landa.
337. Toto odpracovanie nevesty máme potvrdené z mnohých zdrojov. Landa hovorí o záväzku pracovať pre svokra 5-6 rokov, Cogolludo (5, XVII) hovorí o 2-3 rokoch a súčasní Lacandónci túto povinnosť skrátili na 1-2 roky, pokiaľ sa nedohodli na jej finančnom vyrovnaní (pozri pozn. č.

334). Práca je však participačná a treba povedať, že jej výsledky sú delené spravodlivo pre mladú rodinu, ktorá ešte nemá skúsenosti s prácou na vlastnej milpe. Svojím spôsobom na tomto systéme mladí, ktorí nemajú vlastné polia a skúsenosti, profitujú. Tento zvyk viedol k špecifickému systému domácností, ktoré sa skladali z hlavy veľkorodiny - paterfamilias, ako ho nazýva Bienvenida (1548) a menších pridružených domácností ženatých detí, ktoré si postavili domy v jeho susedstve. Podľa Landovho opisu bol tento systém matrilokálny, u súčasných Lacandóncov, kde principiálne pretrváva, však ide o patrilokálny alebo zmiešaný systém.

338. Prijatie jedla od ženy bolo chápané ako rituálny symbol manželského zväzku, čo sa určite netýkalo len nižšie opísaného rituálu manželstva vdovcov. Jeden lacandónsky mýtus opisuje odmietnutie jedla bohom T'upom od dcéry jeho brata Chak Xib Chaka, ktoré bolo zjavne symbolickým odmietnutím manželstva.
339. Porovnaj s pozn. č. XX a č. 330.
340. Detské sobáše sú stále bežné u Lacandóncov, aj keď už nie s takou frekvenciou, ako donedávna. Dievčatá vydávajú aj vo veľmi nízkom veku 3-4 ročné, ale ich podstatne starší manžel s nimi začne pohlavne žiť až po prvej menštruácii. Už predtým sa však jej rodičia so zaťom a svatkovcami vzájomne považujú za príbuzných so všetkým, čo k tomu patrí, vrátane presťahovania ženicha do domácnosti svokrovcov, kde si nevestu odpracováva ešte v období jej detstva.

XXVI. KRST U YUKATÁNCOV

V žiadnej inej časti Indii nebol objavený krst, iba na Yukatáne,³⁴¹ kde existuje pod názvom, ktorý znamená „znova sa narodiť“ alebo „narodiť sa druhý raz“. Latinský názov *renascor* značí to isté, čo v jazyku Yukatánu slovo *zihil*,³⁴² ktoré znamená „znova sa narodiť“ alebo „narodiť sa druhý raz“. Nepoužíva sa inak, ako v takomto slovnom spojení: *caputzihil*, čo značí „znova sa narodiť“.³⁴³

Nemáme možnosť zistiť jeho pôvod, vieme len, že tu bol používaný odjakživa a že ho berú s takou zbožnosťou, že ho nikto nezanedbal prijať.³⁴⁴ Ak mal niekto hriechy, alebo vedel, že má sklony ich spáchať, vyspovedal sa z nich kňazom,³⁴⁵ osobitne pred krstom. Brali krst s takou vierou, že hriech viac v nijakej podobe nezopakovali. Krst prijímali s presvedčením, že sa jeho prostredníctvom stanú lepšími v svojich zvykoch a že v svetských veciach im nebudú škodiť zlí duchovia, že cezeň a vďaka svojmu dobrému životu dôjdu k blaženosti, v ktorú dúfajú podobne ako tí, čo veria v Mohameda a hojnosť jedál a nápojov, ktorá ich čaká.³⁴⁶

Na prípravu ku krstu mali nasledovný zvyk: Indiánky nechali vyrásť svoje deti do veku troch rokov, potom chlapcom vždy pripevnili k vlasom na temene bielu korálku³⁴⁷ a dievčatká zase nosili okolo bedier prepásaný tenký povrázok,³⁴⁸ ku ktorému bola pripevnená mušľa³⁴⁹ tak, aby im zakrývala intímne časti. Považovali za veľký hriech a za ohavnosť sňať tieto dve veci dievčatkám dolu pred krstom. Dávali im to vždy od veku troch rokov až do dvanástich,³⁵⁰ a nikdy sa nesobášili pred krstom. Ak chcel niekto pokrstiť svoje dieťa, išiel vždy za kňazom a oboznámil ho so svojím zámerom. Neskôr sa správa o krste rozšírila po celej obci, pričom pri stanovení dňa starostlivo dbali na to, aby nepripadol na taký, ktorý považovali za nešťastný.³⁵¹ Staral sa o to ten, kto pripravoval slávnosť, čo bola tá istá osoba, ktorá o tom odovzdala správu; a ten istý človek vybral, podľa svojho vkusu, popredného

človeka z obce, aby mu s tým pomohol, a tiež so všetkým, čo s tým súvisí. Potom mali vo zvyku vybrať ďalších štyroch ľudí, starších a vážených, ktorí pomáhali kňazovi počas ceremónie v deň slávnosti; tých vyberali vždy spolu s kňazom, dbajúc na jeho názor. Na týchto výberoch sa podieľali aj otcovia detí, ktoré mali byť pokrstené a samotná slávnosť bola určená pre všetkých. Každého z tých, ktorých vybrali nazývali chac.³⁵² Tri dni pred slávnosťou sa otcovia detí, ako aj všetci, ktorí ju usporadúvali, postili a zdržali pohlavného styku.³⁵³

V deň krstu sa všetci stretli v dome toho, kto organizoval slávnosť a priviedli tam všetky deti, ktoré mali byť pokrstené. Konalo sa to v patiu, alebo na nádvorí domu, ktorý bol vyčistený a vyzdobený čerstvým lístím. Po poriadku boli rozdelení, na jednu stranu chlapci a na druhú dievčatá. Ako kmotrovci,³⁵⁴ im bola pridelená, staršia žena pre dievčatá a pre chlapcov zase muž, ktorí sa zhostili tejto funkcie.³⁵⁵

Potom vykonal kňaz očistu obydlia a vyhnal odtiaľ zlého ducha.³⁵⁶ Urobil to tak, že do štyroch rohov patia alebo nádvorie položil štyri stolčeky,³⁵⁷ na ktoré sa posadili štyria chacovia s dlhým povrazom, ktorý držali navzájom, od jedného k druhému, a to tak, že vo vnútri zostali ohradené deti. Potom prekročili povraz postiaci sa otcovia detí, ktorí vošli do kruhu v strede. Potom, alebo predtým, postavili do stredu ďalšie stolčeky, na ktorý si sadol kňaz s kadidelnou,³⁵⁸ trochou pomletej kukurice a trochou kadidla.³⁵⁹ K nemu prichádzali po poriadku chlapci a dievčatá, a kňaz dal každému dieťaťu do ruky niečo pomletej kukurice a kadidla, čo všetky deti napokon vhadzovali do kadidelnice. Keď skončili s vykiadaním, vzali kadidelnicu v ktorej to robili, aj povraz, ktorým ich chacovia ohradili a do pohára naliali trochu vína,³⁶⁰ potom to všetko dali jednému Indiánovi, ktorý to mal odniesť mimo obce. Upozornili ho, že sa nesmie napiť, ani sa obzerať dozadu za seba.³⁶¹ Keď to všetko takto urobili, hovorili, že zlý duch bol vyhnaný.

Keď Indián odišiel, vyzametali nádvorie, očistili ho od lístia stromu cihom,³⁶² ktoré tam mali, a rozhádzali naokolo lístie z iného stromu, ktorý nazývali copo.³⁶³ Potom, kým si kňaz obliekal rúcho, položili niekoľko rohoží. Keď sa obliekol, vyšiel v kabátci z červených pier, ktorý bol zdobený ďalším farebným perím a ešte inými, dlhými perami, ktoré mu viseli z koncov. Na hlave mal pokrývku³⁶⁴ z takého istého peria, a poníže kabátca mal množstvo bavlnených stúh, ktoré siahali až na dlážku ako chvosty. V ruke držal kropeničku,³⁶⁵ urobenú z krátkej, veľmi pekne vyrezávanej palice, ktorá mala namiesto vlasov alebo brady akési hadie chvosty, podobné chvostom štrkáčov. Správal sa s nemenšou dôstojnosťou, akú má pápež, keď ide korunovať kráľa. Bolo pozoruhodné vidieť, koľko noblesy im dáva ich výstroj. Chacovia pristupovali k deťom a dávali všetkým na hlavy biele plátienka, ktoré sem kvôli tomu priniesli ich matky. Spytovali sa tých väčších, či sa nedopustili nejakého hriechu, alebo nečistého dotýkania.³⁶⁶ Ak sa ukázalo, že áno, vyznali sa z toho a oddelili ich od ostatných.

Keď to urobili, kňaz všetkým prikázal, aby stíchli a posadili sa. Potom začal so žehnaním detí, čo robil so všetkou vážnosťou, mnohými modlitbami a so svätením kropeničkou. Keď skončil so žehnaním, posadil sa a vstal ten pohlavár, ktorého otcovia detí vybrali na túto slávnosť. Vzal kosť, ktorú mu dal kňaz a zamával ňou každému dieťaťu deväť krát pred čelom.³⁶⁷ Potom ich zmočil vodou z nádoby, ktorú mal v ruke a bez toho, aby prehovoril, im potrel čelá a tváre, a tiež miesta medzi prstami na rukách a na nohách. Tú vodu robia z určitých kvetov a z kakaa namočeného a rozpusteného v panenskej vode, ako ju volajú; ktorú nosia z lesov, kde ju berú z priehlbín v stromoch a skalách.³⁶⁸

Keď skončilo toto pomazanie, kňaz vstal a dal deťom dolu z hláv biele plátienka, ako aj ďalšie, ktoré mali prehodené cez plecia, z ktorých malo každé k sebe prišité zopár pier z krásnych vtákov a nejaké zrnká kakaa. Všetko to vyzbieral jeden z chacov. Potom kňaz vytiahol kamenný nôž a odrezal ním chlapcom z vlasov korálku, ktorú tam mali pripevnenú. Za ním prišli kňazovi pomocníci, ktorí niesli zväzky kvetov a dymidlo,³⁶⁹ ktoré Indiáni používali na vťahovanie dymu. Pred každým z detí s tým deväť rás zamávali a potom dali

každému ovoňať kvety a vdýchnuť dym z dymidla. Potom zozbierali darčeky, ktoré priniesli matky a dali z nich každému dieťaťu niečo na zjedenie, pretože tie darčeky pozostávali z rôznych jedál. Vypili tiež riadny pohár vína, z ktorého zvyšok obetovali bohom so zbožnými modlitbami. Prosili ich, aby prijali tento malý dar od detí. Potom zavolali ďalšieho usporiadateľa, ktorý im pomáhal, a ktorého volali cayom.³⁷⁰ Dali mu vypiť víno, ktoré vypil na jeden dúšok, pretože hovorili, že ak by sa pri pití zastavil, bol by to hriech.

Keď to urobili, rozlúčili sa, a to najskôr s dievčatami, ktoré si prevzali ich matky a zložili im povrázok, ktorý dovtedy nosili okolo pása. Dali im dolu aj mušľu, ktorú nosili na znak čistoty. Bolo to akoby povolenie k sobášu, ak by si to rodičia želali. Potom sa rozlúčili chlapi, ktorých otcovia najskôr priniesli hromadu plášťov, ktoré vlastnoručne rozdali divákovi aj usporiadateľovi. Slávnosť sa potom zavŕšila ešte dlhotrvajúcim jedením a pitím. Túto slávnosť nazývajú emku,³⁷¹ čo znamená „zostúpenie boha“. Ten, kto sa aktívne zúčastňoval na prípravách slávnosti a mal s ňou spojené aj výdaje, sa okrem troch dní pôstu, ktoré už vykonal, musel postiť ešte deväť ďalších dní, a to robili bez výnimky.

341. Landa sa na tomto mieste mylí, pretože aj v Mexiku jestvovala rituálna očista vodou, ktorá bola opisovaná ako krst. Ako zaznamenal Sahagún (6, XXXVII), dieťa sa už niekoľko dní po narodení obradne polialo vodou a vzývala sa pritom bohyňa Chalchiuhtlicue.
342. Slovo „sihil“ znamená iba „narodiť sa“.
343. Snád' z „k'ab u sihil“, „narodiť sa z rúk“, v opozícii voči bežnému spôsobu narodenia.
344. „Nezabudnutie“ na „krst“ vyplývalo zjavne z toho, že išlo o prechodový rituál, bez ktorého by nebola možná iniciácia do dospelosti, vrátane sobáša a všetkého ostatného.
345. Spoveď bola rozšírená medzi Maymi nielen pred krstom, ale aj počas chorôb a pred smrťou, ako nás o tom informujú viaceré etnografické a historické dokumenty. Jej presné rituálne ukotvenie však nepoznáme. U Aztékov bola spoveď súčasťou kultu bohyne Tlazolteotl.
346. Na tejto pasáži nie je jasné, či ju robí Landa iba z nevedomosti a stereotypu, ktorým sa v jeho storočí v Španielsku všetko pohanské pripodobňovalo k Maurom, alebo skutočne naráža na eschatologické očakávania Mayov na Yukatáne. V tom prípade by narážal na akýsi obraz raja ako miesta hojnosti, čo by bolo pozoruhodné, pretože pre takúto predstavu nemáme u Mayov žiadne doklady. Snád' s výnimkou niektorých lacandónskych zmienok o záhrade plnej plodov pod jazerom boha dažďa Mensäbäka, čo poukazuje na možnú spojitosť s verziou raja podobnou Tlalocánu v Mexiku. Vzhľadom k nehomogenosti eschatologických predstáv v Mezoamerike sa adekvátnosť tejto narážky nedá celkom vylúčiť.
347. Na tomto mieste Landa uvádza „una contezuela blanca“, nižšie, pri jej odrezávaní hovorí „la cuenta“, prekladám preto „biela korálka“.
348. V súčasnosti nosia lacandónske deti, zvlášť dievčatká obdobné bavlnené nite. Majú červenú farbu, ale neobtáčajú sa okolo pása (vzhľadom k noseniu oblečenia), ale okolo zápästí, okolo členkov a okolo krku. Niekedy na všetkých miestach súčasne. Nazývajú sa k'uch a ich nosenie „až kým nebude dieťa veľké“ odôvodňujú ich ochrannou funkciou. Vykladáme ich preto ako apotropajné predmety (Podolinská-Kováč), aj keď sa zdá, že môžu byť pozostatkom práve tohoto zvyku a na novú funkciu sa adaptovali.

349. Mušľa bola všeobecne považovaná za symbol ženského pohlavného orgánu, viaceré pramene však uvádzajú, že na tomto mieste nosili dievčatá kameň červenej farby.
350. Viaceré pramene sa líšia v tom, v akom veku sa k tomuto „krstu“ u Mayov pristupovalo. Landove údaje sú nižšie než ostatné, ktoré hovoria o 12-ročných dievčatách a v prípade chlapcov až o 15-17 ročných. Táto variabilita však mohla byť lokálna, alebo principiálne variabilná, pretože aj u Lacandóncov sa obdoba tejto iniciácie, nazývaná mäkchur koná pre kategóriu detí od 3-4 rokov, prakticky až do puberty, podľa okolností.
351. Každá životná udalosť podliehala výkladu z rituálneho, 260-dňového kalendára Tzolkin, a špecialisti vykladali osudovosť jednotlivých dní pre každého človeka osobitne, alebo pre celú komunitu. V súčasnosti sa táto funkcia zachovala v transformovanej podobe už len u Quichéov, kde vhodnosť a nevhodnosť dní podľa rituálneho kalendára stále určujú tzv. XXX.
352. Chak je meno mayského boha dažďa a poľnohospodárstva, ktorý bol hlavným božstvom poklasického Yukatánu. Tento boh mal štvorjedínú prirodzenosť a pozostával zo štyroch Chakov: Kan Xib Chaka (zodpovedného za južnú stranu sveta), Sak Xib Chaka (zodpovedného za severnú stranu sveta), Ek Xib Chaka (zodpovedného za západnú stranu sveta) a Chak Xib Chaka (ktorý bol z nich hlavný, personifikoval súčasne celú štvoricu a zodpovedal za východnú stranu sveta). Chakovia sa nazývali súčasne štyria pomocníci hlavného kňaza, ktorí tak vlastne predstavovali kozmologický symbol.
353. Pôst a sexuálna abstinencia patrili u Mayov ku základným predpokladom styku s posvätnom. Máme o tom početné doklady, napríklad aj v Popol Vuh (XX), rovnako u súčasných Lacandóncov.
354. V orig. „como padrinos“.
355. Kmotor tu nemá kresťanské konotácie v zmysle krstného otca, ale je garantom a „zasväcovateľom“ adepta do tajov života dospelého jedinca. Celý Landov „krst“ sa veľmi ponáša na detskú iniciáciu u Lacandóncov, nazývanú mäkchul (MarionXX), kde však už prvky pokropenia vodou absentujú. Etymológia tohto slova (chul znamená očistiť, ale výraz môže byť odvodený aj od ch'ul, t. j. zmočiť, pokropiť) nasvedčuje tomu, že pôvodne išlo tiež o rituálnu očistu vodou. „Padrino“ sa lacandónsky nazýva XXX, a pôvodne išlo aj tu o veľkú slávnosť pre deti s mimoriadnym rituálnym významom. Okrem iného v nej nechýbali sexuálne prvky, pretože dievčatá obkročmo liezli na strom alebo na nohu stola, čo im zjavne malo zabezpečiť plodnosť a iniciovať ich k vydaju. Chlapci sa symbolicky učili narábať s lukom a mačetou.
356. V orig. „demonio“, tentokrát však vo význame zlej sily alebo bytosti, ktorú tak chápali samotní Mayovia (porovnaj pozn. č. XX)
357. Opäť ide zrejme o kanche (porovnaj pozn. čXXX)
358. V orig. „brasero“, myslí sa však kadidelnica, nie ohrievadlo.
359. Nepochybne išlo o pom.
360. Išlo asi o balché.
361. Je pozoruhodné ako sa tieto praktiky podobajú apotropajným a purifikačným úkonom známym z rôznych kútov sveta. Aj v tomto prípade je symbolický priebeh rituálu pomerne dobre čitateľný. Zdá sa,

že zlým duchom nemohol byť myslený nikto iný ako Kisin, ktorý túto úlohu zohráva dodnes na Yukatáne, aj medzi Lacandóncami. Práve s ním je stále spojená celá škála lacandónskych purifikačných a apotropajných techník. Symbolické obkľúčenie štyroch strán sveta ho malo vypudiť do centra, do posvätného streda, kde bol ponúkaný potravou bohov – pomom a kukuricou, ktoré sa spaľovali v kadidelnici. Mayovia verili, že bohovia prijímajú potravu len v esenciách vône alebo dymu, a tiež že kadidelnice sú priamo ich domovom, kde ich udržiava pravidelný prísun obetí. Takýmto spôsobom bol Kisin zrejme „stiahnutý“ do kadidelnice a pohára s nápojom balché, ktorý sa zase dostával k bohom prostredníctvom uliatia a boh k ľuďom zase prostredníctvom participačného pitia účastníkov obradu. To tu bolo prísne zakázané, lebo prostredníctvom participácie by Kisin zostal na mieste, kým takto zostal pripútaný k svojmu balché v pohári (zrejme tekvicovej nádobe luch) a k svojej potrave v kadidelnici. Ich vynesenie mimo obce bolo zavŕšením purifikácie, pričom obzretie dozadu toho, kto predmety vynášal, by magicky navodilo predchádzajúci stav, a tým by účinok celého obradu zrušilo.

362. Sihom je strom, ktorého plody vraj Mayovia používali ako mydlo. Ide pravdepodobne o *Sapindus saponaria*.
363. Copo (*Ficus cotinifolia*) bol dôležitým a posvätným stromom, okrem iného aj preto, že jeho kôra sa využívala na výrobu papiera – posvätného média na výrobu mayských kníh, tiež dôležitého pri obetovaní krvi (obetovávala sa na papier z copo, ktorý sa potom spálil). Oba uvedené stromy dokladajú, že lístie z nich malo osobitný význam, čo možno porovnať so súčasnými Lacandóncami, ktorí pri rituáloch žiadne náčinie nekladú na zem, ale na lístie, ktorým je všetko vyložené, rovnako posvätných tácek (*xikal*) a ďalších predmetov sa dotýkajú výhradne cez ich rúčky obalené lístím.
364. V orig. „como corozá“, teda pripodobňuje ju k cirkevnému výrazu „corozá“, ktorým sa španielsky označuje čiapka kajúcnika, ktorá symbolizuje jeho hriechy.
365. V orig. „isopo“, teda predmet opäť pripodobňuje k cirkevnej terminológii, kde isopo (*hisopo*), lat. *aspergillum*, značí kropeničku, ktorou kňaz kropí svätenou vodou.
366. V orig. „tocamiento feo“, Tozzer prekladá „obscene act“.
367. Obrad s kosťou, pravdepodobne ľudskou, súvisí zrejme s početnými vyobrazeniami božstiev s kosťou v ruke v kódexoch, aj na keramike. Nevieme presný význam celého aktu, no číslo deväť, ako aj kosť, boli symbolicky spojené s podsvetím.
368. O význame tejto vody, ktorú lacandónci nazývajú „u churo ha“, teda „očistná voda“ a prekladajú to ako „agua santa“, teda „svätá voda“ vieme viac z rôznych prameňov. Na miesto, odkiaľ bola braná nesmela napríklad vstúpiť nikdy žiadna žena. Ženy, zvlášť v období tehotenstva alebo menštruácie, nemali prístup ku žiadnym predmetom, ktoré boli považované za posvätné. Mayovia prikladali nesmierny význam rituálnej čistote, ktorá bola podmienkou úspešnosti akéhokoľvek rituálneho konania. „Panenská voda“ bola súčasťou mnohých očistných a magických obradov.

369. Takto prekladám Landov výraz „humazo“, pretože sa chcem vyhnúť výrazu „cigara“, ktorý mal Landa na mysli, ale v jeho období ešte nejestvoval, rovnako ako nebol známy pojem pre fajčenie. Jeho pozorovanie potvrdzuje, že Mayovia používali tabak, ktorý nazývali kutz (*Nicotiana rustica*), ktorý pestovali na svojich poliach, na rituálne účely.
370. Nie je isté, čo týmto označením mysleli. Ide o to, či je meno odvodené od výrazu kay, čo znamená ryba alebo k'ay, čo znamená spievať. Kayom je v prvom prípade výrazom pre „rybára“, v druhom pre „speváka“. Ka yum by mohlo znamenať aj „náš otec“, avšak vzhľadom na kontext obradu, je najpravdepodobnejšie, že išlo o „speváka“. Na druhej strane, vylúčiť sa nedá ani osobné meno, pretože práve K'ayom alebo K'ayum je veľmi rozšírené lacandónske osobné meno. K'ayum je tiež meno lacandónskeho boha hudby a spevu, súčasne označuje hudobný nástroj – bubon.
371. Výraz „em k'u“ zaznamenal Landa presne a aj znamená „zostúpenie boha“.

XXVII. SPOVEĎ, PÚTE, MODLY A HLAVNÍ MODLOSLUŽOBNÍCI

Yukatánci prirodzene rozoznávajú, keď konali zlo, pretože verili, že následkom konania zlých skutkov a hriechov je smrť, choroba a utrpenie. Keď ich niečo z toho skutočne postihlo, mali vo zvyku sa vyspovedať. Robili to tak, že keď sa následkom choroby, či niečoho iného ocitli v nebezpečenstve smrti, vyznali svoje hriechy; a ak na to pozabudli, pripomenuli im to ich blízki príbuzní alebo priatelia. Verejne sa vyspovedali zo svojich hriechov pred kňazom, ale ak tam nebol, urobili to pred svojimi rodičmi alebo manželky pred manželmi či manželia pred manželkami.

Obyčajne sami seba obviňovali z hriechov ako je krádež, zabitie, podľahnutie telesnoti,³⁷² a z falošného svedectva. Prostredníctvom spovede sa pokladali za spasených. Avšak, ak napokon unikli smrti, spovede často spôsobovali hádky medzi manželmi, kvôli nešťastiam, ktoré spôsobili, alebo kvôli tým, ktorí ich zapríčinili.

Muži sa spovedali zo svojich slabostí s výnimkou tých, ktoré sa im prihodili s ich otrokyňami. Hovorili, že tie mali dovolené, lebo svoje vlastné veci môžu používať ako chcú. Z hriechov, na ktoré len pomýšľali sa nespovedali, aj keď ich pokladali za zlé a v svojich radách a kázňach odporúčali zbaviť sa ich. Pôsty, ktoré vo všeobecnosti držali sa týkali soli a korenia³⁷³ v ich mäsitých pokrmoch, čo znášali skutočne ťažko. Pohlavného styku so svojimi ženami sa zdržiavali pri oslave všetkých svojich sviatkov.

Vdovy a vdovci neuzatvárali ďalší sobáš do jedného roka po smrti svojho partnera. Počas tohto obdobia nesmeli mať ani telesný styk. Tých, ktorí to neboli schopní dodržať, pokladali za málo zdržanlivých a predpokladali, že ich kvôli tomu postihne niečo zlé.

Počas niektorých pôstov v rámci ich sviatkov, nejedávali mäso a zdržiavali sa pohlavného styku. Prijatie úradu súvisiaceho so sviatkom, bolo vždy spojené s pôstom, rovnako ako prijatie úradov v správe krajiny. Niektoré pôsty boli také dlhé, že trvali tri roky a bolo veľkým hriechom prerušiť ich.

Boli tak oddaní svojim modloslužobným praktikám, že v čase ťažkostí sa ich zúčastňovali všetci, vrátane, žien, mládencov a dievčat, ktorí už tiež vedeli páliť kadidlo a prosiť boha, aby ich zbavil zla a zadržal diabla,³⁷⁴ ktorý to celé spôsobil.

Cestovatelia taktiež nosili na svoje cesty so sebou kadidlo a tanierik³⁷⁵ na ktorom ho spaľovali. Potom v noci, kamkoľvek prišli, vztýčili tri malé kamene a na každý z nich položili

trocha kadidla. Obďaleč položili iné tri ploché kamene, na ktoré hodili kadidlo³⁷⁶ prosiac boha, ktorého volali Ekchuah,³⁷⁷ aby sa v poriadku vrátili do svojich domov. Toto robievali každú jednu noc, až kým sa nevrátili z ciest domov, kde nechýbal nikto, kto by pre nich nerobil celý čas to isté, alebo ešte viac.

Mali veľké množstvo modiel a svojho druhu nádherných chrámov. Okrem týchto bežných chrámov mali ešte páni, kňazi a pohlavári modlitebne a idoly pre svoje súkromné modlitby a obety.³⁷⁸ Cesty na ich miesta ako je Cuzmil a ku studni³⁷⁹ v Chichenizá mali v takej úcte, ako my máme v úcte púte do Jeruzalema a Ríma; rovnako tam putovali v túžbe navštíviť ich a priniesť obetné dary. Predovšetkým smerovali do Cuzmilu,³⁸⁰ podobne, ako my chodíme na sväté miesta; a keď tam nešli osobne, vždy poslali aspoň svoje obetné dary. Tí, ktorí sa vydali na túto púť, mali vo zvyku navštíviť aj ruiny starých chrámov,³⁸¹ keď okolo nich prechádzali, pomodlili sa tam a spálili kopál.³⁸²

Mali také množstvo modiel,³⁸³ že im k nim počtom nestačili bohovia; preto nebolo zvieratá, či plaza, ktorému by neurobili sochu, pričom všetky niesli podobu ich bohov a bohýň. Niektoré z nich boli z kameňa, ale bolo ich málo, ostatné boli z dreva; tie mali menšiu veľkosť, aj keď nie až takú, ako tie z hliny.³⁸⁴ Modly z dreva si tak vážili,³⁸⁵ že sa dedili ako to najdôležitejšie z dedičstva. Modly z kovu nemali, lebo kov sa tam nenachádza.³⁸⁶ Vedeli dobre, že ich modly boli ich dielom, ktoré bolo mŕtve a bez božstva, ctili si ich však pre to, čo predstavovali³⁸⁷ a preto, že ich výroba bola spojená s množstvom obradov, zvlášť tie drevené.

Najväčšími modloslužobníkmi boli kňazi, chilanovia, čarodejníci a liečitelia, chacovia a naconovia.³⁸⁸ Úrad kňazov predpokladal, že sa budú zaoberať ich vedami a vyučovať ich, ako aj objasňovať ťažkosti a zabezpečiť ich nápravu, určovať a vykonávať slávnosti, robiť obeť a administrovať sviatosti. Úrad chilanov zase vyžadoval, aby jeho vykonávatelia dávali pre ľud odpovede od diablov. Boli takí vážení, že ich nosievali na pleciah. Čarodejníci a liečitelia chorým púšťali žilou na tých miestach, kde ich to bolelo a hádzali žreby, aby poznali budúcnosť v záležitostiach spojených s ich úradom, ako aj v iných veciach.³⁸⁹ Chakmi boli štyria starci, ktorých vyberali vždy nanovo, aby pomáhali kňazovi urobiť správne a dôkladne všetky slávnosti.³⁹⁰ Nakonovia boli v úrade dvaja: Prvý bol v úrade permanentne a nebol príliš vážený, pretože to bol on, kto otváral hrude obetovaných ľudí.³⁹¹ Druhý bol volený na obdobie troch rokov, bol kapitánom pre vojnový stav a pre ďalšie sviatky; toho si veľmi vážili.

372. V orig. „de la carne“, Tozzer prekladá „weaknesses of the flesh“, Knorozov „plotskij grech“.

373. Landa má na mysli chili papričky.

374. Landa tu výnimočne označuje mayské božstvo termínom boh a nie diabol, pričom diablom je tu myslený jeho skutočný mayský ekvivalent, pravdepodobne Kisin.

375. V orig. „platillo“, išlo však zrejme o hlinenú kadidelnicu.

376. Landa zabudol zmieniť, že pomocou troch kameňov Mayovia zakladali ohniská a preto aj v tomto prípade ide o spaľovanie kadidla v ohni. Obdobný zvyk medzi Cholmi putujúcimi na cestách zaznamenal Thompson ešte v prvej polovici 20. storočia (Thompson 1938a: 594).

377. Ek Chuah, doslovne „Čierny Škorpión“ bol bohom, ktorého vyobrazenia nachádzame aj v kódexoch (podľa Schelhasa ide o boha M), jeho význam však nie je stále celkom jasný. Isté je, že má spoločné črty s nahuaským Yacatecuhtlim; mal rovnako ako on čiernu farbu a dlhý pinocchiovský nos. Aj

on mal vzťah k obchodu a pocestným. Obrady na počesť Ek Chuaha sa konali v mesiaci Muan a vykonávali ich predovšetkým vlastníci kakaových stromov. Keďže kakaové bôby slúžili ako platidlo, celkom prirodzene sa toto božstvo klasifikuje ako božstvo obchodu. S tým napokon súvisela aj väčšina ciest, ktoré viedli na blízke alebo vzdialené trhy, a tak bol Ek Chuah logicky aj patrónom pocestných. Nejasné je tu len vymedzenie kompetencií voči bohovi C, ktorým bol Xaman Ek (Severná hviezda), ktorý mal celkom odlišnú ikonografiu a bol tiež bohom obchodníkov a pocestných. Na niektorých vyobrazeniach má dokonca Ek Chuah opičiu hlavu Xaman Eka, čo dokladá ich blízky vzťah, či zameniteľnosť, o ktorej okolnostiach však nič nevieme. Rozpaky trochu vzbudzuje aj uctievanie Ek Chuaha v noci a jeho čierna farba v ikonografii, s ktorou boli obyčajne spájaný bohovia vojny alebo smrti.

378. Podľa archeologických dokladov, privátny ráz náboženského kultu na Yukatáne začína až mayapánskym obdobím (Thompson: XX) a je teda pomerne neskorým a úpadkovým fenoménom. Pokračovateľmi tejto tradície sú ešte aj dnes Lacandónci, ktorý vykonávajú kult predovšetkým v rámci rodín a v privátnych „domoch bohov“, ktoré majú svojich vlastníkov.
379. Landa zapisuje poco (c s chvostíkom, teda v dnešnej transkripcii „pozo“ studňa) a má na mysli známy cenot, (z mayského „dzonot“). V Chichén Itzá sú dva cenoty, vzdialené od seba asi kilometer. Jeden, nazývaný Xtoloc, bol zdrojom pitnej vody, a druhý, tzv. Studňa obetí, je presne ten, ktorý tu má Landa na mysli. Slúžil približne od 8. storočia po Kr. ako kultové miesto, kde sa hádzali početné obetné dary, ale aj ľudské obete: Doklady a štruktúru obetných darov vynikajúco objasnili výskumy na dne cenotu, ktoré vykonali v rokoch 1904-1911 Edward H. Thompson a neskôr, v roku 1967 Román Piña Chán, čo ešte neskôr doplnili ďalší bádatelia. Obetné dary vypovedajú o chronológii, obyvateľoch i návštevníkoch tohoto najvýznamnejšieho poklasického kultového strediska, ale napríklad aj o obchodných trasách, ktoré siahali až do Kolumbie. (K Studni obetí pozri tiež pozn. č. XX)
380. Ide o už viac ráz zmieňovaný ostrov Cozumel s centrálnym kultom bohyně Ixchel. V Relación (RY, 2: 54-5) sa píše o Cozumeli: „... bol tam starý Indián nazývaný alquin (ah k'in), čo v našom jazyku znamená kňaz. Indiáni prichádzali, aby videli, ako sa modla zhovára so zmieleným alquinom. Povedali mu prečo prišli a čo si želajú. A ten starý Indián alquin sa zhováral s modlou a s diablom, ktorý bol v jej vnútri. Odpovedal všetkým na to, čo sa pýtali a poučili sa o všetkom, čo chceli vedieť prostredníctvom toho starého Indiána alquina, ktorý im odovzdával odpovede modly a tá modla bola nazývaná Ischel.“
381. Tento zvyk si zrejme zachovali Lacandónci, ktorý dodnes pália kadidlo a vykonávajú kult v ruinách starých mayských chrámov, a činili tak už v časoch prvých svedectiev.
382. Kopálové kadidlo (porovnaj pozn. č. XX).
383. Výraz „modla“ tu používam ako náprotivok Landovho „idolo“, ktoré však používa nekonzistentne, pretože pre ten istý objekt používa aj výrazy „imagen“, „estatua“, „brasero“ alebo iba „demonio“.
384. Medzi modly z hliny Landa zrejme radí aj antropomorfné kadidelnice na spaľovanie pomu, ktoré mávali podobu bohov. Tieto, podobne ako ďalšie sošky z hliny a z dreva boli pravidelne renovované počas špeciálnych renovačných rituálov, ktorých obdoba (týka sa výhradne hlinených

- antropomorfných kadidelníc s podobami bohov) sa zachovala u Lacandóncov. Dobrý popis takéhoto renovačného rituálu podáva napríklad XXXX: XXX.
385. Žiaľ, práve tieto sa na rozdiel od kamenných a hlinených sošiek nezachovali v dostatočnom množstve. Vieme, že sa vyrábali v mesiaci Mol, niektoré z nich boli vylovené zo Studni obetí a zopár ich prečkalo v iných špecifických podmienkach. Na základe týchto exemplárov môžeme predpokladať, že ich najčastejšie vyrábali z dreva tropického cédra (lat. *Cedrela odorata*), ktorý Lacandónci nazývajú k'uhche, teda „božie drevo“ alebo „sväté drevo“, z ktorého donedávna vyrábali drevené sošky aj oni.
386. Landa má pravdu, pretože hoci zlaté predmety na Yukatáne existovali, neboli domáceho pôvodu, ale dostali sa sem obchodom. Netýkalo sa to však celého mayského sveta, pretože už zo susednej Guatemaly máme svedectvá o medených a zlatých soškách.
387. Landa zjavne celkom nerozumie mayskej koncepcii sacrum, ktorá sa dá dobre ilustrovať na lacandónskej predstave tzv. „hach biran“, teda sochy božstva, ktoré síce žije v nebi, ale v svojej soche je vďaka omnilokácii taktiež „reálne“ prítomné.
388. Správne „nacom“.
389. Veštenie osudu lósom bolo u Mayov veľmi rozšírené a významné, aj v Popol Vuh sa stretávame s XXXXXX. Pochybné však je, či prináležalo do právomoci „čarodejníkov a liečiteľov“. Pravdepodobnejšie je, že veštenie vykonávali kňazi alebo, že tieto Landom umelo vytvorené kategórie v skutočnosti splývali. Na Yukatáne rolu liečiteľa a šamana zohráva až do súčasnosti tzv. h' men, u Lacandóncov je to náboženský vodca tohil, a liečenie je vždy súčasťou širšie koncipovaného náboženského rituálu. Aj preto je pravdepodobné, že Landom definované kategórie sa mohli, minimálne v prípade kňazov, chilanov, čarodejníkov a liečiteľov, prekrývať.
390. Porovnaj pozn. č. XXX
391. Vierohodnosť tohto údaju nie je istá, lebo napríklad u Aztékov bol kňaz, ktorý vytrhával srdcia obetiam z hrude vysoko vážený a niet dôvodu predpokladať, že táto vrcholná kultová činnosť by u Mayov mohla prinášať nejaké znevážujúce konotácie, skôr naopak. Thompson sa domnieva, že tak ako chacovia boli identifikovaní s bohom dažďa, tak nacom (ovia) mohli byť spojení s bohom blesku, ktorého identifikoval u Cholov pod podobným menom „Macon“ (Thompson 1938a: 596).

XXVIII. OBETOVANIE KRVI A ĽUDSKÉ OBETE

Obetovali svoju vlastnú krv, a to tak, že si po kúskoch niekoľko ráz zarezali do uší koldokola a ponechali to tak, ako znak ich obete.³⁹² Inokedy si prepichovali líca alebo spodné pery. Ďalej si narezávali niektoré časti tiel; niekedy si prepichovali jazyky, naskrz, zo strany na stranu, a cez diery si prevliekali nejaké slamky, čo im spôsobovalo obrovskú bolesť.³⁹³ Inokedy si rozrezávali predkožku na pohlavnom úde,³⁹⁴ a ponechali to v takom istom stave, ako uši. Tu sa dopustil omylu aj všeobecný historik Indií,³⁹⁵ keď povedal, že sa jednalo o obriezku.

Robili aj ďalšie nechutné a bolestivé obetovanie. Tí čo ho mali vykonať sa stretli všetci v chráme, a postavili sa do radu. Prepichli si svoje pohlavné údy naskrz, zo strany na stranu; a keď to urobili, cez prepichnuté miesta si prevliekali veľké množstvo šnúr, a takto zostali, všetci ponavliekaní. Krvou zo všetkých týchto častí potierali modlu,³⁹⁶ a ten, kto toho

urobil viac, bol považovaný za statočnejšieho. Ich deti začali robiť to isté už od mala a bolo strašné vidieť, aké v tom boli horlivé.

Ženy nevykonávali tieto obetovania krvi,³⁹⁷ aj keď boli veľmi zbožné, ale natierali tváre modiel krvou nebeských vtákov, pozemských zvierat alebo vodných živočíchov, prípadne čímkoľvek mohli. Obetovali aj iné veci, ktoré vlastnili. Z niektorých zvierat vyberali srdce a obetovali ho; ďalšie obetovali v celku, niektoré živé, iné mŕtve, niektoré surové, iné varené.³⁹⁸ Robili aj veľké obete chleba, vína³⁹⁹ a všetkých druhov jedál, ktoré používali.⁴⁰⁰

Aby mohli robiť tieto obety, vo dvoroch chrámov mali vztýčené vysoké ozdobené drevá⁴⁰¹ a pri schodiskách chrámu mali postavený okrúhly a široký piedestál. V strede bol vztýčený úzky kameň vysoký štyri alebo päť dlaní.⁴⁰² Na vrchu chrámových schodov stál ďalší podobný piedestál.

Okrem sviatkov, ktoré svätili obetovaním zvierat,⁴⁰³ kňazi alebo chilanovia nariadili v prípade nešťastí alebo inej nevyhnutnosti, obetovať ľudí.⁴⁰⁴ Na tom sa zúčastňovali všetci, či už kúpou otrokov, alebo niektorí na to zo zbožnosti dávali vlastné deti.⁴⁰⁵ Až do dňa slávnostného obetovania bolo o nich veľmi dobre postarané, tiež ich však strážili, aby neušli alebo sa nepoškvrnili telesným hriechom. Medzitým ich vodili s tancami od obce k obci, pričom kňazi, chilanovia a ďalší hodnostári držali pôst.⁴⁰⁶

Keď nadišiel deň slávnosti, zhromaždili sa na dvore chrámu, a ak mala byť obeť obetovaná streľbou šípami,⁴⁰⁷ vyzliekli ju donaha, natreli jej telo modrou farbou⁴⁰⁸ a dali jej špeciálnu pokrývku hlavy.⁴⁰⁹ Potom vyhnali diabla,⁴¹⁰ a ľud vyzbrojený lukmi a šípami začal spolu s obeťou slávnostný tanec okolo dreveného stĺpu. Počas tanca obeť za všeobecnej pozornosti vyzdvihli a priviazali na stĺp, neustále pri tom tancujúc. Potom sa zdvihol vyobliekaný, odporný kňaz a ostrím šípou zranil obeť na pohlaví, bez ohľadu na to, či išlo o muža alebo ženu. Nabral z jej krvi a potrel ňou tvár diabla.⁴¹¹ Potom dal nejaké znamenie tanečníkom, ktorí začali, stále tancujúc, po poriadku rýchlo prechádzať pred obeťou a strieľať jej šípy rovno do srdca, ktoré mala označené bielou farbou. Týmto spôsobom sa hrud' obeť rýchlo celá zježila šípami.

Ak obeti išli vytrhnúť srdce,⁴¹² vzali ju na nádvorie chrámu s veľkou parádou a v sprievode ľudí, ktorí boli pomalovaní modrou farbou. Obeť mala zvláštnu pokrývku hlavy⁴¹³ a vyložili ju na okrúhly výčnelok,⁴¹⁴ ktorý bol určený na obetovanie, a ktorý kňaz a jeho pomocníci pomalovali pomocou nejakého kameňa na modro. Potom očisťovali chrám a vyhánali odtiaľ diabla. Keď to urobili, chacovia vzali úbožiaka, ktorý mal byť obetovaný a veľmi rýchlo ho položili na chrbát na zmienenú skalú, držiac ho za ruky a nohy po stranách tak, že jeho telo zostalo v strede.⁴¹⁵ V tej chvíli prišiel kat, ktorým bol nacon s kamenným nožom⁴¹⁶ a s veľkou obratnosťou ho vrazil obeti surovo medzi rebrá na ľavej strane, poníže prsnej bradavky. V tej chvíli vnoril do rany ruku a vytrhol ňou obeť srdce,⁴¹⁷ ako besný tiger⁴¹⁸ ho vytrhol zaživa a položil na tácku, podávajúc ju kňazovi, ktorý potom veľmi rýchlo potrel tváre modiel čerstvou krvou.

Niekedy vykonávali túto obeť na kameni, na vrchole chrámového schodiska, a vtedy zhadzovali už mŕtve telo, aby sa zgúľalo po schodoch dolu.⁴¹⁹ Tam ho pomocníci kňaza chytili a odrali ho celé z kože,⁴²⁰ s výnimkou rúk a nôh.⁴²¹ Nahý kňaz si stiahnutú kožu obliekol a začal v nej, spolu s ostatnými, tancovať. Toto bola pre nich veľmi slávnostná záležitosť.

Obetovaných ľudí obyčajne pochovali na nádvorí chrámu, alebo, ak to neurobili, zjedli ich⁴²² a rozdelili medzi pánov a návštevníkov slávnosti, pričom ruky, nohy a hlava prináležali kňazovi a jeho pomocníkom.⁴²³ Obetovaných ľudí pokladali za svätých. Ak išlo o otrokov, ktorých zajali vo vojne, ich pán si vzal ich kosti, ktoré počas slávnostných tancov používal ako odznak svojho víťazstva.

Niekedy zase hádzali živých ľudí do studne v Chichenizá, veriac, že odtiaľ na tretí deň vyjdú, aj keď sa nikdy viac neobjavili.

392. Obetovanie krvi rezaním do uší bolo medzi Maymi veľmi rozšírené a medzi Lacandóncami jestvujú na to v súčasnosti stále živé spomienky. Tozzer medzi nimi túto praktiku (dokonca s kamenným nožom) ešte zachytil (Tozzer: 136)
393. Tento typ bolestivej obete bol medzi Maymi veľmi cenený. Zdá sa, že ho prektizovali aj ženy – ako náprotivok mužskej perforácie penisu. Známe je už z klasického obdobia, pričom najznámejší výjav pochádza z Yaxchilánu (preklad č. XX), kde si pani Xok cez prepichnutý otvor v jazyku prevlieka vlákno s priviazanými trňmi, kým naproti nej si jej kráľovský manžel XXX púšťal krv z perforovaného penisu. Predpokladá sa, že rovnako ako v klasickej perióde, aj v poklasickom období mala táto extrémna bolesť navodiť vízie a získaná krv (k'ik) – sídlo duše (ch'ulel) a rovnomennej svetovej energie, sa obetovala bohom spálením, aby pomohla regenerovať ich sily. Súčasne predstavovala oblaky (muyal), ktoré prinášali dážď a úrodu. Okrem toho súviselo obetovanie krvi s kultom predkov.
394. V orig. „lo superfluo del miembro vergonzoso“, teda „to nadbytočné z pohlavného údu“, čím zrejme Landa myslel „predkožku“.
395. Landa má na mysli Ovieda. (Gonzalo Fernández de Oviedo y Valdéz).
396. V orig. „demonio“, podobne nižšie.
397. Tu sa Landa zrejme mýli (pozri pozn. č. 393), nechýbajú však dôkazy z poklasického obdobia, napr. žena, púšťajúca si krv z ucha v kódexe Tro-Cortesianus (str. 95a).
398. Veľmi často išlo o obetovanie psa, ktorého srdce sa vytrhlo, spálilo a krvou sa potrelí sochy božstiev.
399. V orig. „pan y vino“, Landa tak označoval tortilly (wah) a balché.
400. Obete jedla súviseli s mayskou predstavou, že bohov je potrebné vyživovať, pričom na oplátku dostanú ich ochranu. Podobná predstava jestvuje u súčasných Lacandóncov. Rovnako ako tá, že bohovia nekonzumujú jedlo priamo, ale len jeho spirituálnu zložku, ktorá môže byť reprezentovaná výparmi jedla, dymom z jeho pálenia alebo ju v esenciálnej podobe predstavuje dym kopálovej živice - pomu.
401. V orig. „altos maderos labrados“, čo Tozzer prekladá ako „great beams ornamented with sculptures“. Vysvetľuje tiež, že mohlo ísť o vyrezávané drevené stély. Výraz „labrados“ nám však až také široké možnosti interpretácie neposkytuje.
402. Nie je jasné, či išlo o obetný oltár alebo o stélu.
403. V orig. sa uvádzajú na tomto mieste ľudia, a nie zvieratá, čo však na základe logiky textu prepisujú viacerí prekladatelia, počnúc Brasseurom de Bourbourg, ako zvieratá. Chyba vznikla zrejme vinou opisovača.
404. Staršie komentáre na tomto mieste uvádzajú, že ľudské obete boli k Mayom importované z Mexika (napr. Tozzer: 115), čo je dnes už neudržateľné. Ľudská obeť patrila k mayskému náboženstvu od najstarších čias, kontinuálne, počas celých ich dejín. Inou vecou je, či boli ľudské obete nariaďované takpovediac akcidentálne, ako tu naznačuje Landa, teda v prípade mimoriadnych udalostí, alebo obligatórne, t. j. v istej pravidelnosti závisiacej od kalendára, či sviatkov. Zdá sa, že na rozdiel od centrálneho Mexika, u Mayov nezohrávali ľudské obete až takú zásadnú úlohu a Landov výklad o jej akcidentálnosti môže mať opodstatnenie. To znamená, že pri sviatkoch sa zrejme vystačilo so zvieracou obeťou a ľudské obete sa konali iba „podľa potreby“. Na druhej strane

nemožno prehliadať, že táto „potreba“ nebola nijako zriedkavá. Čo sa týka typov ľudských obetí, Mayovia zrejme praktizovali rôzne druhy, pričom od klasického obdobia bolo frekventované predovšetkým s'atie, ktorému predchádzalo krvavé mučenie. Nie je isté, či vytrhnutie srdca má vyslovene mexický pôvod, alebo bolo u Mayov jedným z viacerých, pôvodných typov obetí. Isté však je, že niektoré formy ľudskej obete mali v poklasickom období na Yukatáne zjavne svoj pôvod v centrálnom Mexiku.

405. Obetovanie detí je u Mayov preukázané. V svedectvách zo Sotuty a z Homunu (SA, XII, XIV) sa detská obeť opisuje ako „quymchich“, čo zodpovedá spojeniu „kim ch'ich'“ a znamená „smrť maličkých“ alebo „smrť vtákov“. Na tento typ obete Mayovia deti buď unášali alebo kupovali, Landom udávané odovzdávanie vlastných detí na obeť zo zbožnosti, tiež nie je nepravdepodobné. Podobné svedectvá máme z aztéckeho sveta, kde však rodičia aj za tieto deti dostávali zaplatené. (Aztécke obetovanie detí, sviatky, na ktoré pripadalo a jeho metódy sú vynikajúco objasnené v Graulich 1999) Aj u Mayov bol zdá sa, najčastejší nákup, pričom cena za jedno dieťa sa pohybovala medzi 5 a 10 kamennými perlami červenej farby. Obetami sa mohli stať tiež deti rodičov, ktorí obaja zomreli. Svedectvo hovorí (155-6): „Zabili a obetovali dievča nazývané Ix Chable..., dcéru Nahasio Chable a jeho ženy, pôvodom zo Sahcaba, ktorí už zomreli, a keď toto dievča zabili, jej matka bola nebohá ešte len päť alebo šesť dní.“ Obetou bývali aj deti z nelegitímnych zväzkov, ako hovorí Palacio (1576, 1886 ed., 28-30) u Pipilov na pacifickom pobreží obetovávali „bastardos nacidos entre ellos“. Tiež sa dozvedáme, že tieto detské obete neustali ani po príchode Španielov, ibaže sa nevykonávali verejne, ako predtým, ale tajne, na milpách a v lesoch. Nemáme zmienky o tom, či išlo u Mayov aj o deti telesne postihnuté, ako sa to predpokladá v prípade aztéckych detských obetí bohovi Tlalokovi, a nie je ani isté, či príjemcom detských obetí na Yukatáne bol predovšetkým boh dažďa Chak, aj keď je to vzhľadom k paralelám, archeologickým nálezom, či analýze kostí zo Studne obetí, vysoko pravdepodobné.
406. Knorozov na tomto mieste uvádza mylne, že „oni pomogali žrecam, čilanam..., čo zrejme vzniklo zámenou výrazu „ayunaban“ za „ayudaban“.
407. Aj keď pre podobnú obeť máme početné doklady zo stredného Mexika (napr. kódex Nuttall), obetovanie strelbou šípmi malo u Mayov zjavne svoju staršiu tradíciu, aspoň o tom svedčia insitné grafity s podobným výjavom obetovania, ktorý ďalej opisuje Landa, a ktoré pochádzajú z klasického Tikalu. Vzhľadom k ich neumelému charakteru a dodatočnému výskytu v zrejme už opustených ruinách Tikalu, môžu mať poklasický pôvod.
408. Modrú farbu získavali Mayovia zrejme z rastliny Indigofera anil, ktorá sa maysky nazývala ch'oh (Roys 1931: 238) pričom modrá bola u Mayov štandardne farbou obetí.
409. V orig. „coroc,a“ pozri pozn. č. XX
410. V orig. „alanc,ado“, od Bresseura de Bourbon sa však často opravuje na „alcanc,ado“. V orig. (opravenom) sa hovorí, že sa „priblížili“, t. j. „alcanc,ado“ k diablu (demonio), čo však nevyhovuje sémantike opisu. Tozzer ponecháva opravené „priblíženie“ a nahrádza diabla výrazom „k obeti“, hoci ďalšie preklady tak nerobia. Tozzer argumentuje, že obeť bývala prezlečená za božstvo, preto ju Landa nazýva „demonio“, ako obvykle označuje mayských bohov, teda, že je takáto substitúcia v preklade oprávnená. Takéto zdôvodnenie, spojené s dvojistou opravou predpokladaných chýb

opisovača v rukopise sa mi zdá príliš špekulatívne. Pridržiavam sa preto výkladu Héctora Pérez Martíneza, ktorý ponechal „diabla“ z rukopisu a interpretoval výraz „alanc,ado“ ako „vyhnať“, čo potom prepisuje ako „después de echado el demonio“, teda „po vyhnaní diabla“, čo bol bežný, a často Landom spomínaný purifikačný obrad, robený pred všetkými typmi obetí.

411. V tomto prípade sa myslí modla alebo socha mayského boha.
412. Obetovanie vytrhnutím srdca je často diskutované, jednak kvôli zložitosti techniky, pretože nejednotný názor, ako bolo srdce vyberané pomedzi rebrá a tiež ohľadne periodizácie tejto techniky. Najpravdepodobnejšie je, že Mayovia túto techniku poznali už v klasickom období a bola jednou z možností obetovania, dominantnou sa však stala až pod mexickým vplyvom v poklasickom období.
413. Pozri pozn. č. 400.
414. V orig. „grada“, Tozzer prekladá už interpretatívne ako „altar“.
415. Ako spomína Landa na inom mieste, chacovia, pomocníci hlavného kňaza boli štyria, každý teda držal obeť za jednu končatinu a položili ju chrbtom na obetný kameň, takže hrud' mala vypnutú ako luk. Do nej potom zabodol obetný nôž nacom. Štyria chacovia pravdepodobne reprezentovali štyri strany sveta a obetník posvätný stred, s ktorým sa spájalo aj srdce, ktoré vyberal.
416. V svedectve z Homunu (SA, 142) sa takýto nôž popisuje termínom u k'ab k'u, čo sa dá preložiť ako „božia ruka“. Tvar týchto nožov poznáme dobre z vykopávok, mali drevenú, zdobenú rúčku a pazúrikovú, obsidiánovú alebo jadeitovú čepeľ. Kompletne exempláre sa zachovali v Studni obetí.
417. Na anatomické nejasnosti okolo extrakcie srdca som upozorňoval už v pozn. č. 412, diskusiu pozri v XXX.
418. V orig. „rabioso tigre“ prekladám ako „besný“ (kvôli miere expresívnosti, ktorú chcel Landa v rozhorčení vyjadriť) a „tiger“, aj keď mal na mysli zrejme jaguára, ako lokálnu dravú šelmu, ktorú si však Španieli mýlili ešte veľmi dlho s tigrom.
419. Tento zvyk je pravdepodobne prevzatý zo stredného Mexika. Tam totiž predstavoval reaktualizáciu víťazstva Huitzilopochtliho nad Coyolxauhqui a presne napodoboval mýtus (pozri Kováč 2002: 240-241)
420. V tomto prípade je prakticky isté, že ide o obeť, ktorá mala pôvod v strednom Mexiku, pretože v období pred príchodom Mexičanov na Yukatán nemáme o nej žiadne doklady. Išlo o obeť bohovi Xipe Totekovi t. j. „Nášmu pánovi odratému z kože“, ktorá sa nazývala tlacaxipehualiztli a súvisela s obnovou jarnej vegetácie (pozri Kováč 2002: 265-266). Nie je však isté, či nejaký mayský boh aspoň rámcovo Xipe Totekovi zodpovedal alebo išlo o komplexnú výpožičku.
421. Pravdepodobne sa myslí „s výnimkou dlaní a chodidiel“.
422. Rituálny kanibalizmus je doložený v celej Mezoamerike a bol známy aj medzi Maymi, kde sa ľudské kosti vyskytujú medzi trofejnými ozdobami už v klasickom období. Jeho masívnejšie rozšírenie v poklasickom období sa opäť spája s mexickým vplyvom, aj keď v mayských oblastiach pravdepodobne nikdy nenadobudol také rozmery, ako v Mexiku. Lacandónci spomínajú na kanibalizmus svojich predkov v relatívne nedávnom období.
423. O takomto type delenia možno pochybovať, lebo práve ruky a nohy boli jedinými jedlými časťami z človeka, trup sa nekonzumoval, ale spaľoval a hlava sa používala na trofejnú účely. Vysvetlením by mohlo byť to, že hlavu

odovzdávali kňazom práve kvôli trofejnému uskladneniu alebo inému rituálnemu použitiu a pod rukami a nohami sa môžu presnejšie myslieť, podobne ako sa to dá jasne predpokladať z iných analógií (pozn. č. 421), dlane a chodidlá, ktoré skutočne patrili k najchutnejším častiam (spolu s lýtkami a predlaktami), čo mohla byť reálne najlepšia čiastka určená pre kňaza a jeho pomocníkov. Toto delenie súčasne potvrdzuje, že v tzv. rituálnom kanibalizme nestál celkom bokom ani jeho „kulinársky“ aspekt.

XXIX. ZBRANE A VOJENSTVO

Mali zbrane útočné aj obranné. Útočnými boli luky a šípy, ktoré nosili v svojich tulcoch a ktoré mali hroty urobené z pazúrika alebo z veľmi ostrých zubov rýb. Strieľali nimi s veľkou silou a zručnosťou. Luky sú z veľmi pekného, žltkastého⁴²⁴ dreva, neuveriteľne silného, pričom ich tvar je skôr rovný, ako zakrivený.⁴²⁵ Tetivy mali z miestneho konope.⁴²⁶ Dĺžka luku je vždy o niečo menšia ako výška toho, kto ho používa. Šípy sú dlhé cez päť dlani a vyrobené sú z veľmi štíhlej trstiny, ktorá rastie v jazerách. Do trstiny vložia kúsok úzkeho, veľmi pevného dreva, na ktorom je pripevnený pazúrikový hrot.⁴²⁷ Nepoužívajú, ani nevedia použiť na šípoch jed, aj keď je plno vecí, z ktorých by sa dal vyrobiť.⁴²⁸

Mali tiež sekerky z určitého kovu⁴²⁹ tohto tvaru: (obr. X) ktoré nasádzali na drevenú rúčku a slúžili im ako zbrane, a tiež na opracovanie dreva. Ostrili ich údermi istého kameňa, ale kov bol mäkký. Používali aj krátke kopije, asi v dĺžke štádia,⁴³⁰ s pevným pazúrikovým ostrím. Iné zbrane, okrem týchto, nemali.

Na svoju obranu používali štíty, ktoré robili zo štiepanej a pevne pospletanej trstiny, pokrytej jeleňou kožou. Robili prešivané kabátce z bavlny a mletej soli, prešitéj v dvoch silných vrstvách. Tieto kabátce boli veľmi pevné.⁴³¹ Niektorí pohlavári a kapitáni mali drevené prilby,⁴³² ale nebolo ich veľa. S týmito zbraňami a tí čo ju mali, s výstrojom z peria a koží tigrov a levov,⁴³³ išli do vojny.

Vždy mali dvoch kapitánov, jedného trvalého, ktorého úrad sa dedil⁴³⁴ a druhého voleného s veľkými obradmi na tri roky, ktorý viedol slávnosť v mesiaci Pax, čo pripadá na 12 mája. Ten velil inej časti vojska a volali ho nacon.⁴³⁵ Počas tých troch rokov sa musel zdržať pohlavného styku, vrátane vlastnej ženy a nesmel jesť mäso. Mali ho vo veľkej vážnosti a dávali mu jesť ryby a leguánov, ktoré vyzerajú ako jašterice.⁴³⁶ V čase úradu sa neopíjal, v svojom dome mal poháre a riad oddelené, neobsluhovali ho ženy a s ľuďmi príliš nekomunikoval.

Keď prešli tri roky, vrátil sa k svojmu pôvodnému životu. Obaja kapitáni sa zaoberali vojnou a dávali do poriadku svoje záležitosti. Kvôli tomu boli v každej obci vybratí ľudia, ktorých volali holcanes,⁴³⁷ a ktorí slúžili ako vojaci; keď to bolo potrebné, prišli so zbraňami na pomoc. Ak ich nebolo dost, vybrali viac ľudí, sústredili ich a prerozdělili medzi sebou. Spreádzaný zástavou na vysokej žrdi, vyrazili veľmi potichu z obce a takto sa išli vrhnúť na svojich nepriateľov, ktorých prepadli nepripravených, surovo a s veľkým krikom.

Na cestách a chodníkoch stavali proti nim nepriatelia bašty s lučičníkmi, ktoré boli z palíc, dreva a často aj z kameňa. Po víťazstve vybrali mŕtvym čelúšť, očistili ju od mäsa a dali si ju na ruku.⁴³⁸ Pre vojnu robili veľké obete ulúpenej koristi, a ak zajali nejakého významného človeka, vzápätí ho obetovali, lebo nechceli ponechať na žive nikoho, kto by im mohol neskôr spôsobiť ťažkosti.⁴³⁹ Ostatní zajatci boli v moci toho, kto ich zajal. Ak nebol čas vojny, títo holcanes neslúžili ako vojaci, a keď bola vojna, kapitáni im dávali určitú odmenu, ale iba veľmi malú, lebo dávali zo svojho. Ak však nestačila, pomohla v tom celá obec. Obec im dávala taktiež proviant, ktorý pripravovali pre nich ženy a oni ho nosili na chrbte, pretože nemali ťažné zvieratá. Preto trvali vojny krátko.⁴⁴⁰ Keď vojna skončila, vojaci

spôsobovali v svojich obciach mnoho ťažkostí, kým pretrvával duch vojny, okrem iného vyžadovali, aby sa o nich starali a posluhovali im. Ak niekto z nich zabil nejakého kapitána alebo pohlavára, bol veľmi vážený a oslavovaný.

424. V orig. „leonado“.
425. Nie je celkom jasné, o aký druh dreva tu ide, no Lacandónci najkvalitnejšie luky, tzv. hach churul (pravý luk), o ktorých hovoria, že ich používali predkovia, robia z dreva stromu Guaiacum sanctum.
426. V orig. „del cáňamo de la tierra“. O konope tu samozrejme nemôže byť reč. Pokiaľ sa ich technológia príliš nelíšila od Lacandónskej, tak tetivy mohli byť urobené zo spleteného lyka stromu majagua (haro).
427. Landov opis týchto násad do šípov zodpovedá lacandónskym (obr. XX).
428. V lacandónskych mýtoch sa objavujú narážky na otrávené šípy, ktoré však boli vyrobené tak, že sa ako hrot použili hadie zuby alebo hrot zo škorpiónieho chvosta. Jed, ktorý inak používali napríklad na lov rýb, skutočne nikdy nepoužili na šípy.
429. Určitý kov, o ktorom hovorí Landa bola zrejme meď, prípadne jej zliatina s olovom alebo zlatom, inde ho Landa nazýva „mosadz“ a dodáva, že z neho boli aj dláta. Mayovia však metalurgiu nepoznali, išlo teda zrejme o predmety importované z Mexika. Tam však museli vzniknúť a prudko sa rozšíriť až pod raným španielskym vplyvom, o čom svedčí až podozrivo európsky tvar sekerky, ktorú Landa nakreslil. V kódexoch, aj v archeologických náleziskách, sa nachádzajú výhradne kamenné sekerky iného tvaru. Kov bol veľmi vzácny a jeho importy boli využívané skôr ako šperky, posvätné predmety alebo obetiny.
430. Ide o dĺžkovú mieru „estado“, ktorá približne zodpovedá výške ľudskej postavy. Krátke kopije tejto dĺžky sa objavujú až pod mexickým vplyvom, pôvodne Mayovia používali podstatne dlhšie kopije. Podobnú kopiju zrejme zobrazuje kódex Tro-Cortesianus na str. 50b a 51c.
431. Porovnaj s pozn. č. 103.
432. Tieto prilby mali niekedy podobu zvieracích hláv a boli zdobené perím, papierom a kožami zvierat. Poznáme ich z početných vyobrazení v Chichén Itzá a iných lokalít.
433. Levy ani tigre na Yukatáne nežili, Landa má na mysli zrejme pumy, oceloty a jaguáre.
434. Išlo pravdepodobne o bataba.
435. Aby nedošlo k mýlke, zhrňme si, že nacom (kapitán) bol volený vojnový veliteľ, kým iný nacom bol žrecom – obetníkom a nemal s vojnou nič spoločné. Druhý, dedičný „kapitán“ bol batabom, vládcom obce, ktorý mal aj vojnové právomoci a niekedy viedol ľud do vojny. Špecializovaným vojnovým veliteľom však bol nacom.
436. V orig. „lagartos“, čo dnes v mex. španielčine znamená „aligátory“ alebo „krokodíly“ a leguány sú im skutočne podobné, rovnako však, v opačnej mierke, jaštericiam, ktoré mal zrejme v tom čase Landa na mysli.
437. Správne znie plurál „holcanob“. „Holcan“ znamená „odvážny“, „statočný“ a išlo o dobrovoľných, či do istej miery najomných obrancov jednotlivých obcí. V čase mieru boli bežnými obyvateľmi a roľníkmi.

438. Išlo zrejme o trofejny náramok z čeľusti. Pozoruhodné je, že Lacandónci ako znamenie obetí pre svojich bohov nechávali na kultových miestach spodné čeľuste rôznych zvierat (Tozzer 1907: 115, Sapper 1891: 893).
439. Landa tu zdôrazňuje politické dôvody obetovania významných zajatcov. Na druhej strane, ďalšie pramene nám dokladajú, a táto tradícia je doložitelná už od klasického obdobia, že tu išlo viac o dôvody náboženské.
440. Vojny u Mayov obyčajne naozaj trvali krátko. Dôvodom však nebola neexistencia ťažných zvierat, ale neexistencia profesionálnej armády. Holcanob sa museli vrátiť do svojich dedín, pretože to boli roľníci a ich absencia pri niektorých sezónnych prácach mohla mať za následok hladomor, ako sa to konieckoncov aj stalo krátko pred conquistou Yucatánu, čo Landa opísal v kap. ???

XXX. TRESTY, VÝCHOVA DETÍ A MLÁDEŽE

Tento ľud si z čias Mayapánu zachoval zvyk trestať neveru nasledovným spôsobom: urobili vyšetrovanie a usvedčili niekoho z nevery. Na to sa stretli pohlavári v dome vládcu, priviedli vinníka a priviazali ho k stĺpu. Potom ho odovzdali do právomoci manžela ženy, s ktorou mal vinník pomer. Ak mu ten odpustil, bol prepustený, ak však nie, popravil ho tak, že mu nechal z výšky padnúť na hlavu veľký kameň. Pre ženu bola dostatočným trestom obrovská hanba, ktorú utrzila, a obyčajne ju inak netrestali.⁴⁴¹

Zločin vraždy, aj keď bol zriedkavý, mal za následok zabitie vinníka príbuznými obeť,⁴⁴² a ak nie, musel zaplatiť odškodné. Krádež trestali tak, že aj ak išlo o drobnosť, platilo sa za ňu otroctvom;⁴⁴³ preto mali tak veľa otrokov, hlavne v období hladu. Preto my, mnisi pracujeme toľko na ich pokrstení, aby im dali slobodu.

Ak išlo o pánov alebo významných ľudí, stretla sa celá obec, chytili vinníka a potrestali ho tak, že mu rozrezali⁴⁴⁴ tvár na oboch stranách, od brady až po čelo. Bol to trest, ktorý považovali za hroznú hanbu.

Mládež mala vo veľkej úcte starších ľudí a prijímala ich rady. Tí sa honosili svojou starobou a hovorili, že toho viac videli, preto im majú veriť. A ak to mladí dodržiavali, získavali u ostatných väčšiu dôveru. Starci boli takí vážení, že mládež sa ich neodvažovala obťažovať, iba ak v nevyhnutných prípadoch, aj to iba za slobodna; ženáci s nimi komunikovali len veľmi málo.⁴⁴⁵

Aj preto zvykli mať v každej obci veľký, obielený a zo všetkých strán otvorený dom, kde sa mohli vo svojom voľnom čase mladíci stretávať.⁴⁴⁶ Hrali sa tam s loptou a tiež jednu hru s bôbmi,⁴⁴⁷ ktorá sa podobala na hru v kocky; a mnohé iné. Spávali tam všetci spolu, viac-menej stále, až kým sa neoženili.

Aj keď som počul, že v iných častiach Indii sa v takýchto domoch dopúšťali ohavného hriechu,⁴⁴⁸ v tejto zemi som sa o ničom takom nedozvedel, ani nemyslím, že by ho robili, pretože postihnutí týmto zhubným nešťastím hovoria, že nie sú priateľmi žien, ako boli títo, ktorí si na tie miesta vodili poklesnuté verejné ženy, a tam ich využívali; a úbožiačky, ktoré sa medzi nimi ocitli v tomto postavení, aj keď za to dostali od nich odmenu, boli obliehané toľkými mladíkmi, že boli z toho uštvané na smrť.

Mladíci sa maľovali čiernou farbou až do času, kým sa neoženili,⁴⁴⁹ rovnako sa dovtedy netetovali alebo len trochu. Okrem toho však vždy sprevádzali svojich otcov, vo všetkom im veľmi pomáhali, a stali sa tak rovnako dobrými modloslužobníkmi, ako boli oni.

Indiánky vychovávali svoje deti so všetkou drsnosťou a obnažené pred celým svetom. Pretože ich už štyri alebo päť dní po narodení kládli natiahnuté do malej postieľky urobenej

z prútia. Tam ich položili tvárou navrch⁴⁵⁰ tak, že im hlavu vložili medzi dve doštičky: jednu na zátylku a druhú na čele. Medzi nimi ju stlačili tak silno, že deti trpeli, kým neprešlo niekoľko dní, po ktorých hlava zostala plošká a deformovaná, akú ju mávali všetci.⁴⁵¹ Bolo to pre úbohé deti také zaťažujúce a nebezpečné, že to niektoré ohrozovalo. Autor tejto knihy videl jedno s prederavenou hlavou vzadu za ušami, a tak to museli mať mnohé.

Deti vyrastali nahé až do 4-5 rokov, kedy im dali plášť na noc, chlapcom pruh látky na zakrytie pohlavia, ako to nosili ich otcovia a dievčatkám pás okolo bedier.⁴⁵² Všetky deti boli dlho kojené, pretože matky im dávali mlieko, pokiaľ len mohli; aj ak už mali tri alebo štyri roky. Vďaka tomu bolo medzi nimi toľko mocných ľudí.

Prvé dva roky deti vyrastali udivujúco krásne a bacuľaté. Potom však, ako ich matky stále kúpavali a vystavovali slnku, stmavli. Ale počas celého detstva boli živé a veselé, nikdy sa nezastavili v hrách s lukmi a šípami, hrávali sa jedno s druhým a tak vyrastali až do času, kým nezačali napodobovať život mládeže, neprevzali ich spôsoby a celkom nezanechali detské časy.

441. Táto pasáž sa opakuje, porovnaj kap. XY
442. Zomieral takou istou smrťou, akú sám svojej obeti privodil (RY 1:80).
443. Otroctvo nebolo doživotné, ale trvalo len dovtedy, kým vinník nebol schopný zaplatiť škodu (CDU, XI:80 in Knor.).
444. V orig. „labraban“, Tozzer prekladá „tattooed“, čo je jeden z možných významov, aj keď sa tetovanie považovalo u Mayov skôr za česť. Ďalší prekladatelia, vrátane Brasseur de Bourbourg, či Knorozova akt vykladajú ako „rezanie“ či „rozrezanie“.
445. Táto pasáž je v Landovi napísaná dosť nejasne, aj preto ju zrejme Knorozov interpretuje tak, že sa mladíci so starcami radili nie „za slobodna“, ale „o ženitbe“.
446. Takéto „domy mužov“ sú známym fenoménom aj u mnohých prírodných národov a mali zjavne za úlohu separovať od ostatných nevyhranený status mladíkov medzi detstvom a dospelosťou, ktorý sa inde končil ich iniciáciou medzi mužov, u Mayov ich ženbou. Aj v súčasnosti je medzi Lacandóncami považovaný za dospelého muža iba ten, kto je ženatý, bez ohľadu na vek. Zdá sa, že u Mayov v „dome mužov“ vstupoval do hry aj náboženský aspekt a ženské tabu. Thompson udáva, že Cholovia v nich uchovávali sochy bohov a používali ich aj ženatí muži, ktorí sa do nich uchýľovali počas manželkinho tehotenstva (Thompson 1938a: 596).
447. Išlo o fazuľu a nie bôby, a zrejme ani nešlo o hru, ale o veštenie.
448. Landa má na mysli homosexualitu, tá však bola medzi Maymi pokladaná za ťažký zločin, pretože napríklad Xiuovia za ňu upaľovali vinníkov v peci (RY, 1:149).
449. Táto zmienka by mohla vniesť trochu svetla do symboliky čierne farby, či do charakteru „čiernych bohov“, ktorí sa zjavne nespájajú s vojnou a podsvetím, ako sa všeobecne čierna farba interpretuje. Jej ďalší význam by snád' mohol byť „mladosť“ alebo „vek pred svadbou.“ Pozoruhodne by tomu zodpovedal lacandónsky boh T'up, ktorý dokáže spôsobiť zatmenie Slnka, resp. zakryť Slnko, je teda spájaný s tmou a čerňavou, pričom sa zdôrazňuje, že je mladý a nikdy sa neoženil. Zaujímavé je aj Tozzerovo pozorovanie (Tozzer 1907: 71, 115), keď videl ako sa Lacandónci natierajú čiernou farbou zo spáleného kopálového kadidla v súvislosti s kultom boha dažďa a tmavých, dažďových mrakov Mensäbeka.

450. Héctor Pérez Martínez prepisuje „boca abaxo“, podobne Brasseur de Borbourg a ďalší, teda, že dieťa bolo uložené tvárou dolu. V rukopise je jasne „ariba“, teda „hore“, aj keď je toto slovo dopísané navrchu dodatočne. Tozzer a Knorozov to akceptujú, podobne sa pridávam k tejto interpretácii už len kvôli fyziológii novorodenca, ktorý by niekoľko dní dolu tvárou s bandážou hlavy asi riskoval udusenie.
451. Pre všetky periódy mayskej kultúry platí, že bol oveľa bežnejší výskyt deformovaných lebiek, ako nedeformovaných (XXX 17. 5. 2006, osobná komunikácia).
452. Viacerí prekladatelia tu „cubrir de la cintura para abajo“ vykladajú ako zakrývať sa „od pásu dolu“, prekladám však voľnejšie „pásom okolo bedier“ s prihliadnutím ku kapitole XY, kde Landa presne popisuje špeciálny pás, alebo povrázok, ktorý malé dievčatká nosili ako jediný kus odevu okolo bedier na zakrytie pohlavia, predpokladajúc, že Landa tu naráža výrazom „la cintura“ práve na tento pás a nie na pás ako anatomickú časť tela.

XXXI. MÓDA A OBLIEKANIE INDIÁNSKYCH ŽIEN

Indiánky z Yukatánu vyzerajú vo všeobecnosti lepšie ako Španielky, sú väčšie a dobre stavané. Nemajú ani také široké bedrá ako černošky. Tie, čo majú na to dôvod, sú hrdé na svoju krásu, a skutočne nie sú škaredé. Nie sú biele, ale majú tmavú farbu, ktorú však majú viac od slnka a neustáleho kúpania,⁴⁵³ než od prírody. Neupravujú si tváre ako ženy z nášho národa, pretože to pokladajú za necudné. Majú vo zvyku brúsiť si zuby tak, že vyzerajú ako zuby pílk a považujú to za veľmi pekné.⁴⁵⁴ Osobitne sa tým zaoberajú niektoré stareny, ktoré ich brúsia určitými kameňmi a vodou.

Prepichujú si nosnú prepážku, ktorá rozdeľuje nozdry na polovicu, aby si tam mohli vložiť jantárový kameň, a pokladajú to za veľmi pekné.⁴⁵⁵ Prepichujú si aj uši, do ktorých si dávajú náušnice, ako ich manželia. Tetujú si telo od pásu nahor – s výnimkou pŕs, aby mohli dojsť – jemnejšími a krajšími obrazcami, ako majú muži. Kúpali sa veľmi často v studenej vode, rovnako ako muži, ale nerobili to príliš cudne, pretože sa pri studniach, kam chodievali kvôli tomu pre vodu, vyzliekali donaha. Okrem toho mali ešte vo zvyku kúpať sa v horúcej vode s pomocou ohňa, ale to menej, a skôr kvôli zdraviu než hygiene.⁴⁵⁶

Mali vo zvyku natierať sa, podobne ako ich muži, určitou červenou masťou, a tie, čo mali možnosť, k tomu pridávali istý druh voňavej gummy, ktorá bola veľmi lepkavá, a myslím, že to mohol byť tekutý jantár; v svojom jazyku to nazývali *iztahte*.⁴⁵⁷ S týmto prípravkom natierali istú tehličku podobnú mydlu, ktorú mali zdobenú peknými obrazcami a s ňou si potom natierali prsia, ruky a plecia. Zostali potom, podľa ich vkusu, krásne a voňavé. Tá vôňa pretrvávala veľmi dlho, bez toho, aby sa stratila, takže masť musela byť kvalitná.

Mali veľmi dlhé vlasy a robili si z nich veľmi pekné účesy, ktoré niekedy rozdelili na dve časti, a tie zaplietli zase do ďalšieho typu účesu. Matky dievčat, ktoré boli súce na vydaj, sa o ne starali s takou horlivosťou, že som u mladých Indiánok videl účesy tak pozoruhodné, že v ničom nezaostávali za španielskymi parádnicami. Malým dievčatkám, dovtedy kým nevyrastú, zapletajú štyri alebo dva vrkoče,⁴⁵⁸ čo pokladajú za pôvabné.

Indiánky z pobrežia provincií Bacalar a Campeche sú v obliekaní veľmi cudné, pretože okrem zakrytia od pásu smerom nadol, si zakrývajú aj prsia poskladanou prikrývkou,⁴⁵⁹ ktorú majú uviazanú pod pazuchami. Všetky ostatné nenosia na oblečenie nič iné, iba odev podobný dlhému a širokému vrecu, ktorý je na oboch stranách otvorený, siahajúci k bokom, kde bol v tej istej šírke upevnený. Nemali iné oblečenie,⁴⁶⁰ s výnimkou plášťa, s ktorým vždy spávali, alebo, s ním chodili, keď sa vydali na cesty a brali si ho poskladaný alebo zrolovaný, ako prikrývku.

453. Landa, v ktorého časoch nebola hygiena ešte samozrejmosťou sa tu, podobne ako v predchádzajúcom texte (kap. XY) mylne domnieva, že časté kúpanie pôsobí na pokožku negatívne, zdršňuje ju a stmavuje.
454. Opílené zuby potvrdzujú tiež archeologické nálezy, aj keď sa nezdá, že by to bolo úplne bežné, a že by sa to týkalo žien, pretože nálezy tohto druhu patria prevažne mužským lebkám. Landa sa nezmieňuje o častejšom zvyku inkrustácie zubov, do ktorých si vkladali kúsky jadeitu alebo pyritu.
455. Jantár sa v mayskom regióne skutočne vyskytoval, a to najmä v Chiapase. Bežnejšie však boli kamenné perly z jadeitu a iných polodrahokamov zelenej farby, ktoré pokladali za veľmi cenné a upevňovali si ich v nosnej prepážke. Tento mayský zvyk, potvrdený aj zo starších malieb a reliéfov je v kontraste s mexickým, ktorý bol na Yukatán importovaný v období dominancie Chichén Itzá, a ktorý namiesto okrúhlej kamennej perly uprednostňoval v nosnej prepážke podlhovastý valček.
456. Landa tu zrejme naráža na parný kúpeľ, ktorý bol rozšírený v celej Severnej a Strednej Amerike (porovnaj Driver 1969: 567) a jeho mayský názov bol pravdepodobne *zum pul ch' e*, ktorý koloniálne slovníky vykladajú ako „kúpeľ pre rodičky alebo pre tých, ktorý potrebujú z tela vytiahnuť chlad“ (Swadesh et all.: 96). U Aztékov bol známy ako *temazcalli* (porovnaj Sahagún 6, XXXVI: 11, VII, 6), a na mnohých miestach ho používajú aj súčasní Mayovia. Jeho použitie bolo prakticky všade spojené s telesnou a duchovnou očistou, garantovanou jeho náboženskou funkciou. O rozšírení parného kúpeľa v mayskej oblasti svedčia aj archeologické nálezy, ktoré ho dokladajú už v klasickom období.
457. Tekutým jantárom mal asi Landa na mysli živicu, a skutočne sa zdá, že išlo o výlučky hviezdicovitých listov stromu z rádu Hamamelideae, druhu *Styraciflua* (Tozzer in Landa: 126). Mayský názov znel presnejšie asi *ix tahte*, pričom ak vynecháme feminínny prefix *ix-*, tak ako *tah* sa v koloniálnych slovníkoch uvádzajú rastliny, z ktorých kvetov včely zberali nektár, ale keďže ide o spojenie so slovom *te*, ktoré označuje strom, mali by sme brať do úvahy ďalší údaj zo slovníkov, totiž že z konárov stromu *tah* (*tah-te*) si Mayovia robili posteľe a fakle (Swadesh et all.: 79). Tento údaj nás privádza k Lacandóncom, u ktorých sa zo stromu nazývaného *tahte* (borovica *ocote*) sekajú živичné triesky, ktoré slúžia ako fakle a zo zárezov v kôre sa zberá živica, z ktorej vyrábajú kadidlo *pom*. Pokiaľ by išlo u Landu o túto živicu, musela by obsahovať aromatické prísady a sama slúžiť iba ako báza pre popisovanú masť.
458. V orig. „cuernos“.
459. V orig. „manta“.
460. Landova kritika absencie vrchného ženského odevu nie je celkom jasná. Pokiaľ tu opisuje iba akúsi suknicu a od pol pása hore boli ženy nahé s výnimkou tých z Bacalaru a Campeche, protirečí údajom z Relación de Valladolid, kde sa popisuje akási pokrývka hlavy v podobe „vreckovky alebo malej kapucne, ktorá tiež zakrývala ich prsia“ (RY, 2:29) a protirečí aj sám sebe, keď v kap.III. popisuje sochy bohýň, ktoré „boli oblečené podobne ako je to zvykom u Indiánok, mali nízko uviazaný opasok a rovnako zakryté prsia“.

XXXII. ŽENSKÁ MRAVNOSŤ, ICH PRÁCA A ZVYKY

Indiánky pokladali samé seba za dobré, a mali pravdu, pretože predtým, než spoznali náš národ, nad čím teraz starci bedákajú, boli nesmierne počestné, k čomu tu uvediem dva príklady: kapitán Alonso López de Avila,⁴⁶¹ švagor adelantada Monteja, zajaľ počas vojny v Bacalare mladú indiánsku ženu, ktorá bola krásna a vznešená. Táto žena prisľúbila manželovi, zo strachu, aby ho vo vojne nezabili, že nebude mať pomer so žiadnym iným mužom, okrem neho. Potom nestačilo žiadne presvedčanie, aby si zachránila svoj život. Nenechala si pošpiniť česť žiadnym mužom, začo ju dali roztrhať psom.⁴⁶²

Mne osobne sa sťažovala jedna Indiánka, ktorá ešte nebola pokrstená, na jedného pokrsteného Indiána, ktorý bol do nej zamilovaný, pretože bola veľmi pekná. Vystriehol chvíľu, keď jej manžel nebol doma a prišiel v noci do jej domu. Mnohými slovami jej vyznával lásku a svoje zámary, a keď to nestačilo, vytiahol darčeky, ktoré pre ňu priniesol. Keď nesúhlasila, pokúsil sa ju znásilniť. Aj keď mal postavu obra a usiloval sa o to celú noc, nezískal od nej nič, okrem toho, že sa naňho rozhnevala tak veľmi, že sa prišla ku mne sťažovať na skazenosť tohto Indiána. A všetko sa ukázalo byť tak, ako povedala.

Mali vo zvyku otočiť sa chrbtom k mužom, ak ich stretli na ktoromkoľvek mieste,⁴⁶³ tiež im ustúpili z cesty, keď vedľa nich prechádzali. Rovnako ich ponúkali s nápojom až dovtedy, kým neskončili s pitím. Všetko čo vedeli učili aj svoje dcéry, dobre ich vychovávali v ich spôsobe života, hrešili ich a učili ich pracovať: Ak sa previnili, trestali ich tak, že ich štípali na uši a na ruky. Ak ich videli pozdvihnúť oči, veľmi ich vyhrešili a oči im potreli paprikou, čo je strašná bolesť. Ak neboli počestné, vyšľahali ich a potreli im paprikou inú časť tela, ako trest a poníženie.⁴⁶⁴ Nedisciplinovaným dievčatám hovoria, ak ich chcú napomenúť a veľmi potupiť, že sú akoby vyrastali bez matky.

Sú žiarlivé, a niektoré tak veľmi, že na objekt svojej žiarlivosti vzťahnu ruku. Sú prchké a hnevlivé, aj keď inak mierne, a to tak, že niektoré šklbú svojim manželom vlasy, aj keď to nie je častý jav.

Sú veľmi pracovité a sú z nich dobré hospodárky, pretože na nich spočíva väčší a ťažší diel zabezpečovania výživy, domácnosť a výchova detí,⁴⁶⁵ platenie ich dielu daní.⁴⁶⁶ Okrem toho všetkého, ak je to nevyhnutné, vezmú si ešte väčšie bremeno, obrábanie a obsiatie ich polí.⁴⁶⁷ Sú neuveriteľne hospodárne, pracujú aj v noci, vo chvíľach, ktoré im zostali po skončení domácich prác, a hneď vyrážajú na trh, nakupovať a predávať svoje vecičky.

Chovajú svoju, aj kastílsku hydinu, na predaj, aj pre vlastnú spotrebu.⁴⁶⁸ Chovajú aj vtáky pre vlastné potešenie, aj kvôli periu,⁴⁶⁹ z ktorého robia pekné oblečenie. Napokon, chovajú aj ďalšie domáce zvieratá, pričom dávajú piť zo svojich prs mladým srncom,⁴⁷⁰ načo tak skrotnú, že už neujdu do lesa, aj keď ich tam stále vodia a v lesoch aj vyrastajú.

Majú vo zvyku pomáhať jedna druhej pri tkaní a pradení,⁴⁷¹ pričom pomoc si vzájomne oplácajú, rovnako ako ich muži pri práci na poli. Počas týchto prác vždy rozprávajú vtipy, žartujú, rozprávajú si novinky a trochu klebetia. Považujú za veľmi nepatričné pozeráť sa na mužov alebo sa z nich smiať. A netreba nič iné, iba toto stačí na vyrobenie škandálu, ktorý im zničí dobrú povest.

Tancujú medzi sebou svoje tance, a niektoré aj s mužmi, zvlášť jeden, ktorý sa nazýva naual,⁴⁷² a nie je veľmi slušný.

Sú veľmi plodné a mávajú deti už skoro.⁴⁷³ Sú aj výbornými dojčkami, a to z dvoch dôvodov: prvým je, že ranný nápoj, ktorý pijú teplý,⁴⁷⁴ im dáva veľa mlieka, a druhý je, že sklonené stále melú kukuricu, pričom prsia nemajú nijako stiesnené, z čoho ich majú veľmi veľké, a zmestí sa do nich veľa mlieka.⁴⁷⁵

Na hostinách sa aj ony opíjali, aj keď iba medzi sebou, lebo jedávali oddelene a neopíjali sa toľko ako muži. Vždy si želali mať veľa detí, ak ich postrádali, prosili o ne svoje modly s darmi a modlitbami a teraz o ne žiadajú Boha.

Sú rozvážne, zdvorilé a zhovorčivé voči každému, kto im rozumie; sú tiež neuveriteľne štedré. Vedia toho len málo utajiť a v svojich osobách i veciach sú čisté rovnako ako po kúpaní, podobajúc sa hranostajom.⁴⁷⁶

Boli veľmi zbožné a svätuškárske,⁴⁷⁷ hlavne keď robili mnoho pobožností pre svoje modly, pre ktoré spaľovali ich kadidlo a obetovali dary ako sú bavlnené šaty, jedlo, nápoje; bolo vlastne ich úlohou robiť obetiny z jedál a nápojov,⁴⁷⁸ ktoré potom Indiáni prinášali počas svojich slávností. Ale napriek tomuto všetkému, nemali vo zvyku obetovať svoju krv diablom, a ani to nikdy nerobili.⁴⁷⁹ Tiež ženy nenechali vstúpiť do chrámov, keď robili obeť, s výnimkou určitých slávností na ktoré pripúšťali niektoré stareny.⁴⁸⁰ Počas pôrodov sa utiekali k čarodejniciam, ktoré ich nútili veriť ich klamstvám a dávali im pod posteľ modlu diabla nazývaného Ixchel,⁴⁸¹ o ktorom hovoria, že to bola bohyňa, ktorá dávala deti.⁴⁸²

Novorodencov zakrátko po pôrode umývali a keď mali za sebou trápenie so sploštením čela a hlavy, priniesli ich ku kňazovi, aby predpovedal ich osud, povedal, aké budú mať povolanie a dal im meno, ktoré budú nosiť počas detstva, pretože majú vo zvyku volať dieťa odlišným menom, kým nie je pokrstené alebo kým nevyrastie. Potom, keď tie mená zanechajú, začnú ich až do sobáša volať otcovým menom, a potom sa volajú už po otcovi aj po matke.⁴⁸³

461. Alonso López de Avila bol viac známy pod menom Alonso Davila, a zohrával dôležitú úlohu pri dobytí Yukatánu, zvlášť jeho východnej časti –až po lacandónsku oblasť. Tento conquistador neoplýval cnosťami ako Montejovci a vzhľadom ku kontextu, v ktorom ho spomína Diego de Landa., nebol mu naklonený ani on.
462. Brasseur de Bourbourg, sám kňaz, tu upozorňuje na paradox, že mučeníckou smrťou kvôli morálke a cti tu zomiera pohanka, a to rukou ľudí, ktorí tam prišli zvestovať kresťanstvo.
463. Tento zvyk vo vidieckych oblastiach Yukatánu stále pretrváva.
464. Rovnaké tresty používali Aztékovia, ako vidno v kódexe Mendoza. Tresty potieraním chili papričkou existujú stále u Lacandóncov, ale pre potrestanie psov, ktorým natrú ňufák, ak zadrhnú sliepku, alebo jej kradnú vajcia, takže v Landom popisovaných súvislostiach už nie, rovnako na Yukatáne sa táto metóda používa dnes skôr na odstavenie dojčat'a, keď si ženy chili potru prsník (Valentina Vapnarsky 31.5. 2006 - osobná komunikácia). Vo forme trestu sa potieranie chili z predkolumbovských kultúr ešte zachovalo v Peru (XY)
465. O výchove detí máme množstvo údajov predovšetkým z aztéckeho prostredia. Mnoho vecí ilustruje kódex Mendoza, ďalšie sa možno dozvedieť z ponaučení rodičov deťom, tzv. Huehuetlatoli (XYZ).
466. V orig. „paga de sus tributos“, čím mal Landa v tomto prípade na mysli zrejme plášte a iné veci na oblečenie, ktoré ženy povinne šili, tradične sa nimi platila časť dane - tribútu.
467. Išlo o mužské práce a spomínaná nevyhnutnosť sa mohla týkať času, ak bol muž na vojnovom ťažení, prípadne vdov a opustených žien, ktoré sa samostatne zaoberajú poľnohospodárstvom aj u Lacandóncov.
468. Pod „svojou“ hydinou má Landa na myli morky a pod kastílskou hydinou predovšetkým sliepky.
469. Chovanie vtákov pre potešenie je u Mayov dodnes bežné, ide hlavne o papagájov t'ut a mo'(XXYY), ale aj o okrasnú hydinu, ako sú perličky a ďalšie vtáky, ktorých perie napríklad Lacandónci využívajú na výrobu šípov pre turistov.

470. Ide pravdepodobne o jeden z dvoch druhov jeleňov, maysky yuk a keh (XY). Kojenie zvierat bolo donedávna rozšírené aj u Lacandóncov.
471. Išlo o úkony, ktoré sú dodnes bežné v lacandónskych domácnostiach, predovšetkým pradenie bavlny (taman) pomocou vretena (p'achech), umiestneného v miske z plodu stromu luh (XY) a potom tkanie bavlnených látok (hach nok), pomocou tradičnej technológie.
472. Podľa názvu ide zjavne o prevzatý výraz z nahuatlu, ktorý znie identicky nahual, nagual a význam má „čarodejník“ alebo „šaman“. Tento tanec poznajú aj koloniálne slovníky. Pío Pérez ho prekladá ako „zakázaný tanec“, Motulský slovník nehovorí o tanci, ale o „klátivej chôdzi ako zo slabosti alebo z opitosti“ a slovník Sv. Františka sa zmieňuje o „starých tancoch žien“. Je veľmi pravdepodobné, že tanec obsahoval erotické prvky.
473. Na Yukatáne ženy aj dnes rodia približne 15-16 ročné a na Yukatáne, ani u Lacandóncov stále nie je výnimkou pôrod 13-14 ročných dievčat.
474. Ide o nápoj XY
475. Netreba zdôrazňovať, že Landove uzávery sú v tomto smere viac ako pochybné.
476. Táto pasáž je u Landu veľmi nejasná. Jednak môže ísť v prípade „armiños“, teda hranostajov, aj o hermelín, na čo má španielčina rovnaký výraz a aj symbolika mravnej čistoty je tu identická. Väčší problém však spôsobuje nejasná vetná skladba a podozrenie na chybu prepisovača, ktorú vo verzii Péreza Martíneza, ktorej sa v tomto prípade pridrižiam, riešime vynechaním jedného záporu. Ten však Tozzer, Knorozov a ďalší ponechávajú, potom by aj náš preklad vyzeral asi takto: „Vedia toho len málo utajiť a v svojich osobách i veciach **nie** sú také čisté, aj keď sa kúpu ako hranostaje.“ Jednak hranostaj nie je zviera, ktoré by malo byť symbolicky spájané s kúpaním, ale skôr s mravnou čistotou, a potom, po toľkých chválach na ženskú česť, jednoduchosť a vnútornú krásu vyznieva náhla zmienka o ich nečistote zvláštne. To sú dôvody pre akceptáciu verzie Péreza Martíneza, nemusia však byť správne.
477. V orig. „devotas y santeras“.
478. Hlavnou rituálnou povinnosťou lacandónskych žien je aj dnes príprava obetného jedla pre bohov. Robia ho v špeciálnych, na to určených stavbách, v blízkosti chrámov a príprava týchto jedál je spojená so znalosťou množstva zaklínadiel. (porovnaj Kováč: jedlo)
479. Porovnaj poznámku XY.
480. Tu ide predovšetkým o menštručné tabu, ktoré bolo u Mayov veľmi silné a žena počas svojho plodného obdobia (nikdy sa nevie, či nemá práve menštruáciu, alebo, či nie je tehotná, čo sa pokladalo za rovnako nebezpečné) mali a v súčasnosti stále majú zakázaný vstup na posvätné miesta (na Yukatáne porovnaj Le Guen XY). Zákaz sa netýka iba celkom malých dievčat a žien po prechode. (U Lacandóncov porovnaj Podolinská-Kováč: Dcéry Luny)
481. K Ixchel pozri pozn. č. XY.
482. V orig. „la diosa de hazer las criaturas“ teda doslovne „bohyňa na robenie bábätiak“.
483. Porovnaj pozn. č. XY. Na Yukatáne

XXXIII. SMRŤ A POSMRTNÝ ŽIVOT

Títo ľudia mali nesmierny strach zo smrti a ukazovali ho počas všetkých svojich bohoslužieb, ktoré nerobili pre svojich bohov z iného dôvodu, ani pre inú vec, než pre to, aby

im dali zdravie, život a obživu. Ale keď už nadišiel čas smrti, vskutku bolo vidieť ako žialili a plakali⁴⁸⁴ pre svojich mŕtvych a veľký smútok, ktorý to spôsobilo. Počas dňa plakávali potichu, ale v noci s kvilivým a bolestným nárekom, ktorý bolo ľúto človeku počúvať.⁴⁸⁵ Veľa dní chodili v pozoruhodnom smútku. Pre mŕtveho robili mnohé odriekania a pôsty, zvlášť pre manželku alebo manžela; a hovorili, že ho vzal diabol,⁴⁸⁶ pretože mysleli, že cez neho prichádza všetko zlo, obzvlášť smrť.

Mŕtveho zabalili do rubáša,⁴⁸⁷ ústa mu naplnili pomletou kukuricou, čo je ich jedlo aj nápoj, ktorý nazývajú *koyem*,⁴⁸⁸ a spolu s tým mu tam vložili niekoľko kamienkov, čo im slúžia ako peniaze, aby im na druhom svete nič nechýbalo na jedenie.⁴⁸⁹ Pochovávali ich vo vnútri ich domov alebo v ich zadnej časti,⁴⁹⁰ pričom do hrobov vkladali niektoré zo svojich modiel; a ak to bol kňaz, niektorú z jeho kníh; ak išlo o čarodejníka, pochovali s ním jeho čarodejnícke kamene⁴⁹¹ a jeho náčinie.⁴⁹² Obyčajne ten dom potom opustili a po pohrebe ho nechali spustnúť. Výnimočne v ňom zostali vtedy, ak tam žilo veľa ľudí, v ktorých spoločnosti stratili niečo zo strachu zo smrti, ktorý v nich zostal.⁴⁹³

Telá svojich pánov a pohlavárov spaľovali a popol uložili do veľkých nádob.⁴⁹⁴ Nad nimi potom vystavali chrámy, ktorých dávnou ukázkou sú tie, čo stoja v Izamale. V súčasnosti dávajú popol významných ľudí do dutých sôch urobených z hlíny.

Zvyšok urodzených ľudí robil pre svojich nebohých otcov drevené sochy, ktorým nechali vzadu na zátylku dutý otvor. Potom spálili nejakú časť ich tela, vložili popol do toho otvoru a uzavreli ho. Mŕtvemu však stiahli kúsok kože na zátylku a pripevnili ho na to isté miesto na soche. Zvyšok tela pochovali obvyklým spôsobom. Tieto sochy prechovávali s veľkou úctou medzi svojimi modlami.⁴⁹⁵

Dávnym vládcom *Cocomov* zase po smrti usekávali hlavy, ktoré uvarili a očistili od mäsa. Potom im odpílili temennú časť a ponechali prednú s čeľuťami a zubami. Tieto polovičné lebky domodelovali istým druhom živice do vernej podoby tváre, akú mali zaživa.⁴⁹⁶ Všetko to mávali, spolu so sochami s popolom a svojimi modlami v modlitebniach svojich domov. Tam ich prechovávali s veľkou vážnosťou a úctou a počas všetkých sviatkov a veselíc im prinášali obete zo svojich jedál, aby im nič nechýbalo na druhom svete, kde, ako si mysleli, ich duše odpočívajú a zužitkovávajú ich dary.⁴⁹⁷

Tento ľud vždy veril v nesmrteľnosť duše⁴⁹⁸ viac, ako mnohé iné národy, aj keď nedosiahol takú úroveň kultúry. Verili, že po smrti jestvuje iný a lepší život, z ktorého sa teší duša po oddelení od tela. Hovorila, že tento budúci život sa delí na dobrý a zlý život, na bolestný a plný oddychu. Zlý a bolestný život čakal skazených ľudí, dobrý a radostný čakal tých, čo žili dobre v ich spôsobe života. Kvôli odpočinku, ktorý, ako hovoria, majú dostať ak boli dobrí, pôjdu na veľmi príjemné miesto, kde im nebude nijaká vec škodiť a kde bude hojnosť sladkých jedál a nápojov. Bude tam tiež strom, ktorý sa volá *yaxche*, čo je *ceiba*, a ktorý poskytuje veľký a svieži tieň, pod ktorého konármi sa budú všetci tešiť a odpočívať v chládku na večné časy.⁴⁹⁹

Utrpenie za zlý život, ktoré, ako hovoria, postihne tých zlých, bude na mieste, ktoré je nižšie ako to druhé a volajú ho *mitnal*,⁵⁰⁰ čo znamená peklo; a tam budú mučení démonmi, veľkým súžením od hladu a zimy, únavou a smútkom. Na tom mieste sa nachádza aj démon, ktorý je vládcom všetkých démonov, všetci ho poslúchajú a jeho meno v ich jazyku je *Hunhau*.⁵⁰¹

Hovoria tiež, že takýto zlý a dobrý život nemajú konca, pretože ho nemá ani duša. Hovoria aj, a pokladajú to za celkom isté, že do toho ich raja prídu tí, čo sa obesili. A skutočne to robia mnohí, ktorí pre drobné zámienky – zo smútku, kvôli práci alebo kvôli chorobám – sa obesia, aby si išli oddýchnuť do ich raja, kde, ako hovoria, ich príde vziať bohyňa šibenice, ktorú volajú *Ixtab*.⁵⁰² Nespomínali si na vzkriesenie tiel a ťažko povedať, od koho vzali správy o tomto ich raji a pekle.⁵⁰³

484. Lacandónci tento plač obmedzujú, pretože veria, že ich slzy sa v podsvetí menia na podsvetnú vodu, zväčšujú tak podsvetnú rieku alebo jazero a sťažujú tým mŕtvemu ich prechod.
485. Tento kvilivý nárek sa ozýva v čase smútku z mayských dedín aj dnes, má svoj osobitý výraz, ktorý pripomína rytmické, žalostné bedákanie, niekedy podobné spevu.
486. V tomto prípade sa isto myslí vládca podsvetia, ktorým na Yukatáne bol, a u Lacandóncov stále je, Kisin, aj keď ho nižšie Landa označuje iným menom.
487. Týmto rubášom bol bežný plášť - „manta“: Pohrebné zvyky však nemuseli byť jednotné: Roman y Zamora (3, VIII) uvádza v roku 1575 praktiky Indiánov v Alta Verapaz, kde svojich zosnulých náčelníkov zabalili do manty a spolu s množstvom šperkov uložili do drevenej alebo kamennej schránky, pričom zabili aj ich otrokov a uložili ich do hrobu, aby slúžili svojmu pánovi aj po smrti.
488. Správne „k'ey-em“, čo bol: „druh cesta z kukurice, ako aj nápoj urobený z tohto cesta“. (Swadesh et al.:58), čím sa nepochybne hovorí o pozole(?), ktorého výrobu a použitie Landa popísal v kap. XY.
489. Kameň v ústach mŕtveho má dva možné výklady. Prvým je predpoklad, že išlo o jadeit, čo dokladajú početné archeologické nálezy. Podobne ako to konštatuje Torquemada u Aztékov (13, XLV), mohli, podobne ako oni chalchihuitl (jadeit) vkladať mŕtvemu do úst „namiesto srdca“, čím mu zabezpečovali večný život. Pretože sa tu však nehovorí vyslovene o jadeite a kamene sa spomínajú v pluráli, na čo jestvujú tiež dostatočné archeologické dôkazy, mohlo ísť o súčasť „finančnej výbavy“ na druhý svet. Obe predstavy mohli jestvovať paralelne vedľa seba.
490. Zvyk pochovávať mŕtvych vo vlastnom dome sa udržal až do 20. storočia u viacerých mayských skupín.
491. Je pravdepodobné, že išlo o vešebné kamene, ktoré sa vrhali podobne ako kocky.
492. V orig. „peltrechos“, čo by vychádzalo z málo pravdepodobnej možnosti, že išlo o kovové predmety (od „peltre“, zliatina zinku, olova a cínu), spolu s Genetom a Tozzerom opravujem na „pertrechos“, teda „náradie“, „náčinie“.
493. Knorozov hovorí o strachu, ktorý „vyzyval u nich mertvec“, čím posúva celú posáž do inej roviny, pretože takto nehovorí o strachu zo smrti, ale o strachu z mŕtvych (teda z revenantizmu - ich návratu a škodenia), čo napokon zodpovedá u Mayov súčasným etnografickým dátam. Landov text však hovorí o „la muerte“ teda o smrti a nie o „el muerto“ teda o mŕtvom, preto sa v preklade držíme jeho dikcie.
494. Kremáciu u nobility a ich pochovávanie v urnách pod paláce a chrámy potvrdzujú početné archeologické doklady.
495. Drevené sošky, čiastočne domodelované živicom s otvormi aké uvádza Landa boli nájdené v Studni obetí v Chichén Itzá.
496. Takto dotvarované lebky so zvyškami pomalovanej živice a s drevenými zátkami na očné jamkách boli nájdené aj v Studni obetí v Chichén Itzá.
497. Kult mŕtvych medzi Maymi už v tejto podobe nenájdeme. Transformoval sa však na obrady počasXY..... a Día de los Muertos.
498. Zdá sa, že sa koncepcie duše u Mayov rôznili. U Tzotzilov bolo niekoľko druhov duší, z ktorých za nesmrteľnú možno považovať ch'ulel, ktorej koncepciu dnes s úspechom používajú bádatelia pri porovnaníach s konceptmi

- klasického obdobia. Yukatékovia hovoria o duši, ktorú možno stratiť (XY) a o nesmrteľnej duši (XY), ako o odlišných entitách. Kým Lacandónci nehovoria o viac, ako o jednej duši, ktorá je nesmrteľná a nazývajú ju pixan.
499. Táto predstava sa podobá aztéckemu raju nazývanému Tamoanchan a stromu života, ktorý v ňom rástol a nazýval sa Chichihuacuauhco. Ceiba (*Bombax ceiba*) alebo yaxche znamená maysky (z yax che´): „prvý strom“ /sveta/ a predstavovala v ich kozmológii zjavne axis mundi, čo je vynikajúco opísané v Chilam Balam de Chumayel (XY). Ceibu uctievali na jazere Petén Itzá aj v podobe kamenného stĺpu (Roys 1933: 102) a v súčasnosti sa na Yukatáne stále slávi sviatok nazývaný XY, pri ktorom sa stavia ceiba alebo iný vypílený strom, ktorý ju predstavuje do stredu dediny a XY.
500. Výraz Mitnal, niekedy vo variante Metnal pochádza zjavne z nahuatlu, kde bolo podsvetie označované ako Mictlan („Miesto smrti“), ktorému vládol manželský pár Mictlantecuhtli a Mictecacíhuatl. Výrazmi Mitnal alebo Metnal označovali podsvetie v poklasickom a koloniálnom období Yukatékovia a Lacandónci (tí až do konca 20. storočia). Pôvodnejším mayským názvom je asi Xibalba, ktorú poznáme jednak z quichéjskeho Popol Vuh, ale aj od nížinných Mayov, napríklad Cholov (Thompson 1938a: 595). Metnal bol považovaný za miesto hlboko pod zemou, kde je vlhko, tma a veľká zima. Vládol tam Ah Puch, podľa ďalších variantov Yum Kimil, alebo Kisin. Na toto miesto sa dostávala väčšina smrteľníkov, avšak jestvovala aj predstava neba, kam odchádzali kňazi, vládcovia, obetovaní na oltároch, bojovníci a ženy, ktoré zomreli pri pôrode. Ďalšie varianty, spojené aj s miestom vo vodnom raji boha dažďa, porovnaj u Lacandóncov v (Kováč 2005: XY).
501. Správne asi Hun Ahaw („Jeden Pán“), čo je kalendárne meno a možno ho porovnať napríklad s vládcom miesta smrti u Quichéov, ktorým bol Hun Kamé (Jeden Smrť). Meno Hunhau alterovalo zrejme s výrazom Kumhau, ktorý Motulský slovník prekladá ako „Lucifer, vládca čertov“. Ide pravdepodobne o to isté božstvo, ktoré malo ďalšie mená, ako Kisin, Ah Puch, Yum Kimil; a v poklasických kódexoch ho rozoznávame ako božstvo A.
502. Ixtab, doslovne Ix – femininum, tab – povraz, teda „Tá z povrazu“ alebo „Pani povrazu“, ide o božstvo, ktoré sa vďaka Landovmu záznamu a tiež kvôli vyobrazeniu v Drážďanskom kódexe (str. 53a) považuje za bohyňu sebevraždy: Thompson však asi správne poznamenáva, že išlo zrejme o bohyňu Luny v podsvetí. (Thompson 1991: 365). Na Yukatáne a u Lacandóncov toto božstvo prežilo v podobe ženských démonov nazývaných Xtabai. Ich charakteristiku dobre vystihuje mýtus zachytený Boremansom (1986: 131-133).
503. Prezentovaná predstava neba a pekla je tak nepodobná aztéckej eschatológii, ďalším indiánskym eschatológiám, ako aj spôsobu mayského myslenia vo všeobecnosti, že ju väčšina bádateľov pokladá už za výsledok raného kresťanského vplyvu. V tejto otázke však stále nejestvuje jednotný názor. Pravdepodobné je, že Landu na yukatéckej eschatológii zaujali prvky podobné povrchovo kresťanským a tie opísal vytrhnuté z kontextu. Najväčšou kontroverziou však zostáva, či typ posmrtného osudu určovala morálna kvalita života na zemi, čo nezodpovedá mezoamerickým predstavám, kde osud po smrti určoval spôsob smrti a nie života. Lacandónske predstavy o osudoch človeka po smrti však v tomto zodpovedajú Landovmu opisu.

Slnko sa neskrýva ani nevzdáľuje od krajov Yukatánu, takže noci tu nikdy nie sú dlhšie ako dni. Keď príde čas najdlhších nocí, od sv. Andreja po sv. Luciu,⁵⁰⁴ nepresiahnu dĺžkou deň, iba sa mu vyrovnajú; a potom už svetlo zase začne pribúdať. V noci sa orientujú podľa znalosti času Venuše,⁵⁰⁵ Plejád a Blížencov.⁵⁰⁶ Počas dňa pomocou určenia poludnia a osobitných názvov pre rozličné časti dňa medzi východom a západom slnka. Podľa nich rozumejú o aký úsek času ide a riadia podľa nich svoju činnosť.

Majú svoj rok, tak dokonalý ako je ten náš, pričom má 365 dní a 6 hodín.⁵⁰⁷ Delia ho podľa dvoch druhov mesiacov. Jedni mesiace mali po 30 dní a volali sa *U*, čo značí Luna, počítajú ich od novolunia, až kým sa Luna celkom nestratí. Iný druh mesiacov mal po 20 dní a nazývali ich *Uinal Hunekkeh*. Celý rok mal 18 takýchto mesiacov, ku ktorým pripočítavali 5 dní a 6 hodín.⁵⁰⁸ Z týchto 6 hodín urobili každé štyri roky jeden celý deň, takže každé 4 roky mal rok 366 dní.⁵⁰⁹

Pre týchto 360 dní majú 20 písmen alebo znakov, podľa ktorých ich nazývajú. Zvyšným 5 dňom však nedali meno,⁵¹⁰ lebo ich pokladali za nešťastné a zlé. Znaký dní sú tie, ktoré nasledujú nižšie a každý z nich má našim písmom napísané aj svoje meno, aby boli pre nás zrozumiteľné:

Kan	Chicchan	Cimi	Manik	Lamat
Muluc	Oc	Chuen	Eb	Ben
Ix	Men	Cib	Caban	Ezanab
Cauac	Ahau	Imix	Ik	Akbal

Už som povedal, že spôsob, ktorým títo Indiáni počítajú, spočíva v počítaní po päťkách a že zo štyroch päťiek dostanú dvadsiatku. Takýmto spôsobom, zo znakov, ktorých je 20, vyberú prvé v štyroch päťkách, z ktorých pozostáva dvadsiatka. Každý jeden z nich potom slúži, podobne ako naše nedeľné písmená,⁵¹¹ na označenie začiatku všetkých prvých dní v mesiacoch po 20 dní.⁵¹²

Kan	Muluc	Ix	Cauac
-----	-------	----	-------

Medzi množstvom bohov, ktorých tento ľud uctieval, si ctili osobitne štyroch, pričom každého z nich nazývali *Bacab*.⁵¹³ Hovorili, že to boli štyria bratia, ktorých Boh, keď stvoril svet, ustanovil do štyroch strán sveta, nech držia oblohu, aby sa nezrútila. Hovorili tiež, že zmienení *Bacabovia* sa zachránili, keď bol tento svet zničený potopou.⁵¹⁴ Každému z nich dali ďalšie mená a označili nimi aj tú časť sveta, ktorú každému Boh prideliť, aby tam držal oblohu. Rovnako každému, spolu s jeho časťou sveta prideliť jedno z nedeľných písmen. Nesú znamenia nešťastných alebo šťastných období, ktoré, ako hovoria, sa musia prihodiť v príslušnom roku, ktorý každý z nich predstavuje a podľa znakov, ktoré ho sprevádzajú.

A démon, ktorý ich oklamal v tomto, a v mnohých iných veciach, ustanovil uctievanie a obetovanie kvôli tomu, aby odvrátili nešťastia, ktoré sa majú stať. Ak sa neprihodili, hovorili, že je to vďaka bohoslužbe, ktorú robili; ak sa prihodili, kňazi utvrdili spoločenstvo

vo viere, že sa tak stalo kvôli nejakému hriechu alebo chybe, ktorá nastala v bohoslužbe, či u tých, ktorí ju vykonávali.

Prvým z nedel'ných písmen je teda Kan. Rok, ktorému slúžil tento znak bol v znamení Bacaba, ktorého inými menami volali Hobnil, Kanalbacab, Kanpauhtun, Kanxibchac. Ním označovali Juh. Druhý znak je Muluc; označoval Východ a jeho rok bol v znamení Bacaba, ktorý sa nazýval Canzianal, Chacalbacab, Chacpauhtun, Chacxibchac. Tretí znak je Ix. Jeho rok bol v znamení Bacaba, ktorého nazývali Zaczini, Zacalbacab, Zacpauhtun, Zacxibchac a označoval Sever. Štvrtý znak je Cauac; jeho rok bol v znamení Bacaba, ktorého nazývali Hozanek, Ekelbacab, Ekpauhtun, Ekxibchac a označoval Západ.⁵¹⁵

Nech títo ľudia robili akúkoľvek slávnosť alebo oslavu na počesť svojich bohov, vždy ju začínali vyhnaním démona, aby dopadla lepšie. Vyháňali ho niekedy pomocou modlitieb a žehnaní, ktoré boli osobitne na to určené, inokedy bohoslužbou a obeťami, ktoré robili kvôli tomu. Na oslavu sviatku Nového roka, s veľkým veselím a všetkou dôstojnosťou, si títo ľudia podľa svojho neblahého názoru, zvolili päť nešťastných dní. Za také považovali dni pred prvým dňom Nového roka.⁵¹⁶ Počas nich robili veľmi veľké bohoslužby pre Bacabov spomínaných vyššie a pre démona, ktorého nazývali ďalšími štyrmi menami: Kanuuayayab, Chacuuayayab, Zacuuayayab a Ekuuayayab.⁵¹⁷ Keď skončili s bohoslužbami a slávnosťami; a ako uvidíme, vyhnaní od seba démona, začali svoj Nový rok.

504. Sv. Andrej pripadal podľa juliánskeho kalendára, platného v Landových časoch, na 30. novembra (podľa gregoriánskeho na 10. decembra) a Sv. Lucia na 13. decembra (podľa gregoriánskeho na 23. decembra). Práve na Luciu pripadal zimný slnovrat.
505. Venuša (v orig. lucero) bola najvýznamnejšou hviezdou pre mayské ponímanie sveta (porovnaj Milbrath 1999: 157-217). Mala vaicero mayských mien napr. Noh Ek (Veľká hviezda), Sastal Ek (Jasná hviezda) Ah Sahcab (Tá, ktorá sprevádza zore). U súčasných Lacandóncov ešte pretrvali pomenovania Xux Ek (Osia hviezda) a Ko'och Ich (Široké oko). Venuša zohrávala úlohu v kozmológii – bola nepriateľom Zeme a Slnka, v eschatológii - ona v budúcnosti zničí tento svet a v sociálnom živote - reprezentovala vojnu. Mayovia precízne rozoznávali jej synodický obeh, mali vypočítané štyri obdobia jej roka počas každého z piatich rokov jej 584-dňového cyklu. Vynikajúco to dokumentuje Drážďanský kódex. Najnebezpečnejšia nebola ani tak v aspekte Večernice, ako v svojej spodnej konjunkcii.
506. Plejády (v orig. las cabrillas) boli u starých Mayov považované za súhvezdie Štrkáča a nazývané Tzab. Boli spájané s najvyšším bohom Itzamnom (Itzam-Tzab). Blíženci (v orig. los astilejos) boli maysky nazývané súhvezdím Korytnačky, teda Ak. Význam oboch súhvezdí potvrdzuje ich výskyt v kódexe Peresianus (23-4).
507. Vo verzii Héctora Péreza Martíneza sa uvádza na tomto mieste mylne 366 dní a 6 hodín.
508. Lunárny kalendár Mayov mal v skutočnosti 29-30 dní, ďalej Landa správne naznačuje princíp agrárneho kalendára nazývaného *Haab*, ktorý mal skutočne 18 mesiacov (nazývané *uinal*) po 20 dní (zvaných *k'in*). Niekedy sa však aj zostávajúce nešťastné dni počítajú ako špecifický mesiac, v takom prípade mal 19 mesiacov.
509. To by však znamenalo, že Mayovia používali prestupný rok presne tak, ako ho používame my, o čom jestvujú oprávnené pochybnosti. Skôr sa zdá, že túto

- nezrovnalosť korelovali na základe astronomických pozorovaní iných nebeských telies, zvlášť Venuše a Mesiaca.
510. Tieto dni boli síce nazývané *xma kaba k'in* (bezmenné dni), to však neznamenal, že nemali svoje mená. Každý z týchto dní mal jedno z dvadsiatic mien bežného systému a jedno z trinástich čísel, tak ako ktorýkoľvek iný dátum. Súčasne však platí, že boli chápané ako „čas mimo času“ a preto mali osobitné postavenie. Najčastejšie sa pre ne používalo skupinové označenie, čo evokuje špecifický 19. mesiac, podobne ako u Aztékov, kde bola identická skupina dní mimo sakrálneho času nazývaná *nemontemi* (prebytočné), pričom väčšina aktivít bola v tomto čase tabuizovaná. Mayovia pre ne poznali tiež spoločný názov, podľa väčšiny prameňov znel *Uayeb* alebo *Uayeb Haab* (základ slova *uay* má asociáciu so snom, druhým svetom a predkami). Alternatívne pomenovania zneli: *Uyail K'in* (Nešťastné dni), *Utuz K'in* alebo aj *Ulobol K'in*.
511. Nedel'né písmená (v orig. letras dominicales) slúžili v katolíckej praxi na označenie týždňov cirkevného kalendára. (dní v týždni?)
512. Landove „nedel'né písmená“ sa zhodujú s tzv. nositeľmi roku, ich funkciu však neobjasňuje správne, alebo ju nejasne prepísal niektorý z opisovateľov jeho správy. U Mayov boli tieto znaky určené tak, že v skutočnosti bežali vedľa seba dva kalendáre, 365-dňový Haab a 260-dňový Tzolkin. To znamená, že po dokončení dní Tzolkinu, ešte pokračovalo 105 dní z Haabu v zhode s takmer polovicou otočky ďalšieho roka Tzolkinu. Z toho vyplývalo, že po skončení roku s 365 dňami sa posunuli počiatkové dni roku v 260-dňovom kalendári o päť miest (dvadsiatka znakov delila 365-dňový rok 18 x a 5 dní „prevyšovalo“), takže z jeho 20 denných znakov mohli pripadnúť iba štyri vždy na počiatok 365-dňového roku. Haab (365-dňový) začínal vždy dňom 1 Pop, ktorý sa na začiatku roku kombinoval iba so štyrmi možnými dňami z Tzolkinu (260-dňového). Tieto štyri znaky boli dávané do súvislosti s tetrachoricky členeným posvätným priestorom a mali svoje vlastné kvality, ktoré potom určovali nielen názov, ale aj charakter celého roka. Tieto znamenia roka, alebo nositelia roka boli reprezentovaní znakmi: Kan, Muluc, Ix a Cauac. Takto to nachádzame nielen u Landu, ale aj v Chilam Balam a v Madridskom kódexe. Ďalšie pramene však poukazujú na tú istú funkciu štvorice znakov, ktoré týmto predchádzali: Akbal, Lamat, Ben a Edznab. Tie sa v tomto význame nachádzajú v Drážďanskom a Parížskom kódexe a pozoruhodne korešpondujú s aztéckymi Calli, Tochtli, Acatl a Tecpatl.
513. *Bacabovia* boli bohmi dažďa a vetra, reprezentovali tiež svetové strany, ich farby, kvality a tým aj priestorové usporiadanie celého kozmu. Je možné, že spoločne reprezentovali celý svet ako štvorjedinú bytosť. Na svojich rukách niesli celú oblohu, čím oddeľovali nebo od zeme a umožňovali všetok život. Jestvuje viacero etymologických vysvetlení mena *Bacab*, aj keď žiadne z nich nie je celkom presvedčivé. Môže ísť o deriváciu od slova *baac* (liat' z nádoby), čo bola ich, aj ikonograficky doložená činnosť pri zosielaní dažďa. Mohlo ísť tiež o stiahnutie z *ba'cab*, čo značí „okolo zeme“ a označovalo by to ich kozmologickú funkciu. Homonymná interpretácia zase môže poukazovať na súvislosť slova *cab* s včelou (medom), ktorá je vzhľadom na početné narážky v dochovaných prameňoch, pravdepodobnejšia, než výklad slova *cab* pre tento prípad, v súvislosti so zemou. Aj keď jestvuje ešte niekoľko možností (najmä slovo *bak* ponúka ešte veľa ďalších derivátov), je pravdepodobné, že pôvodný výklad sa pohyboval niekde vo vyššie načrtnutých intenciách.

514. Potopa v tomto prípade nemá biblické konotácie. Mayská mytológia ju pozná, rovnako sa vyskytuje v Popol Vuh, ako jedna zo štyroch katastrof, ktoré zničili svet pred existenciou toho dnešného. Tozzer ešte zachytil predstavy yukatánskych Mayov z okolia Valladolidu o štyroch vekoch sveta (Tozzer 1907: 153-4). V prvej epoche žili na zemi Saiyamwinkoob, „Zriaďovači“, oni tvorili prvú rasu na Yukatáne, mali postavy trpaslíkov a boli to oni, kto postavili mestá, ktoré sú dnes v ruinách. Po tejto prvej epoche nastala povodeň – haiyokocab „voda na zemi“. Po potope žili na zemi Dzolob „Vinníci“, ktorých časom tiež postihla povodeň. Tretím ľuďom Yukatánu boli Macehualli, ako si hovorí (z nahuatl macehualli – roľník) aj dnes prostý ľud Yukatánu. Nebola to však stále posledná epocha, prišla opäť povodeň a nastala štvrtá, posledná etapa, od ktorej obýva Yukatán zmes všetkých predchádzajúcich plemien.
515. Mayovia spájali svetové strany s farbami, ktoré so sebou niesli kvality rozdelené medzi všetky predmety a javy na zemi. Tieto štyri svetové farby sú prítomné aj v menách Bacabov. Prvý, spojený s juhom má často predponu Kan – čo značí „žltý“; druhý, spojený s východom má zase predponu Chac – čo značí „červený“; tretí, spojený so severom má predponu Zak (dnes prepisujeme ako Sak), čo značí „biely“; štvrtý, spojený so západom má predponu Ek – čo značí „čierny“. S menom Bacab často alteruje výraz Pauhtun, čo je iné pomenovanie pre tú istú bytosť, označovanú aj ako boh N, v texte je tiež definovaný vyššie uvedenými farbami. S Bacabom a Pauhtunom tu ešte alteruje výraz Chac, čo síce uvádzam vyššie ako výraz pre červenú farbu spojenú s východom, súčasne je to však meno najdôležitejšieho božstva na poklasickom Yukatáne. Prepisovaný býva aj ak Chak alebo boh B a ide o božstvo dažďa, vôd, kukurice, poľnohospodárstva a potravy všeobecne. Súčasťou jeho mena je tu výraz Xib, čo značí „mládenec“, Chacxibchac z textu sa teda vykladá ako Červený (východný) Mládenec Chac (boh dažďa). Z uvedeného vyplýva, že v Landových časoch boli božstvá Bacab-Pauhtun-Chac vzájomne zameniteľné. Ich ďalšie mená sa viažu k niektorým špecifickým funkciám, napríklad Hobnil ako južný Bacab bol ochrancom včiel alebo Zaccini (správne Sak Cimil, doslovne „Biela Smrť“) bol ako severný Bacab patrónom roka so znamením rovnomennej smrteľnej epidémie. (angl. swooning)
516. Na tomto mieste Landa jasne uvádza, že oslavy Nového roka prebiehali počas „bezmenných“ 5 dní Uayeb.
517. Ide o štvorjediného patróna dní Uayeb, ktorého meno je personifikáciou týchto dní, začína vždy výrazom pre farbu: Kan, Chac, Zac, Ek, privlastňovacieho U a výrazu Uayeyab (Uayeb), ktorý má základ v termíne uay (pozri pozn. č. 510). Podľa ďalších prameňov bol iným menom pre toto božstvo zrejme výraz Mam, čo značí „Starý Otec“.

XXXV. ROK SO ZNAKOM KAN

Vo všetkých obciach na Yukatáne bolo zvykom postaviť dve hromady kamenia, jednu naproti druhej, pred vstupom do obce a takisto na všetkých štyroch svetových stranách, menovite na Východe, Západe, Severe a Juhu, pri príležitosti osláv dvoch sviatkov nešťastných dní, ktoré takto oslavovali každoročne.

Podľa toho, čo hovorili, roku, ktorého nedeľným písmenom bol *Kan* a ktorý bol v znamení *Hobnila*, vládli obe v oblasti Juhu. V tomto roku vyrobili podobu, či dutú hlinenú figúru démona, ktorého nazývali *Kanuuayayab* a odniesli ju na hromady suchého kamenia, ktoré boli urobené na južnej strane. Zvolili si princípála obce,⁵¹⁸ v ktorého dome sa počas týchto dní slávil sviatok. A na jeho oslavu urobili sochu démona, ktorého nazývali *Bolonzacab*,⁵¹⁹ umiestnili ju do domu princípála, pričom ju vyzdobili na verejnom mieste, kde mali všetci prístup.

Keď to urobili, spojili sa páni, kňaz a muži z obce; a išli všetci spolu, plní zbožnosti, po ceste ozdobenej zeleňou a oblúkmi, až na miesto s hromadami kamenia, kde sa nachádzala socha. Keď prišli, kňaz začal s okiadaním pomocou 49 zŕn kukurice zomletých spolu s ich kadidlom;⁵²⁰ ktoré vložili do kadidelnice démona⁵²¹ a okiadzali ho. Pomletú kukuricu nazývali iba slovom *zacah*⁵²² a to, čo mali páni *chahalté*.⁵²³ Okiadzali sochu, pričom usekli hlavu sliepke⁵²⁴ a ponúkli ju ako obeť.

Keď to urobili, vyložili podobizeň na žrd⁵²⁵ nazývanú *kanté*,⁵²⁶ položili jej na plecيا anjela⁵²⁷ ako znamenie vody a aby bol tento rok dobrý. Týchto anjelov maľovali a robili so strašným výzorom. A takto ju niesli s veľkou radosťou a s tancom do domu princípála, kde sa nachádzala ďalšia socha predstavujúca *Bolonzacaba*.⁵²⁸ Z domu princípála vyniesli na cestu pre pánov a kňaza⁵²⁹ nápoj vyrobený zo 415 zŕn praženej kukurice, ktorý nazývali *piculakakla*⁵³⁰ a všetci z neho pili. Keď napokon vošli do domu princípála, položili túto sochu oproti soche démona, ktorú tam už mali. Priniesli jej množstvo obetí z jedál a nápojov, mäsa i rýb. Potom rozdelili tieto obetiny medzi prišielcov, ktorí sa tam nachádzali a kňazovi dali jelenie stehno.

Ďalší si púšťali krv tak, že si rezali uši a potierali ňou kameň démona *Kanalacantun*,⁵³¹ ktorý tam mali. Potom z chleba vytvarovali srdce a iný chlieb pripravili s tekvicovými semenami;⁵³² a obetovali to podobe démona *Kanuuayayaba*. Takto vydržovali tú sochu a podobizeň, čo tam mali, počas nešťastných dní, pričom ju okiadzali svojím kadidlom zmiešaným s mletou kukuricou. Verili, že ak by neurobili tieto obrady, dostali by určité choroby, ktoré majú nad nimi moc počas tohto roku.

Keď prešli nešťastné dni, vzali sochu démona *Bolonzacaba* a odniesli ju do chrámu,⁵³³ a podobizeň dali na východnú stranu, aby si ju tam vyzdvihli ďalší rok. Nechali ju tam a vrátili sa do svojich domov, aby sa každý zaoberal tým, čo bolo potrebné kvôli oslave Nového roka.

Keď obrady skončili a vyhнали démona podľa klamstiev, ktorým veria, pokladali tento rok za dobrý,⁵³⁴ vďaka jeho znameniu *Kan* a *Bacabovi* *Hobnilovi*, ktorý, ako vravia, nehreší ako jeho bratia a preto na nich neprivodí nešťastia. Ale pretože v skutočnosti tie nešťastia často prišli, démon spôsobil, že preňho vykonali kult v domnení, že ak to urobia, odstránia chybu, ktorá sa vraj stala počas bohoslužieb alebo u tých, čo bohoslužby vykonali, takže ich vždy zanechal oklamáných a zaslepených.

Potom im nariadil, aby urobili idol, ktorý nazývali *Yzamnakauil*⁵³⁵ a aby ho umiestnili do jeho chrámu a tam mu na dvore spálili tri lopty z mlieka alebo živice nazývanej *kik*.⁵³⁶ A tiež aby mu obetovali psa alebo človeka,⁵³⁷ čo robievali podľa spôsobu, ktorý som opísal v kapitole 100.⁵³⁸ Výnimku však tvorí práve táto slávnosť, kde sa obetovávalo odlišne. Vytvorili totiž na dvore chrámu obrovskú hromadu kamenia a psa alebo človeka, ktorý mal byť obetovaný, postavili na niečo ešte vyššie od tej hromady. Odtiaľ zhodili obeť na hromadu kamenia, kde ju uchopili na to poverené osoby a s veľkou rýchlosťou jej vytrhli srdce.⁵³⁹ To priniesli novému idolu a obetovali mu ho medzi dvoma taniermi.⁵⁴⁰ Potom obetovali ďalšie potravinové dary a počas tohto sviatku tancovali stareny z obce, ktoré boli na ten účel vybraté a oblečené do zvláštnych šiat.⁵⁴¹ Hovorili, že zostúpil anjel a prijal túto obeť.

518. V orig. „príncipe del pueblo“, doslovne „knieža obce“ alebo „princ obce“. Nešlo však o vládcu v zmysle sociálnej hierarchie, pretože tých Landa uvádza vždy ako „señores“, skôr o významnú a zaslúžilú osobu, ktorá sa stala patrónom osláv, preto prekladám „principál“. Dodnes rozoznávame u Mayov podobné náboženské funkcie označované ako „mayordóm“ a pod., súvisiace s kultom katolíckeho patróna obce.
519. Bolonzacab – správne Bolón Dz’acab, čo značí „Deväť Generácií“. Seler tohto boha identifikoval ako boha K, ktorého meno z klasického obdobia dnes poznáme ako K’auil. Aj v Chilam Balam z Chuamayelu nachádzame meno Bolón Dz’acab a Roys ho prekladá tiež ako „Deväť Generácií“ alebo „Večnosť“. Thompson súdi, že malo súvislosť s genealógiou, (Thompson 1991: 276) dodajme, že v klasickom období istotne s genealógiou kráľovských rodov, ktorú boh K jednoznačne personifikoval. Dnes predpokladáme, že išlo o božstvo nebohých kráľovských predkov a ich moci vychádzajúcej z podsvetia. Aj z týchto dôvodov mal Bolón Dz’acab napospol chtonické atribúty, čo napovedá napokon už číslovka bolón = 9, ktorá označovala symbolicky podsvetie (počet jeho vrstiev).
520. Tento typ zmiešaného kadidla je porovnateľný s lacandónskym pálením piatich zrníek kukurice na kopálovom kadidle, keď očisťovali rituál balché od démonických síl, ako to zaznamenal Tozzer (Tozzer 1907: 125, 178). Počas mojich výskumov kukuričné zrná označil lacandónsky náboženský vodca ako „vojakov“, ktorí strážia obrady v „dome bohov“ pred bohom smrti Kisinom.
521. Vo verzii Péreza Martíneza je asi chybou opisovača uvedené „brasero del dominio“ namiesto „brasero del demonio“. Neskôr sa od Landu dozvedáme, že každý idol mal svoje vlastnú malú kadidelnicu, kde sa páliło preňho kadidlo. Táto prax celkom zodpovedá súčasným Lacandóncom, ktorí majú pre každého svojho boha samostatnú antropomorfnú kadidelnicu „u lak i k’uh“ t. j. „nádobu boha“, v ktorej mu nielen obetovávajú, ale v ktorej má svoje „srdce“ a v ktorej sídli časť jeho božskej podstaty.
522. Domnievam sa, že tu Landa nesprávne pochopil svojho informátora, lebo „zakah“ sa zdá byť skomoleným výrazom „sak ha“, čo bola istotne najčastejšia potravinová obetina pre bohov, lebo týmto menom dodnes lacandónci označujú atole.
523. Roys tento termín odvodzuje od chahal-te
524. Muselo ísť o morku.
525. Prekladám „žrd“, podobne ako Knorozov „žerd“, kým Tozzer prekladá „štandarda“, aj keď originál hovorí o palici „palo“. Brasseur de Bourbourg dokonca prekladá „nosidlá“. „litter“ (a.j. nosidlá).
526. S dvoma výnimkami je aj ďalej v texte používaný názov pre uvedenú kultovú žrd v zloženine: farba príslušnej svetovej strany a roku (teraz „žltá“ kan) + te, čo je strom alebo drevo. Je pravdepodobné, že tieto žrde robili z dreva rovnomenných stromov, Lacandónci poznajú strom menom kante, rovnako ďalšie stromy sú identifikovateľné: chacte – (v rokoch Muluc) *Caesalpinia platyloba*; sacte sa neuvádza a ani nie je priamo identifikovateľné so stromom, ale (v rokoch Ix) *sacya* by mala zodpovedať pojmu „biele zapote“, čo pripomína druhové rozlíšenie stromu; napokon *yaxek* (v rokoch Cauac) je zrejme *Lysiloma Sabicu* alebo podľa Péreza Martíneza *ekte Athecolobium leucospermum*. Len čisto hypoteticky sa dá uvažovať aj o prepise ka’ante, čo by mohlo zodpovedať dnešnému lacandónskemu ka’aanche, teda „nebeskému drevu“ alebo „nebeskému stromu“, ako označujú kultový stolček, čo by viac

- zodpovedalo Brasseurovým „nosidlám“. Ako uvidíme ďalej, pre ďalšie prípady by prepis kan ako kaʼaan (nebo), nebol vhodný, keďže sa tam zreteľne pracuje s diskurzom farieb ako znakov rokov (kan = žltá).
527. Pochopiteľne, nemohlo ísť o žiadneho anjela. Skomolenie zrejme nastalo, ako podotýka Roys, z mayského „*can hel*“, čo značí „insignia“ (Roys 1933: 67) a Landovi to pripomínalo španielske ángel.
528. Nepochybne išlo v prípade „ďalšej“ sochy *Bolon Dzʼacaba* o sochu spreď štyroch rokov.
529. V orig. „sacerdotes (pl.), hoci sa predtým hovorí iba o jednom, preto v zhode s ďalšími prekladateľmi opravujem na sg.
530. Výraz možno odvodiť od kakla, čo značí „sušené“ (Tozzer: 141) alebo picul akahla, čo je „hojnosť pitia“ (Pérez Martínez: 148).
531. Acantun, čo značí „Kameň“ je tu zjavne považovaný za božstvo. S najväčšou prevdepodobnosťou mal každý z Bacabov svoj „kameň“, ktorý bol jeho sídlom a čiastočnou personifikáciou, podobne ako dnes Lacandónci uctievať prírodné skaly, ktoré sú súčasne sídlom a postavou konkrétneho boha. Kanal Akantun potom značí Žltý Kameň a ide o personifikáciu Bacaba južnej strany, vládnuceho v znamení Kan.
532. Táto „chlebová“ obeť mohla byť robená z kukuričného cesta, ale pravdepodobnejšie z laskavca (amaranthus). Nápadne pripomína aztécke obeť figúrok z laskavcového cesta Huitzilopochtlimu v mesiaci Tlaxochimaco a podbné obeť v mesiaci Xocotlvetzi.
533. Usadenie boha v chráme počas dní uayeb nám pravdepodobne pekne ilustruje Drážďanský kódex. Počas začiatku roka Kan je pred chrámom na str. 25b vyobrazený boh K (Bolón Dzʼacab), počas roka Muluc na str. 26b boh G (Kʼinich Ahau), počas roka Ix na str. 27b boh D (Itzamna), počas roka Cauac na str. 28b boh A (Uacmitun Ahau), ktorý je identický s bohom smrti.
534. Rok Kan chápali Mayovia vo všeobecnosti ako priaznivý, rovnako rok Muluc. Naproti tomu, rok Ix bol nepriaznivý pre zdravie, zvlášť oči, očakávali sa tiež suchá, hlad a krádeže. Ešte nepriaznivejší bol Cauac, kedy mali prichádzať horúčavy a mravce spolu s vtákmi mali zožrať všetky zasadené semená.
535. Správne Itzamna Kʼauil. Toto meno pozostáva z termínu Itzamna, „Dom leguána“ alebo „Dom živice“ čo bolo meno boha D - najvyššieho boha mayského panteónu. Prívlastok Kʼauil znamená „Obživa“, „Poživeň“, „Úroda“. Thompson preto prekladá „Itzamna Dobrej Úrody“ (Thompson 1991: 261) a Yolotl Gonzálezová ako „Itzamna Hojnosti Našej Poživne“ (González 1991: 93). Na druhej strane je meno Kʼauil identické s menom božstva K a preto mohlo ísť o časté (zvlášť v prípade Itzamnu) nadobúdanie atribútov iného božstva a ich vzájomnú kombináciu.
536. Kʼikʼ znamená doslovne „krv“, v tomto význame išlo o šťavu stromu *Castilloa elastica*, šp. „hule“, z ktorej Mayovia vyrábali nielen napríklad lopty na loptovú hru, ale aj guľky či hrudky určené na obetovanie spálením. Súčasní Lacandónci z miazgy kʼikʼ vyrábajú rovnomenné antropomorfné figúrky určené na obetovanie (Kováč XX).
537. Zviera nahrádzalo ľudskú obeť len v prípade nedostatku zajatcov.
538. Pérez Martínez uvádza len „que ya se dijo“, aby sa vyhol originálnemu odkazu, ktorý svedčí o tom, že pôvodný, dnes stratený Landov rukopis sa delil na veľmi podrobné časti. Kopisti nám však toto členenie nezachovali a to súčasne rešpektuje novodobé rozdelenie podľa Brasseura de Bourbourg. Podľa neho sa zrejme odvoláva na kap. ??? (Tozz. 115 s?)

539. Hromada kamenia, na ktorej sa obetovávalo predstavovala určite oltár, no zhadzovania na oltár z výšky nemáme potvrdené z ďalších prameňov, preto môžeme považovať opísaný rituál skôr za výnimočný. Bežne dochádzalo k extrakcii srdca priamo na oltári bez predchádzajúceho zhodenia.
540. Tento spôsob obetovania srdca božstvu dokladajú aj ďalšie pramene, ktoré hovoria o *zuhuy lac* „panenskej nádobe“ (SA, 137, 140) na obetované srdce, ktoré bývali často prikryté jedna druhou. U Aztékov to boli taktiež špeciálne nádoby, tzv. *cuauhxicalli* „orlia nádoba“. U Mayov Landov opis potvrdzujú aj archeologické vykopávky. Podobné prekryté taniere sa našli napríklad pri vykopávkach v Uaxactúne, medzi zvyškami zjavne obetovaných ľudí. (Ricketson and Ricketson, 150-3)
541. Tento tanec starien sa tancoval, ako ďalej uvádza Landa, vlastne na konci (začiatku) každého roka (uvádza okrem Kan, aj roky Muluc a Ix; Cauac zabúda zrejme len nedopatrením), aby odvrátil nešťastia.

XXXVI. ROK SO ZNAKOM *MULUC*

V roku, ktorý mal nedeľné písmeno *Muluc* mal svoje znamenie *Canzienal*.⁵⁴² Keď nadišiel čas, páni a kňazi vybrali principála, ktorý mal na starosti organizáciu slávnosti. Potom urobili, podobne ako v predchádzajúcom roku, sochu démona, ktorého nazývali *Chacuuayayab* a odniesli ju na kopy kamenia, ktoré urobili na východnej strane, kde zanechali už predchádzajúcu.⁵⁴³ Urobili tiež sochu démona nazývaného *Kinchahau*⁵⁴⁴ a dali ju do domu principála na vhodné miesto. Odtiaľ sa vybrali všetci spolu po čistej a vyzdobenej ceste s príslovečnou zbožnosťou pre podobizeň démona *Chacuuayayaba*.

Keď tam prišli, kňaz ju okadil kadidlom, ktoré nazývali *zacah*, zmiešaným s 53⁵⁴⁵ zrnami mletej kukurice. Kňaz dával pánom kadidlo, ktoré voláme *chahalte*, aby ho pridali viac do kadidelnice. Potom zoťali hlavu sliepky ako aj predtým a dali vyobrazenie na žrd' nazývanú *chaste*.⁵⁴⁶ Niesli ho so sebou v sprievode so všetkou zbožnosťou a tancovali pri tom vojnové tance, ktoré nazývali *holcanokot batelokot*.⁵⁴⁷ Pánom a principálom vyniesli na cestu ich nápoj urobený z 380 pražených kukuričných zŕn ako aj predtým.

Keď prišli do domu principála, položili túto sochu naproti soche *Kinichahau* a urobili pre ňu všetky svoje obete, ktoré rozdelili, tak ako aj ostatné. Obetovali soche chlieb urobený s vaječnými žĺtkami, ďalší s jeleními srdcami a ešte iný s ich pomletým korením.⁵⁴⁸ Bolo tam mnoho ľudí, ktorí si púšťali krv narezávaním uší, pričom tou krvou potierali kameň démona nazývaného *Chacacantun*, ktorý tam mali. Tu brali chlapcov a nasilu im púšťali krv z uší, tak, že im v nich robili jazvy. Mali tam tú sochu a podobizeň až kým neprešli nešťastné dni a medzičasom jej stále pálili svoje kadidlo. Keď tie dni prešli, vzali sochu a ponechali ju na severnej strane, odkiaľ ju museli vyzdvihnúť na budúci rok.⁵⁴⁹ Druhú sochu odniesli do chrámu a potom odišli do svojich domov venovať sa prípravám svojho Nového roku. Ak by zmienené veci neurobili takto, obávali sa, že by dostali veľké bolesti očí.

Rok, keď bol nedeľným písmenom znak *Muluc* a keď panoval *Bacab Canzienal* považovali za veľmi dobrý, lebo, ako hovorili, ten bol najlepší a starší⁵⁵⁰ od tých bohov *Bacabov* a tak ho dávali na prvé miesto v svojich modlitbách. Ale napriek tomu všetkému, démon spôsobil, že urobili idol nazývaný *Yaxcocahtut*,⁵⁵¹ vložili ho do chrámu a vybrali odtiaľ staré sochy,⁵⁵² postavili na dvore pred chrámom kamennú sochu,⁵⁵³ na ktorej potom spaľovali svoje kadidlo a lopty z mlieka alebo živice *kik*. Tam sa modlili k idolu a žiadali ho o pomoc pri nešťastiach, ktoré mal priniesť tento rok a ktorými mali byť nedostatok vody, množstvo pukov kukurice⁵⁵⁴ a podobné veci. Démon im na ochranu pred týmito pohromami prikázal, aby mu obetovali veverice a plátno bez ozdôb, ktoré musia utkať stareny⁵⁵⁵ určené na tanec v chráme, ktorý má uzmierniť *Yaxcocahtuta*.

Aj keď mal byť dobrý rok, mali mnoho pohrôm a zlých znamení, ktoré by sa stali, ak by neurobili bohoslužby, ktoré im nariadil démon. Takou bola aj slávnosť, kde museli tancovať na veľmi vysokých chodúľoch⁵⁵⁶ a obetovať mu hlavy moriakov,⁵⁵⁷ chlieb a kukuričný nápoj. Museli mu obetovať aj psov urobených z hlíny, ktorým dávali na chrbtý chlieb,⁵⁵⁸ pričom s nimi, držiac ich v rukách, museli najskôr tancovať stareny,⁵⁵⁹ ktoré mu obetovali panenské⁵⁶⁰ šteňa s čiernym chrptom. A tí zbožní mali preliať svoju krv a potrieť ňou kameň démona *Chacacantuna*.⁵⁶¹ Tieto obeť a bohoslužby pokladali za veľmi príjemné pre svojho boha *Yaxcocahmuta*.

542. Správne *Kan Siknal* alebo *Kan Tzik Nal*. Je zaujímavé, že prvá časť mena tohto *Bacaba* pozostáva z výrazu *Kan*, ktorý nezodpovedá označeniu rokov *Muluc* v červenej farbe – *Chac*, ale skôr predchádzajúcemu roku *Kan* s predponami – *Kan* (*K'an*), teda žltý. Vysvetliť to môžeme jedine nesprávnym zápisom. Kým výraz „*k'an*“ označuje skutočne žltú farbu, zameniteľné výrazy sú *kaan* – „nebo“ a *kan* – štyri, alebo rovnako *kan* – „had“. *Sik* – znamená „prikryť“, ale „*tzik*“, ktoré sa často s tým zamieňa, značí „uctievať“ a „*nal*“ je výraz pre „kukuricu“ (nezrelú). *Kan Tzik Nal* by sme teda mohli vyložiť ako meno *Bacaba*: „Štyri Uctievané Kukurice“. Rätšch však nejasne prekladá „Štyri Kúty“ alebo „Štvrtý kút“. (Rätšch et al: 176).
543. Nie je celkom jasné, ako to Landa myslí, pretože analogická socha bola v minulom roku postavená na severnej strane. Je však možné, že pod pojmom *la pasada* – „predchádzajúca“, „minulá“ má na mysli sochu spred štyroch rokov, keďže sa neuvádza presne, kde a ako boli neskôr deponované.
544. Správne má byť *K'inich Ahau*, čo značí „Pán Slnecnej Tváre“ a ide o božstvo Slnka.
545. Pérez Martínez udáva vo svojej verzii 50 zrn, takže nie je isté, ktorá číslovka je správna a ktorá je nesprávne opísaná z originálu. V každom prípade tieto rôzne čísla, udávané aj pri nápojoch z praženej kukurice, pri oslave všetkých štyroch začiatkov Nového roka, súviseli s mayskou mystikou čísel a kalendára.
546. Chyba vo verzii Martíneza Péreza nastala isto u opisovača a má byť *chacte*, čo je druh stromu.
547. *Holcan ocot* značí „Tanec bojovníkov“ alebo „Tanec udatných“ a *Batel okot* (*Bateel okot*) znamená „Vojnový tanec“.
548. Všetky uvedené pokrmy zdôrazňujú solárnu symboliku: žltka poukazuje na slnko, jeleň bol zvieratom boha slnka *par excellence* a „ich korenie“ boli zaiste chili papričky evokujúce páliivosťou tiež slnko.
549. Vo verzii Martíneza Péreza zmienka o vyzdvihnutí sochy na budúci rok chýba, dopĺňam podľa ostatných verzií.
550. Mayor tu prekladám ako „starší“, rovnako Knorozov; Tozzer ako „väčší“.
551. *Yax Cocah Mut* je božstvo, ktoré pravdepodobne predstavuje jednu z epifánií *Itzamnu*. Stretávame sa s ním aj v *Chilam Balam z Tziminu* (s. 25). Jeho meno je možné preložiť ako „Zelená Svetluška Vták“ alebo „Zelená Svetluška Bažant“. Z *Chilam Balam z Chumayelu* (s. 153) poznáme jeho pendanta, ktorým bol *Ek Cocah Mut*, „Čierna Svetluška Vták“.
552. Na tomto mieste je naznačené, že staré sochy z predchádzajúcich osláv boli deponované v chráme. Nie je však jasné prečo a kam sa vynášali, ako dlho sa deponovali v chráme a čo sa dialo s tými, ktoré zostávali vonku.
553. V orig. „*un bulto de piedra*“. Tozzer vykladá: „This was undoubtedly a sculptured altar“. (Tozzer: 145)

554. Buď išlo o mnoho nahodených kláskov kukurice, čo malo za následok slabú úrodu (malé, zakrpatené klasy) alebo o nejakého škodcu.
555. Blízku paralelu nachádzame u Lacandóncov, ktorí v čase obradov pri výrobe nových ceremoniálnych nádob, vyrábali aj ceremoniálny odev (*hach nok*). Musel byť tkaný z bavlny starou ženou –vdovou, na posvätnom, vyhradenom mieste (Tozzer 1907: 111).
556. Tanec na chodúľoch poznáme z vyobrazenia Madridského kódexu (36a) a tancovali ho aj Hunahpú a Ixbalanqué po svojom znovuzrození z vody. Quichéjsky je v Popol Vuh nazývaný *ch'itik* (Edmonson 1971: 132).
557. Hlava moriaka mala pre Mayov osobitný význam, lebo týmto symbolom sú obyčajne sprevádzané výjavy obetí v kódexoch, často spolu so znakom *kan*.
558. V Madridskom kódexe, (35b – 36b) je vyobrazený pes so znakom *Kan*, ktorý má na chrbte znak *Imix*. *Kan* reprezentuje kukuričnú placku (tortillu). pri obetovaní používali hlinené figúrky psov taktiež Lacandónci, na ich chrbte obetovali gulôčky (*pom* alebo *k'ik'* pozn. prekl.). (Tozzer 1907: 91, Pl. 19, 1).
559. Tento tanec je snáď symbolicky znázornený v Madridskom kódexe (36b), kde sú popísané rituály v znamení *Muluc* a zdá sa, že aj hlinený pes je vyobrazený pri obetovaných potravinách.
560. Panenskosť tu súvisí s rituálnou čistotou a nepoškrvenosťou, na ktorú Mayovia veľmi dbali.
561. Obrad je spomenutý aj vyššie, *Chac Acantun*, neznamená viac než „Červený Kameň“, išlo zrejme o sídlo a čiastočnú personifikáciu božstva.

XXXVII. ROK SO ZNAKOM IX.

V roku, v ktorom bolo nedeľným písmenom *Ix* a znamením *Zaczini*,⁵⁶² sa robila voľba princípála, ktorý mal slávnosť pripraviť. Urobili si podobizeň démona nazývaného *Zacuuayayab* a odniesli ju na hromady kamenia na severnej strane, kde stála už minulý rok. Ďalej urobili sochu démonovi *Yzamná*⁵⁶³ a postavili ju do domu princípála. Potom išli všetci spoločne a zbožne po vyzdobenej ceste k podobizni *Zacuuayayaba*. Po príchode ho okiadzali, ako to obyčajne robili, sťali hlavu sliepke a napokon postavili sochu na žrd' nazývanú *zachia*.⁵⁶⁴ Niesli ju so zbožnosťou a tancami, ktoré nazývali *alcabtan kamahau*.⁵⁶⁵ Priniesli im na cestu obvyklý nápoj a po príchode do domu položili túto podobizeň pred sochu *Yzamnu*. Tam všetci obetovali svoje dary a rozdelili ich. Soche *Zacuuayayaba* obetovali hlavu moriaka a paštétu z prepelíc spolu s ďalšími vecami a ich nápojmi.

Ďalší si odobrali krv a potrelí ňou kameň démona *Zacacantuna*.⁵⁶⁶ Takto vydržovali idoly počas dní, ktoré chýbali do Nového roka. Okiadzali ich svojimi kadidlami až kým nenadišiel posledný deň. Vtedy odniesli *Yzamnu* do chrámu a *Zacuuayayaba* na západnú stranu, kde ho ponechali, aby si ho vyzdvihli nasledujúci rok.

Nešťastia, ktorých sa obávali pre tento rok, ak by zanedbali bohoslužby, súviseli so slabosťou, bezvedomím⁵⁶⁷ a chorobami očí. Tento rok považovali za zlý pre chleba a dobrý pre bavlnu. Teda rok, v ktorom bolo nedeľným písmenom *Ix* a bol pod vládou *Bacaba Zacziniho*, pokladali za mizerný, lebo tvrdili, že v ňom bude mnoho pohrôm, ako veľký nedostatok vody, horúce slnko, čo vysuší kukuricu; po ktorom bude nasledovať veľký hlad, hlad podnieti krádeže a krádeže budú viesť k predaju tých, čo ich spáchajú do otroctva. Tieto predaje spôsobia rozbroje a vojny medzi nimi navzájom i voči iným obciam. Tiež hovorili, že z dôvodu vojen a rozbrojov dôjde k zmene vlády pánov alebo kňazov. Mali tiež jedno proroctvo: že niektorí z tých, ktorí sa chcú stať pánmi sa nepresadia. Hovorili tiež, že majú prísť kobyľky⁵⁶⁸ a že sa kvôli hladu mnohé ich obce vyľudnia.

To, čo im démon prikázal kvôli odvráteniu týchto nešťastí, ktoré by ich všetkých, alebo aspoň niektorých z nich postihli, bolo zhotovenie sochy, ktorú nazývali *Cinchahau Izamná*.⁵⁶⁹ Mali ju postaviť do chrámu a prinášať jej množstvo kadidla, veľa obetí, modlitieb a prelievať pre ňu krv, ktorou mali potierať kameň démona *Zacacantuna*. Usporiadali mnoho tancov, na ktorých tancovali stareny, tak ako bolo zvykom. V tento dátum urobili nanovo malú modlitebňu démona, alebo obnovili starú. V nej sa stretávali, aby vykonali obeť a priniesli dary a všetci sa zúčastnili slávnostnej pitky, pretože to bola slávnosť určená pre všetkých a účasť bola povinná. Boli tam aj takí svätuškári, ktorí dobrovoľne, z veľkej zbožnosti, urobili ďalší idol, taký o akom sme hovorili vyššie, a umiestnili ho do iných chrámov, kde sa prinášali obeť a usporadúvali pitky. Predpokladali, že tieto pitky a obeť prinášajú ich idolom veľké potešenie a robili ich ako prostriedok na odvrátenie pohrôm, ktoré boli predpovedané.⁵⁷⁰

562. Správne *Sac Cimil*, t. j. „Biela Smrť“, porovnaj pozn. č. 515.
563. *Itzamná* – „Dom leguána“ alebo „Dom živice“ bol hlavným bohom mayského panteónu. V Schelhasovej klasifikácii ho označujeme písmenom D, patril do starej generácie bohov. Jeho podoba v kódexoch je ľahko identifikovateľná – ide o starca s hákovitým nosom a väčkami pod očami. Postupom času nadobudol také veľké množstvo prívlastkov a apelatív, že sa jeho vlastná osoba pod nimi strácala. Na druhej strane Thompson sa nazdával, že Mayovia uctievali *Itzamnu* pod prívlastkami, ktoré ho nespájali s inými bohmi, ale iné božstvá len personifikovali jeho rozličné vlastnosti (Thompson XXX). V takom prípade by mal jeho kult určité monoteizujúce rysy. Všeobecná zhoda však panuje v tom, že *Itzamná* mal solárne atribúty a bol vedúcim nebeským bohom (zobrazovaný býva často na tzv. nebeskom páse). Jeho manželkou snád bola stará bohyňa mesiaca O (*Ix Chebel Yax*) a ich synom bol pravdepodobne boh B (*Chak*) a dcérou mladá bohyňa mesiaca I (*Ixchel*).
564. Vzhľadom k odvodzovaniu ostatných názvov týchto štandard by tu mal byť výraz *zacte* (*sacte*), teda „biele drevo“ „biely strom“, ktorý by mal byť spojitelný s konkrétnym botanickým druhom. Podľa Roysa by však mohlo ísť o *sacya* „biele zapote“.
565. *Alcab than kam ahau* – podľa Péreza Martíneza „Beh z prijatia u kráľa“ (153), event. „Beh kvôli prijatiu kráľa“, podľa Gatesa „Ponáhľanie sa prijať pána“ (Gates 1937: 65). Knorozov prekladá odlišne z *alkabtah k'am ahau* – „sprievod cteného panovníka“ (Knorozov: 244).
566. „Biely Kameň“.
567. Tozzer „amortecimientos“ z originálu, čo je výraz v pluráli pre hlboké bezvedomie, prekladá „swoons“ (Knorozov „obmoroki“) a spája to s mayským *Sac Cimil*, „Bielou Smrťou“ (Tozzer: 146).
568. O pohrome v podobe vpádu kobyliiek sa dozvedáme aj z Análov Cakchiquelov.
569. K prívlastku *Itzamnu* pozri pozn. č. 544.
570. Veľký význam rituálneho pitia spočíva aj u súčasných Lacandóncov predovšetkým v zmenenom stave vedomia, počas ktorého sú špecialisti schopní komunikovať s bohmi a ostatní participovať na tejto komunikácii. Porovnaj tiež s Tozzer 1907: 135-7.

V roku, ktorého nedeľným písmenom bol *Cauac* a znamením *Hozanek*, zvolili princípála na organizáciu slávnosti. Urobili tiež podobizeň démona zvaného *Ekuuayayab* a odniesli ju k hromadám kameni a na západnej strane, kde bola postavená už minulý rok. Urobili tiež sochu démonovi nazývanému *Uacmitunahau*⁵⁷¹ a položili ju na vhodné miesto do domu princípála. Odtiaľ išli všetci spolu na miesto, kde sa nachádzala podobizeň *Ekuuayayaba*, a kvôli tomu cestu pekne vyzdobili. Keď k nej prišli, kňaz a páni ju ako obvykle okiádzali a uťali hlavu sliepke. Keď to urobili, vzali podobizeň na žrd, ktorú nazývali *yaxek*⁵⁷² a položili jej na ramená lebku a mŕtveho človeka,⁵⁷³ k tomu na vrch dravého vtáka nazývaného *kuch*,⁵⁷⁴ ako znamenie hromadného umierania, pretože tento rok pokladali za veľmi zlý.

Potom to v takomto stave niesli s veľkou zbožnosťou, hlboko to prežívajúc. Tancovali pri tom niektoré tance medzi ktorými bol jeden ponášajúci sa na *cazcarientas*⁵⁷⁵ a ten sa nazýval *Xibalbaokot*, čo znamená Tanec diabla.⁵⁷⁶ Potom prišli na cestu čašníci s nápojom pre pánov, ktorý odniesli na miesto sochy *Uacmitunahaua* a položili ho pred podobizeň, ktorú niesli. Hneď na to započali so svojimi obeťami, kadidlami, modlitbami a veľkým púšťaním krvi z mnohých častí tela, ktorou potom potierali kameň démona nazývaného *Ekelacantun*.⁵⁷⁷ Takto ubehli tieto nešťastné dni, na konci ktorých odniesli *Uacmitunahaua* do chrámu a *Ekuuayayaba* na južnú stranu, aby ho tam ďalší rok vyzdvihli.

V tomto roku, ktorého písmenom bolo *Cauac* a vládol mu *Bacab Hozanek*, predpokladali, okrem predpovede hromadného umierania, mnoho zlého. Hovorili, že kvôli veľkým horúčavám budú zničené kukuričné polia, a všetko, čo zasejú požerú vtáky a množstvo mravcov.⁵⁷⁸ Pretože sa to však nestane úplne všade, niekde sa s veľkým úsilím bude dať požívať zaobstaráť. Aby boli od týchto pohrôm uchránení, démon ich prinútil urobiť štyroch démonov⁵⁷⁹ nazývaných *Chicacchob*,⁵⁸⁰ *Ekbalamchak*,⁵⁸¹ *Ahcanuolcab*⁵⁸² a *Ahbulucbalam*,⁵⁸³ ktorých mali umiestniť do chrámu, kde ich okiádzali so svojimi kadidlami a obetovali im dve hrudky z mlieka alebo živice stromu, ktorý nazývali *kik*,⁵⁸⁴ ako aj určité leguány, chlieb, mitru,⁵⁸⁵ kyticu kvetov, a jeden z ich drahokamov.⁵⁸⁶ Okrem toho, pri slávení tohto sviatku urobili na dvore veľký drevený oblúk, ktorý na výšku aj do strán vyplnili drevom na kúrenie tak, že tam ponechali iba dvercia, aby bolo možné vojsť dnu a vyjsť von. Potom väčšina mužov vzala po otiepku suchých a dlhých haluzí a do toho začal spievať a vydávať zvuky na jednom z ich bubnov spevák, ktorý sa postavil na vrch nazhromaždeného dreva. Pod ním sa všetci pustili do tanca s veľkou usporiadanosťou a zbožnosťou, pričom vchádzali a vychádzali dverciami toho dreveného oblúka. Takto tancovali až do večera a potom tam každý zanechal svoju otiepku o odišiel do svojho domu odpočinúť si a najesť sa.

Keď nadišla noc, vrátili sa a s nimi mnoho ďalších ľudí, pretože medzi nimi bol tento obrad veľmi vážny. Každý muž si vzal svoju pochodeň, zapálil ju a ňou podpálil svoju časť dreva, ktoré sa prudko vznietilo a rýchlo zhorelo. Keď sa všetko premenilo na žeravé uhlíky, urovnali ich a doširoka rozhrnuli. Medzi tými, ktorí tancovali boli niektorí, ktorí sa vybrali prejsť po pahrebe z jednej strany na druhú, nahí a bosí, tak ako bežne chodili. Niektorí prešli bez ujmy, ďalší sa popálili a iní boli napoly spálení.⁵⁸⁷ Verili, že toto je záchrana pred ich útrapami a zlými znameniami, domnievali sa, že vykonali obrady, ktoré sú ich bohom obzvlášť milé. Keď to urobili, odišli piť a opiť sa, pretože tak to žiadal zvyk tejto slávnosti a žiar ohňa.

571. Zrejme *Uac Mitun Ahau*. V prípade ak slovo *Mitun* budeme pokladať za skomoleninu poklasického výrazu pre podsvetie – *Mitnal*, tak by išlo o spojenie „Pán Šiesteho Podsvetia“ alebo „Pán Šiestich Podsvetí“.

572. *Yax ek*, značí „zelený čierny“ alebo „prvý čierny“. Podľa predchádzajúcich postupov by malo označenie suplovať výraz *ek te*, teda „čierne drevo“ alebo „čierny strom“. Možné botanické určenie pozri pozn. č. 526.
573. Tieto obrady snád' znázorňuje aj Madridský kódex s. 34 a Drážďanský kódex s. 27.
574. *K'uch* znamenalo v yukatánskej mayčine 16. storočia „sup“, konkrétne ide o jeho čiernu formu *Catharista uruba*. Sup bol metaforou a symbolom smrti, o čom svedčí kontext jeho vyobrazení v kódexoch. Súčasní Lacandónci veria, že podobu supa (*ch'om*) bráva na seba boh smrti Kisin.
575. Tozzer prekladá ako „muddy dance“, Knorozov ako tanec „zabryzganných grjazju“. Nie je isté, či Landa použil označenie *cazcarientas*, ako názov španielskeho lokálneho tanca, ktorý poznal z domova, alebo iba ako opis charakteristickej črty tohto „blatového tanca“.
576. *Xibalba okot* znamená doslovne „Tanec *Xibalby*“, pričom *Xibalba* je staré označenie mayského podsvetia. Keďže však Landa slovo *Xibalba* prekladá ako „demonio“, (čo je síce preňho takmer univerzálny výraz pre všetky mayské božstvá, v tomto prípade je však relevantný preklad „diabol“), ide zrejme o personifikované označenie, ktoré používajú aj iné pramene – naznačuje, že poklasickí Mayovia na Yukatáne si výraz *Xibalba* adaptovali na vládca podsvetia (iné mená *Kisin*, *Yum Cimil*), pričom ho vo význame „podsvetie“ nahradil výraz nahuaského pôvodu *Mitnal*.
577. „Čierny kamen“.
578. Symbolom tejto pohromy môže byť sup požierajúci kukuricu v Madridskom kódexe s. 28b a 36b.
579. Kým v predchádzajúcich troch rokoch postačilo kvôli odvráteniu nešťastí urobiť jednu sochu, teraz je nebezpečenstvo oveľa väčšie a pre odvrátenie tak mocného zla je potrebné urobiť sochy až štyroch božstiev.
580. *Chi Chac Chob* – Genet sa domnieva, že ide o to isté božstvo, ktoré ďalej Landa popíše (pri rituáloch v mesiaci *Pax*) ako *Citchakcoh*, Pérez Martínez vykladá ako *Chichan Chob* „Malý Potkan“ a dáva ho do súvislosti s rovnomennou budovou v Chichén Itzá (známa je ako Casa Colorada). Môže však ísť o ekvivalent súčasného lacandónskeho boha menom *Ah K'in Chob*, „Škuľavé Slnko“ ktorého skrátene nazývajú iba **Chob**, teda „Škuľavý“, pričom *Chak Chob* by bol „Škuľavý *Chak*“. Škuľavosť, ako popisuje Landa predtým, bola znakom krásy aj urodzenosti a lacandónsky boh, ktorý ju má ako svoj hlavný atribút je zaťom najvyššieho božstva a dobrotivým patrónom kukurice či darcom potravín.
581. *Ek Balam Chak* – znamená „Čierny Jaguár *Chak*“ (*Chak* = Boh dažďa). Pravdepodobne išlo o Jaguárov – *Chacov*, z ktorých každému pripadala jedna svetová strana a farba. Donedávna súčasní Mayovia poznali *Yum Balamob* „Pánov Jaguárov“ alebo „Otcov Jaguárov“ (Tozzer 1907: 156).
582. *Ah Canuol Cab* – znamená „Zvíjajúci sa Had Zeme“.
583. *Ah Buluc Balam* – znamená „(Pán) Jedenástich Jaguárov“.
584. Porovnaj pozn. č. **XX**
585. V šp. origin. rovnako „mitra“. Ide o odlišnú ozdobu hlavy ako v predchádzajúcich prípadoch (*coroza*). Mohlo ísť o niečo na spôsob ceremoniálnej čelenky **chak hun**, ktorú dodnes používajú Lacandónci.
586. Pravdepodobne jadeit.
587. Ide o opis významného rituálu chodenia po ohni, ktorý máme s hodnovernejšími detailmi opísaný v *Relación de Valladolid* (Roys 2: 26-7).

Otiepky, ktorými podpaľovali hromadu dreva postavenú do oblúka zrejme obsahovali živičné drevo *ta'te*, ktoré dodnes používajú Lacandónci ako fakle a tiež na podkurovanie. Práve vo vyššie zmienenom prameni sa píše, že pokiaľ im z neho počas rituálu podpaľovania zostali zvyšky v ruke, opatrovali ich ako relikviu. Tiež sa dozvedáme, že si pred chodením po žeravom uhli vyzúvali sandále, čo zodpovedá lepšie mayskej odevnej praxi. Napokon Landa v tomto smere sám sebe protirečí, pretože „nahí a bosí“ bežne Mayovia nechodili, čo detailne sám popísal v kapitole XXX. Významným detailom z *Relación de Valladolid* je ďalej to, že kňaz žeravé uhlie pred samotným prechodom kropil kropeničkou zdobenou chvostami jedovatých hadov, tiež zrejme použil nádobu s *balché* („ich druhom vína“) a napokon opäť protirečí Landovi údajom, že: „prechádzali tým bez toho aby utrpeli akékoľvek zranenie“. Tozzer uvádza (Tozzer 1907: 137), že počas jeho výskumov Lacandónci kladli nad horiace kopálové kadidlo tých, ktorí sa počas obradov dostali do extáze. Tento akt je podľa neho možné dať do súvislosti s vyobrazením na s. 109a Madridského kódexu.

XXXIX. KOMENTÁR KU KALENDÁRU.

Indiánskymi písmenami, ktoré som uviedol vyššie v kapitole CX,⁵⁸⁸ označovali názvy dní, mesiacov a spojením všetkých mesiacov spolu vytvorili určitý typ kalendára, ktorým sa riadili, tak v prípade sviatkov, ako aj v prípade svojich výpočtov, jednaní a obchodov. Práve tak, ako sa my riadime našim, s výnimkou toho, že oni nezačínajú kalendár prvým dňom svojho roka, ale ešte veľký kus predtým.⁵⁸⁹ Tak to robia kvôli komplikovanému počítaniu dní jednotlivých mesiacov, ktoré počítajú všetky spolu ako ešte uvidíme v samotnom kalendári, ktorý tu pripojím. Deje sa tak preto, lebo aj keď majú pre svoje mesiace dvadsať dní aj ich znakov, majú zvyk počítať ich od 1 po 13. Po odpočítaní 13 sa znova vrátia k 1 a týmto spôsobom rozdeľujú dni roka na 27 trinástok a 9 dní⁵⁹⁰ bez toho, aby započítavali nešťastné dni.⁵⁹¹

Pri tejto periodicite a zložitosti výpočtu je pozoruhodné s akou ľahkosťou ho ovládajú, vypočítavajú a rozumejú mu. Obzvlášť hodné povšimnutia je to, že na prvý deň ich roka vždy vychádza nedeľné písmeno, bez akéhokoľvek pochybenia a bez toho, aby sa tam mohlo ocitnúť niektoré z ďalších dvadsiatich.⁵⁹² Uvedený spôsob počítania používali aj na to, aby pomocou týchto znakov získali osobitný spôsob počtu, ktorým počítali obdobia a ďalšie veci, ktoré, aj keď sú pre nich zaujímavé, neprispeli by príliš k nášmu cieľu. Preto nám postačí, ak povieme, že znak alebo písmeno, ktorým sa začínal výpočet dní ich kalendára sa nazýva *Hun Imix* a toto je on:

Nemá určitý fixný deň, ku ktorému by sa viazal alebo by ho označoval, pretože sa každý raz posúva.⁵⁹³ To sa však netýka znaku, ktorý má byť nedeľným, ten bezchybne vždy pripadne na prvý deň nadchádzajúceho roka.

Za prvý deň v roku mali títo ľudia vždy šesťnásty deň nášho mesiaca júla, a prvým z ich mesiacov bol Pop.⁵⁹⁴ Nie je až také udivujúce, že títo ľudia, aj keď v iných veciach jednoduchí, mali taký hlboký záujem a také znalosti v týchto veciach, podobne to bolo aj u iných národov. Podľa komentárov k Ezechielovi⁵⁹⁵ u Rimanov začínal rok januárom, u Hebrejov aprílom, u Grékov marcom a u Orientálcov októbrim. No aj keď oni začínali svoj rok v júli, nebudem tu popisovať ich kalendár inak ako podľa nášho poriadku a spojím ho s naším takým spôsobom, že tam pôjdu znaky našich písmen spolu s ich znakmi, naše mesiace

spolu s ich mesiacmi a k tomu ich trinástkový počet, podľa počtu číslic. A pretože nie je nevyhnutné klásť na jednu stranu kalendár a na druhú sviatky, pri každom jednom mesiaci opíšem ich sviatky, ceremónie a pravidlá, podľa ktorých ich slávia. Takto splním to, čo som si predsavzal na niekoľkých miestach vyššie, že totiž objasním ich kalendár, pričom vyložím ich pôsty a obrady pri ktorých robia idoly z dreva a ďalšie veci.

Toto všetko, ako aj ďalšie veci o ktorých tu pojednávam nepíšem s iným cieľom, než pre chválu božej láskavosti, ktorá to všetko strpela, aby nám v našich časoch dopriala zachrániť ich; aby sme si ich všímali s kresťanským súcitom, aby sme sa mohli pomodliť za ich ochranu a napredovanie v úsilí stať sa dobrými kresťanmi. Nech im tí, čo to majú na starosti doprajú a pomôžu, aby im kvôli ich hriechom, alebo našim vlastným, nechýbala pomoc, ani nech sami nepochybia v tom, čo započali a nevrátia sa k svojim ničomnostiam a ohavným chybám. Aby sa im neprihodili ešte horšie veci ako predtým, aby sa démoni nevrátili do domovov v ich dušiach, odkiaľ sme ich s takou námahou vyhnali, očistiac a vydrhnúc ich od nerestí a zlých zvykov minulosti.

Tieto obavy nie sú zbytočné, keď vidíme zatratenie, ktoré už toľké roky trvá vo veľkej a tak veľmi kresťanskej Ázii, či v dobrej a najvznešenejšej⁵⁹⁶ Afrike alebo nešťastia a pohromy, ktoré sa dnes dejú v našej Európe, v našom národe a v našich domovoch.⁵⁹⁷ Takže môžeme hovoriť, že sa na nás naplňajú proroctvá z evanjelií o Jeruzaleme: obklúčia ho nepriatelia, ktorí ho budú tiesniť a tlačiť tak, že ho zvalia na zem. Sme takí, že by to už bol Boh dopustil, ale nemôže vynechať svoju cirkev ani to, čo bolo povedané: *Nisi Dominus reliquisset semen, sicut Sodoma Fuissems*.⁵⁹⁸

588. Odkaz na predchádzajúcu kapitolu 110, v našej kapitole 39 nasvedčuje, akokoľvek mohol robiť Landa kapitoly krátke, že máme do činenia iba s fragmentom pôvodného rukopisu, ktorý je zdá sa nenávratne stratený. To, ktoré kapitoly kopisti prepísali a ktoré nie, sa môžeme iba dohadovať.
589. V orig. „muy adelante“, čo Tozzer prekladá „much before it“ avšak Knorozov „gorazdo pozže“.
590. Hoci sa inak držím Péreza Martíneza, na tomto mieste opravujem 11 dní, ktoré uvádza na 9 dní, ako píše Tozzer aj Knorozov. Aj keď chybu asi urobil Landa, po prepočítaní $27 \times 13 = 351$ a nezapočítavaní 5 nešťastných dní na konci, zostáva 9 dní a nie 11.
591. Nešťastným dňom Mayovia nielenže nedávali mená, ale neboli ani súčasťou trinástkového počítania. V skutočnosti, ak by vôbec neboli započítavané, nemohlo by dochádzať k cyklickej permutácii kalendára, takže situácia bola o niečo zložitejšia. Landa si tiež na tomto mieste neuvedomuje, že pre Mayov bol dominantný 260 dňový kalendár, kde počítanie trinástok bolo numericky efektívne $260 = 13 \times 20$.
592. Ako už bolo uvedené v pozn. č. **XXXX** to, čo Landa nazýva nedeľným písmenom predstavovalo mayský dátumový glyf, ktorý bol „nositeľom roka“, určoval celý jeho charakter a takéto glyfy boli vždy iba štyri. Kvôli nešťastným dňom uayeb totiž mayský kalendár *Haab*, o ktorom je teraz reč, začínal päť dní po predchádzajúcom roku, teda $20 : 5 = 4$ dni, ktorými vždy začínal rok.
593. Landa jasne odlišuje počiatok roku určený dňom nedeľného písmena (pretože to pochádzalo z 260-dňového kalendára Tzolkin) a začiatkom určeným v kalendári *Haab* ako 1 (t. j. *Hun*) *Imix*. Týmto dátumom začína často aj tzv. dlhý počet v klasickom období, pretože išlo o prvý deň po predchádzajúcom veku sveta. Inokedy začína dňom *Ahau*, ktorý mu predchádzal.

594. Ako ďalej uvidíme, Landa svoje porovnanie kalendára nezačína dňom 1 Pop, ktorý korešponduje so 16. júlom, ale dňom 12 Ben, čo zodpovedá nášmu 1. januáru.
595. Landa tu vychádza z bližšie nespresnených komentárov k Biblii, konkrétne k Ezechielovi, ktorý mal v babylonskom zajatí dostatok možností konfrontovať rozličné časomieri. Tie sa pochopiteľne neviazali k vyššie uvedeným „novším“, ktoré uvádza citovaný komentátor. Mohlo ale ísť o komentár hneď k Ez 1,1; kde sa uvádza „Tridsiateho roku v štvrtom mesiaci, piateho dňa toho mesiaca...“ pričom je dodnes nejasné, aká časomiera tu bola použitá.
596. V orig. „augustiniana“, Pérez Martínez a Brasseur de Bourbourg prepisujú „augustissima“.
597. Landa tu nesporne naráža na súdobý postup protestantizmu v Európe. V čase, keď rukopis písal (1566) prebiehali Hugenotské vojny vo Francúzsku, v Anglicku sa etablovali anglikáni, k protestantom začal byť ústretový aj Maximilián II v Rakúsku..., **XXXX**
598. „Ak by Pán nezasial semeno, boli by sme ako Sodomci“.

XL. MESIACE A SVIATKY

JANUÁR

Veľmi sa báli, lebo podľa ich vlastných slov – vyrábali bohov. Keď boli idoly privedené k dokonalosti a celkom dokončené, ich vlastník pripravil odmenu z toho najlepšieho, čo mohol, z vtákov, ulovenej zveriny a z ich peňazí, aby zaplatil tým, ktorí ich vyrobili. Potom sochy vyniesli z chyže a uložili ich do inej, urobenej z konárov, ktorú postavili vo dvore na tento účel. Tam ich vysvätil kňaz, s veľkou slávou a hojnosťou zbožných modlitieb. Potom najskôr seba a hneď na to aj majstrov očistil od popola, pretože, ako hovoria, ten bol znamením pôstu, ktorý držali počas výroby idolov. Potom ako zvyčajne vyhnali démona a pálili posvätené kadidlo, pričom sošky vložili do schránky,⁵⁹⁹ ktorú zabalili do plátna a celé to odovzdali majiteľovi, ktorý to prijal s veľkou zbožnosťou. Následne dobrý kňaz rečnil o výnimočnosti poslanca výroby nových bohov a o nebezpečenstve, ktoré výrobcovia podstupujú, zvlášť ak by nedodržali stravovacie predpisy a pôsty.⁶⁰⁰ Po tom všetkom sa veľmi dobre najedli a ešte lepšie opili.

Dni v týždni ⁶⁰¹	Trinástkový počet ⁶⁰²	Indiánske dni ⁶⁰³	Indiánske mesiace ⁶⁰⁴
a	12	Ben	
b	13	Ix	
c	1	Men	
d	2	Cib	
e	3	Caban	
f	4	Ezanab	

g	5	Cauac
a	6	Ahau
b	7	Imix
c	8	Ik
d	9	Akbal

YAX

V ktoromkoľvek z mesiacov Chen a Yax a v deň, ktorý stanovil kňaz, usporiadali slávnosť, ktorú nazývali *Ocná*,⁶⁰⁵ čo znamená „Obnova chrámu“. Túto slávnosť usporiadávali na počesť *Chacov*, ktorých pokladali za božstvá kukurice a počas nej uzreli proroctvá *Bacabov*,⁶⁰⁶ ako som to povedal a opísal podľa poradia už vyššie v kapitolách CXIII, CXIV, CXV a CXVI.⁶⁰⁷ Zmienenu slávnosť usporiadávali každý rok a okrem toho obnovovali svoje hlinené idoly a svoje kadidelnice,⁶⁰⁸ pretože bolo zvykom, že každý idol mal svoju kadidelnicu v ktorej preňho spaľovali kadidlo. Ak to bolo nevyhnutné, postavili dom nanovo alebo ho obnovili a na steny zaznamenali svojimi znakmi spomienky na tieto veci.⁶⁰⁹

e	10	Kan
f	11	Chicchan
g	12	Cimi
a	13	Manik
b	1	Lamat
c	2	Muluc
d	3	Oc
e	4	Chuen
f	5	Eb
g	6	Ben
a	7	Ix
b	8	Men
c	9	Cib

d	10	Caban
e	11	Ezanab
f	12	Cauac
g	13	Ahau

Tu začína výpočet kalendára Indiánov nazývaný v ich jazyku Hun Imix.

a	1	Imix
b	2	Ik
c	3	Akbal

599. V orig. petaquilla. Nie je jasné o akú veľkú schránku išlo, teda ani aké veľké sochy to mohli byť, avšak vzhľadom k uvedenému spôsobu odovzdania, asi nie príliš veľké. Lacandónske drevené skulptúry tohto typu nemerali viac ako 30-40 cm.
600. Tieto nebezpečenstvá pri výrobe kultových predmetov stále intenzívne vnímajú Lacandónci. Jedným z nich je napríklad zvedenie výrobcu démonickými ženami *Xtabai* (vyvinuli sa z podsvetnej mesačnej bohyně *Ixtab*) a mnohé iné.
601. Kresťanské dni označuje Landa počnúc nedeľou – a, potom pokračuje pondelok – b, utorok – c, streda – d, štvrtok – e, piatok – f, sobota – g. Takto pomocou dní Landa odpočítava jednotlivé mesiace a celý kresťanský rok.
602. Ide o počítanie v 260- dňovom posvätnom kalendári Tzolkin, kde každý z dvadsiatich dní mal priradené číslo 1-13, pričom sa striedali tak, že kombinácia rovnakého čísla a dňa nastala až po (13x20) 260 dňoch.
603. Ide o názvy dní v Tzolkin, ktorých bolo spolu 20 a postupne k nim boli priradované čísla 1-13, takže spolu vytvárali posvätný cyklus 260 dní.
604. Názov Indiánske mesiace je nesprávny. Ide o znaky tých istých dní z 260-dňového Tzolkinu, ktoré sú uvedené vedľa. Systém podobný našim mesiacom mal 365-dňový kalendár Haab, ktorého znaky aj názvy mesiacov (18) po 20 dní uvádza Landa vždy v záhlaví nasledujúcich podkapitol, kde pojednáva o sviatkoch, ktoré boli s týmito mesiacmi spojené.
605. *Oc Na*, doslovne „Vstúpenie do domu“, v prenesenom význame „Vstup božstiev do ich príbytkov“.
606. Ezoterickú stránku týchto proroctiev možno najlepšie sledovať v Roysových Rituáloch Bacabov (Roys **XXX**).
607. Ide o nezachované čísla kapitol pôvodného rukopisu, ktoré okrem jeho pôvodnej dĺžky svedčia aj o približnej veľkosti Landových kapitol, pretože tieto sú zjavne identické s našimi (Brasseur de Bourbourgými) kapitolami **XXXV**, **XXXVI**, **XXXVII** a **XXXVIII**.
608. Táto obnova rituálnych sošiek je vyobrazená v Madridskom kódexe s 97-101 (výroba z hliny 99d; ich vypaľovanie 99b, 100b a maľovanie 98c, 99c, 101b). Samotný rituál má obdobu v súčasnom Belize v obrade zvanom Cha Chac, tiež u Lacandóncov ako to popísal Tozzer 1907: 105-47 v minulosti a Kováč **XXX** v súčasnosti.

609. Podobné znaky s idetntickým významom robia pomocou červeného rastlinného farbiva achiote aj súčasní Lacandónci na drevených trámoch svojich u na i ku' (domoch bohov) **XXXX**.

FEBRUÁR

ZAC

Jedného dňa tohoto mesiaca Zac, ktorý označil kňaz, slávili poľovníci ďalší sviatok, podobný tomu v mesiaci Zip. Slávili ho, aby zmiernili hnev bohov, ktorý by sa obrátil proti nim a plodinám, ktoré vysiali a tiež kvôli krvi, ktorú preliali pri poľovačke, pretože pokladali za strašné akékoľvek preliatie krvi, ak nebolo vykonané v rámci ich obetí.⁶¹⁰ Preto vždy, keď odchádzali poľovať, vzývali démona a pálili mu kadidlo; a ak to len bolo možné, potierali jeho tvár krvou zo srdca uloveného zvierat'a.

d	4	Kan
e	5	Chicchan
f	6	Cimi
g	7	Manik
a	8	Lamat
b	9	Muluc
c	10	Oc
d	11	Chuen
e	12	Eb
f	13	Ben
g	1	Ix
a	2	Men
b	3	Cib
c	4	Caban
d	5	Ezanab
e	6	Cauac

V ktorýkoľvek deň, na ktorý pripadol 7 Ahau robia veľkú slávnosť, ktorá trvá tri dni s kadidlami, obeťami a s ich divou pitkou. Pretože to je pohyblivý sviatok,⁶¹¹ starostliví žreci si dávali pozor na to, aby ho začali včas kvôli správne mu držaniu pôstu.

f	7	Ahau
g	8	Imix
a	9	Ik

CEH

b	10	Akbal
c	11	Kan
d	12	Chicchan
e	13	Cimi
f	1	Manik
g	2	Lamat
a	3	Muluc
b	4	Oc
c	5	Chuen

MAREC

d	6	Eb
e	7	Ben
f	8	Ix
g	9	Men
a	10	Cib
b	11	Caban
c	12	Ezanab
d	13	Cauac

e	1	Ahau
f	2	Imix
g	3	Ik
a	4	Akbal

610. Tento odpor k nekultovému preliatiu krvi pretrval u Lacandóncov, ktorí, ak je to len možné, zabíjajú zvieratá bez preliatia ich krvi, aj keď už pôvodné krvavé obete robia len symbolicky (o zástupnej symbolike krvi u Lacandóncov vid' Kováč XXX). Prejavuje sa to napríklad vo výhradnom zabíjaní sliepok a moriek obesením, neusmrcovaním ulovených rýb a podobne.
611. Nepochybne ide o sviatok Tzolkinu, ktorý sa striedal každých 260 dní, alebo každých 65 dní (štvrtina). Podľa Tozzera (162) sa asi viazal na posledný deň prvého uinalu (20-dňovej periódy).

MAC

V niektorý deň mesiaca *Mac* vystrojili starší ľudia spolu s úplnými starcami slávnosť na počesť bohov chleba⁶¹² *Chacov* a na počesť *Izamnu*. A jeden alebo dva dni predtým robili nasledovný obrad nazývaný v ich jazyku *Tuppkak*:⁶¹³ V poliach nahľadali všetky zvieratá a hmyz, čo tam len mohli nájsť a aký žil v tejto zemi a spolu s ním sa zhromaždili na nádvorí chrámu. Tam sa usadili aj *chacovia* a kňazi, ktorí sa posadili do rohov tak, ako to zvykli robiť, keď vyhánali démona.⁶¹⁴ Každý z nich mal džbán vody, ktorý sem priniesli osobitne preňho.⁶¹⁵ Doprostred postavili veľký zväzok suchých prútov, ktoré boli zarovnané a zviazané dohromady. Najskôr zapálili kadidlo v kadidelnici, potom zapálili prútie a keď bolo v plameňoch, vytrhávali zvieratám a vtákom podľa ľubovôle srdcia a hádzali ich do ohňa, aby zhoreli. A keď už nemali veľké zvieratá, ako boli tigre, levy⁶¹⁶ a krokodíly, vyrobili srdcia zo svojho kadidla; a ak mali zvieratá a zabili ich, priniesli ich srdcia k tomu ohňu. Keď spálili všetky srdcia, uhasili oheň vodou z džbánov, ktoré mali *chacovia*. Urobili to, aby si touto a nasledujúcou slávnosťou vyslúžili dobrý rok z hľadiska vody pre ich kukuricu.⁶¹⁷

Neskôr vykonali slávnosť, ktorá sa odlišovala od ostatných, lebo sa kvôli nej nepostili s výnimkou jej zriaďovateľa,⁶¹⁸ ktorý pôst držal. Keď prišli osláviť sviatok, zhromaždil sa ľud, kňazi aj hodnostári v nádvorí chrámu, kde postavili hromadu kamenia so schodami,⁶¹⁹ všetko veľmi čisté a vyzdobené ratolesťami. Kňaz potom dal pripravené kadidlo pre zriaďovateľa, ktorý ho zapálil v kadidelnici, a tak, ako vravia, odohnal démona. Keď to všetko so svojou navyknutou zbožnosťou vykonali, potrelí prvú radu kamenia blatom zo studne⁶²⁰ a ďalšie stupne modrou živicom.⁶²¹ Potom spaľovali mnoho kadidla a vzývali *Chacov* a *Izamnu* svojimi modlitbami, zbožne im ponúkajúc svoje obetiny. Po skončení slávnosti sa potešili jedlom a pitím toho, čo obetovali, v dobrej viere, že si svojimi bohoslužbami zabezpečili dobrý rok.

612. Landa tu má istotne na mysli uah – kukuričné placky, hlavný „chlieb“ Mayov, v prenesenom význame kukuricu.

613. *Tup K'ak'* značí „Zhasenie Ohňa“, hoci yukatánski Mayovia výrazom *t'up* označovali najmenšie – najmladšie dieťa, potom by *t'up k'ak'* znamenalo „Malý Oheň“. Tento rituál zrejme Mayovia vykonávali častejšie, než uvádza Landa, a to v deň 11 Men 12 Zip (vždy sa ako prvý uvádza dátum z Tzolkinu a druhý z Haabu) a potom štvrtročne (po 65) dňoch 11 Ahau 17 Xul, 11 Chicchan 2 Yax, 11 Oc 7 Mac a 11 Men 12 Pax. Landa opísal dva posledné v mesiacoch Mac a Pax.
614. Išlo o purifikačný rituál, pri ktorom každý z *chacov* sedel na stolci v rohu nádvorja a držal svoju časť napnutého povrazu (porovnaj kap. XXXX)
615. Výraz *chacovia* v tomto kontexte je potrebné zrejme chápať ako obetníci (viď tiež kap. XXXX) alebo ako zamaskovaní predstavitelia božstiev dažďa. Džbány boli určené im, teda boli štyri a evokovali hlavný božský atribút rovnomenných božstiev, ktorým vylievali na zem dážď. Porovnaj s výjavmi v Madridskom kódexe 74b, 30a, 21a, 62a a v Drážďanskom kódexe výjav na s. 74.
616. Levy a tigre na Yukatáne pochopiteľne nežili, Landa si ich zrejme pletie s rôznymi poddruhmi jaguárov, alebo leva s pumou a tigra s jaguárom.
617. V orig. pan, teda chlieb, je tu použitý vo význame plodiny, preto tentoraz prekladám ako kukurica.
618. V orig. el muñidor.
619. Landa obyčajne spomína oltáre budované ad hoc, táto zmienka uvádzajúca schody môže evokovať kultové používanie starších ruín, o čom máme početné archeologické svedectvá.
620. Z cenotu – podzemného jazera, ktoré bolo posvätné a predstavovalo sídlo Chaca.
621. Je možné, že analogický výjav zobrazuje strana 30a z Drážďanského kódexu.

b	5	Kan
c	6	Chicchan
d	7	Cimi
e	8	Manik
f	9	Lamat
g	10	Muluc
a	11	Oc
b	12	Chuen
c	13	Eb
d	1	Ben
e	2	Ix

f	3	Men
g	4	Cib
a	5	Caban
b	6	Ezanab
c	7	Cauac
d	8	Ahau
e	9	Imix
f	10	Ik

APRÍL

KANKIN

g	11	Akbal
a	12	Kan
b	13	Chicchan
c	1	Cimi
d	2	Manik
e	3	Lamat
f	4	Muluc
g	5	Oc
a	6	Chuen
b	7	Eb
c	8	Ben
d	9	Ix
e	10	Men
f	11	Cib

g	12	Caban
a	13	Ezanab
b	1	Cauac
c	2	Ahau
d	3	Imix
e	4	Ik

MUAN

V mesiaci Muan robili tí, ktorí pestovali kakao⁶²² slávnosť na počesť bohov *Ekchuaha*,⁶²³ *Chaca* a *Hobnila*, ktorí boli ich príhovorcami.⁶²⁴ Slávnosť uskutočňovali v niektorom zo sadov jedného zo zúčastnených. Tam obetovali psa, ktorý mal škvrny vo farbe kakaáa.⁶²⁵ Potom pálili idolom svoje kadidlo a obetovali leguánov modrej farby,⁶²⁶ isté perá jedného vtáka a ďalšie zvieratá. Napokon dali každému z hodnostárov kakaový lusk. Keď skončili s obeťami a modlitbami, zjedli obetné dary a vypili, ako vravia, nie viac ako tri krát z vína, ktorého ani viac so sebou nepriniesli. Na záver odišli do domu toho, kto slávnosť usporiadal a nejaký čas sa tam veselili.

622. V orig. cacahuates, čo značí „arašidy“, a tak to aj niektoré preklady uvádzajú (rovnako udáva aj Pérez Martínez). Spoločne s Tozzerom a Knorozovom však opravujem na kakao, na čo jestvujú okrem toho, že sa ďalej v texte spomína len kakao, aj iné presvedčivé dôvody. Výraz pravdepodobne nesprávne prepísal opisovateľ.
623. *Ek Chuah* je mayským bohom M, pozri pozn. č. **XXX**
624. V orig. abogados.
625. Ide zjavne o prípad **sympatickej** mágie. Škvrnitého psa možno porovnať s výjavmi v Madridskom kódexe 27d, 91d.
626. Modrá farba bola bežnou farbou, ktorá označovala obeť. Leguány a ryby boli jedlá, ktoré mohol jesť *nacom* aj počas pôstu, kedy bolo mäso zakázané. Výnimku týkajúcu sa leguánov kupodivu prijali aj Španieli, ktorí ich mohli jesť počas katolíckych pôstnych dní.

f	5	Akbal
g	6	Kan
a	7	Chicchan
b	8	Cimi
c	9	Manik

d	10	Lamat
e	11	Muluc
f	12	Oc
g	13	Chuen
a	1	Eb

MÁJ

b	2	Ben
c	3	Ix
d	4	Men
e	5	Cib
f	6	Caban
g	7	Ezanab
a	8	Cauac
b	9	Ahau
c	10	Imix
d	11	Ik

PAX

V tomto mesiaci *Pax* usporadúvajú slávnosť nazývanú *Pacumchac*,⁶²⁷ na ktorej sa stretávajú hodnostári a kňazi z menších obcí vo väčších mestách, a tam spolu bdejú päť nocí v chráme *Citchaccoha*,⁶²⁸ kde sa modlia, obetujú a pália kadidlo. Podobne to robili v mesiaci *Xul*, v novembri,⁶²⁹ pri slávnosti na počesť *Cuculcána*⁶³⁰ Predtým ako uplynuli tieto dni, všetci navštívili dom ich vojnového veliteľa, ktorého nazývali *Nacón*, o ktorom som hovoril už v kapitole CI,⁶³¹ a viedli ho s veľkou pompou, okiadzajúc ho ako sochu až do chrámu, kde ho páliac kadidlo usadili, a kde zostal spolu s nimi, kým neprešlo päť dní. Počas nich sa živili jedlom a nápojmi, ktoré boli obetované v chráme a tancovali jeden tanec, ktorý sa tancoval dlhým, vojenským krokom a volali ho *Holkanakot*,⁶³² čo znamená Tanec bojovníkov. Keď uplynulo päť dní, odišli na slávnosť, ktorá, bola veľmi vážna, keďže sa týkala vojny a získania víťazstva nad nepriateľmi.

Začínali ju obradmi a obetovaním ohňa ako som to popísal v mesiaci *Mac*. Potom s veľkou vážnosťou vyhánali démona, ako to mali vo zvyku. Keď to urobili, začali sa modliť, prinášať obetné dary a kadidlo. Kým ľud vykonával tieto svoje obete a modlitby, hodnostári

a tí, čo už s tým skončili, vzali *Nacóna* na plecía a okiadzajúc ho niesli okolo chrámu. Keď sa s ním vrátili, *chacovia* obetovali psa a vytrhli mu srdce, ktoré potom medzi dvoma taniermi odovzdali démonovi. Nakoniec *chacovia* rozbili niekoľko veľkých hrncov plných nápoja a takto ukončili svoju slávnosť. Keď skončili, zjedli a vypili dary, ktoré tam boli obetované a odniesli *Nacóna* s veľkou úctou, avšak už bez okiadzania, do jeho domu.

Tam mali potom veľkú oslavu, počas ktorej sa opili páni, kňazi, aj principálovía, iba *Nacón* sa neopil. Zvyšok ľudí sa rozišiel do svojich obcí. Na ďalší deň po tom, čo požili víno, sa všetci páni a kňazi z obcí, ktorí sa predtým tak spili⁶³³ a zostali v dome pána, zišli a on im rozdelil veľké množstvo kadidla, ktoré tam mal pripravené a požehnané nejakými ich svätými kňazmi. Popri tom im predniesol reč, v ktorej ich s veľkým entuziazmom nabádal, aby pripravili v svojich obciach náležité oslavy pre bohov, aby bol po celý rok zabezpečený dostatok potravín. Po skončení príhovoru sa, prejavujúc si vzájomnú náklonnosť, všetci priateľsky a hlučne rozlúčili; a každý sa odobral do svojej obce a svojho domu.

Tam mali usporiadať svoje oslavy, ktoré zvykli trvať, podľa toho, ako ich urobili, až do mesiaca *Pop*. Nazývali ich *Zabacilthan*⁶³⁴ a robili ich týmto spôsobom: Vyhliadli si v obci jedného z najbohatších ľudí, ktorý bol ochotný usporiadať túto oslavu. Ozámili mu deň, kedy začne a aby zabezpečil viac pohostenia⁶³⁵ počas troch mesiacov, ktoré chýbali do Nového roka. Potom sa stretli v dome tohto usporiadateľa a tam robili obrady na vyhnanie démona, pálili kopálové kadidlo a prinášali obetné dary s radosťou a tancami. Spláchli niekoľko bečiek vína a tým všetko končilo. Tieto slávnosti počas troch mesiacov boli spojené s takými výstrednosťami, že bolo smutné na ne pozeráť. Jedni chodili doškriabaní, ďalší s rozbitými hlavami, iní s krvavými očami od neustáleho pitia, a pri tom všetkom prechovávali takú lásku k vínu, že kvôli nemu prepadali záhube.

627. *Pacum Chac*, by mohlo byť ako navrhol Roys od *paak*, „odškodnenie“, „Odškodnenie *Chaca*“. Na druhej strane, aj vzhľadom k obdobiu siatia kukurice, hlavnej *Chacovej* plodiny, by sme mohli uvažovať o preklade od *pak'*, t.j. „siatie“ ako „Siatie *Chaka*“.
628. *Cit Chac Coh* by mohol byť, ako uvádza Genet, archaizmus od *Chi Chac Chob*, čo je označenie božstva dažďa. Tozzer prekladá *Cit Chac Coh* ako „Otec Červená Puma“, čo sa nezdá byť veľmi plauzibilné. Vzhľadom na obdobie siatia a vyššie zmienený sviatok, by mohol adekvátny prepis znieť ako *K'it Chak K'oh*, čo značí „Zasiata *Chakova* Podoba“.
629. Podľa vlastnej Landovej aproximácie kalendára vychádza *Xul* na október.
630. Pozri pozn. č. **XXXX**
631. Ide o našu kapitolu **XXXX**.
632. *Holkan okot*, porovnaj kap. **XXXX**, v rokoch so znamením *Muluc* bol v rámci rituálov *Uayeb* označovaný ako *Batel okot*.
633. V orig. enbeboado, Pérez Martínez prepisuje embriagado, Tozzer opravuje na embeodado a prekladá „drunk deeply“.
634. *Sabacil than* sa dá vyložiť ako derivát od stromu *sabak che'* (*Exostema caribaeum*), ktorého guma tvorila základnú bázu pre výrobu atramentu, resp. farbiva na písanie. Slovo *than* znamená „jazyk“, „reč“, spolu teda voľne snád „Zapísanie slov“, čo sa mohlo vzťahovať k zapisovaniu proroctiev na konci roku, teda počas posledných troch *uinalov* roka spojených s týmto sviatkom.
635. V orig. más agasajo, Tozzer prekladá odlišne ako „more diversion“.

f	13	Kan
g	1	Chicchan
a	2	Cimi
b	3	Manik
c	4	Lamat
d	5	Muluc
e	6	Oc
f	7	Chuen
g	8	Eb
a	9	Ben
b	10	Ix
c	11	Men
d	12	Cib
e	13	Caban
f	1	Ezanab
g	2	Cauac
a	3	Ahau
b	4	Imix
c	5	Ik
d	6	Akbal

JÚN

KAYAB

e	7	Kan
f	8	Chicchan

g	9	Cimi
a	10	Manik
b	11	Lamat
c	12	Muluc
d	13	Oc
e	1	Chuen
f	2	Eb
g	3	Ben
a	4	Ix
b	5	Men
c	6	Cib
d	7	Caban
e	8	Ezanab
f	9	Cauac
g	10	Ahau
a	11	Imix
b	12	Ik
c	13	Akbal

CUMKU

d	1	Kan
e	2	Chicchan
f	3	Cimi
g	4	Manik
a	5	Lamat
b	6	Muluc

c	7	Oc
d	8	Chuen
e	9	Eb
f	10	Ben

JÚL

g	11	Ix
a	12	Men
b	13	Cib
c	1	Caban
d	2	Ezanab
e	3	Cauac
f	4	Ahau
g	5	Imix
a	6	Ik
b	7	Akbal

Už som povedal v predchádzajúcich kapitolách, že Indiáni začínali svoje roky od týchto bezmenných dní. Pripravovali sa na ne ako my na Vianoce, aby oslávili sviatok Nového roku. Okrem tejto prípravy robili slávnosť na počesť idolu *U Uayeyaba*, počas ktorého opúšťali svoje domovy, avšak celkovo počas týchto piatich dní opúšťali svoje domy len veľmi zriedka. Okrem obetných darov počas hlavného sviatku prinášali korálky⁶³⁶ pre démonov a ďalšie idoly v ich chrámoch. Tieto korálky nikdy nepoužívali pre svoju vlastnú potrebu, podobne ako žiadnu inú vec, ktorú obetovali démonovi, iba za ne kupovali kadidlo na pálenie. V tieto dni sa nečesali ani neumývali, ženy ani muži sa nezbavovali vší, ani nevykonávali žiadne bežné alebo namáhavé práce, pretože sa báli, že ak by dačo robili, prihodilo by sa im niečo zlé.

636. V orig. *cuentas*, spoločne s Pérezom Martínezom a Tozzerom sa držím významu „korálky“, pričom išlo zrejme o kamenné perly - mayské platidlo, kým Knorozov prekladá ako „to čo pričitalos“ a myslí všeobecne na obetné dary.

c	8	Kan
---	---	-----

d	9	Chicchan
e	10	Cimi
f	11	Manik
g	12	Lamat

POP

Prvý deň Popu je prvým dňom prvého mesiaca Indiánov.⁶³⁷ Bol ich Novým rokom, ktorého sviatok bol u nich veľmi slávený, pretože bol všeobecný a patril všetkým. Takže celá obec spolu usporiadala sviatok patriaci všetkým ich idolom. Kvôli tomu, aby ho oslávili s patričnou úctou, v tento deň celkom vynovili všetky veci každodennej potreby ako sú taniere, nádoby, stolce, staré šatstvo a pokrývky do ktorých mali zabalené svoje idoly. Vyzametali svoje domy a odpadky, spolu so starými vecami, vyhodili mimo obce na smetisko a nikto, nech by bol v akejkolvek núdzi, sa ich nedotkol.⁶³⁸

Kvôli tomuto sviatku začínali už nejaký čas vopred s pôstom a sexuálnou zdržanlivosťou kňazi, páni, poprední obyvatelia obce a všetci, ktorí tak chceli kvôli svojej zbožnosti. Podľa toho aj trvala dĺžka pôstu, u niektorých to boli tri mesiace, u ďalších dva, u iných podľa ich vlastného rozhodnutia, ale nikdy nie menej ako 13 dní. Počas týchto trinástich dní sa okrem zdržania styku so ženami, zdržali v svojich jedlách takých prísad, akými bola soľ a paprika, čo medzi nimi považovali za veľké odriekanie.⁶³⁹ V tom čase spomedzi seba vybrali hodnostárov nazývaných *chacovia*, ktorí mali pomáhať kňazovi a pripravovať množstvo loptičiek z ich čerstvého kadidla na akýchsi táckach,⁶⁴⁰ ktoré vlastnili kňazi. Toto kadidlo pálili abstinujúci a postiaci sa Indiáni svojim modlám. Tí ktorí už raz s pôstom začali, sa ho neodvážili prerušiť, lebo verili, že by sa im, alebo ich rodinám prihodilo niečo zlé.

Keď nadišiel Nový rok, zišli sa všetci muži v nádvorí chrámu, a to bez žien, pretože na žiadnom obetovaní alebo slávnosti, ktoré sa konali v chráme, sa nemohli zúčastniť ženy, s výnimkou starien, ktoré tam mali predviesť svoje tance.⁶⁴¹ Na slávnostiach, ktoré sa konali na iných miestach, ženy prístup mali. Prichádzali tam čisti a skrášlení svojimi červenými masťami, pričom už zo seba zmyli čierny popol, ktorým chodili potretí, keď držali pôst.⁶⁴² Všetci sa tam schádzali s množstvom darov z jedál a nápojov a tiež s množstvom vína, ktoré na ten účel pripravili. Kňaz, sediac uprostred nádvorja, očistil chrám; pričom mal oblečené pontifikálne rúcho⁶⁴³ a vedľa seba mal malú kadidelnicu a tácky s kadidlom. Potom si *chacovia* sadli do štyroch rohov a od jedného k druhému pretiahli nové lano, vo vnútri ktorého sa mali zmestiť všetci tí, ktorí držali pôst, aby vyhнали démona, ako som to popísal v kapitole XCVI.⁶⁴⁴ Keď vyhнали démona, všetci započali so svojimi zbožnými modlitbami, *chacovia* zapálili nový oheň a kadidelnicu určenú na slávnosti pre všetkých spolu,⁶⁴⁵ s novým ohňom zapálili kadidlo démonovi a kňaz začal hádzať kadidlo do kadidelnice a keď, počnúc pánmi, všetci pekne po poriadku prichádzali, prijímali kadidlo z rúk kňaza, ktorý im ho odovzdával s takou vážnosťou a zbožnosťou, ako by to bola nejaká relikvia. Potom ho po troške hádzali do kadidelnice, vyčkávajúc až kým celkom nedohorí.

Po skončení pálenia kadidla, zjedli všetky dary a obetiny a pili víno až kým neboli celkom opití. Takto vyzeral ich Nový rok a bohoslužby, veľmi príhodné pre ich idoly. Boli tam potom niektorí ďalší, ktorí v rámci mesiaca Pop slávil tento sviatok kvôli svojej veľkej

zbožnosti aj s priateľmi, s pánmi a s kňazmi. Boli to práve ich kňazi, ktorí boli v zábave a v pití prví.

637. Keďže Landovi vyšiel prvý dátum z Haabu 1 Pop na nedeľu 16. júla (12 Kan z Tzolkinu), vyplýva z toho, že svoj kalendár zostavoval v roku 1553. Inak by nedeľa mohla vyjsť len na rok 1525, kedy ešte nebol na Yukatáne alebo na rok 1581, kedy už bol mŕtvy. Porovnanie uzatvára dátumom 11 Eb 9 Chen, čo v roku 1553 pripadalo na 31. Decembra. V skutočnosti však v snahe priblížiť kresťanský kalendár mayskému, pokračuje ďalej až do 15. júla, čo by už reálne pripadalo na nasledujúci rok 1554.
638. Toto ničenie predmetov dennej potreby, pálenie oblečenia a zasypávanie ceremoniálnych stavieb máme doložené aj z aztéckeho sveta, ale aj z mayského klasického obdobia. Táto každoročná renovačná ceremónia však mala skutočne pozoruhodné rozmery až počas slávenia koncov katunov (dvadsaťročných periód) alebo počas slávenia Veľkého roka, teda po uplynutí 52 ročnej periódy, kedy sa Haab a Tzolkin stretli. Práve renovácia budov slúži archeológom ako výborný chronologický indikátor. Tabuizácia odhodnených predmetov z predchádzajúceho obdobia bola zrejme všeobecným javom. Hoci sa Tozzer domnieva, že súvisela s tým, že v odpade sa vyskytovali aj zvyšky sôch bohov (Tozzer 1941: 152), pri porovnaní s Lacandóncami, ktorí staré sošky bohov po ceremónii renovácie vždy ukladajú na osobitné, chránené miesta, ako sú jaskyne a skalné previsy, pochybujeme, že by ich predtým mohli Yukatánci vyhadzovať s kuchynským odpadom na smetiská.
639. Aj súčasní Mayovia pokladajú jedlo s absenciou chili papričiek za menej hodnotný pokrm bez chuti a ich zrieknutie sa za vážny pôstny akt.
640. Tieto tácky používajú dodnes rituálne Lacandónci a nazývajú ich *xikar*. Podobné boli vytiahnuté aj zo Studne obetí v Chichén Itzá (Tozzer 1907: 125-8), na tých lacandónskych Tozzer, ktorý na začiatku 20. stor. zaznamenal ich označenie *batache*, napočítal 80 hromádok *copálu* (*pomu*) v desiatich riadkoch po osem. V súčasnosti som zaznamenal rôzne veľké *xikary* s obsahom hromádok medzi 25 až 100. Kňaz (*t'ó'hi*) sa ich rúčky nedotýka priamo rukou, pretože sú zabalené v posvätných listoch *xate* (XXX), lístie je rozprestreté aj na zemi, takže tácka sa nesmie priamo dotknúť ani zeme. Landom opísaný výjav je možné porovnať s Madridským kódexom s. 81b a 101c.
641. Toto opatrenie je stále platné u Lacandóncov, kde ženy nemajú k chrámu (domu bohov) ani k rituálnym záležitostiam všeobecne nijaký prístup. Je to odôvodňované predovšetkým možnosťou menštruácie, ktorá je považovaná za silne znečisťujúci princíp vo vzťahu k posvätnu, ale aj možnosťou tehotenstva, ktoré považujú za obdobne znečisťujúce ako menštruáciu. Pretože raná forma tehotenstva sa nedá nikdy vylúčiť, tabu sa týka všetkých žien v reprodukčnom veku. Z tabu sú vyňaté iba dievčatá pred pubertou a ženy po menopauze.
642. Reliktom tohto zvyku môžu byť neprané tuniky (*xikuly*) Lacandóncov, ktoré donedávna zostávali čierne od špiny z rituálnych dôvodov, po skončení pôstu a sexuálnej abstinencie boli vyprané, avšak bez mydla iba pomocou vody a citrónu.
643. Landa myslí ceremoniálny odev opísaný už vyššie (vid' rok Cauac XXX)
644. Podľa členenia Brasseur de Bourbourg, ktoré tu používame, ide o kap. XXVI.
645. Prekladám takto, keďže predpokladám, že išlo o uctenie všetkých božstiev spolu, teda, vzhľadom k tomu, že každá kadidlenica bola určená konkrétnemu

božstvu, ako uvádza sám Landa, teraz išlo o kadidelnicu určenú pre všetky božstvá naraz, ako to vyplýva z ich spoločného uctievania počas tohto sviatku, čo uvádza Landa vyššie. Pre problematický zápis (pravdepodobne vinou niektorého kopistu) uvádzajú túto pasáž jednotlivé verzie odlišne: Pérez Martínez ju vynecháva, Knorozov píše: zažigali žarovnju, ktoraja (upotrebljalas) na obščich prazdnikach; Brasseur de Bourbourg v španielskej časti: encendian el brasero que en las fiestas de todos y de comunidad. Tozzer: lighted the brazier for in the feasts in which all joined in common.

a	12	Kan
b	13	Chicchan
c	1	Cimi
d	2	Manik
e	3	Lamat
f	4	Muluc
g	5	Oc
a	6	Chuen
b	7	Eb
c	8	Ben
d	9	Ix
e	10	Men
f	11	Cib
g	12	Caban
a	13	Ezanab
b	1	Cauac

AUGUST

c	2	Ahau
d	3	Imix
e	4	Ik

UO

V mesiaci *Uo* sa začali kňazi, lekári a čarodejníci, čo boli jedni a tí istí, pripravovať pôstom a ďalšími vecami na oslavu sviatku. Poľovníci a rybári ho slávil 7 dňa mesiaca *Zip* a oslavovali ho každý osobitne v svoj deň.⁶⁴⁶ Prvými boli kňazi so sviatkom, ktorý nazývali *pocam*.⁶⁴⁷ Zišli sa v dome šľachtica, prišli aj so svojimi ozdobami;⁶⁴⁸ predtým však vyhнали démona, tak ako to zvykli robiť. Potom vytiahli svoje knihy, a rozložili ich na ratolestiach, ktoré tam kvôli tomu pripravili. Vyzývali svojimi modlitbami a svojou zbožnosťou modlu, ktorú nazývali *Cinchau-Izamná*,⁶⁴⁹ o ktorej hovorili, že to bol prvý kňaz. Prinášali jej svoje dary a obetiny, spaľovali jej pomocou Nového ohňa svoje loptičky z kadidla. Medzitým zmiešali v svojej nádobe trochu medenky s panenskou vodou,⁶⁵⁰ o ktorej hovorili, že ju nosia z hôr, kam nevošla žiadna žena, a potreli tým dosky kníh,⁶⁵¹ aby ich očistili. Keď to urobili, najučenejší z kňazov otvoril jednu knihu, kde uzrel proroctvá na tento rok⁶⁵² a vysvetlil ich prítomným, trochu im kázal a odporučil im, ako sa majú pred nimi chrániť. Označil tiež kňaza alebo šľachtica, ktorý musí slávnosť usporiadať na budúci rok. Ak by ten, koho označil zomrel, namiesto zomretého to boli povinní urobiť jeho synovia. Keď skončili, zjedli všetky obetné dary spolu s jedlom, ktoré priniesli so sebou a pili, kým sa nespili až pod obraz. Takto skončila slávnosť, počas ktorej niekedy tancovali tanec, ktorý nazývali *Okotuil*.⁶⁵³

646. Táto pasáž je nejasná, keďže sa Landa odvoláva na sviatky, ktoré popisuje v nasledujúcom mesiaci a hovorí o osobitných dňoch, ktoré popisuje nižšie, akoby boli vzťahované na sviatok, ktorý opisuje v tejto časti.
647. Pérez Martínez navrhuje preklad od *pocaan*, t. j. „pálenie vecí“, Roys od *pocam*, t. j. „čistenie pavúkov“, voľnejšie azda „vymetanie pavučín“, Tozzer najjednoduchšie iba „vyčistenie“ vo význame rituálnej očisty. Keďže však tá nesúvisela iba s týmto sviatkom, výklad zostáva nepresvedčivý.
648. Tu si treba predstaviť kňazov v kontexte predchádzajúcich Landových opisov, teda s pokrývkou hlavy (*coroza*), plášťom z *peria*, z ktorého viseli stužky a s kropeničkou v ruke.
649. *K'inich Ahau Itzamná*, ide o variant najvyššieho boha v aspekte slnka, ktorý bol súčasne kultúrnym hrdinom, darcom kultúry a písma. Dolsovne: „Pán Slnčnej Tváre Domu Leguána“.
650. Takúto vodu, nazývanú **XXXX** používajú na rituálne účely aj súčasní Lacandónci. Základným predpokladom rituálnej čistoty u Mayov všeobecne je vylúčenie akéhokoľvek kontaktu so ženami v reprodukčnom veku.
651. Mayské knihy si treba predstavovať ako veľké detské leporelá, pričom horná a spodná doska knihy majú štukovú vrstvu.
652. Na rozdiel od pranostiek typu *tonalamatl*, ktoré prevažujú aj v zachovaných mayských kódexoch, a kde ide o prognózy na jednotlivé dni a menšie časové celky, tu išlo zjavne o proroctvo na rok ako celok, čo sa typologicky ponáša skôr na proroctvá z kníh Chilam Balam.
653. Pérez Martínez prekladá z *Okot bil* ako „Tanec psov“. Roys predpokladá, že ide o tanec mesiaca *Uo*, čo je meno žaby (pomocníčka boha dažďa *Chaca Rhynophrynis dorsalis*), teda „Tanec žiab“, Tozzer odvodzuje tanec od označenia pre lunu: *u'*, teda „Tanec luny“, čo sa zdá najpravdepodobnejšie.

g	6	Kan
a	7	Chicchan
b	8	Cimi
c	9	Manik
d	10	Lamat
e	11	Muluc
f	12	Oc
g	13	Chuen
a	1	Eb
b	2	Ben
c	3	Ix
d	4	Men
e	5	Cib
f	6	Caban
g	7	Ezanab
a	8	Cauac
b	9	Ahau
c	10	Imix
d	11	Ik
e	12	Akbal
<i>ZIP</i>		
f	13	Kan
g	1	Chicchan
a	2	Cimi

b	3	Manik
c	4	Lamat
d	5	Muluc
e	6	Oc

SEPTEMBER

V nasledujúci deň sa stretli lekári a čarodejníci v dome jedného z nich spolu so svojimi ženami a kňazi tam vyhnali démona. Keď to urobili, vytiahli balíčky so svojimi medicínami, kde nosili mnoho detinskostí⁶⁵⁴ a kde mal každý malé modly bohyne lekárstva nazývanej *Ixchel*,⁶⁵⁵ a tak aj volali tento sviatok *Ihcil Ixchel*.⁶⁵⁶ Potom vytiahli kamienky na veštenie, ktoré hádzali a nazývali ich *am*.⁶⁵⁷ S veľkou zbožnosťou potom vzývali pomocou modlitieb božstvá lekárstva, ktoré volali *Izamná*, *Citboluntun* a *Ahau Chamahez*.⁶⁵⁸ Kňazi im dali kadidlo, ktoré spaľovali novým ohňom v kadidelnici a medzitým ich *chacovia* mazali ďalšou modrou živicom, podobne ako knihy kňazov. Keď to urobili, každý si zabalil predmety svojho úradu a vzal ten balík na plec a takto všetci tancovali tanec nazývaný *Chantuniah*.⁶⁵⁹ Keď dotancovali, rozsadili sa na jednu stranu muži a na druhú ženy, a vylosovali sviatok na budúci rok. Zjedli obetné dary a bez bázne a hany sa celkom spili s výnimkou kňazov, o ktorých sa hovorilo, že sa hanbia, tí si však z neho odložili, aby ho vypili sami, pre vlastnú potechu.

654. Nedávno mayská epigrafia prezradila, že pri kráľovských rituáloch klasického obdobia zohrával kľúčovú úlohu balíčok – *ikatz.XXXX* V balíčku boli zrejme odovzdávané predmety súvisiace s kultom predkov a s šamanským charakterom kráľovskej sakrálnej moci. Landa nám tu popisuje zjavne podobné balíčky, ktoré nosili poklasickí mayskí kňazi a obsahovali asi tiež predmety, ktoré napomáhali komunikácii s inosvetím. Aj v klasickom období sa s nimi, podobne, ako to Landa popisuje nižšie, tancovalo. Landa nás informuje, že obsahovali napríklad trus z leguána, červíky červenej farby, čo pridávali do masť, alebo tuk vtákov, čo dávali na rany... Takéto balíčky neboli v Amerike len mayskou špecialitou, sú dobre porovnateľné napr. s medicínskymi váčkami severoamerických Indiánov alebo s balíčkami *despacho*, ktoré sú stále používané na ovplyvňovanie nadprirodzeného sveta v andských kultúrach.
655. *Ix Chel*, t. j. „Pani Dúhy“ bola hlavnou mayskou ženskou bohyňou, patrónkou pôrodu a vládkyňou Luny, predstavovala jej mladší variant (bohyňu I). Tu sa nám predstavuje ako patrónka liečiteľov.
656. Názov je nejasný. Pérez Martínez prepisuje *Cilich Xchel*, teda „Svätá *Ixchel*“, čo je však trochu vzdialené záznamu v rukopise, Roys prepisuje problematické *Ihcil* ako *Ichcil* a prekladá ako „kúpeľ“, teda „Kúpanie *Ixchel*“, čo tiež nie je príliš kontextuálne. Možný variant *Ih k'il* by bolo možné vyložiť aj ako „pochovávanie“, potom teda „Pochovávanie *Ixchel*“, čomu v kontexte tiež nerozumieme. Ako poslednú možnosť môžeme zvážiť samotný základ *cil* (*kil*), čo značí „pulz“, „tep“, potom by snáď išlo o „meranie pulzu bohyňou *Ixchel*“, čo by mohlo súvisieť s jej funkciou bohyne lekárstva, pretože práve meranie pulzu bolo základnou vyšetrovacou metódou v Mezoamerike tých čias.

657. Označovali ich teda v prenesenom slova­zmysle „pavúky“, pretože *am* značí „pavúk“, konkrétne čierny druh s červenými bodkami na chrbte. Jestvujú aj určité zmienky v Rituáloch Bacabov, ktoré by mohli dávať Ixchel do súvislosti s týmto pavúkom.
658. Itzamná bol už viac ráz vysvetlený, Cit (Kit) Bolon Tun, značí „Otec Deviatich Kameňov“ a je uvádzaný vždy spolu s Ixchel ako patrón lekárstva. Ahau Chamahez je ťažko preložiteľný a len málokedy sa uvádza nejaký návrh na výklad mena; Brasseur de Bourbourg však prekladá ako „Pán Magického Zubu“. Na druhej strane, pri prepise Ahau Cham-al Ez by sme mohli výraz preložiť ako „Pán Čarovnej Cigary“, čo by snáď mohlo súvisieť s vydymovaním pomocou cigár, ako Maymi preferovanou liečebnou praktikou.
659. Pérez Martínez a Brasseur de Bourbourg prepisujú *chan tun yab*, čo by sa snáď dalo vyložiť ako „mnoho malých drahokamov“. Roys navrhuje výklad z *chactun yah* t. j. „veľká bolesť“, čo by mohlo mať súvis s liečením. *Chan tun yah* by bolo doslovne „malý drahokam bolesti“.

f	7	Chuen
g	8	Eb
a	9	Ben
b	10	Ix
c	11	Men

Nasledujúci deň sa stretávali poľovníci v dome jedného z nich a priviedli so sebou aj ženy a ostatných. Prišli aj kňazi a vyhnali démona, tak ako to robievajú. Keď to urobili, položili do stredu náčinie pre obetovanie kadidla, nového ohňa a modrej živice. Potom poľovníci so svojou zbožnosťou vzývali bohov lovu zvaných *Acanum*,⁶⁶⁰ *Zuhuyzib Zipitabat*⁶⁶¹ a ďalších, medzi ktorých rozdelili kadidlo, ktoré vhadzovali do kadidelnice. A kým to horelo, vytiahol každý z nich šíp a lebku jeleňa, ktoré *chacovia* potreli modrou živicom. Keď ich potreli, vzali ich do rúk a tancovali s nimi.⁶⁶² Iní si zatiaľ prepichávali uši, ďalší zase jazyk a pretiahli si otvormi sedem stebiel dost' širokej trávy, ktorú nazývali *ac*.⁶⁶³ Keď to urobili po prvý raz, kňaz a hodnostári slávnosti vzápätí obetovali dary, a potom, počas tanca si nalievali toľko vína, až sa bohapusto spili.

d	12	Cib
e	13	Caban
f	1	Ezanab
g	2	Cauac
a	3	Ahau
b	4	Imix

Nasledujúci deň mali svoj sviatok rybári,⁶⁶⁴ ktorý mal podobný priebeh, až na to, že bolo potierané ich rybárske náčinie a neprepichávali si uši, ale rozrezávali si ich okolo krajov a tancovali svoj tanec nazývaný *Chohom*.⁶⁶⁵ Keď to urobili, žehnali vysokú, silnú žrd', ktorú postavili vzpriamene.⁶⁶⁶ Keď skončila slávnosť v obciach, mali páni spolu s početným obyvateľstvom vo zvyku pokračovať v nej na pobreží.⁶⁶⁷ Tam usporadúvali veľké rybačky a zábavy, na ktoré si priniesli veľké zásoby sietí, háčikov a ďalšieho náradia s ktorým rybárčili. Bohovia, ktorí boli ich príhovorcami počas tohto sviatku sú Ahkahnexoi,⁶⁶⁸ Ahpua⁶⁶⁹ a Ahcitzamalcum.⁶⁷⁰

660. Meno tohto boha sa dá vyložiť z výrazu *Acan*, ktorý označuje boha vína (*balché*), ten istý výraz však môže označovať aj rev zvierat alebo škrekot vtákov. Výraz *um* by potom mohol označovať vtáka.
661. Zuhuy Zip značí „Panna Zip“ alebo „Panenský (á) Zip“, pričom Zip je názov mesiaca, ale jeho predlohou je rovnomenná nadprirodzená bytosť, ktorá aj u súčasných Mayov ochraňuje jelene. V poklasickom období bol Zip božstvom lovu. Zipi Tabai je opäť odvodené od toho istého božstva lovu Zip, ale zrejme s jeho ďalšou epifániou menom Tabai. Tabai značí „narábajúci s povrazom“, „vešajúci“, „obesujúci“. Mayovia na Yukatáne aj Lacandónci poznajú X Tabai, démonické ženy z džungle. Landa označuje Ix Tab, ktorá etymologicky vychádza z toho istého základu, za bohyňu obesencov. Thompson sa domnieva, že v skutočnosti išlo o bohyňu Luny v čase, keď sa nachádzala pod zemou (Thompson XXX). Zrejme mala aj funkciu ochrankyne divých zvierat a pani džungle. Tomu by zodpovedali súčasné X Tabai, aj prívlastok jej božského pendanta *zuhuy*, teda „panna“ alebo „panenská“, čo môže svedčiť o tom, že sa v oboch prípadoch jednalo o feminínne aspekty božstva lovu a lesa menom Zip.
662. Takýto tanec poľovníkov má paralelu v tzv. jeleňom tanci, ktorý praktizovali Mayovia zo San Luis v Peténe a zo San Antónia v Belize. (Thompson 1930: 103-4)
663. *Ak* je vysoká široká tráva pomerne tuhej konzistencie pripomínajúca našu ostricu. Tiež nie je vhodná ako krmivo a miestami sa dnes používa na pokrývanie stiech. Pérez Martínez trávu *ak* identifikuje ako *Andropogon antillarum*.
664. Napriek tomu, že rybolov bol pre dopĺňanie proteínov určite minimálne tak významný ako lov zvierat, a dodnes je medzi Maymi často kľúčovou činnosťou na zabezpečenie mäsitej potravy, v kódexoch ho nachádzame zriedkavejšie ako lov zvierat, ktorý je častý najmä v Madridskom kódexe. V Drážďanskom kódexe nachádzame výjav, kde boh Chac drží rybu na strane 44a, ďalej sú tam ryby na str. 44c, 27b a 29b.
665. Snád' z *ch'oh*, čo je výraz pre indigovník (*Indigofera anil*) a sufixu *-om*, čo by sa voľne dalo preložiť ako „modrofarebná“, v súvislosti s modrou farbou vody a symbolikou rýb, ale aj obetného indiga, ktoré sa nielen v tejto súvislosti kultovo používalo.
666. Pripomína to stromový tanec v aztéckom mesiaci *Xocohuetzi* alebo *Hueimiccailhuil*, podobné znázornenie je v aztéckom kódexe Borbonicus. Z mayského sveta stojí za zmienku stĺp v tanci *Xtol* u súčasných Mayov.
667. Predpokladá sa, že veľkou svätyňou rybárov na pobreží mohol byť Chenchomac, južne od Tulumu. (Tozzer 1941: 156). Sviatky rybárov boli určite medzi Maymi bežné, Thompson popísal rybársky rituál medzi Maymi

v Belize, kde púšťali dolu vodou horiaci kopál na dvoch brvnách. Domorodý modlitebník prevolával: „Och, Bože, svätá voda, idem obťažovať tvoje srdce, idem ťa znečistiť kvôli tvojim živočíchom...“ (Thompson 1930: 90-1).

668. Ah K'a'k'Ne Xoi, Roys prepisuje ako Ah K'a'k'Ne Xok, čo by značilo „Žralok s ohnivým chvostom“. Túto opravu možno považovať za pravdepodobnú, jednak preto, že výraz xoi sa nedá použiť (už vôbec nie v spojení s ne – „chvost“), ale najmä preto, že početné vyobrazenia už z predklasického obdobia nás presvedčujú o tom, že Olmékovia aj Mayovia poznali vládca mora a rýb, ktorý mal podobu žraloka Ah Xok-a. Oheň k'a'k'je zase sémanticky prítomný aj v mayskom označení mora k'ak'nab. Súčasní Lacandónci poznajú mýty o vládcovi rýb, ktorý sa nazýva Ah Xok, Chak Xok alebo podobne, porovnaj KováčXXX.
669. Ah Pua, mohlo by ísť o Ah P'úa, t. j. „Pán Rosy“ alebo je výraz prepísaný z Ah P'uh Ha, čo by značilo podľa Roysa voľne „Ten kto vlní vodu a naháňa ryby“, čo by mohol byť opäť, ako v predchádzajúcom prípade, boh - žralok.
670. Ah Kit Dzamal Kum, t. j. „Otec Ponornej Nádoby“, zrejme vo význame otca - vládca vrše na ryby.

c	5	Ik
d	6	Akbal

ZODZ

V mesiaci *Zodz*⁶⁷¹ sa pripravovali majitelia včelích úľov⁶⁷² na oslavu nasledujúceho sviatku v mesiaci *Tzec*. Aj keď hlavnou prípravou na tento sviatok bol pôst, nebol povinný pre nikoho iného než pre kňazov a hodnostárov, ktorí ho dodržiavali, pre ostatných bol dobrovoľný.

e	7	Kan
f	8	Chicchan
g	9	Cimi
a	10	Manik
b	11	Lamat
c	12	Muluc
d	13	Oc
e	1	Chuen
f	2	Eb
g	3	Ben

a	4	Ix
b	5	Men
c	6	Cib
d	7	Caban
e	8	Ezanab
f	9	Cauac
g	10	Ahau

OKTÓBER

a	11	Imix
b	12	Ik
c	13	Akbal

TZEC

Keď nadišiel deň slávnosti,⁶⁷³ pripravovali sa v dome, kde sa slávnosť konala. Robili všetko to, čo aj predtým, okrem toho, že neprelievajú krv. Za príhovorcov mali *bacabov*, osobitne *Hobnila*.⁶⁷⁴ Prinášali mnoho obetných darov, zvlášť dali *chacom* štyri tanierne s loptičkami kadidla uprostred každého z nich, pričom boli dokola pomalované figúrkami z medu, ktorého dostatok mala práve táto slávnosť zabezpečiť. Slávnosť zavŕšili vínom, tak ako to zvykli a boli prejedení, pretože majitelia úľov ich zásobili hojnosťou medu.⁶⁷⁵

671. V mesiaci *Zotz (sotz)*, čo je súčasná transkripcia, sa konal tanec *xtol* v Mayapáne.
672. Med bol u Mayov veľmi dôležitý, jednak ako potravina, sladidlo, obchodný artikel, ale predovšetkým ako dôležitá súčasť rituálneho nápoja balché. Rituály spojené s včelárstvom zobrazuje Madridský kódex s. 103-112.
673. Išlo zrejme o sviatok pripadajúci na 1 Kan, ktorý iba pripadol počas Landovho záznamu na prvý deň Tzecu.
674. Výraz *Hobnil* evokuje v mayčine niečo duté a je aplikovateľný na včelí úľ (Roys 1933: 171). Začiatkom 20. storočia bol ešte medzi Maymi známy obrad pre patróna včiel, ktorého nazývali U Hanli Cab (Tozzer 1941: 157). V Chilam Balam z Chumayelu sa boh včiel a sprostredkovane aj nápoja balché nazýva Ah Muzencab. U súčasných Lacandóncov je z neho už len patrón nápoja balché Bor.
675. Opäť je potrebné zdôrazniť, že tu nešlo o med ako o lahôdku, ale ako o kľúčovú surovinu pre nápoj balché (dnes ju Lacandónci nahrádzajú cukrom) a nápoj balché bol nevyhnutnou súčasťou (ako to Landa rozhorčene zdôrazňuje) všetkých rituálov. Pri nedostatku medu by teda nebolo možné vykonávať

rituálnu činnosť, čo by malo podľa viery Mayov za následok ich smrť alebo katastrofu globálnych rozmerov.

d	1	Kan
e	2	Chicchan
f	3	Cimi
g	4	Manik
a	5	Lamat
b	6	Muluc
c	7	Oc
d	8	Chuen
e	9	Eb
f	10	Ben
g	11	Ix
a	12	Men
b	13	Cib
c	1	Caban
d	2	Ezanab
e	3	Cauac
f	4	Ahau
g	5	Imix
a	6	Ik

XUL

Po odchode Cuculcána z Yucatánu, ktorý som zmienil v 10. kapitole,⁶⁷⁶ boli medzi Indiánmi niektorí, ktorí hovorili, že odišiel do neba s bohmi.⁶⁷⁷ Preto ho považovali za boha⁶⁷⁸ a vyznačili čas,⁶⁷⁹ v ktorom sa slávil jeho sviatok. A slávil sa po celej zemi až do zničenia Mayapánu. Po jeho zničení sa tento sviatok zachoval iba v provincii Maní. Ostatní, majúci na

památi, kým pre nich bol Cuculcán, prinášali do Maní jeden rok jedni, ďalší rok zase druhí, alebo aj naraz, päť nádherných zástav z peria.⁶⁸⁰ S nimi sa slávil tento sviatok, ale už po novom, nie ako predtým:

16. dňa mesiaca Xul sa zhromaždili všetci kňazi a páni v Maní, kam s nimi prišlo veľké množstvo ľudu, už pripraveného pôstom a odriekaním. V tento deň popoludní vyrazila z domu pána, kde sa zhromaždili, mohutná procesia, ktorú sprevádzalo množstvo ich komediantov; kráčali veľmi pokojne do chrámu Cuculcána,⁶⁸¹ ktorý krásne vyzdobili. Keď prišli, pomodlili sa a vztýčili zástavy na vrchole chrámu. Dolu na nádvorí si všetci, jeden po druhom postavili svoje modly na lístie stromov,⁶⁸² ktoré tam na to mali. Potom zažali nový oheň, pomocou ktorého pálili na mnohých miestach kadidlo a robili obeť jedál varených bez soli či korenia a nápojov zo svojho bôbu a tekvicových semien.⁶⁸³ Neustále pálili copál bez toho, aby sa páni vrátili do svojich domovov, a tí, ktorí pomáhali, tam zotrvali päť dní a päť nocí v modlitbách a akýchsi posvätných tancoch.

Až do prvého dňa Yaxkinu⁶⁸⁴ obchádzali týchto päť dní komedianti domy hodnostárov a predvádzali im svoje kúsky, pričom zhromažďovali dary, ktoré za to dostali a prinášali ich do chrámu, kde ležali, až kým neprešlo päť dní. Potom ich rozdelili medzi pánov, kňazov a tanečníkov, vzali zástavy a modly a vrátili sa najskôr k domu pána, a odtiaľ každý do svojho domova. Hovorili, a pokladali to za vierohodné, že v posledný deň Cuculcán zostúpil z nebies a prijal ich prebdené noci spolu s darmi a obetami. Tento sviatok nazývali Chickabán.⁶⁸⁵

676. V prítomnom texte sa o tom stručne pojednáva v kapitole XXXX (26????), 10. kapitola pôvodného rukopisu je však žiaľ stratená.
677. Bezpochyby ide o Kukulcánov aspekt Venuše, keď sa v súlade s jej cyklom na oblohe objavuje a stráca (Porovnaj XXXXX)
678. Kult Kukulcána zachytil ešte Roys u chontalsky hovoriacich Acalanov, kde ich kazik Itzam Kanac poznal božstvo menom Kukul Chan. (Tozzer 1941: 157).
679. Opravujem spolu s Tozzerom na „señalaron tiempo“, kým Brasseur de Bourbourg, Pérez Martínez aj Knorozov sa držia prepisu „templo“ a prekladajú „určili chrám“, alebo Knorozov dokonca „posvjatili jemu chram“.
680. Tozzer aj Knorozov udávajú „štyri alebo päť“ zástav. Zástava z peria bola zrejme atribútom Kukulcána, pretože je neodmysliteľnou súčasťou jeho vyobrazení, napríklad v Chráme Jaguára v Chichén Itzá, na freskách v Chacmultune a pod.
681. Landa v svojom texte spomína spolu tri chrámy Kukulcána, pričom ide zrejme, chronologicky vzaté, vždy o jeho centrálny chrám: prvý bol v Chichén Itzá, ďalší v Mayapáne a napokon tretí uvádza teraz v Maní.
682. Pozoruhodné je, a svedectvom je tento text, aké veľké množstvo Kukulcánových figúrok muselo byť medzi ľuďmi používaných a uctievaných. Ich pokladanie na lístie, ktoré muselo byť, podobne ako u Lacandóncov, len z presne určených stromov, malo zamedziť ich poškvreniu zemou.
683. Ide skôr o jedlo, než nápoj, hoci v polotekutom stave, ktoré poznajú aj súčasní Mayovia. Vyrába sa z rozvarenej, pomletej fazule a rozdrvených tekvicových semienok.
684. Názov mesiaca Xul znamená „okraj“ „koniec“ a aj uvedené rituály svedčia o tom, že pôvodne mohol byť tento mesiac posledným mesiacom kalendára; zvlášť keď nasledujúci Yaxkin znamená „Prvé Slnko“ alebo „Nové Slnko, „Nový deň“. U súčasných Lacandóncov je termín Yaxkin výrazom pre celý rok.
685. Chik K'aban, pričom iba výraz chik vieme s väčšou či menšou určitosťou identifikovať s komediantom alebo klaunom, ktorí boli pre túto slávnosť

typický. Z početných významov výrazu k'ab, by potom snád' mohol prichádzať do úvahy menej frekventovaný, ale doložený význam „humor“ (Swadesh et al 1991: 56). Potom by išlo o „Humor komediantov“ alebo „Zábavu klaunov“.

b	7	Akbal
c	8	Kan
d	9	Chicchan
e	10	Cimi
f	11	Manik
g	12	Lamat
a	13	Muluc
b	1	Oc
c	2	Chuen

NEVEMBER

d	3	Eb
e	4	Ben
f	5	Ix
g	6	Men
a	7	Cib
b	8	Caban
c	9	Ezanab
d	10	Cauac
e	11	Ahau
f	12	Imix
g	13	Ik
a	1	Akbal

YAXKIN

V tomto mesiaci Yaxkin sa začínali pripravovať, tak ako zvykli, na sviatok, ktorý sa konal na počesť všetkých bohov v mesiaci Mol, v deň, ktorý určil kňaz. Nazývali ho Olobzabkam yax.⁶⁸⁶ Po tom, ako sa stretli v chráme, urobili obrady a zapálili kadidlo ako počas predchádzajúcich sviatkov a rovnako ako predtým, potreli modrou bitúmenovou živicom všetko náradie všetkých zúčastnených: počnúc kňazmi, cez vretená žien, až po drevené stĺpy ich domov. Kvôli tomuto sviatku zhromaždili⁶⁸⁷ všetkých chlapcov a dievčatá z obce, a namiesto pomazania alebo obrady im urobili na chrbtoch rúk po deväť malých raniek.⁶⁸⁸ Dievčatám ich robila starena oblečená do šiat z peria, tá istá, ktorá ich sem priviedla, a preto ju volali Ixmol, čo znamená „zhromažďujúca“.⁶⁸⁹ Tieto rany im robili preto, aby vedeli zastáť také úrady a profesie ako ich otcovia a matky. Na záver sa poriadne opili, keď predtým zjedli obetné dary, s hodnovernou výnimkou tej pobožnej stareny, ktorá si nápoj vzala so sebou, aby sa opila až v dome,⁶⁹⁰ inak by totiž mohla po ceste postrácať perie z oblečenia svojho úradu.

- 686. Pravdepodobne *Yolob U Dzab Kam Yax*, čo značí „Želajú si viesť (obrad) prijatia modrej farby“.
- 687. Brasseur de Bourbourg prepisuje „pomaľovali“ a zamieňa pintavan s juntavan.
- 688. Išlo nepochybne o iniciáciu detí, ktorá mohla súvisieť s pôvodne prvým mesiacom roka Yaxkin (vid' pozn. č. 684).
- 689. Landov preklad la allegadera je správny, z *mol* „zhromažďovať“ a feminínneho ix, Tozzer však prekladá ako „conductress“, Knorozov presnejšie „sobirajuščaja“.
- 690. Predtým sa Landa o možnosti odnieť si balché domov zmieňuje iba u kňazov. Je možné, že aj u Mayov, podobne ako u Aztékov, bolo opíjanie starých ľudí mimo vlastný rituál chápané benevolentne, kým u ostatných to bolo prísne sankcionované.

b	2	Kan
c	3	Chicchan
d	4	Cimi
e	5	Manik
f	6	Lamat
g	7	Muluc
a	8	Oc
b	9	Chuen
c	10	Eb

d	11	Ben
e	12	Ix
f	13	Men
g	1	Cib
a	2	Caban
b	3	Ezanab
c	4	Cauac
d	5	Ahau
e	6	Imix

DECEMBER

f	7	Ik
---	---	----

MOL

V tomto mesiaci sa vrátili včelári, aby pripravili ďalšiu slávnosť, podobnú tej z mesiaca Tzec, tentokrát preto, aby bohovia zabezpečili pre ich včely kvety.

Jedna z vecí, ktorú títo nešťastníci považovali za obzvlášť ťažkú a namáhavú, bola výroba modiel z dreva, ktorú nazývali výrobou bohov. Mali určený osobitný čas pre ich výrobu, ktorým bol mesiac Mol, alebo iný, ak kňaz rozhodol, že postačuje. Tí, ktorí ich chceli dať vyrobiť, išli najskôr za kňazom, od ktorého prijali rady a potom za remeselníkmi. Hovorila, že tí sa vždy vyhovárali, pretože mali strach, že ich samotných alebo niekoho z ich rodiny postihne smrť alebo smrteľná choroba.⁶⁹¹ Ak napokon súhlasili, chacovia, ktorí boli tiež na to vybratí, začali, rovnako ako kňaz a remeselník so svojimi pôstami. Zatiaľ, kým sa postili, zašiel ten, komu mali modly patriť, do lesa po drevo, alebo preň niekoho poslal. Používal sa na to vždy céder.⁶⁹² Keď prišlo drevo, urobili chyžu zo slamy,⁶⁹³ oplotili ju a vložili do nej drevo a kaďu,⁶⁹⁴ kde budú mať uzavreté modly až kým nebudú celkom dokončené.⁶⁹⁵ Potom tam vložili kadidlo, aby ho spálili pre štyroch démonov nazývaných Acantunovia,⁶⁹⁶ ktorých rozostavali do štyroch svetových strán. Vložili tam tiež náčinie, pomocou ktorého obetovávali svoju krv alebo si ju púšťali z uší; a tiež náradie na výrobu čiernych bohov.⁶⁹⁷ S touto výbavou sa chacovia, kňaz a remeselník zatvorili v chyži a začali svoju prácu na bohoch, počas ktorej si často narezávali uši a krvou potierali sošky démonov, ktoré vyrábali.⁶⁹⁸ Pálili tam tiež kadidlo a takto tam zotrvali, kým svoju prácu nedokončili.⁶⁹⁹ Jedlo a to, čo bolo nevyhnutné im nosili, nemohli však mať pomer so ženami, a to ani v myšli. Tiež nemohol nikto navštíviť miesto, kde sa zdržiavali.⁷⁰⁰

691. Tento strach sa týkal možnej rituálnej chyby pri ich výrobe, ktorej sa dodnes boja Lacandónci a ktorá má za následok smrť, najčastejšie uštipnutie hadom.

692. Maysky *k'uche*, čo značí „boží strom“, voľnejšie „strom na výrobu bohov“. Medzi súčasnými Lacandóncami som zaznamenal mýtus, ktorý opisuje céder ako bielovlasého starca, ktorý sa kedysi osobne zúčastnil ceremónie *balché*, opil sa, obťažoval lacandónsku ženu, čo bolo napokon prijateľne vysvetlené a on bol rozpoznaný ako boh. Napokon prikázal navždy vyrábať (sošky) bohov len z jeho dreva.
693. Pochopiteľne nešlo o slamu, ale zrejme o lístie palmy **XXXX**
694. V orig. tinaja.
695. Kňaz Margil zaznamenal o koloniálnych Lacandóncoch v roku 1696: „Svoje modly držia v drevených domoch, ktoré robia osobitne pre ne a sú na takých odľahlých miestach, že sa nám ich doteraz nepodarilo nájsť“ (Tozzer 1913: 503-4).
696. Acantunmi predtým Landa nazýval „kamene“ svätené počas dní uayeb. Súviseli s Bacabmi, farbami a svetovými stranami, čo vystupuje do popredia aj pri tomto ich rituálnom využití.
697. Je nejasné, akých bohov má Landa na mysli, vzhľadom k tomu, že to sám neupresňuje, zrejme o nich pojednával skôr, v stratených častiach rukopisu. Hypoteticky môžeme uvažovať, že buď išlo o významovú kategóriu porovnateľnú s temnými **aztéckymi bohmi Yoal...., ktorých svetlým denným náprotivkom boli XX alebo s Bolontiku, mayskými bohmi temnoty, noci a podsvetia, ktorých poznáme z Chilam Balam z Chumayelu**, a ktorých náprotivkami boli svetlí Oxlahúntiku. Druhou možnosťou je, že išlo o povahu materiálu (obsidián) alebo skôr o čierne farbivo, keďže malo ísť o sošky z cédrového dreva, čo sa však s prvou možnosťou vzájomne nevylučuje.
698. Sošku nestačí vyrobiť, aj medzi Lacandóncami jestvujú zložité obrady jej „oživenia“, resp. usídlenia boha v nej. Dôležitou bola nepochybne aj krv a jej obetovanie, čo bol základný oživujúci princíp, ktorý poznáme už z mýtu o stvorení Slnka v Teotihuacáne a ktorý má oveľa širšie než len aztécke konotácie.
699. Mohlo ísť o niekoľko dní až týždeň.
700. Nemožnosť navštíviť miesto, kde sa zdržiavali a súčasné podávanie jedla uzavretej skupine sú zdanlivo protirečivé. Preto Pérez Martínez dopĺňa v zátvorke: „dándoles (entonces) de comer“, teda myslí „potom“, keď ukončili prácu. Ja sa však držím pôvodnej dikcie textu, berúc na zreteľ obdobnú lacandónsku prax, kedy jedlo „výrobcovi bohov“ nosí jeho manželka tak, že ju muž nemôže vidieť a preberá ho z určeného miesta.

g	8	Akbal
a	9	Kan
b	10	Chicchan
c	11	Cimi
d	12	Manik
e	13	Lamat

f	1	Muluc
g	2	Oc
a	3	Chuen
b	4	Eb
c	5	Ben
d	6	Ix
e	7	Men
f	8	Cib
g	9	Caban
a	10	Ezanab
b	11	Cauac
c	12	Ahau
d	13	Imix
e	1	Ik
f	2	Akbal

CHEN

g	3	Kan
a	4	Chicchan
b	5	Cimi
c	6	Manik
d	7	Lamat
e	8	Muluc
f	9	Oc
g	10	Chuen

XLI. POČÍTANIE STOROČÍ A POVAHA PÍSMA

Indiáni nemali len svoj spôsob počítania rokov a mesiacov, ako už bolo povedané a opísané vyššie, ale mali aj určitý spôsob počítania časových období a svojich vecí podľa vekov, ktoré určovali po dvadsiatkach rokov,⁷⁰¹ pričom počítali 13 dvadsiatok s jedným z dvadsiaticich písmen, ktoré označovali dni, a ktoré nazývali Ahau;⁷⁰² a to bez poriadku, zostupne,⁷⁰³ ako to znázorňuje nasledujúci kruh:⁷⁰⁴

V svojom jazyku ich nazývali katuny a pomocou nich obdivuhodne počítali svoje obdobia, preto to bolo tak jednoduché aj pre starca, o ktorom som hovoril v prvej kapitole,⁷⁰⁵ ktorý si dokázal takto pripomenúť udalosti spred tristo rokov. Ak by som nevedel o tomto ich spôsobe počítania, neveril by som, že je možné spomenúť si na také dlhé obdobie. Ak bol ten, kto usporiadal toto počítanie katunov diabol, nariadil to, ako to má vo zvyku, na svoju počesť, ak to bol človek, musel to byť dobrý modloslužobník, pretože týmito svojimi katunmi spôsobil všetky hlavné klamstvá, veštbý a bludy, ktorými boli títo ľudia, okrem svojich vlastných trápení, bezozvyšku balamutení. Takéto bolo učenie, ktorému najviac dôverovali ktoré si najviac cenili, a ktoré neovládali ani všetci kňazi.

Postup, ktorý mali na počítanie svojich vecí a na robenie svojich veštieb pomocou týchto výpočtov, bol takýto: V svojom chráme mali dve modly zasvätené dvom z ich znakov, prvú, rozoznateľnú podľa kríža, ktorým som hore označil príslušný znak na kruhu, uctievali a robili pre ňu všetky bohoslužby a obete preto, aby sa uchránili od pohrôm, ktoré by prinieslo týchto dvadsať rokov, a počas desiatich rokov, ktoré ešte do celej dvadsiatky chýbali, nerobili nič iné, než že jej pálili kadidlo a uctievali ju. Keď dvadsať rokov prešlo, začali sa riadiť veštbami druhej modly, robili pre ňu obete a keď odtiaľ vybrali prvú modlu, druhú tam uctievali ešte ďalších desať rokov.⁷⁰⁶

*Verbi gracia:*⁷⁰⁷ Indiáni tvrdia, že Španieli definitívne dorazili do mesta Mérida na Vianoce roku 1541, čo bol presne prvý rok obdobia *Buluc Ahau*, ktorého rámček⁷⁰⁸ je na kruhu vyznačený krížom, a prišli v rovnakom mesiaci *Pop*, ktorý je prvým mesiacom ich roku. Ak by neprišli Španieli, boli by uctievali modlu *Buluc Ahau* až do roku 51, čo je desať rokov, a v desiatom roku by vztýčili inú modlu na počesť *Bolon Ahau*, pokračovali by v uctievaní predchádzajúcej⁷⁰⁹ v súlade s proroctvami až do roku 61; potom by ju odniesli z chrámu a nahradili modlou *Uuc Ahau*, pričom by nasledovali proroctvá *Bolon Ahau* ďalších desať rokov; a takto by ich vystriedali všetkých.⁷¹⁰ Spôsob, akým uctievali tieto svoje katuny po 20 rokov a po 10 rokov vychádzal z ich povier a bludov, ktorých bolo toľko a boli také nesmierne, že oklamali týchto jednoduchých ľudí tak, až to vzbudzuje úžas. Avšak nie u tých, ktorí majú znalosti o zákonitostiach prírody a skúsenosť s tým, čo s nimi dokáže urobiť diabol.

Títo ľudia tiež používali určité znaky alebo písmená, ktorými zapisovali v knihách svoje starožitnosti a svoje vedy. Pomocou týchto obrazcov⁷¹¹ a určitých znakov toho istého

druhu, dokázali rozumieť svojim veciam, dovoľovali im naučiť sa ich a naučiť ich aj iných. Našli sme veľké množstvo kníh s týmto ich písmom, ale pretože neobsahovali nič, čo by nebolo poverou alebo lžami diabla,⁷¹² všetky sme spálili,⁷¹³ čo oni až k počudovaniu ľutovali a spôsobovalo im to hlboký zármutok.

Z ich písma tu predkladám abecedu, pretože jeho ťažkopádnosť mi nedovoľuje viac, keďže používajú na prídychy⁷¹⁴ všetkých písmen jeden znak, a potom pospájajú časti iných a tak im to vychádza *in infinitum*,⁷¹⁵ ako to možno vidieť na nasledujúcom príklade:

Slovo *le* znamená slučka a chytanie do oka.⁷¹⁶ Na zapísanie *le* pomocou ich písmen, tak ako tomu rozumieme my, by sme potrebovali dve písmená, oni to však zapíšu pomocou troch, keďže tam zaznačia aj prídych k písmenu *l* a samohlásku *e*, ktorú má pred sebou. A v tom nerobia chybu, ak ich, keď chcú, používajú svojim vlastným spôsobom.

Príklad:

e l e lé

Potom na samý koniec pripoja časť, ktorá je spojená.

Ha znamená voda, ale zapíšu to tak, že písmeno *h* má pripojené *a* pred sebou, takže začínajú *a*, potom to dopadne takto:

a ha

Tiež to píšu po častiach, ale jedným aj druhým spôsobom, na objasnenie čoho tu nemám dosť miesta, ani na pojednanie o tom, iba ak na všeobecný záznam vecí tohto ľudu.

Ak chcú povedať „nechcem“, povedia *mainkati* a zapíšu to po častiach týmto spôsobom:

ma i n ka ti

Nasleduje ich abeceda:⁷¹⁷

a	a	a	b	b	c	t
e	h	i	ca	k	l	l
m	n	o	o	p	pp	cu

Písmená, ktoré chýbajú, tento jazyk neobsahuje, ale má zase iné, ktoré tu pridávam pomocou našich, a ktoré slúžia k ich potrebe. Tieto svoje znaky však už k ničomu nepoužívajú, zvlášť nie mládež, ktorá sa naučila našim.

701. Katun, o ktorom je reč predstavoval časovú jednotku pozostávajúcu z 20 tunov, pričom tun mal 360 dní, takže nešlo celkom o ekvivalent 20 rokov, katun mal v skutočnosti 7200 dní.
702. Katun bol označovaný podľa jedného z 20 dní, ktorý sa nazýval Ahau (v orig. Landa píše, že išlo o názov mesiaca, čo v texte opravujem), ktorý bol vždy sprevádzaný numerickým koeficientom, ktorý pochádzal z posledného dňa katunu. Totiž každý katun končil dňom Ahau, pričom sa striedali čísla 1-13, ktoré boli v Tzolkiné priradzované postupne ku všetkým dňom, tak ako to vidno v predchádzajúcej kapitole. Znamená to, že 13 x 20 katunov nebolo zameniteľných a predstavovali periódu $7200 \times 13 = 93\,600$ dní, čo je 256 rokov a 160 dní. Po tomto období sa cyklus opakoval a v poklasickom období sa mohlo teoreticky stať, že udalosť označená číslom dňa Ahau a potom dátumom v rámci tohto katunu, sa stala v inom veľkom cykle 256 a pol roka, než sa predpokladá. V klasickom období bol takýto omyl vylúčený systémom tzv. dlhého počtu, ktorý počítal čas od východiskového dátumu 13.0.0.0.0 4 Ahau 8 Kumk'ú, čo je po prepočítaní 13. august roku 3114 pr. Kr.
703. V orig. retrucadas, Tozzer prekladá „inverted“ a vysvetľuje „retrograding“, Knorozov prekladá odlišne „s čeredovaním“, teda „striedavo“.
704. Ide o *u kahlay katunob*, teda „záznam katunov“ spočívajúci v tom, že ak katun 11 Ahau končil dňom 11 Ahau, tak ten nasledujúci bude končiť dňom 9 Ahau, atď., čo im dáva meno; podľa Landovho kruhu sa katuny striedali nasledovne: Buluc Ahau (11 Ahau), Bolon Ahau (9 Ahau), Uuc Ahau (7 Ahau), Ho Ahau (5 Ahau), Ox Ahau (3 Ahau), Hun Ahau (1 Ahau), Lahca Ahau (12 Ahau), Lahun Ahau (10 Ahau), Uaxac Ahau (8 Ahau), Uac Ahau (6 Ahau), Can Ahau (4 Ahau), Ca Ahau (2 Ahau), Oxlahun Ahau (13 Ahau). Výraz *uazlazon katun*, ktorý Landa vykladá v strede kruhu ako „vojna katunov“ treba vyložiť skôr zo slova *uazaklom*, čo značí „návrat“, „otočka“ (katunov). Mýlka nastala zrejme preto, že samotné slovo katun označuje aj vojnu.
705. V opisoch rukopisu, ktoré sa zachovali, sa žiaden stavec v prvej kapitole nespomína.
706. Roys na základe Chilam Balam z Chumayelu usudzuje, že každá socha reprezentujúca katun sa nachádzala v chráme 30 rokov. Prvých desať rokov bola „host'om“ a preberala vládu od svojho predchodcu, ďalších desať rokov vládla sama a posledných desať rokov už vládla spolu so svojim nasledovníkom.
707. Napríklad (lat.)
708. V orig. casa, teda „dom“, ktorý predstavoval rámček v kruhu, sídlo katunu. Termín dom si Landa buď vypožičal z astrológie, alebo môže byť priamo inšpirovaný jeho domorodým označením otoch „dom“, ako predpokladá Tozzer (Tozzer 1941: 168).

709. Slovo „predchádzajúcej“ sa v orig. nenachádza, dopĺňam podľa významu, ktorý predpokladám (porovnaj pozn. č. 706 a 709).
710. Landa v úplnosti nepochopil celý systém, ale rozumel, že paralelne sa jednalo vždy o dve personifikácie katunov, ktoré vládli „spoločne“, pričom jedna bola dominantná, porovnaj predchádz. pozn. č. 706.
711. V orig. figuras.
712. Podobne čítame v Relación od Tomasa Lópeza: „Yukatánski kňazi boli považovaní za veľmi zbožných, múdrych a vzdelaných ľudí... pretože ... mali svoj druh písma a svoje knihy, v ktorých sa zaoberali modloslužobníctvom a falošným náboženstvom...“
713. Ich najväčšia časť bola spálená práve autorom tohto spisu počas slávnostného autodafé v Maní dňa **XXXX (pozri aj pozn. č. XXX alebo Tozzerova č. 340)**
714. V orig. aspiracion. Landa správne rozoznáva prídych alebo glotalizáciu, čo je pre mayský jazyk charakteristické, explozívne vyslovovanie niektorých spoluhlások. Nesprávne sa však domnieva, že glotalizáciu vyjadrovali osobitným znakom. V skutočnosti boli glotalizované hlásky považované za samostatné entity a mali vlastné znaky, nijako nepodobné tým, ktoré sa v našej transkripcii podobajú, lebo ich prepisujeme ako k a k' (po starom ako c a k), ch a ch', tz a tz' (po starom tz a dz), p a p' (po starom ako p a pp), t a t'. Okrem toho pozná mayský jazyk aj tzv. „**glotal stop**“ a tonizáciu, čo opäť komplikuje porozumeniu pre európske ucho zdanlivo rovnakých hlások alebo slov, ktoré sa však líšia práve týmito špecifikami a vyjadrujú tak celkom odlišné pojmy.
715. Donekonečna (lat.).
716. Význam *le'* uvádzaný Landom je v tomto prípade korektný, jeho písomný zápis je však chybný a **glotal stop** (tu vyjadrený apostrofom), ktorý platí pre toto slovo a na znak ktorého sa Landa zrejme odvolával vyššie (pozri aj pozn. 714) nemal nijaké grafické vyjadrenie.
717. Landa tzv. abecedu zisťoval evidentne tak, že svojmu informátorovi predčítaval písmená španielskej abecedy a on mal ku nim pripísať mayský znak. Tak sa stalo, že to, čo Landa vyslovoval ako slabiky – be, ce, de (v španielčine podobne ako v slovenčine sa písmená abecedy nečítajú a, b, c, d, ale a, be, ce, de atď.), informátor zapísal mayským slabičným zápisom, pričom Landa, a mnoho bádateľov po ňom sa mylne domnievalo, že ide o ekvivalent hlások a, b, c, d ... Tento zdanlivo jednoduchý omyl spôsobil zabrzdenie lúštenia mayského písma na celé generácie. Totiž nepoužiteľnosť tohto systému viedla k tomu, že sa Landov „návod“ na čítanie mayského písma pokladal od roku 1864, kedy ho prvý raz publikoval Brasseur de Bourbourg až do čias Jurija Knorozova (polovica 20. storočia) za poľutovaniahodné nedorozumenie alebo výplod španielskej fantázie, nepoužiteľný na lúštenie mayských glyfov. Viac v záverečnej štúdii Diego de Landa a mayské písmo.

XLII. STAVBY NA YUKATÁNE

Ak by mohol Yukatán získať meno a reputáciu vďaka množstvu, veľkosti a nádhere svojich stavieb, tak ako to dosiahli iné časti Indií prostredníctvom zlata, striebra a bohatstva, preslávil by sa rovnako ako Peru a Nové Španielsko. Totiž tieto stavby a ich početnosť predstavujú najpozoruhodnejšiu vec zo všetkých, ktoré boli až doteraz v Indiách objavené. Je ich toľko a vo všetkých kútoch tejto krajiny, tak dobre postavených z kameňa na ich spôsob, až to udivuje. A tak táto zem, aj keď je teraz dobrá, nie je takou, akou bola v minulých časoch

prosperity, keď bolo postavených tak veľa a takých pozoruhodných budov, pričom pri stavbách nepoužili žiaden druh kovu. Načrtnem tu názory, ktoré som počul od tých, ktorí zmienené stavby videli.

Podľa týchto názorov, obyvateľstvo bolo podriadené niektorým vládcom, ktorým sa žiadalo neustále ich zamestnávať množstvom robôt na stavbách; alebo, že to boli takí veľkí uctievači modiel, že sa oddelili od ostatných a vybudovali pre ne chrámy; alebo z nejakej príčiny museli svoje mestá stále sťahovať a vždy tam, kam prišli vystavali nanovo svoje chrámy, svätyne a domy pre vládcov podľa ich obyčaje, kým sami vždy žili v drevených domoch pokrytých slamou;⁷¹⁸ alebo že dôvodom je veľké bohatstvo kameňa, vápna a určitého druhu bielej hliny, výborne sa hodiacej na stavebnú činnosť, čo bolo príležitosťou postaviť toľko stavieb, že ten, kto ich nevidel, bude reči o nich pokladať len za žart.

Tiež sa vraví, že je to vlastne tajomstvo tejto zeme, ktoré dodnes nebolo rozlúštené, a nevedia ho dnes vysvetliť ani jej pôvodní obyvatelia, pretože hovoria, že budovy boli postavené inými národmi, ktoré si podmanili Indiánov.⁷¹⁹ Ale to nemôže byť tak, pretože v tých budovách sa nachádzajú vyobrazenia nahých Indiánov. Tak ako to možno vidieť v jednej z mnohých a veľmi veľkých stavieb, čo sa tu nachádzajú: na niektorých múroch bást sa ešte zachovali vyobrazenia urobené z veľmi tvrdej malty, ktoré predstavujú obnažených ľudí, zaodetých širokými pruhmi látky,⁷²⁰ ktoré nazývajú v svojom jazyku *ex*, a majú aj ďalšie veci, ktoré stále nosia Indiáni našich čias. A počas môjho pôsobenia sa tu v jednej budove, ktorú sme búrali, našla veľká urna s tromi držadlami,⁷²¹ zvonka pomalovaná podobami strieborných plameňov, vo vnútri ktorej sa nachádzal popol spáleného tela, v ktorom sme našli tri dobré kamenné perly, vyhotovené tak isto, ako tie, ktoré majú Indiáni teraz namiesto peňazí. Všetko to poukazuje na to, že staviteľmi týchto budov boli Indiáni.⁷²² Ak to však boli Indiáni, tak tých súčasných v mnohom predčili, mali oveľa väčšie postavy a väčšiu silu.⁷²³ To je ešte lepšie viditeľné v inej časti krajiny, v Izamale, na polovičnom reliéfe skulptúr, ktoré ako som povedal, vystupujú z malty na baštách až do dnešných dní, a predstavujú urastených ľudí.⁷²⁴ Aj konce rúk a nôh, ktoré sme našli v popole tej urny, a ktoré sa pri spálení neuveriteľne zachovali, boli veľmi hrubé.

Tu v Izamale sa nachádza jedna budova, ktorá medzi ostatnými vyniká takou výškou a krásou, až to zaráža. Možno ju uvidieť na obrázku, ktorý tu uvádzam spolu s jej popisom:

capilla – kaplnka

escalera – schodisko

descanso o placa – odpočívadlo alebo plošina

placa muy grande y hermosa – veľmi pekná a veľká plošina

escaleros muy agras de subir – schody veľmi ťažké na výstup

Má 20 stupňov, z ktorých každý meria viac ako dve dobré piade na výšku a rovnako na šírku; ⁷²⁵ na dĺžku majú viac ako sto stôp. ⁷²⁶ Toto schodisko je urobené z veľmi veľkých opracovaných kameňov, ktoré sú žiaľ vplyvom času a pôsobením vody už škaredé a poškodené. Okrem toho má dookola vybudovanú, ako to ukazuje čiara v poloblúku, veľmi silnú stenu z kamenných kvádrov, z ktorej vo výške jeden a pol siahy ⁷²⁷ vychádza rímsa z krásnych kameňov, všetko vytvarované do okrúhleho tvaru. Odtiaľ sa vinie stavba do jednej úrovne s výškou námestia, ktorým končí prvé schodisko. Na konci tohto námestia pokračuje ďalšie schodisko, podobné tomu prvému, aj keď nie až také dlhé a s menším počtom schodov, pričom okolo neho stále pokračuje okrúhla stena. Na vrchu týchto schodov sa vyníma ďalšie pekné námestíčko a na ňom, akosi spojený so stenou, je postavený dosť vysoký násyp so svojím vlastným schodiskom na južnej strane, odkiaľ sa spúšťajú aj veľké schody. Na vrchu násypu sa nachádza prekrásna kaplnka urobená z kamenných kvádrov. Vystúpil som až hore ku kaplnke, a keďže Yukatán je rovinatá krajina, vidno odtiaľ taký veľký kus zeme, koľko len výhľad dovolí, a vidno aj more. ⁷²⁸

Týchto budov v Izamale bolo všetkých dohromady jedenásť alebo dvanásť, a aj keď som opísal tú najväčšiu, všetky sú veľmi blízko seba. ⁷²⁹ Nezachovala sa spomienka na to, kto ich postavil, ⁷³⁰ ale zdá sa, že tu boli prvé. Nachádzajú sa 8 leguí od mora na veľmi peknom mieste s dobrou pôdou a v husto obývanej oblasti. Preto nás v roku 1549 Indiáni s veľkou nástoječivosťou žiadali, aby sme sa usadili v dome jednej z tých budov, ktorú sme nazvali San António; ⁷³¹ a to veľmi prispelo k ich christianizácii, ako aj celého okolia. Tak boli založené dve dobré obce, jedna oddelená od druhej.

718. Landova zmienka o kamenných domoch pre vládcov bola dlho nedoceňovaná, pretože väčšina tzv. „palácov“ bola interpretovaná ako chrámy a náboženské stavby. V súčasnosti už poznáme aj množstvo stavieb podľa ich vlastného mena a určenia. Vyplyva z toho, že hoci mala skutočne prednosť sakrálna architektúra (hlavne centrálnym umiestnením) mayské mestá boli súčasne rezidenčnými sídlami mayských vládcov a mnoho budov bolo osídlených kráľovskou rodinou, dvorom a šľachtou. Rovnako platí Landov postreh, že prosté obyvateľstvo žilo vždy na okraji alebo v okolí miest, pričom ich typy domov sa nelíšili od vidieckych stavieb Landových čias.
719. Tieto informácie sa však neviazali k „iným národom“ v tom zmysle ako to chápal Landa, ale zrejme k dobyvateľom z 10. storočia, ktorými neboli, ako sa dlho mylne predpokladalo, nahuasky hovoriaci Toltékovia z Tuly, ale skôr mexikanizovaní Chontalovia (mayská skupina niekedy nazývaná Putunovia alebo Olmékovia-Xicalancovia) z Tabaska a južného Campeche. V miestnej tradícii to boli Itzovia, o ktorých hovorí kniha Chilam Balam, že boli cudzincami, ktorí hovorili maysky iba lámane. Podľa najnovších teórií a v súlade s knihou Chilam Balam prišli však Itzovia z juhu, od jazera Petén Itzá, kam boli napokon aj vyhnaní späť v polovici 15. stor. Aj oni boli nositeľmi mexikanizovanej kultúry, ktorá mala svoje korene ešte v klasických časoch a v spojenectve Tikalu s Teotihuacánom.
720. Na Landu museli urobiť tieto vyobrazenia veľmi veľký dojem, pretože ich v svojom spise spomína až tri krát. Basseur de Bourbourg predpokladá, že muselo ísť o štukovú výzdobu Domu mníšok v Uxmale, ale v takom prípade by si Landa zrejme všimol aj miestne pyramídy, ktoré ďaleko predstihujú všetko, čo opísal vyššie.
721. Túto urnu už Landa spomína prakticky tými istými slovami v kap. **XXXX** a tiež ju zmieňuje v súvislosti s kremáciou v kap. **XXXX**.

722. Ako už bolo spomenuté, tento Landov záver bol v jeho dobe veľmi progresívny, a žiaľ nepovšimnutý. Od čias Oviedu a Gómaru sa tradovali fantastické teórie o pôvodných obyvateľoch Ameriky, ktorými mali byť Atlant'ania. Je až neuveriteľné, že aj prvý vydavateľ a prekladateľ Landovho *Relación de las cosas de Yucatán* Brasseur de Bourbourg, ktorý tieto jeho slová čítal a prekladal, ktorý dokonale ovládal viacero mayských dialektov a dôkladne poznal mayské rukopisy, tiež na konci života prepadol tejto pochybnej predstave. Snáď úplne prvý, kto pripúšťal autochtónnosť tohto obyvateľstva (hoci v súvislosti s desiatimi stratenými kmeňmi izrealskými) bol Bartolomeo de Las Casas.
723. Predstavu o mayských predkoch – obroch, musel Landa prevziať priamo od Indiánov, kde podobné predstavy panujú dodnes (porovnaj Kováč 2002: XXX).
724. Tento štukový reliéf sa dodnes pravdepodobne nezachoval. Spomínaný je asi v *Relación de Izamal*, kde sa píše: „A na spomínaných vežiach boli nejaké štukové figúry, ktoré vyzerali ako obry vystrojení v ich štítoch a prilbách, pričom domorodci hovoria, že tí ktorí vztýčili spomínané budovy boli väčších postáv, než aké majú dnes oni.“ (Roys: 1: 269). Keď priekopníci mayológie Stephens s Catherwoodom pracovali takmer presne 300 rokov po Landovi (v rokoch 1841-2) v Izamale, zaznamenali už len zvyšky štukovej hlavy viac ako dva metre vysokej a rovnako širokej; Desider Charnay v roku 1885 zaznamenal zrejme inú, až štvormetrovú hlavu a Tozzer dodáva, že keď v roku 1902 navštívil Izamal, ešte tam našiel malé štukové časti patriace tejto hlave. (Tozzer 1941: 172).
725. V orig. palms, t. j. dlane, Knorozov uvádza výšku dve, ale šírku len jeden a tretinu piade (pjadi).
726. V orig. pies.
727. V orig. estado. Jeden a pol siahy zodpovedá asi 2, 7 m.
728. Táto najvyššia pyramída v Izamale bola opísaná aj Lizanom, ktorý upresňuje jej názov, volali ju *K'inich K'ak'mo'* a píše, že v „kaplnke“ sídlila rovnomenná modla. Išlo o božstvo „Slniečna Tvár Ohnivého Aru“, ktorý bol zrejme hlavným patrónom mesta a najdôležitejšou epifániou boha *Itzamnu*.
729. Lizana už zaznamenáva iba 5 pyramíd a v súčasnosti z nich neexistuje ani jedna.
730. Podľa dobového záznamu z *Relación de Izamal* boli staviteľmi mesta neobyčajne veľkí ľudia (obry), od ktorých ho dobyli Kanupacal (*K'ak' U Pakal*) a Vilo (Uilo), statoční kapitáni Itzov. Mytologickými zakladateľmi mesta boli: Kinich haba (*K'inich Kabul*), Kinich Kazmo (*K'inich K'ak'mo'*), Quitahcutz (*Kit Ah Kutz*), Quitahcoy (*Kit Ah K'oy*) od ktorých pochádzajú rody Joles (Xolovia), Moes (*Mo'ovia*) a Coyes (*K'oyovia*). Kým *K'inich Kabul* a *K'inich K'ak'mo'* sú slnečné božstvá, epifánie *Itzamnu*, *Kit Ah K'oy* značí pravdepodobne „Otec Semena“ a *Kit Ah Kutz* „Otec Moriakov“. Izamalské rody boli odvodené od týchto božských predkov priamo (napr. *Koyovia*, *Moovia*) alebo nepriamo. Niektorí bádatelia upozorňujú na rod *Mo'* (čo je papagáj Ara, rodové meno je odvodené od boha *K'inich K'ak'mo'*, pozri pozn. č. 728) a na boha *Kit Ah Kutz* („Pána Moriakov“), ktorí by mohli evokovať zvieracie rodové línie, podobné súčasným lacandonským (problematiku mayských zvieracích rodov vid' Kováč XXXX).
731. Išlo o budovu podľa Lizanu pôvodne nazývanú *Ppa Pphol Chac*, čo prekladá ako „dom vládcu bleskov“, zrejme z *P'a P'ool Chak*, teda „zem Chakovej

svätyne“, pričom slovo *p'ool*, ktoré prekladám voľne ako „svätyňa“ označuje presnejšie bunku, celu, výklenok alebo niku.

Druhými stavbami, ktoré sú v tejto krajine najdôležitejšie a najstaršie – a u ktorých sa tiež nezachovala spomienka na zakladateľov, sú budovy v Tiho.⁷³² Nachádzajú sa 13 leguí od tých v Izamale a podobne ako predchádzajúce, 8 leguí od mora. Do dnešného dňa sa zachovali pozostatky, ktoré naznačujú, že jedny s druhými bývali prepojené veľmi peknou cestou.⁷³³ Tu Španieli založili mesto a nazvali ho Mérida, kvôli jedinečnosti a veľkosti miestnych budov.⁷³⁴ Hlavnú z nich tu zobrazím, tak ako sa mi najlepšie dá, podobne ako tú z Izamalu, aby sa dalo lepšie rozoznať, čo tam je.

Toto je náčrtok budovy, tak, ako som ho dokázal urobiť. Na jeho pochopenie je potrebné vedieť, že ide o štvorhran obrovskej veľkosti, pretože má dĺžku na dva konské behy.⁷³⁵ Na východnej strane začína hneď od podlahy schodisko, ktoré má 7 stupňov takej istej výšky ako to v Izamale. Ostatné časti, južná, západná a severná pokračujú veľmi silným a širokým múrom. Na rovnom povrchu tohto štvorhranného masívu postaveného z na sucho kladeného kameňa začína druhé schodisko, taktiež z východnej strany. Podľa môjho úsudku ustupuje dozadu 28 alebo 30 stôp a pozostáva z množstva schodov tej istej veľkosti ako predtým. Taký istý odstup je dodržaný aj z južnej a severnej strany, ale nie zo západnej. Dva silné múry pokračujú ďalej, až kým sa nestretnú alebo nespoja s tými na západnej strane štvorhranu, a potom idú až do úrovne schodiska. Všetko murivo v strede stavby je z kameňa kladeného na sucho, pričom výška a mohutnosť stavby vyrážajú dych, zvlášť keď je celá postavená holými rukami.

Potom, hore na rovinke začínajú budovy takto: na východnej strane pokračuje miestnosť, ktorá ustupuje dovnútra viac ako šesť stôp, pričom nedosahuje až na okraje. Z jednej strany na druhú je urobená z veľmi dobrých kamenných kvádrov a rozdelená je na celý⁷³⁶ o dĺžke dvanásť a šírke osem stôp. Dverné otvory, ktoré sú v strede každej z nich, nenesú žiadne známky po zárubniach a pántoch, na ktoré by sa dali zavesiť a zavrieť dvere,⁷³⁷ sú však vyhladené a urobené z jemne opracovaného kameňa. Všetko je pozoruhodne vyhotovené a všetky dverné otvory sú zhora uzavreté kamenným prekladom z jedného bloku kameňa.⁷³⁸ V strede bol priechod v podobe mostovej arkády⁷³⁹ a nad dvernými otvormi ciel vystupovala výstuž⁷⁴⁰ z opracovaného kameňa, ktorá pokračovala po celej dĺžke stavby a viedla až do výšky stĺpikov, ktoré mali spoločne kruhový tvar, kým druhá polovica bola utopená v stene. Tieto stĺpiky pokračovali ďalej až do výšky klenby, ktorá bola súčasťou jednotlivých ciel a uzatvárala ich zhora. Nad stĺpikmi vystupovala ďalšia výstuž, ktorá

pokračovala okolo celej miestnosti.⁷⁴¹ Vrch bol urobený na spôsob plochej strechy, omietnutej a veľmi pevnej, takej ako sa to tam robí pomocou istého prípravku z kôry stromu.

Na severnej strane sa nachádza ďalšia miestnosť s celami, podobná tým druhým až na to, že mala len asi polovičnú dĺžku. Na západnej strane pokračovali opäť cely a nad každými štyrmi alebo piatimi išiel oblúk, ktorý podobne ako ten zo stredu východnej miestnosti, preklenoval celú budovu. Ďalej sa nachádzala dosť vysoká, okrúhla stavba, za ktorou nasledoval ďalší oblúk a cely podobné tým ostatným. Táto miestnosť pretínala v značnej vzdialenosti od stredu celé veľké nádvorie a delila ho na dve časti; jeden dvor bol za ňou vzadu, na západe a druhý na východe, obkolesený štyrmi miestnosťami, z ktorých posledná, postavená až k juhu, sa veľmi líši od iných. Postavená je z dvoch komôr⁷⁴² uzavretých klenbou, podobne ako ostatné. Prednou časťou komôr prechádza chodba z veľmi hrubých stĺpov, ktoré sú hore prekryté veľmi pekne opracovanými kamennými monolitmi. Stredom prechádza múr, ktorý nesie klenby oboch komôr. V múre sú dva dverné otvory na vstup do ďalšej miestnosti. Vrchná časť je uzavretá a omietnutá tým istým spôsobom ako ostatné.

Asi na dva hody kameňom od tejto budovy sa nachádza ďalšie veľmi vysoké a pekné nádvorie, na ktorom sú veľmi dobre vystavané tri návršia z muriva, na vrchu ktorých sú krásne kaplnky s klenbami, aké tunajší zvykli a vedeli robiť. Dosť ďaleko odtiaľ sa nachádza také veľké a pekné návršie, že aj keď zo stavebného materiálu, ktorý z neho ťažia, postavili už veľkú časť mesta, ktoré ho obklopuje, neviem, či bude dakedy celkom rozobraté.

Prvú budovu so štyrmi miestnosťami nám dal adelantado Montejo. Aj keď bola celá zarastená trnám, očistili sme ju a z jej vlastného kameňa sme tam postavili celkom dobrý kamenný kláštor a pekný kostol, ktorý voláme podľa Matky Božej. Z tých miestností bolo toľko kameňa, že ešte stále zostala celá stavba na juhu a časti tých, čo stáli po bokoch. Množstvo kameňa sme dali Španielom na ich domy, osobitne na ich okná a vchody, taká veľká hojnosť ho tu bola.

732. Dnešná Mérida, analýza mayského názvu Tiho vid' pozn. č. XXXX

733. Maysky *sakbe* „biela cesta“, išlo o široké cesty na vysokom násype, ktoré spájali mayské mestá na Yukatáne. Keďže Mayovia nepoznali jazdné ani ťažné zvieratá; a nepoužívali ani koleso, po cestách sa presúvali peši. Spojenie miest však malo väčšinou strategický charakter, pretože mestá, ktoré boli v aliancii si mohli presunom vojska vzájomne rýchlo a efektívne pomôcť.

734. Názov Mérida sa vysvetľuje tak, že Španieli po dobytí uvideli chrámy, kamenné paláce a pyramídy, ktoré im pripomenuli vtedy slávne rímske ruiny v Méride v Španielsku.

735. Konský beh je jednotka, ktorej základom bola dĺžka konského šprintu bez nadýchnutia, používala sa miestne v hispánskej Amerike, ale udávaná bola rôzne od 400 do 1200 metrov. Z týchto údajov vyplýva, že dĺžku budovy, ktorú opisuje Landa možno určiť len približne, a to s opatrnosťou asi na (2x ca 500) 1000 metrov.

736. V orig. de celdas. Išlo o malé miestnosti bez okien na vrchu mayských chrámov a vo vnútri palácov, ktoré museli Landovi pripomínať kláštorne cely. V skutočnosti išlo o kultové miestnosti, kde (bez účasti verejnosti, lebo priestor to nedovoľoval) sa konali interné rituály (pre verejnosť boli vyčlenené iné

priestranstvá), ale išlo aj, čo sa donedávna podceňovalo, o obytné miestnosti šľachty a elit. Ich skromný charakter sa vysvetľuje tak, že v skutočnosti išlo o kamennú verziu typického mayského obydlia a jeho exkluzivita sa nemerala ani tak veľkosťou a mierou pohodlia, ale povahou materiálu, z ktorého bolo vyhotovené.

737. Ako to vyplýva z archeologických nálezov a ikonografie, Mayovia s najväčšou pravdepodobnosťou používali na tento účel závesy či akési opony.
738. Tieto preklady boli často zdobené, niesli dátumy a vyobrazenia, ktoré sú významným ukazovateľom datovania a nástupníctva, predovšetkým v mayskom klasickom období. Často boli vyhotovené aj z dreva (stromu chicozapote), ktoré pretrvalo až do dnešných dní.
739. V orig. arco de puente, Landa tu opisuje určite tzv. nepravú alebo prečnelkovú klenbu, typický prvok mayskej architektúry.
740. V orig. un relexe
741. Landa píše cuarto, teda miestnosť, izba, ktorú však odlišuje od celda, teda cela, z ktorých sa „cuarto“ skladá. Prekladám teda miestnosť, predpokladajúc, že išlo o samostatnú stavebnú jednotku typickú pre mayský štýl puuc.
742. V orig. dos piec,as, podľa významu však išlo opäť o Landove cely, keďže však nepoužil výraz celdas, prekladám „komory“.

Budovy obce Tikoh⁷⁴³ nie sú tak početné ani prepychové ako niektoré ďalšie, aj keď boli dobré a veľmi pekné. Nespomínal by som ich, ak by tam nežilo veľmi početné obyvateľstvo, o čom budem ešte musieť pohovoriť viac,⁷⁴⁴ preto túto tému nateraz zanechávam. Tieto budovy sa nachádzajú tri legui východne od Izamalu a sedem od Chichén Itzá.

Teda Chichén Itzá je skvelé sídlisko vzdialené desať leguí od Izamalu a jedenásť od Valladolidu. Tu, podľa toho, čo vraveli starí Indiáni, vládli kedysi traja bratia, ktorí, ako to počuli od svojich predkov, prišli do tejto zeme zo západu, kde zhromaždili množstvo obyvateľstva z tamojších obcí a ich ľudu. Vládli im viac rokov v mieri a spravodlivosti. Boli veľkými uctievačmi svojho boha, preto mu postavili množstvo krásnych budov, z ktorých vyniká jedna, najväčšia, ktorej obrázok tu nakreslím tak, ako som ho kreslil, keď som v tej budove bol, aby bolo možné si ju lepšie predstaviť.

Hovoria, že títo páni žili bez žien a vo veľkej počestnosti. Po celý čas, ktorý tu žili, boli veľmi vážení a všetci ich poslúchali. Potom, ako plynul čas, jeden z nich zhrešil,⁷⁴⁵ za čo musel zomrieť, aj keď Indiáni hovoria, že odišiel z krajiny do zeme *Bac halal*. Jeho absencia, nech už bola akákoľvek, bola veľkou stratou pre tých, čo prevzali vládu po ňom. Nasledovala nejednotnosť krajiny⁷⁴⁶, ktorej vláda sa stala v svojich zvykoch natoľko bezuzdnou a zhýralou, že vyvolala medzi ľuďom veľký odpor, vedúci k jej zvrhnutiu a vyvraždeniu. Všetko bolo poničené, územie vysídlené a budovy opustené.⁷⁴⁷ Tak dopadol tento malebný kraj ležiaci blízko, len dajakých desať leguí, od mora. Má pritom veľmi úrodnú pôdu, vrátane okolitých provincií. Nasleduje plánik hlavnej budovy⁷⁴⁸:

Táto budova má štyri schodiská, ktoré sa týčia na všetky štyri svetové strany, sú 32 stôp široké a každé jedno má 91 schodov,⁷⁴⁹ takže je obtiažne na ne vystúpiť. Stupne schodov majú takú istú výšku a šírku, aké mávajú aj naše schody. Každé schodisko má dve nízke balustrády na tej istej úrovni ako schody, tak zo dve stopy široké, urobené, podobne ako celá budova, z kvalitného kameňa. Táto budova nemá rohy, pretože počnúc úrovňou prízemí⁷⁵⁰ sa stupňovito smerom nahor dvíhajú zaokrúhlené kvádre až po balustrády a zoštíhľujú tak veľmi elegantne celú budovu.⁷⁵¹ V čase, keď som to videl, bola na stopu od každej balustrády divá hadia papuľa,⁷⁵² vytesaná veľmi kvalitne z jediného kusa kameňa.⁷⁵³ Tam, kde tento typ schodov končí, celkom na vrchu sa rozprestiera malá rovná plošina, na ktorej je postavená budova pozostávajúca zo štyroch miestností. Tri z nich prechádzajú dokola bez prekážky, každá z nich má v strede dvere a zhora je uzavretá klenbou. Štvrtá, severná miestnosť je oddelená a má chodbu z hrubých pilierov. Miestnosť v strede musela slúžiť, vďaka rozloženiu okolitých múrov, ako malé nádvorie. Mala dvere, zvrchu ukončené drevom,⁷⁵⁴ ktoré viedli na sever, von z chodby. Miestnosť slúžila na pálenie kadidla. Pri vchode do týchto dverí alebo chodby, je v kameni vytesaný nejaký druh zbraní, ale neporozumel som dobre, o čo ide.⁷⁵⁵ Okolo tejto budovy je množstvo ďalších, ktoré sú veľké a dobre postavené. Medzi ňou a tými ďalšími bol celý terén omietnutý, zachovali sa tam miestami veľmi pevné zvyšky malty, ktorou bol pokrytý.

O niečo ďalej, naproti severnému schodisku, sa nachádzali dve malé divadlá postavené z opracovaného kameňa, so štyrmi schodiskami vydláždenými až na vrchol. Hovoria o nich, že sa tam konali predstavenia komédií a frašiek pre pobavenie publika.⁷⁵⁶ Od dvora naproti týmto divadlám vedie široký a pekný násyp⁷⁵⁷ až k studni, ktorá sa odtiaľ nachádza na dva hody kameňom. V období sucha mávali vo zvyku hádzať do tej studne živých ľudí ako obet' bohom a mysleli si, že nezomreli, aj keď ich nikdy viac nevideli.⁷⁵⁸ Hádzali tam tiež množstvo ďalších vecí, ako drahé kamene a všetko, čo malo pre nich cenu. A ak sa v tejto zemi nachádzalo zlato, musí to byť táto studňa, kde sa nachádza jeho väčšia časť; taká veľká bola úcta, ktorú jej Indiáni prejavovali.⁷⁵⁹ Táto studňa je sedem štádií hlboká len po úroveň hladiny vody, široká je viac ako sto stôp, má okrúhly tvar a až k vode, ktorá je prekrásna, sa príkro zvažuje skalné bralo. Jej voda vyzerá byť veľmi zelená, myslím si, že to spôsobuje okolitá vegetácia a jej veľká hĺbka. Celkom na jej vrchu stojí malá budova, spojená s okrajom studne. Našiel som v nej modly urobené k počte všetkých hlavných idolov⁷⁶⁰ tejto zeme, niečo podobné ako rímsky pantheon. Nevieam, či to bol nápad dávnych obyvateľ'ov, alebo niekoho zo súčasníkov, aby sa, keď idú k studni obetovať, stretli so svojimi modlami. Našiel som sochy levov, nádoby, aj ďalšie veci, a neviem, ako niekto môže tvrdiť, že tento ľud nemal nástroje. Tiež som našiel dve sochy ľudí veľkých postáv vytesané z kameňa, každá z jedného kusu. Boli nahé, ale chúlостivé miesta mali zakryté, tak ako si ich zakrývajú Indiáni. Hlavy mali oddelené, a na ušiach mali náušnice, rovnako ako to nosievajú Indiáni. Za krkom mala hlava urobený čap, ktorý pasoval do hlbokého otvoru, ktorý bol na ten účel zhotovený v krku tej istej sochy,⁷⁶¹ a keď sa tam napasoval, socha bola skompletizovaná.⁷⁶²

743. Tikoh (Tecoh) sa v texte spomína druhý raz, predtým ho však buď kopista alebo samotný Landa zamenil s Tihoo (Méridou).

744. V zachovaných kópiách sa Landa k tejto téme už nevracia. Jeho záujem však vychádzal nesporne z toho, že v oblasti bolo najpočetnejšie osídlenie Chelov a snáď aj z úlohy tejto oblasti počas Montebovej conquisty.
745. V orig. „faltó“, Tozzer prekladá ako „disappeared“, čo je tiež legitímny výklad, avšak následná nevyhnutnosť smrti a predchádzajúce zdôrazňovanie morálky skôr poukazujú na hriech.
746. V orig. parciales en la república.
747. Za zmienku stojí dvojaká mytologická podobnosť tejto legendy; na jednej strane je to vládnúca trojica bratov, čo pripomína vládnucu triádu bohov z klasického Palenque. Na druhej strane je to zlatý vek spojený s morálkou, ktorý po poklesku vládcu, ktorý musí zomrieť alebo opustiť krajinu, vystrieda chaos, marazmus a zánik. Tento model sa zase zhoduje s mexickým historickým mýtom o vládcovi Quetzalcóatlovi v Tolláne (Tule).
748. Ide o slávnú pyramídu El Castillo.
749. Knorozov uvádza 23 stôp, Tozzer 33 stôp, Pérez Martínez, ktorého verzie sa pridriavame 32 stôp. Hoci údaj o stopách nemusí byť presný, všetky údaje súhlasia s 91 stupňami tejto pyramídy. Treba však poznamenať, že týchto 91 stupňov bolo na každej strane a teda $91 \times 4 = 364$ reprezentovalo slnečný rok kalendára Haab. Aj ďalšie architektonické prvky majú kalendárnu symboliku, 18 terás na každej strane reprezentuje 18 mesiacov kalendára a $18 \times 4 = 52$, čo bol 52-ročný veľký kalendárny cyklus.
750. V orig. „salida“ del suelo, v ďalších verziách však aj „halda“, na tomto mieste prekladám voľnejšie.
751. Landa má týmto opisom na mysli zaokrúhlené rohy pyramídy El Castillo, ako to vidno aj z jeho náčrtku.
752. Pérez Martínez prekladá „fiera (con) boca de sierpe“ teda vo význame „šelma s had'ou papuľou“, v tomto prípade však „con“ nedoplňam a teda, držiac sa prísnejšie originálu, „fiera“ prekladám ako „divá“.
753. Hadie hlavy sú však iba na ukončení balustrád severného schodiska, ktoré predstavovalo hlavný vchod do chrámu.
754. Aj v tomto prípade, keď je reč o dverách, Landa popisoval určite len kamenný dverný otvor. Drevom nad dverami mal na mysli drevený preklad, ktorý sa často zachoval dodnes. Podrobnejšie v pozn. č. XXXX.
755. Väčšina výzdoby Castilla sa našt'astie zachovala, avšak na vrchole, v popisovanej severnej miestnosti je okolo tridsať basreliéfov a nie je jasné, ktorý mal v tomto prípade Landa na mysli.
756. Tieto „divadlá“ nazval Seler „mauzóleami“ (č I. a III.). Neskôr jeho Mauzóleum I. dostalo meno Kopec (Mound) Chac Moola a v súčasnosti je známe skôr ako Chrám orlov. Jeho Mauzóleum III. sa nazýva Chrám ulít a nachádza sa priamo medzi severným schodiskom Castilla a cestou vedúcou k Studni obetí. V tejto skupine sa nachádza aj tretia, Landom nepopísaná štruktúra, ktorou bolo *tzompantli* (stena lebiek).
757. Landa má na mysli mayskú cestu *sacbe*.
758. Hoci jestvujú početné výpovede mayských pamätníkov zo 16. storočia, ako aj svedectvá dobových kronikárov, frekvencia ľudských obetí v Studni obetí býva spochybňovaná kvôli relatívne nízkemu počtu kostrových pozostatkov, ktoré boli nájdené na dne. Táto skutočnosť je však vysvetliteľná tým, že utopené telá mohli vyplávať (nadržané plynmi) časom na povrch, odkiaľ boli vytiahnuté a spálené.

759. Ako už bolo spomenuté v pozn. č. XXXX, k potvrdeniu týchto Landových slov došlo až začiatkom 20. storočia. Prvý americký konzul na Yukatáne Edward H. Thompson sa dostal k Studni obetí prvý raz ako asistent Alfreda P. Maudslaya v roku 1889. V roku 1900 začal s prieskumom dna, ktoré bolo od tých čias viac ráz zopakované. Nálezy zo zlata, medi, jadeitu a ďalších vzácnych materiálov potvrdili, že studňa bola ústredným pútnym a obetným miestom Mayov poklasického obdobia (spolu s Cozumelom ako udáva na inom mieste samotný Landa). Thompsonove nálezy boli Peabodyho múzeom vrátené do Mexika v roku 1958.
760. Nasledujem Brasseur de Bourbourg a Péreza Martíneza a opravujem „budovy“ na „idoly“. Tozzer aj Knorozov ponechávajú „k pocte všetkých hlavných budov“ odvolávajú sa na podobný zvrät u Herreru (4, 10, II, Appendix A).
761. Táto forma zhotovenia svedčí o tom, že Landove sochy boli snáď pôvodne súčasťou dekorácie fasády niektorej budovy.
762. Na tomto mieste končí edícia Brasseur de Bourbourg slovami „Aqui acaba la obra de Landa“. Väčšina ďalších edícií, vrátane Péreza Martíneza, ktorá je našim hlavným vodítkom, pokračuje pridaním ďalších 17 fólií z rukopisu, ktoré však boli evidentne písané inou rukou. Ide však bezpochyby o ďalšiu zachovanú časť Landovho pôvodného rukopisu, od iného kopistu. Problematické je aj jej zaradenie na záver, lebo tematicky, zvlášť celkom posledné kapitoly, patrili azda k úvodným častiam pôvodného rukopisu. Pokračujeme však, rešpektujúc Brasseurov projekt, s „prídavkami“, tak ako sa vžili, nadväzujúc na jeho číslovanie kapitol.

XLIII. PREČO PRINÁŠALI INDIÁNI ĎALŠIE OBETE

Sviatky, ktoré boli vyššie uvedené ako súčasť kalendára, nám ukazujú aké a koľko ich bolo, a tiež prečo a ako ich slávlili. Ich sviatky boli určené na poctu a uzmierenie bohov, ak ich však nepovažovali za rozhnevaných, krvavé obete nerobili. Verili, že sú rozhnevaní vtedy, ak ich postihla núdza, mor, hádky, neúroda a iné podobné nešťastia. Vtedy neuzmierovali bohov obetovaním zvierat, alebo obetovaním svojich jedál a nápojov, či púšťaním vlastnej krvi, bdením či vykonávaním pôstu a odriekania. Ale celkom zabudnúť na prirodzený súcit a na všetky zákony srdca, im obetovali ľudské bytosti, a to s takou ľahkosťou, akoby obetovali hydinu a toľkokrát, koľkokrát im skazení kňazi zvaní *chilanovia* povedali, že je to potrebné; alebo podľa toho ako sa to zazdalo alebo zachcelo ich vládcov.

Vezmime do úvahy, že populácia tejto krajiny nie je taká veľká ako v Mexiku a že už od pádu Mayapánu nebola spravovaná jedným vládcov, ale mnohými,⁷⁶³ takže zabíjanie ľudí neprebiehalo tak hromadne. To však neznamená, že ich nenechávali prepadnúť žalostnej smrti v dostatočnom množstve, keďže každá obec mala právomoc obetovať všetkých, na ktorých si kňazi alebo *chilanovia* zmysleli. Na tento účel mali verejné priestranstvá v chrámoch akoby to bola najdôležitejšia vec na svete, nevyhnutná pre zachovanie verejného blaha.⁷⁶⁴ Okrem toho, že zabíjali v svojich obciach, mali dve prekliate svätyne v Chichénizá a v Cuzmile, kam posielali obetovať nekonečné množstvo úbožiacov, jedných aby boli zhodení do hĺbok, a druhých, aby im vytrhli srdcia. Z týchto nešťastí nás svojou milosťou navždy oslobodil náš milosrdný Pán, ktorý sa zmiloval a obetoval na kríži v mene Otca za nás všetkých.

Och, môj Pane, svetlo,⁷⁶⁵ bytie a život mojej duše, môj svätý sprievodca a pevná cesta mojich návykov, útecha mojich súžení, vnútorná radosť mojich smútkov, osvieženie a odpočinok mojej námahy. Prečo ma posielaš Pane k práci, ktorú by bolo oveľa lepšie

nazývať odpočinkom? Prečo mi prikazuješ urobiť to, čo nemôžem dosť dobre dokončiť? Je možné Pane, že nepoznáš mieru mojej nádoby, množstvo mojich údov a kvalitu mojich síl? Je možné Pane, že mi v mojom diele chýbaš ty? Nie si to ty, ten starostlivý otec, o ktorom hovorí tvoj svätý prorok v žalme: „s ním som v strasti i v lopote, ale ja ho od nich oslobodím a budem ho velebiť?“

Pane, ak si taký a si ten, o ktorom hovoril prorok naplnený tvojím duchom svätým, čo prikazuješ ⁷⁶⁶ prácu v svojom mene, tak Pane tí, čo nemali radi jemnosť tvojej ochrany a završenie tvojich nariadení, nachádzajú svoju prácu práve v nich. Pane, ale tá práca je predstieraná, je to dielo urobené zo strachu, dielo malomyselných, ktorého sa boja ľudia, ktorí nikdy nedokázali položiť ruku na pluh, aby ho uskutočnili. Kým tí, ktorí sa považujú za ich ochrancov, ho považujú za sladké, napredujú podľa zápachu ich vonných masť, tá sladkosť ich osviežuje na každom kroku a každodenne zakúšajú oveľa viac rozkoší, čo nikto nevie rozoznať, akoby boli ďalšou kráľovnou zo Sáby. A tak ťa Pane veľmi prosím o milosrdenstvo, aby som mohol nasledovať tvoj príklad a zanechal príbytok mojej zmyselnosti a kráľovstvo mojich nerestí a hriechov. Aby som mohol v plnosti zakúsiť službu pre teba a chrániť tvoje sväté prikázania, pretože skúsenosť ich ochrany ⁷⁶⁷ ma naučí viac, než prosté čítanie alebo nejaké diskusie. Nech nájdem pre moju dušu blaženosť tvojho milosrdenstva, a tak ako verím, že tvoje putá sú ľahké a mierne, musím ti poďakovať, že si ma dal pod ich jarmo, že si ma oslobodil od hriechu, ktorý tu vidím chodiť a ktorý kráča s takým množstvom ľudí, vedúc ich rovno do pekla. To mi spôsobuje hlboký zármutok, veď neviem, komu by nezlomilo srdce vidieť smrteľnú ťarchu a neznesiteľný náklad, pod ktorým diabol ⁷⁶⁸ vždy vliekol a stále vlečie modloslužobníkov rovno do pekla. A ak sa táto veľká ukrutnosť deje zo strany diabla, ktorý to robí a spôsobuje, potom je to plným právom dovolené zo strany Boha, keďže sa nechcú riadiť svetlom rozumu, ktorý im dal, môžu začať byť trápení už v tomto živote a zakúsiť utrpenie časti pekla, ktoré si zaslúžia ⁷⁶⁹ za namáhavé služby, ktoré trvalo pre diabla vykonávajú prostredníctvom ich dlhých pôstov, bdenia a odriekania, za ich neuveriteľné obete a dary ich vecí a majetku, za trvalé púšťanie ich vlastnej krvi spojené s veľkou bolesťou a ranami na ich telách, a za to, čo je zo všetkého najťažšie a najhoršie - za obetované životy svojich bratov a blížnych. Ale tým sa diabol nikdy nenasýti a neuspokojí v jeho mukách a práci preňho, ani tým, že ich za to vezme so sebou do pekla, kde ich bude mučiť večne. Isté je, že Boh na uzmiernenie nepotrebuje toľko utrpenia a toľko mŕtvych, veď nahlas hovorí a prikazuje veľkému patriarchovi Abrahámovi, aby nesiahol rukou na život svojho syna, veď jeho vlastný majetát pochádza z toho, že zoslal vlastného syna na zem a nechal ho naozaj zomrieť na kríži, aby ľudia videli, že aj pre syna večného Boha, je príkaz jeho otca ťažký, akokoľvek bol preňho v skutočnosti sladký a pre bežných ľudí zdanlivý.

Preto nech už ľudia zanechajú ľahostajnosť svojich sŕdc a strach z diela na tomto svätom Božom zákone, veď ich práca je len zdanlivá a rýchlo sa zmení na sladkosť pre duše i telá, ⁷⁷⁰ tým viac, že je dôstojné Boha byť mu služobníkom a my sme povinní mu slúžiť v spravodlivej podlžnosti či podlžnostiach voči nemu, veď všetko je to pre naše blaho, a to nie iba večné, ale aj dočasné. Pozrime sa všetci kresťania, osobitne kňazi, či to v tomto živote nie je veľkou hanbou a potupou, ktorá bude ešte väčšou v tom budúcom, vidieť ako diabol nachádza tých, čo mu slúžia, čo vykonávajú preňho nepredstaviteľné služby, aby si zaplatili cestu do pekla; a ako ťažko nachádza Boh tých, ktorí strážia jeho vládne nariadenia a verne mu slúžia, aby ich čakala večná sláva. Preto mi povedz ty, kňaz Boží, či si pozorne sledoval službu týchto žalostných kňazov diabla, ako aj všetkých tých, ktorých nachádzame vo svätom písme z dávnych čias. Aké znepokojivé, dlhé a početné boli ich odriekania, oveľa viac ako tvoje; ako vytrvali dlhšie než ty v svojom bdení a v svojich biednych modlitbách; o čo viac boli starostlivejší a hlbavejší v záležitostiach svojich úradov než ty v svojich; o čo horlivejší než ty boli vo výučbe svojich zhubných doktrín. A ak v tom objavíš svoju vinu, naprav ju

a hľad' na to, že si kňazom najvyššieho Pána, ktorý ťa už zo samotného úradu robí povinným snažiť sa žiť v čistote a v bdení; v čistote, ktorá je viac čistotou anjelskou ako ľudskou.⁷⁷¹

763. Porovnaj s Torquemadom (11, XXI), ktorý píše: „Kráľovstvo Yukatánu, ktoré sa tiahlo až do dĺžky tristo leguí, nielenže bolo bohato zaľudnené, ale vládli mu individuálni vládcovia, ktorých možno charakterizovať ako kráľov. Vládli svojim krajinám prostredníctvom zákonov a dobrých mravov. Žili navzájom v mieri a spravodlivosti, ktorá bola dôsledkom ich dobrej vlády. Do veľkej miery to tiež bolo dané tým, že tam všetci hovorili iba jedným jazykom.“
764. V orig. „a la conservación de la república“.
765. V orig. „hombre“, Pérez Martínez tak ponecháva, aj keď ide o zjavnú chybu opisovača, väčšina prekladateľov opravuje na „lumbre“.
766. V orig. „finges“ t.j. „predstieraš“, opravujem spolu s Knorozovom na prikazuješ. Text celej pasáže nie je celkom zrozumiteľný a nebyva prekladaný jednotne.
767. Na týchto miestach vystupuje azda najviac do popredia skrytá apológia Landových nepovolených inkvizičných excesov.
768. V tomto prípade a aj ďalej v texte tejto kapitoly prekladám „demonio“ ako „diabol“.
769. Tu Landa zjavne obhajuje právo na mučenie Mayov, ktorí sa vrátili k starému náboženstvu.
770. Táto pasáž už nie je ani tak obhajobou, ako výzvou na inkvizičné praktiky.
771. Zo všetkých častí Landovho rukopisu, má táto najviac charakter teologickej apológie určenej k jeho vlastnému procesu (netreba zabúdať, že v širšom rámci mala tomuto účelu poslúžiť celá Relación...). Pasáž bola zjavne určená humanitne orientovaným kňazom, predovšetkým tým, ktorí podobne ako Bartolomeo de las Casas, vystupovali na obhajobu Indiánov. Jazyk a charakter pasáže poukazujú skôr na to, že v pôvodnej knihe patrila k úvodným častiam.

XLIV. NERASTY A VODSTVO YUKATÁNU

Yukatán je oblasťou, ktorá má najmenej zeme zo všetkých krajín, ktoré som videl, pretože je celá pokrytá kamením,⁷⁷² má až neuveriteľne málo pôdy. Sotva možno nájsť niekoľko častí, kde možno kopať do hĺbky jednej siahy⁷⁷³ bez toho, aby sa narazilo na ložiská veľmi veľkých skál. Kameň pritom nie je dobrý na jemné opracovanie, pretože je tvrdý a hrubý, no aj taký, aký je, sa využíva na množstvo stavieb, ktoré stoja v tejto zemi a je tiež dobrý na výrobu vápna, ktorého je tu veľa. Je podivuhodné, že táto pôda, ktorá leží na kameňoch a medzi nimi, je taká úrodná. Všetko čo v nej rastie a čo zo seba vydá, vydá lepšie a bohatšie medzi kameňmi ako v hline, pretože v čistej pôde, ktorá sa na niektorých miestach vyskytuje, nerastú stromy, žiadne tam nie sú, ani do nej Indiáni nesadia svoje semená, nerastie v nej nič okrem trávy. A medzi kamene, ako aj priamo na ne, sadia a dávajú všetky svoje semená. Tam vyrastajú všetky stromy, z ktorých sú niektoré tak veľké a krásne, že je udivujúce vidieť ich. Domnievam sa, že príčinou tohto javu je väčšia vlhkosť, ktorá sa udržuje viac medzi kameňmi, než v pôde.

V tejto zemi sa až doteraz nenašiel žiaden druh kovu, ktorý by mal miestny pôvod. Prekvapuje, že bez neho dokázali postaviť toľko stavieb, keďže Indiáni nijako neobjasnili, pomocou akého náradia ich stavali.⁷⁷⁴ No tak, ako sa im nedostávalo kovov, poskytol im Boh

pohorie pozostávajúce z pazúrika, ktoré sa tiahne až k horám, ktoré podľa toho, čo som už povedal v prvej kapitole, križujú celú krajinu.⁷⁷⁵ Odtiaľ ťažili kamene na ostria svojich kopijí používaných vo vojne a na nože, ktoré používali na obetovanie (a ktorých mali kňazi bohaté zásoby), robili z neho tiež hroty šíпов, ktoré sa ešte stále robia a tak im slúžil pazúrik namiesto kovu. Mali tiež určitý druh bielej mosadze, z ktorej, miešaním s trochou zlata, odlievajú sekerky a istý druh zvončekov,⁷⁷⁶ s ktorými tancovali. Robili z nej aj akýsi druh dlát, pomocou ktorých vyrábali modly a výtali fúkačky, aké predstavuje tento obrázok na okraji,⁷⁷⁷ keďže fúkačky používali veľmi často a dobre nimi triafali.⁷⁷⁸ Túto mosadz, ako aj ďalšie, tvrdšie kovové platne, či plechy nosili z Tabasca, výmenou za tovar z Yukatánu určený na výrobu modiel a žiaden ďalší druh kovu sa už medzi nimi nevyskytoval.

Podľa mudrca je jednou z najnevyhnutnejších vecí pre život človeka voda, bez nej zem nevydá svoje plody a ani človek sa nedokáže uživiť. No na Yukatáne voda chýba, akákoľvek veľká je hojnosť riek v susedných krajoch. Sú tam iba dve rieky: Río de Lagartos,⁷⁷⁹ ktorá tečie od okraja pevniny do mora, a ďalšou je Río Champotón.⁷⁸⁰ Obe majú poloslanú,⁷⁸¹ zľú vodu. Boh však predsa poskytol tejto zemi mnoho nádherných vôd, niektoré sú vytvorené umelo, iné majú prírodný pôvod. Príroda vytvorila v tejto zemi rieky a pramene odlišne od všetkých ostatných, kým totiž na celom svete tečú rieky na zemi, tu všetky prechádzajú a tečú v svojich tajných riečiskách pod zemou. To, o čom sa môžeme presvedčiť je skutočnosť, že takmer celé pobrežie je plné prameňov čerstvej sladkej vody, ktorá prýšťa zvnútra mora. Na mnohých miestach sa tak môže nabrať sladká voda, ako som to urobil aj ja, keď nastane odliv a pobrežie trochu oschne.⁷⁸²

Vnútrozemiu zase Boh zaopatril určité skalné prievaly, ktoré Indiáni nazývajú *zenot*, a ktoré sa až po okraj kameňa naplnia vodou.⁷⁸³ Niektoré z nich majú veľmi silné prúdy, takže ak tam padne kus dobytky, odnesie ho. A všetky tieto prúdy ústia do mora, kde sa vytvárajú zmienené pramene. Tieto *zenoty* majú veľmi peknú vodu a stojí za to ich vidieť, niektoré sú kamenné a celkom naplnené vodou, iné majú rôzne ústia, ktoré stvoril Boh alebo vznikli údermi bleskov, ktoré sú tu časté alebo sú tam z inej príčiny. Vo vnútri mávajú pekné klenby z jemného kameňa a na povrchu stromy, takže to vyzerá, že na vrchu je les a dolu je *zenot*. Niektoré sú také, že by sa do nich vošla celá karavela a mohla by tam aj plávať, iné sú menšie a ďalšie ešte väčšie. Všetci tí, čo k nim mali prístup z nich pili; tí, čo k nim prístup nemali, si robili studne. Keďže však na to nemali vhodné nástroje, studne vyzerali biedne. Ale teraz sme im nielenže dali náradie na robenie dobrých studní, ale tiež veľmi pekné kolové čerpadlá⁷⁸⁴ a cisterny, z ktorých pijú vodu ako z prameňa.

Sú tu tiež jazerá, ale všetky majú poloslanú vodu nevhodnú na pitie, nemajú pramenitú vodu ako *zenoty*. Táto krajina má medzi jej obdivuhodnosťami ešte jednu vec, ktorá sa týka studní. Totiž kdekoľvek sa kope, vytryskne odtiaľ veľmi dobrý prameň vody, pričom niektoré sú také hlboké, že pohltnú celú kopiju. Na všetkých miestach, kde sa kope studňa, nájdete ešte pol piade predtým, než narazia na vodu, ložisko mušiel a morských ulitníkov mnohých tvarov a farieb, veľkých i malých, akoby boli z pobrežia mora, ibaže piesok sa už premenil na pevnú bielu skalu.⁷⁸⁵ V kráľovskom meste Maní sme kopalí veľkú studňu do skaly, aby sme postavili kolové čerpadlo pre Indiánov a keď sme skončili s výkopom v hĺbke sedem alebo osem piadí, našli sme tam hrob dlhý dobrých sedem stôp, ktorý bol plný červenej hliny, ktorá bola veľmi čerstvá, v hrobe boli tiež ľudské kosti a všetko to už bolo premenené na kameň.⁷⁸⁶ Chýbali už len dve alebo tri piade k tomu, než by sme narazili na vodu, a tam sa nachádzala dutá klenba, ktorú stvoril Boh tak, že hrob bol celý pohrúžený dovnútra skaly a pod ním bolo možné voľne prejsť až k vode. Nemohli sme pochopiť ako je to možné, jedine že by bol hrob pôvodne otvorený dovnútra a potom, pôsobením vlhkosti z jaskyne, a počas veľmi dlhého času, skala postupne rástla a tvrdla, kým hrob celkom neuzavrela.⁷⁸⁷

Okrem dvoch riek, o ktorých som už hovoril, že tečú v tejto zemi, je tu ešte prameň, vzdialený asi tri legui od mora, v blízkosti Campeche, ktorý je poloslaný a okrem toho už

v celej zemi nie sú žiadne iné vody. Indiáni z blízkosti hôr, aby nemuseli robiť svoje studne príliš hlboké, zvyknú robiť priehlbiny do skál, kde počas obdobia dažďov zachytávajú vodu a zásobujú ňou svoje obydlia.⁷⁸⁸ Počas obdobia dažďov tu padajú veľmi silné a prudké zrážky, niekedy sprevádzané množstvom hromov a bleskov. Všetky studne, osobitne však tie v blízkosti mora, stúpajú a klesajú každý deň podľa toho ako stúpa a klesá more,⁷⁸⁹ čo veľmi jasne svedčí o tom, že všetky vody sú riekami tečúcimi pod zemou a vlievajúcimi sa do mora.⁷⁹⁰

Na Yukatáne je aj močiar, ktorý je hodný uchovania v pamäti, pretože má viac ako sedemdesiat leguí a je celý slaný. Začína pri pobreží Ekabu, čo je blízko Isla de Mujeres a pokračuje tesne popri morskom pobreží tak, že sa tiahne medzi ním a horami až do blízkosti Campeche. Nie je hlboký, pretože nemá na to miesto, nedostatok pôdy mu to nedovoľuje, ale je veľmi ťažké prejsť z dedín na pobrežie, alebo sa dostať z pobrežia do dedín kvôli stromom, ktoré v ňom rastú a pre množstvo blata, ktoré sa tam nachádza. Tento močiar je taký slaný, že Boh tam stvoril najlepšiu soľ, akú som v živote videl, pretože pomletá je veľmi biela a taká slaná, že tí, ktorí sa vyznajú, hovoria, že pol merice⁷⁹¹ z nej nahradí celú mericu pochádzajúcu odinakadiaľ. Náš Pán stvoril soľ v tomto močiaru z dažďovej vody, nie z morskej, pretože tá doň nevniká. Od mora ho totiž oddeľuje po celej dĺžke pobrežný pás zeme. V období dažďov sa močiar naplní a soľ v jeho vodách sa zráža do hrudiek, ktoré nie sú nepodobné kúskom kandizovaného cukru. Štyri alebo päť mesiacov po skončení dažďov, keď je močiar ako tak suchý, mali Indiáni veľmi starý zvyk ťažiť soľ a to tak, že z vody zberali jej hrudky a vonku ich sušili. Mali na to vyznačené určité miesta, ktoré boli na soľ bohatšie a bolo tam menej vody a blata. Tento zber nemali vo zvyku robiť bez povolenia svojich vládcov, ktorí mali naň územné právo. Preto pre nich všetci, ktorí pre soľ prichádzali, vykonávali určité služby, alebo im odovzdávali dary pozostávajúce buď priamo zo soli, ktorú ťažili, alebo z predmetov, ktoré priniesli zo svojej vlasti. Predstaveným tam bol Francisco Euan,⁷⁹² pôvodom z mesta Caucel, ktorý preukázal nároky na túto ťažbu ako aj to, že ešte vládcovia Mayapánu zverili jeho predkom ťažbu aj distribúciu soli. Preto Audiencia Guatemaly nariadila, že každý, kto v súčasnosti vstúpi na jeho územie za účelom zberu soli, je preňho povinný vykonať to isté. V príslušnom čase sa jej teraz už ťaží veľké množstvo, aby sa mohla vyviezť do Mexika, Hondurasu a do Havany. V niektorých častiach tohto močiara sa tiež darí veľmi pekným rybám, a aj keď nie sú veľké, majú veľmi dobrú chuť.

772. V orig. „es una viva laa“, opravujeme na „laja“, teda „kameň“, doslovne „je to živý“ (t. j. pôvodný, neopracovaný ani netransportovaný, ale tam „rastený“) „kameň“. Podobné spojenie používa Landa aj ďalej v tejto kapitole pri opise prírodných kameňov, čo v slovenčine vyplýva z kontextu a živý/prírodný osobitne neprekladám.

773. V orig. „cavar un estado“.

774. Podľa archeologických nálezov pri opracovaní skál a murárskych prácach využívali Mayovia najmä dláta a mlaty z pazúrika, dioritu a najtvrdšieho vápenca. Svoj význam mali aj drevené nástroje a rozličné techniky štiepania pomocou parožia a brúsenia pomocou piesku.

775. Myslí sa pohorie Puuk.

776. Už sme sa zmieňovali o tom, že Mayovia spracovanie kovov nepoznali, a to ani vo forme, ktorú tu opisuje Landa, takže muselo ísť buď o predkolumbovské (v iných oblastiach Mezoameriky - v centrálnom Mexiku alebo v Oaxake bolo spracovanie niektorých kovov na obstojnej úrovni) alebo o rané koloniálne importy.

777. Obrázok sa nachádzal v pôvodnom rukopise, kopisti ho žiaľ neprevzali.

778. Fúkačky (maysky *tz'onche*) vyrobené z dreva stromu *komolche* postupne z mayských oblastí vymizli. Ešte J. E. S. Thompson zaznamenal v polovici 20. stor. ich používanie u K'ek'chíov a u Mayov z oblasti Toleda v Belize. Poľovalo sa nimi na vtákov a strieľalo sa hlinenými guľôčkami.
779. Río de Lagartos v skutočnosti nie je riekou, ako ju opisuje Landa. Ide o prílivový močiar (ciénega). Od mora je oddelený úzkym pásom pevniny a toto dlhé úzke jazero na západe plynulo prechádza do Laguny de Términos. Na jeho východnom konci je len veľmi krátky úsek, ktorý možno považovať za riekou.
780. Toto je jediná pravá rieka polostrova Yucatán. Nachádza sa v Campeche a vyteká z jazierka Hobonochac, tečúc ďalej na západ do Campechského zálivu.
781. Ide o zmiešanú, tzv. brakickú vodu, podobne prekladám na ďalších miestach.
782. Rieky na Yucatáne skutočne tečú pod zemou, pretože silno vápencová pôda im dovoľuje ľahko klesnúť pod povrch, kde si vytvárajú dlhé riečiská ústiace do mora. Práve to umožňuje pozorovať na pobreží pramene sladkej vody zdanlivo vyvierajúce z mora.
783. Takýto prievál je podobný kamennému podzemnému jazeru alebo veľkej prírodnej studni, maysky sa nazýval *dzonot (tz'onot)*.
784. V orig. „norias“.
785. Bezpochyby išlo o fosílie morských mäkkýšov a ulitníkov.
786. Tu treba od fosílií jasne rozlišovať. V silno vápenitej pôde je možná pomerne rýchla mineralizácia telesných pozostatkov, zvlášť v jaskynných systémoch.
787. Takéto pohreby a mineralizované kostry sú v mayskej oblasti pomerne bežnými archeologickými nálezmi.
788. Smerom na juh úroveň pevniny stúpa a voda sa nachádza čoraz hlbšie. Mayovia tento problém riešili prostredníctvom tzv. *chultunov* (šp. *aguadas* alebo *sartenejas*) – prírodných alebo čiastočne umelých kamenných vodných nádrží, kde zachytávali vodu v období dažďov na neskoršie použitie. Využívali na to prirodzené priehlbne s kamenným podložím, ktoré spevňovali pomocou malty a kameňov.
789. Zdá sa však, že príliv a odliv neovplyvňuje hladinu cenotov. Tam voda stúpa a klesá v závislosti od obdobia sucha alebo dažďa.
790. Na tomto mieste niektorí prekladatelia, napr. Jurij Knorozov kapitolu XLIV ukončujú a nasledujúcim odstavcom začína kapitola XLV.
791. Merica, v orig. *celemín*, asi 4,6 litra.
792. *Ah K'in* Euan z Caucelu, ktorého poznáme okrem iného aj z Chilam Balam z Chumayelu, a ktorý je zmieňovaný v ďalších prameňoch aj ako *batab* Euan, bol vládcom provincie Chakan. Zdá sa, že tento muž celkom výnimočne zlučoval v sebe funkcie kňaza (*ah k'in*) a lokálneho vládcu – kazika (*batab*). Od Cogolluda sa dozvedáme, že Euan prijal s veľkou slávou, približne ako päťdesiatročný krst, pričom jeho krstným otcom sa stal samotný Montejo. Neskôr bol veľmi zbožným kresťanom, stal sa asistentom viacerých kňazov, naučil sa čítať a písať po španielsky a pravdepodobne aj (latinkou) po maysky.

XLV. RYBY A VODNÉ ŽIVOČÍCHY

Ryby nie sú iba v jazere, ale veľké množstvo ich je aj na pobreží, takže Indiáni sa o jazerné ryby príliš nezaujímajú, okrem tých, čo nie sú vybavení sieťami. Tí, ak je v jazere

málo vody, zabíjajú množstvo rýb strelbou z luku.⁷⁹³ Ostatní usporadúvajú veľmi veľké rybačky, ktoré im okrem vlastnej obživy, zabezpečujú predaj rýb po celej krajine.

Majú vo zvyku ich soliť a piecť, ale tiež sušiť na slnku bez soli. Vedia presne v aký čas a akým spôsobom spracovať jednotlivé druhy rýb. Pečené ryby vydržia niekoľko dní, odnášajú ich na predaj aj 20-30 leguí ďaleko, potom ich jedia tak, že sa znova upravia, a to varením, po čom sú chutné a zdravé.

Z rýb, ktoré lovia a vyskytujú sa na tomto pobreží, sú to predovšetkým plže,⁷⁹⁴ ktoré sú vynikajúce a dosť tučné, ďalej pstruhy⁷⁹⁵ s rovnakými bodkami a farbou ako naše, ibaže sú tučnejšie a chutnejšie, v ich jazyku sa nazývajú *uzcay*.⁷⁹⁶ Ďalej sú to veľmi dobré morské okúne,⁷⁹⁷ sardinky,⁷⁹⁸ a popri nich morské jazyky,⁷⁹⁹ piliare,⁸⁰⁰ konské makrely,⁸⁰¹ morské pleskáče⁸⁰² a nespočetné množstvo najrozličnejších drobných rýb. Na pobreží Campeche sú veľmi dobré chobotnice⁸⁰³ a tri alebo štyri druhy šťúk,⁸⁰⁴ ktoré sú veľmi chutné a zdravé, osobitne jedni, ktoré sú úžasne zdravé a veľmi odlišné od ostatných tvarom svojej hlavy, pretože ju majú prekvapujúco okrúhlu a ploškú. Papuľu majú z vnútornej strany a oči majú vysunuté na okrajoch, nazývajú ich *alipechpol*.⁸⁰⁵ Lovia aj veľmi veľké ryby, ktoré sa ponášajú na manty⁸⁰⁶ a nakladajú ich po kúskoch do soli; hynú na okolitých brehoch, a je to veľmi dobrá vec, ale neviem isto či tá ryba je raja.⁸⁰⁷

Na pobreží medzi Campeche a Desconocidou žije mnoho lamantínov,⁸⁰⁸ ktoré majú okrem množstva rybaciny, či mäsa, veľa tuku a sú vynikajúce na prípravu varených pokrmov. O lamantínoch sa rozprávajú podivuhodné historiky: zvlášť pripomeniem, čo hovorí autor *Historia General de las Indias*,⁸⁰⁹ že totiž jeden Indián na ostrove Española choval lamantína v jednom jazere a mal ho tak zdomácneneho, že keď zavola jeho meno, a volal ho „Matu“, tak priplával na breh. Čo môžem o nich povedať ja, je, že sú veľmi veľké a majú oveľa viac mäsa než poriadne veľké teľa, a tiež, že majú veľa sadla. Rozmnožujú sa ako zvieratá a majú k tomu aj pohlavné ústrojenstvo ako samec a samica. Samica neznáša ikry ako ostatné ryby, ale rodí vždy dve mláďatá, nikdy nie menej alebo viac. Majú dve plutvy, ktoré používajú pri plávaní ako silné ruky. Ich tvár je veľmi podobná volskej, vynára sa z vody a spása traviny na brehoch. Netopiere majú vo zvyku hrýzť ich na okrúhly, sploštený rypák, ktorý im trčí z tváre, a oni od toho hynú, lebo sú veľmi prekrvené⁸¹⁰ – je pozoruhodné, že vykrvácajú do vody z akejkolvek rany. Mäso majú veľmi dobré, zvlášť ak je čerstvé, s horčicou chutí ako výborná hovädzina. Indiáni ich lovia pomocou harpún nasledovným spôsobom: Vyhľadajú ich v prílivových vlnách a na plytčinách (pretože to nie je ryba, ktorá dokáže plávať hlboko), prinesú si harpúny, ktoré majú na koncoch priviazané bóje. Keď lamantíny nájdú, vrhnú na ne svoje harpúny spolu s povrazmi a bójami. Lamantíny od bolesti z utŕžených rán utekajú zo strany na stranu do plytkej vody, pretože do morských hĺbok sa spustiť nedokážu. Keďže sú také veľké, rozvíria bahno na dne a preto, že sú také prekrvené, hneď vykrvácajú. Tak ich podľa rozvíreného bahna Indiáni prenasledujú na loďkách, potom ich nájdú podľa svojich bój a vyberú ich. Takýto lov je veľkým rozptýlením aj úžitkom pre mäso a tuk, ktoré prináša.

Na tomto pobreží je aj ďalšia ryba, ktorú nazývajú *ba*,⁸¹¹ je široká, okrúhla a veľmi dobrá na jenie, ale je veľmi nebezpečné ju loviť alebo sa s ňou čo i len stretnúť. Tiež nedokáže plávať hlboko a rada pláva v bahne, kde ju Indiáni zabíjajú pomocou luku a šírov. Keď kráčajú po vode popri nej a nedajú si pozor alebo keď na ňu vo vode šliapnu, ona si hneď pomôže svojím chvostom, ktorý má dlhý a tenký - udrie pílou, ktorú tam má,⁸¹² a to tak silno, že sa nedá vytiahnuť z rany bez toho, aby ju ešte nezväčšila, lebo sú na nej dozadu zahnuté zúbky, tak ako to vidno z tohto obrázku.⁸¹³ Tieto pílkou používali Indiáni na rezanie svojich tiel pri obetiach démonovi a vlastníť ich patrilo k úradu kňaza, preto ich mali mnoho. Sú veľmi pekné, pretože ide o veľmi bielu kosť, zvlášťne vyformovanú do podoby malej pílkou, ktorá je tak ostrá a jemná, že reže ako nôž.

Vyskytuje sa tu aj jedna malá rybka, ktorá je taká jedovatá, že nikto, kto ju zje, neunikne pred smrťou. Dokáže sa veľmi rýchlo a silno nafúknuť. Ľudia sa nechajú dosť často

oklamat', aj keď je všeobecne známa a vie sa, že hynie až neskôr, mimo vody a že sa celá nafukuje.⁸¹⁴ V rieke Champotón sa tiež nachádza mnoho skvelých ustríc⁸¹⁵ a na celom pobreží žije množstvo žralokov.

793. Kým predtým Landa uvádzal rôzne náčinie na rybolov, tu explicitne hovorí o love rýb lukom a šípom, čo zaznamenal napr. Tozzer u Lacandóncov 1907: 54. Lacandónsky šíp určený na lov rýb prinášame v obrázkovej prílohe.
794. V orig. „lic,as“ - Píľ severný (*Cobitis taenia*) je len 6-12 cm veľká ryba, ktorá bola asi Landovi známa z európskych vôd. S istotne väčším druhom, ktorého lov pozoroval mala azda spoločné fúzy, zafarbenie a spôsob života pri dne. Tozzer prekladá z nejasných dôvodov ako „skates“ teda raje.
795. V orig. „truchas“ – Pstruh dúhový (*Oncorhynchus mykiss*) alebo pstruh potočný (*Salmo trutta m. fario*). Pstruhy sa však v Mezoamerike nevyskytovali.
796. *Uz kai*, (*us kay*) maysky doslovne „moskytia ryba“.
797. V orig. „robalos“ – morský okúň (*Dicentrarchus labrax*).
798. V orig. „sardinas“ – sardinka (*Sardina pilchardus*), Motulský slovník uvádza sardinku maysky ako *ch eh bak* alebo *ch eh bak*.
799. V orig. „lenguados“ – morský jazyk alebo solea (*Sola solea*).
800. V orig. „sierras“ – piliar (*Pristis pectinatus*).
801. V orig. „caballas“ – makrela konská (*Trachurus trachurus*).
802. V orig. „mojarras“ – morský pleskáč (*Diplodus vulgaris*), sem však patrí širší okruh veľkých ostriežovitých rýb z rodu *Gerreidae*. Tozzer aj Knorozov prekladajú - tuniak.
803. Maysky *ma'ax kay*, t.j. ryba-pavúčiak alebo opičia ryba (*ma'ax* je meno opice pavúčiak s veľmi dlhými a tenkými končatinami.)
804. V orig. „zollo“ – šťuka (*Esox lucius*). Rybu istotne Landa len prirovnáva k šťuke podobnému druhu – k dravcovi s množstvom zubov (tak ako vyššie pstruha). Je tu aj možnosť, že ide o chybu prepisovača a v origináli má byť „tollos“ (takto opravuje Pérez Martínez a v poznámke pripúšťa Tozzer), v tom prípade by išlo o žraloka ostnatého (*Squalus acanthias*).
805. *Ah (li?)pechpol* značí maysky „kliešťa hlava“, čo by zodpovedalo opisu sploštenej hlavy v texte. Súčasne niet pochýb, že tu Landa hovorí o žralokoch, ale opis nesedí na vyššie uvedeného žraloka ostnatého.
806. Manta obrovská (*Manta birostris*), najväčší druh raje.
807. Hynie – „muere“ opravujú niektorí prekladatelia na „mueve“, potom: „mueve a las orillas de la redonda“ prekladá Knorozov (213) ako: „ona dvigaet krajami (svojej) okruglosti“, čo je síce opis spôsobu plávania rají, ale aj text bez opravy je dostatočne zmysluplný, pretože na pobreží Yukatánu sa skutočne často vyskytujú telá uhynutých rají. Raja, maysky *iz kay* mala veľký význam nielen ako potravina, ale aj v náboženskej symbolike a v ritualizme, kde sa pri obetovaní krvi používali ich chvostové tŕne na prepichovanie rôznych častí tela.
808. Lamantín širokonosý zvaný aj morská krava, maysky *baklam* (*Trichechus manatus*).
809. Ide o Gonzala Fernández de Oviedo y Valdés.
810. V orig. „son muy sanguíneos“.
811. *Ba* značí maysky „sysel“, alebo „krtko“, Landa mal zrejme na mysli *bach* – mečiar obyčajný (*Xiphias gladius*), čomu však nezodpovedá umiestnenie bodca.
812. Pravdepodobne išlo o raju s trňovým chvostom *Dasyatis americana* alebo opisu ešte lepšie vyhovuje okrúhly druh *Urobatis halleri* (Tozzer: 191 uvažuje o veľkom bodkovanom druhu orlej raje *Aetobatis narinari*).

813. Kopista obrázok žiaľ z pôvodiny neprevzal.
814. Ide o štvorzubca (Tetraodon), ktorý sa dokáže v nebezpečenstve prudko nafúknuť. Niektoré časti jeho tela obsahujú prudký jed tetraodontoxín, ktorý sa nedá odstrániť ani varením.
815. Maysky *bok*, tieto ustrice sa držia v mangrových porastoch.

XLVI. LEGUÁNY A KROKODÍLY

Okrem rýb, ktoré obývajú vodu, sú tu živočíchy, ktoré žijú súčasne na suchu i vo vode. Takými je napríklad množstvo leguánov,⁸¹⁶ ktoré sa ponášajú tvarom, veľkosťou aj farbou na španielske jašterice, ibaže nie sú také zelené. Kladú vajcia vo veľkom počte a vyskytujú sa vždy v blízkosti mora alebo inej vody. Vo vode a na súši si nachádzajú rozdielne útočiská, kde ich v čase pôstu vyhľadávajú Španieli, ktorí ich pokladajú za výnimočné a veľmi zdravé jedlo. Je ich toľko, že na obdobie veľkého pôstu poslúžia všetkým. Indiáni ich lovia pomocou špagátov, ktoré priviažu na stromy a nachystajú k ich dieram.⁸¹⁷ Je až neuveriteľné, že zostanú chytené na žive aj dvadsať – tridsať dní bez toho, aby vzali niečo do úst, a ani neschdnú. Počul som dokonca, že je vyskúšané, že ak sa leguánom naplní⁸¹⁸ brucho pieskom, veľmi príberú. Ich trus je zase obdivuhodným liekom, ak sa položí čerstvý na oko, lieči bel'mo.

Nachádzajú sa tu aj pozoruhodne veľké korytnačky, majú ohromné štíty a sú oveľa väčšie ako naše. Sú vhodné na jedenie a majú dosť mäsa. Znášajú vajcia veľké ako od sliepky⁸¹⁹ a znášajú ich v počte stopäťdesiat alebo dvesto do veľkej diery v piesku ďalej od vody, ktorú napokon zahrabú pieskom. Odtiaľ potom vyliezajú malé korytnačky. V tejto krajine sú aj ďalšie, odlišné korytnačky z ktorých niektoré žijú v suchých lesoch, iné v jazerách.

Na pobeží som pár ráz zazrel jednu rybu, ktorá bola celá opancierovaná a zabudol som ju tu uviesť. Mala veľkosť malej korytnačky a zvrchu bola pokrytá tenkým, okrúhlym, pekne formovaným pancierom silno svetlozelenej farby. Chvost mala z rovnakého panciera, pripomínal šidlo a bol asi piad' dlhý. Zospodu mala mnoho nôh a drobné vajíčka. Tento živočích sa neje, iba tie vajíčka, ktorých Indiáni skonzumujú veľa, v svojom jazyku ho volajú *mex.*⁸²⁰

Je tam aj mnoho zúrivých krokodílov,⁸²¹ ktoré aj keď sa zväčša zdržiavajú vo vode, často vychádzajú na súš a tam aj žerú alebo majú pri tom aspoň hlavu vystrčenú z vody, pretože nemajú žiabre a pod vodou nemôžu prežívať. Je to ťažký živočích a nikdy sa nadhlo od vody nevzdáľuje, ale vie sa zúrivo vyrútiť, ak na niečo útočí alebo keď uniká. Je veľmi pažravý a rozprávajú sa o ňom podivuhodné historky. To, čo ja viem je, že jeden z nich zabil u nás Indiána v blízkosti kláštora, keď sa kúpал v jazere. Preto sa jeden mních vybral aj s Indiánmi zabiť ho. Aby ho zabili, vzali so sebou ako návnadu nevel'kého psa, ktorému prestrčili pevný, na koncoch zaostrený kolík od papule až po konečník. Veľmi pevný povraz, upevnili o jeho vnútornosti a celé to hodili do vody. Vzápätí sa zjavil krokodíl, ktorý psa vzal medzi zuby a prehltol. Keď sa to stalo, kolík prepichol jeho telo a mních spolu s Indiánmi ho s veľkou námahou a ťažkosťami vytiahli na breh. Keď krokodíla otvorili, našli v jeho bruchu okrem psa⁸²² aj polovicu toho človeka. Tieto krokodíly sa rozmnožujú ako zvieratá a kladú vajcia, pre ktoré vyhrabávajú v piesku pri vode veľké diery. Kladú tristo alebo aj viac vajec, väčších ako sú vtáčie, aby ich tam ponechali až do doby, keď im príroda ukáže, že je čas vyliahnuť sa. Vtedy sa na tých miestach potulujú a vyčkávajú. Malé krokodíly sa vyliahnu nasledovne: vyjdú z vajca veľkosti piade⁸²³ a čakajú na morskú vlnu, ktorá sa pri nich roztriešti. Hneď ako ju zacítia, opustia svoje miesto a vrhnú sa do vody. Všetky tie, ktoré vlnu nestihnú, zahynú na piesku, pretože sú veľmi krehké a piesok je rozpalený od slnka, spália sa

a hneď uhynú. Tie, ktoré vodu dostihnú, sa všetky zachránia a vzápätí v nej začnú plávať, až kým sa tam neobjavia rodičia, aby ich mohli nasledovať. Týmto spôsobom sa ich zachráni len veľmi málo, aj keď nakladú toľko vajec. A to všetko sa nedeje bez účasti božej prozreteľnosti, ktorá chce, aby bolo viac toho, čo nám je prospešné, než toho, čo nám škodí a čo by nám mohlo natoľko ublížiť, ako tieto beštie, keby všetky uzreli svetlo sveta.

816. Maysky *huh*, ide pravdepodobne o druh leguána (*Iguana iguana rhinolopha*).
817. Išlo zjavne o chytanie do oka, tak ako nám ho predstavuje Madridský kódex 44-9, 91a, 93a.
818. Možno však má byť „potrie“, z orig. „flotan“, opraveného viacerými prekladateľmi na „frotan“ (trieť), to nie je celkom jasné. V tomto prípade sa držím Knorozova a Tozzera s tým, že piesok snáď urýchľuje trávenie leguánov, čo zvýšilo ich príjem potravy, preto priberali. Mohlo však ísť aj o jednu z početných povier založenú na predstave, že sa leguán živí pieskom.
819. Podľa veľkosti vajec muselo ísť o karetu obrovskú (*Chelonia mydas*). Mayovia korytnačky nazývali všeobecne termínom *ak*.
820. Tozzer (192) sa domnieva, že išlo o veľkú langustu alebo krevetku, čo však nezodpovedá opisu tvaru panciera ani chvosta. Uvádza tiež doslovne v angličtine Pérezovu domnienku, že ide o „spider-fish“, takto označovaná hlbinná ryba (*Bathypterois atricolor*) však vôbec nežije v západnom Atlantiku, Pio Pérez mal v španielskom origináli na mysli „pez araña“, čiže bodavca veľkého (*Trachinus draco*), jedovatú pobrežnú rybu, ktorá však opäť v ničom nepripomína Landove slová. Jeho opis naopak zodpovedá skôr výzoru ostrorepa amerického (*Limulus polyphemus*). Jeho mayské označenie *me'x* by sa dalo preložiť ako „fúzač“.
821. V orig. „lagartos“, myslí sa takmer určite kajman okuliarnatý severný (*Caiman crocodilus fuscus*). Na Yukatáne nežijú aligátory, ale krokodíle, pričom kajmany sú len ich poddruh. Maysky sa krokodíl označuje slovom *ain*, pričom tieto živočíchy boli u starých Mayov istotne predmetom kultu. Zmieňuje sa o tom aj Lizana (Pt. 2, VI): „Uctievať krokodílov, tvorov bez jazyka...“. Starí Mayovia videli v krokodílovi jednu z podôb najvyššieho boha Itzamnu (Itzam Kab Ain) a už od raného klasického obdobia bol krokodíl spojený so svetovým stromom a vnímaný ako základ a os sveta. Súčasní Lacandónci vnímajú krokodílov ako príbuzných svojich kanoí a vôbec sa ich neboja.
822. Psy sú častou potravou krokodílov aj dnes. O nepriateľstve medzi psom a krokodílom hovorí jeden lacandónsky mýtus.
823. Pripomíname, že veľkosť piade je 21 cm.

XLVII. AKÉ SÚ TU HADY A ĎALŠIE JEDOVATÉ ŽIVOČÍCHY (Kapitola VII.)⁸²⁴

Hadov⁸²⁵ tu je veľmi bohatá škála, majú mnoho farieb a nie sú nebezpečné s výnimkou dvoch druhov,⁸²⁶ ktoré sú veľmi jedovaté a oveľa väčšie ako tie od nás zo Španielska. Nazývajú ich *taxinchan*.⁸²⁷ Ďalší druh je tiež jedovatý, veľmi veľký a má v chvoste hrkálku.⁸²⁸ Iné hady sú obrovské, takže prehltnú kráľika alebo aj dvoch, ale nie sú nebezpečné.⁸²⁹ Stojí za zmienku, že sú tu Indiáni, ktorí s ľahkosťou chytia jedných aj druhých bez toho, aby im ublížili.⁸³⁰

Žije tu aj jeden druh jašteríc, väčších než sú naše, a je pozoruhodné, aký veľký z nich majú Indiáni strach. Hovorí, že keď sa ich niekto dotkne, vylúčia akýsi pot, ktorý je smrteľne jedovatý.⁸³¹ Medzi kamením sa tu nachádza aj množstvo škorpiónov,⁸³² ale nie sú také

jedovaté ako tie u nás v Španielsku. Zato je tu jeden druh veľkých mravcov, ktorých uštipnutie je oveľa horšie než od škorpióna, aj viac bolí a aj sa viac zapáli, ako som sám skúsil, trvá to aj dva krát toľko ako od škorpióna.⁸³³

Sú tu dva druhy pavúkov, jeden je veľmi malý, ale smrtonosný⁸³⁴ a druhý je veľký a celý pokrytý jemnými čiernymi tŕnikami, ktoré vyzerajú ako štetiny – v nich sa skrýva jed.⁸³⁵ Všade, kde sa vyskytujú, si Indiáni dávajú veľký pozor na to, aby sa ich nedotkli. Je tu aj mnoho ďalších druhov hmyzu, ale nie jedovatého.

Vyskytuje sa tu jeden červený červík, z ktorého sa vyrába veľmi dobrá masť žltej farby, určená na opuchliny a jazvy. Na zhotovenie masti postačuje črvikov pomiesiť alebo ich rozmačkať a výsledok slúži aj ako olej na maľovanie keramiky, ktorý spevňuje farbu.⁸³⁶

824. Na tomto mieste sa zachovalo pôvodné Landovo číslovanie a názov kapitoly, čo zdôvodňuje predchádzajúce približné tematické členenie Brasseur de Bourbourg a súčasne potvrdzuje, že tieto geografické a prírodopisné kapitoly boli v origináli zaradené do prvej časti spisu.
825. Landa používa v tomto texte synonymá „culebra“, „serpiente“, ktoré prekladám len ako „had“ a slovo „vívora“, čo je označenie pre zmiju, čím rozumie jedovatého hada všeobecne.
826. Landa sa na tomto mieste mylí, jedovatých hadov je na Yukatáne oveľa väčší počet.
827. *Taxinchan* je mayské označenie pre prudko jedovatého krovinára zamatového (Bothrops atrox) asi 2 m dlhého hada zlatožltej farby, ktorého uhryznutie spôsobuje krvácanie zo všetkých pórov a rýchlu smrť.
828. Ide bez pochyb o štrkáča (Crotalus terrificus durissus), maysky *ahau kan* (t.j. „pán hadov“ alebo „kráľovský had“) alebo *tzab kan* (hrkajúci, alebo štrkajúci had), lacandónsky *hach kan* (t. j. „pravý had“). Štrkáč bol veľmi dôležitým mayským symbolom, predovšetkým v poklasickom období, kde v operenej forme reprezentoval boha Kukulkána. Jeho meno (*Tzab*) nieslo aj súhvezdie Plejád.
829. Landa myslí na veľhada kráľovského (Boa constrictor), maysky *ka'xab yuk* alebo lacandónsky (aj maysky) *och kan*.
830. U Mayov jestvovali a u Lacandóncov dodnes jestvujú znalci, ktorí bez ujmy manipulujú s hadmi i s jedovatým hmyzom.
831. Ide o salamandrovitého živočicha s kosteným pancierom, ktorého meno je kôrnatec jedovatý (*Heloderma horridum*).
832. Maysky *zinan*, ide pravdepodobne o dva veľké druhy škorpiónov čiernej farby, ktoré žijú na Yukatáne *Centruroides margaritatus* a *Centruroides gracilis*. Jeden zo škorpiónov sa nazýval na Yukatáne *chuh*, z čoho bolo odvodené aj meno jedného z mayských bohov (boh M), ktorý mal atribúty škorpióna a nazýval sa *Ek Chuah* t. j. „Čierny Škorpión“.
833. Mohlo ísť o bolestivé uštipnutie malých červeno-hnedých mravcov z rodu *Crematogaster*, ale pravdepodobnejšie je, že išlo o niektorého z pamravcov (*Mutillidae*), ktorých uštipnutie je veľmi bolestivé a dlho sa hojí.
834. Menším pavúkom by mohol byť červený jedovatý pavúk *Macrodictes*, maysky nazývaný *tz'itun*.
835. Podľa Tozzera (193) išlo v prípade veľkého pavúka o druh *Acrosoma*, čomu zodpovedá aj jeho preklad, kde neuvádza štetiny, iba tŕne. Štetiny tam však patria a pravdepodobné je, že Landa opisuje niektorú z yukatánskych tarantúl *Brachypelma vagans* alebo *Brachypelma epicureanum*, lacandónsky *toi*.

V každom prípade jed sa nevyskytuje na trňoch ani štetinách týchto pavúkov, ale v ich uhryznutí.

836. Tento červ (*Coccus axin*), maysky *ni'in*, žije na stromoch a z neho vyrábaná látka sa používala v celej Mezoamerike namiesto laku (Heil 1995).

XLVIII. O VČELÁCH, ICH MEDE A VOSKU (Kapitola VIII.)⁸³⁷

Žijú tu dva druhy včiel⁸³⁸ a oba sú oveľa menšie ako naše. Väčšie z nich chovajú v úlloch,⁸³⁹ ktoré sú veľmi malé. Nerobia ani plásty ako naše včely ale akési dutinky z vosku veľkosti vlašského orecha, z ktorých každá jedna je naplnená medom.⁸⁴⁰ Aby ho vybrali, nemusia urobiť nič viac, než otvoriť úl a paličkou prepichnúť tie dutinky, z ktorých začne vytekať med. Keď chcú, vyberú si odtiaľ aj vosk. Ďalšie pestujú v lesoch, v dutinách stromov a skál, odkiaľ zbierajú vosk a med, ktorým táto zem oplýva. Med je veľmi dobrý, až na to, že kvôli veľkej hojnosti potravy včiel je trochu vodnatý a preto je potrebné dať ho variť na oheň. Keď sa to urobí, zostane dobrým a veľmi trvanlivým. Vosk je tiež dobrý, až na to, že je veľmi dymový. Nikdy sa nezistilo, čo to môže spôsobovať. V niektorých provinciách je žltší ako v iných, čo je zapríčinené iným druhom kvetov. Tieto včely nepichajú, ani nijako neublížujú, keď sa im vyberá med.⁸⁴¹

837. Toto je druhá z kapitol (podobne ako predchádzajúca), kde sa nám zachovalo pôvodné číslo kapitoly a jej názov.
838. Ide o včely bez žihadla druhov *Melipona* a *Trigona*, väčšia z nich je *Trigona*. *Melipona fulvipes* (alebo *domestica*) sa maysky nazýva *yikil kab*.
839. V orig. je uvedené chybné „almenas“, Pérez Martínez aj ďalší prepisujú „colmenas“. Súčasní Lacandónci používajú ako úle jeden druh tekvicových nádob.
840. Med, maysky *kab* mal veľký význam nielen ako potrava, ale aj v rituáloch. Bol, podobne ako donedávna u Lacandóncov, základnou prísadou do ceremoniálneho nápoja balché.
841. Chov včiel a brtníctvo podliehali u Mayov patronátu bohov a boli predmetom poľnohospodárskych almanachov, tak ako to vidno z posledných strán Madridského kódexu.

XLIX. RASTLINSTVO YUKATÁNU

Pestrosť rastlín a kvetov, ktoré krásia Yukatánu v jeho vlastných ročných obdobiach je veľmi veľká a treba sa o nej zmieniť. Týka sa to rovnako stromov ako rastlín, pretože mnohé z nich sú neuveriteľne krásne a malebné v mnohorakosti svojich farieb a vôní. Popri tom, že sú ozdobou lesov a polí, poskytujú tiež hojnosť poživne pre malé včely, ktoré produkujú med a vosk. Medzi tými všetkými rastlinami tu spomeniem niektoré, ktoré sú cenné pre ich vôňu a krásu, ako aj pre úžitok, ktorý poskytujú obyvateľstvu tejto zeme.

Rastie tu palina,⁸⁴² oveľa sviežejšia a voňavejšia, než u nás, tiež je väčšia s tenšími listami. Indiáni ju pestujú pre jej vôňu a pre radosť. Videl som, že je ešte krajšia, keď Indiánky nasypú k jej koreňom popol.

Vyskytuje sa tu aj jedna rastlina s veľmi širokými listami, s vysokými a silnými vetvami, ktorá má pozoruhodnú vôňu a bohatý vzrast, pretože z kúskov vetiev vyrastajú

d'alsie početné rastliny na spôsob vrby, aj keď sa inak nedajú s vrbou porovnať. Keď sa jej listy trochu podržia v rukách, vydáva vôňu celkom ako d'atelina, ale keď sa vysuší, táto vôňa sa stratí. Je veľmi dobrá ako zelená výzdoba chrámov počas sviatkov a na to aj slúži.⁸⁴³

Je tu toľko bazalky,⁸⁴⁴ že na niektorých miestach sú jej plné lesy aj cesty. Rastie na skalách veľmi svieža, pekná a voňavá, aj keď to nie je tá, čo dovážame a rastie u nás doma. Stojí za to vidieť ako sa rozrastá a všetko pokrýva.

Rastie tu jedna kvetina, nazývaná *tixzula*,⁸⁴⁵ ktorá má lahodnejšiu vôňu, než akú som kedy zacítil, oveľa krajšiu ako jazmín. Je biela a existuje aj bledofialová odroda. Keďže jej byť vyrastá zo silných cibúľ, bude ju možné previezť do Španielska. Rastie tak, že z cibule vychádza vysoká, silná byľ, ktorá je veľmi svieža; vydrží celý rok, pričom raz do roka vyženie približne v polovici stvol zelenej farby, široký na tri palce, silný a dlhý asi ako rákos. Na jeho konci pučia v strapcoch kvety, každý jeden je spolu so stopkou tak na piad' dlhý. Kvety majú päť dlhých otvorených lístkov, zo spodu sú uzatvorené bielou jemnou šupinkou a v strede majú žlté blanky.⁸⁴⁶ Tieto kvety s farbami do biela a žltá sú nádherné. Keď sa takáto ratolesť odtrhne a vloží do nádoby s vodou, jej príjemná vôňa vydrží mnoho dní, lebo kvety sa neotvorí naraz, ale jeden po druhom.

Sú tu aj malé ľalie,⁸⁴⁷ ktoré sú veľmi biele a voňavé. Vydržia veľmi dlho vo vode a tiež je ich ľahké odtiaľto vyviezť, pretože majú cibulku. Vo všetkom sú podobné ľaliám okrem toho, že nemajú žltý stred a že ich vôňa je ešte krajšia a nebolí z nej hlava. Majú tu aj ružu, ktorú nazývajú *ixlaul*, o ktorej mi povedali, že je krásna a veľmi voňavá.⁸⁴⁸

Rastie tu aj druh stromov, ktoré nazývajú *nicté*⁸⁴⁹ a ktoré prinášajú množstvo bielych a žltých ruží, ako aj d'alsích, ktoré sú tmavoružovej farby.⁸⁵⁰ Sú veľmi svieže a voňavé, robia z nich pôvabné kytice, a niektorí aj elixíry.⁸⁵¹ Je tu tiež veľmi voňavý kvet, ktorý nazývajú *kom* a jeho vôňa je páľivá.⁸⁵² Tiež je ho možné do Španielska ľahko previezť. Jeho listy sú nádherné svieže a široké. Okrem týchto kvetov a rastlín sú tu d'alsie, ktoré sú veľmi užitočné a liečivé. Medzi nimi dva druhy moruší,⁸⁵³ veľmi sviežich a pekných.

Nachádza sa tu aj hojnosť ceteraku,⁸⁵⁴ adiantu⁸⁵⁵ a tiež jedna rastlina, ktorej vývar z listov vynikajúco hojí opuchliny na nohách a chodidlách. Je tu aj d'alsia pozoruhodná rastlina, ktorá sa používa na liečenie starých rán, a ktorú nazývajú *iaxpialché*.⁸⁵⁶ Iná rastlina, ktorá je jedlá a má rovnakú chuť ako fenikel, sa varí vo vode a pomáha pri hojení rán alebo sa prikladá v surovom stave ako predchádzajúca. V Bacalare⁸⁵⁷ zase rastie prestup liečivý.⁸⁵⁸

Rastie tu tiež istý druh rastliny, ktorá rastie v studniach a na iných miestach, je trojuholníkovitá ako šáchor, ale oveľa hrubšia.⁸⁵⁹ Z nej robia svoje košíky, ktoré zvyknú robiť farebné a darí sa im ich vyhotoviť mimoriadne pekné.⁸⁶⁰ Majú aj divú rastlinu, ktorú však niekedy pestujú aj doma, a tá je lepšia, pretože z nej vlastným spôsobom získavajú akési konope,⁸⁶¹ z ktorého vyrábajú nekonečné množstvo vecí pre svoju potrebu. Tiež pestujú niektoré stromy, na ktorých rastú isté plodiny, ktoré však nepatria k potravinám, hoci sa ponášajú na malé plody uhoriek. Využívajú ich na produkciu gummy alebo gleja, pomocou ktorého lepia všetko, čo potrebujú.

Plodinami, ktoré pestujú pre výživu človeka sú: veľmi dobrá kukurica⁸⁶² v množstve druhov a farieb, ktorú zberajú vo veľkom, robia si sýpky a chránia ju v silách⁸⁶³ pre prípad neúrodných rokov. Ďalej sú to dva druhy malých bôbov, jeden je čierny a druhý rôznofarebný, ako aj d'alsí druh, ktorý priviezli Španieli, ten je malý a belavý.⁸⁶⁴ Majú aj svoje korenie,⁸⁶⁵ ako aj mnoho druhov tekvic,⁸⁶⁶ z ktorých niektoré pestujú pre ich semená, d'alsie pripravujú dusené, iné pečené alebo varené, niektoré druhy slúžia ako kuchynské nádoby.⁸⁶⁷ Teraz už majú aj melóny,⁸⁶⁸ ktoré sú veľmi dobré a tekvice zo Španielska.⁸⁶⁹ Vďaka nám žnú už aj proso,⁸⁷⁰ ktoré je veľmi výživné. Majú tiež jednu plodinu, ktorú sadia a je nesmierne chutná a svieža, jej plodom je koreň, ktorý je, podobne ako repa, tučný a okrúhly. Jedia ju surovú so soľou.⁸⁷¹ Ďalší koreň, ktorý sadia a rastie pod zemou, predstavuje plodinu s veľkým vyživovacím významom. Má mnoho druhov, sú fialové, žlté, biele a pripravujú sa varením

alebo pečením, pričom je to výborné jedlo, pripomína čímsi gaštany a pečené sú vhodné k nápojom.⁸⁷² Ešte iné dva korene slúžia Indiánom ako potrava.⁸⁷³ Poznajú však aj ďalšie dva druhy koreňov, ktoré sú divé a podobné vyššie zmieneným, tie pomáhajú Indiánom v čase hladu alebo neúrody, ale ak takýto stav nenastane, nezaujímajú sa o ne.⁸⁷⁴ Majú tu aj jeden stromček s mäkkými konármi, ktorý má mnoho mlieka a jeho listy sú jedlé. Varia sa a majú výbornú chuť ako kapusta s príchutou tučnej slaniny. Indiáni ho sadia hneď ako začnú niekde bývať a počas celého roka má listy, ktoré je možné zbierať.⁸⁷⁵ Vyskytuje sa tu aj čerstvá čakanka,⁸⁷⁶ pestujú ju na svojich hospodárstvach, ale nevedia ju zužitkovať na jedenie.

Treba veľmi chváliť Boha spolu s prorokom, ktorý hovorí: „Obdivuhodné je tvoje meno Pane, na celej zemi“, a to kvôli množstvu stromov, ktoré v tejto zemi jeho Majestát stvoril, všetky tak odlišné od našich. Do dnešného dňa som tam – hovorím o Yukatáne – nevidel ani jediný, ktorý by som videl aj na inom mieste. A všetky sú tu k službám a na úžitok Indiánom a dokonca aj Španielom.

Vyskytuje sa tu jeden strom, ktorého plod pripomína okrúhlu tekvicu, z neho robia Indiáni svoje nádoby, ktoré sú veľmi dobré. Vyrábajú ich maľované a mimoriadne vkusné.⁸⁷⁷ Takého istého druhu je aj ďalší strom, ktorý dáva menšie, veľmi tvrdé plody, z ktorých vyrábajú ďalšie nádoby určené na vonné masti a iné použitie.⁸⁷⁸ Je tu tiež iný strom, ktorého plod má kôstku podobnú lieskovcu, tá sa používa na výrobu dobrých korálok a šupka sa používa na pranie prádla ako mydlo, dokonca rovnako pení.⁸⁷⁹

Kvôli svojim démonom pestujú vo veľkom aj kadidlový strom. Kadidlo zbierajú tak, že stromu porania kôru kameňom, aby potom odtiaľ vytekala guma alebo živica.⁸⁸⁰ Je to svieži strom, vysoký, tienistý, s bohatým olistením, avšak tam, kde sa vyskytuje, jeho kvet spôsobuje čiernu farbu vosku. Majú tiež strom, ktorý rastie v studniach, veľmi pekný a vysoký, so sviežimi listami, pričom je pozoruhodné, ako usporiadane rastú jeho konáre na kmeni. Vyrastajú po troch alebo po viac, usporiadané v skupinách okolo stromu, tak pekne postupujú a rozširujú svoj rast.⁸⁸¹

Rastú tu aj cédre, ale nie dosť dobrej kvality.⁸⁸² Majú aj jeden druh stromu, ktorý je trochu nažltý a žilkovaný⁸⁸³ podobne ako dub.⁸⁸⁴ Má neuveriteľne tvrdé a veľmi trvanlivé drevo, ktoré je také pevné, že sme ho našli na vchodoch budov v Izamale, kde ich používali ako závesy na dvere, na ktorých spočívala celá ich váha.⁸⁸⁵ Vyskytuje sa tu aj iný strom s veľmi pevným drevom, z ktorého robia luky a ošpepy, má žltohnedú farbu.⁸⁸⁶ Ďalší taký má tmavooranžovú farbu, z toho robia čakany,⁸⁸⁷ má veľmi tvrdé drevo, myslím, že ho nazývajú brazílskym.⁸⁸⁸ Je tu aj dosť stromov, o ktorých vravia, že sú dobré na liečenie vredov, nazývajú ich *zon*.⁸⁸⁹ Ale rastie tu aj jeden strom, ktorý má arzénovú miazgu, ktorá poraní každého, ak sa jej dotkne.⁸⁹⁰ Aj jeho tieň je zhubný, osobitne ak v ňom niekto zaspí. Iný strom, ktorý tu rastie, je plný dvojíc dlhých, veľmi pevných a hrubých tŕňov. Niet vtáka, ktorý by si na ňom odpočinul, nemohol by si naň vôbec sadnúť.⁸⁹¹ Tie trne sú pri hrubšom konci duté a vždy plné mravcov. Je tu aj jeden strom, ktorý je veľmi vysoký a rozložitý. Prináša plody podobné svätójánskemu chlebu,⁸⁹² ktoré sú plné čiernych jadier a z ktorých si Indiáni v čase nedostatku pripravujú jedlo. Z jeho koreňov vyrábajú vedrá na vyťahovanie vody z cenotov a studní.⁸⁹³

Sú tu aj stromy, z ktorých kôry vyrábajú Indiáni vedierka na vodu,⁸⁹⁴ ďalšie z ktorých vyrábajú laná,⁸⁹⁵ iné, ktorých rozdrvená kôra sa používa na výrobu odvaru určeného na leštenie štukových omietok múrov, pričom ich to veľmi spevňuje.⁸⁹⁶ Vyskytujú sa tu aj moruše, ktoré majú veľmi dobré drevo.⁸⁹⁷ Celkovo majú toľko ďalších stromov s všestranným úžitkom, že to až prekvapuje. Na vidieku a v lesoch majú mnoho najrozličnejších vrbín,⁸⁹⁸ z ktorých vyrábajú všetky možné druhy košíkov, upevňujú svoje domy a využívajú ich na čokoľvek, čo potrebujú, takže ich užitočnosť je až ohromujúca. Je tu tiež strom, ktorého mlieko je výnimočným liekom na zuby.⁸⁹⁹ Ďalší zase dáva určité veľké plody plné vlny,⁹⁰⁰ ktorá je na plnenie vankúšov lepšia ako kúdel' z vidieckych statkov.⁹⁰¹

Z obáv, aby som nezanedbal význam niektorých stromov alebo ich plodov, som sa rozhodol ich opísať oddelene; a ako prvý z nich musím spomenúť vínový strom, ktorý majú Indiáni vo veľkej vážnosti a preto ho sadia vlastne vo všetkých svojich záhradách a v priestoroch okolo domov. Je to škaredý strom, ktorý nemá ovocie a jediný úžitok dávajú korene, z ktorých spolu s medom a vodou robia svoje víno.⁹⁰² V tejto zemi sa vyskytujú určité druhy divého viniča, ktoré dávajú jedlé hrozno.⁹⁰³ Vyskytujú sa hlavne na pobreží Kupulu.⁹⁰⁴ Sú tu aj slivkové stromy, ktoré dávajú najrozličnejšie druhy sliviek, pričom niektoré sú veľmi dobré a zdravé.⁹⁰⁵ Sú však veľmi odlišné od našich, lebo majú malú dužinu a veľkú kôtku, kým u nás je to skôr opačne. Keď už porovnávame, u tohoto stromu sa plody objavujú skôr než lístie a nemá vôbec kvety, iba ovocie. Je tu aj mnoho banánov, ktoré priniesli so sebou Španieli, lebo predtým sa tu nevyskytovali.⁹⁰⁶ Rastie tu tiež strom, ktorý dáva veľké ovocie, podlhovasté a tučné, ktorého dužina je červená a veľmi chutná.⁹⁰⁷ Nekvitne, iba zarodí veľmi malý plod, ktorý potom pomalyčky rastie. Iný strom, čo tu majú, je veľmi listnatý a pekný, pričom nikdy nezhadzuje lístie. Bez toho, aby mal kvety, dáva ovocie, ktoré je rovnako sladké, ba možno ešte sladšie, než to, čo som zmienil vyššie. Je malé, veľmi sladké a chutné, niektoré plody sú lepšie než iné. Dokonca ak máte tie najlepšie, bývajú veľmi cenené. V svojom jazyku ho volajú *ya*.⁹⁰⁸ Ešte inému stromu tu nikdy neopadáva lístie, je vždy čerstvý a pekný. Dáva akési malé chutné figy, ktoré nazývajú *ox*.⁹⁰⁹ Ďalší strom, čo tu majú je neuveriteľne krásny a svieži, prináša ovocie podobné veľkým vajciam. Indiáni ho zbierajú zelené a nechávajú ho dozrieť v popole. Keď dozrie, vyzerá výborne, je sladké a zasýti ako žltka z vajec.⁹¹⁰ Ďalší strom prináša odlišné plody, tiež žlté, ale nie také veľké ako predchádzajúci, ale mäkkšie a sladšie, ktoré keď sa zjedia, nezostane k videniu nič viac, než kôstka podobná mäkkému ježkovi.⁹¹¹ Je tu tiež ďalší veľmi pekný a svieži strom, ktorý dáva ovocie nie väčšie ani menšie než lieskovec, a to aj so šupkou. Pod ňou má plod podobný višni, ale jeho kôstka je veľká. Indiáni ho nazývajú *uayam* a Španieli *guayas*.⁹¹² Sú tu aj plody, ktoré priviezli Španieli a ktoré sú veľmi chutné a zdravé, nazývajú ich *guayabas*.⁹¹³

V horách sú dva druhy stromov. Jeden dáva ovocie asi tak veľkosti hrušky, veľmi zelené s hrubou šupkou, ktoré privedú k zrelosti tak, že ho celé otlkajú o skalú, počom získa výnimočnú chuť.⁹¹⁴ Druhý strom dáva veľké ovocie tvarom podobné borovicovým šiškám, má dobrú chuť aj keď je vodnaté, trpké a má mnoho malých kôstok, ktoré nie sú zdravé.⁹¹⁵ Vyskytuje sa tu aj strom, ktorý rastie na čistinách, nikdy nie medzi ostatnými stromami, ale vždy len osamote. Jeho kôra je veľmi dobrá na činenie koži a slúži ako škumpa.⁹¹⁶ Rodí malé žlté ovocie, ktoré je veľmi chutné a obľúbené hlavne medzi ženami.⁹¹⁷ Rastie tu aj ďalší strom, veľmi veľký a svieži, ktorý Indiáni nazývajú *on*. Dáva ovocie podobné nevelkým tekvičkám, ktoré je veľmi mäkké, chuťou sa ponáša na maslo a je olejnaté.⁹¹⁸ Predstavuje dôležitú potravinu a významnú zložku výživy. Má veľkú kôtku a jemnú kožu, jedáva sa pokrúpané na štvrtky ako melón, ale so soľou.

Nachádzajú sa tu tiež veľmi škaredé a pichľavé bodliaky, ktoré rastú vo výhonkoch, vždy prichytených na iných stromoch, okolo ktorých sa omotávajú.⁹¹⁹ Dávajú aj plody, ktorých šupka je červená, sú plné semiačok a výzorom pripomínajú artičoky. Pri zbere sú na dotyk mäkké a nemajú pichliače. Dužina je biela a plná malých čiernych zrníčok. Je sladká, veľmi chutná a šťavnatá, že sa až rozpúšťa v ústach. Je sa surová, podobne ako u pomarančov, ibaže so soľou. Indiáni ani nie sú schopní nájsť ich v horách toľko, koľko by ich Španieli radi pojedli.

Je tu tiež strom, ktorý je škaredý a pórovitý, ale dosť veľký; a dáva istý druh veľkých plodov plných žltej dužiny, ktorá je veľmi chutná, so semenami podobnými konopným, ale oveľa väčšími, ktoré sú veľmi účinné na močové problémy. Z tohto ovocia robia dobrú zaváraninu.⁹²⁰ Stromu vyrašia listy až po plodoch. Vyskytuje sa tu tiež menší strom, ktorý je trochu trnitý a dáva plody veľkosti podlhovastej uhorky, ibaže sú o niečo väčšie.⁹²¹ Ich chuť je podobná artičoke,⁹²² aj sa takisto jedia so soľou, nakrájané na plátky. Semená sú podobné

uhorkovým, je ich mnoho a sú mäkké. Ak sa kvôli nejakému poškodeniu urobí v tomto plode otvor, naplní sa latexom veľmi jemnej vône cibetu.⁹²³ Toto ovocie je tiež dobré na ženské mesačiky. Rastie tu aj iný strom, ktorého kvet má veľmi príjemnú vôňu. Jeho plod v Španielsku volajú ovocím bieleho pokrmu a je ho tu mnoho druhov, z ktorých sa dá vybrať len dobré a ešte lepšie ovocie.

Je tu tiež jeden stromček, ktorý Indiáni zvyknú vysádzať pred svojimi domami. Jeho plody veľkosti gaštanov pripomínajú malých ježkov, aj keď nie sú také veľké, ani také pichľavé. Keď dozrejú, otvoria sa a dnu majú zrnká, ktoré používajú dokonca aj Španieli na zafarbenie duseného mäsa, podobne ako sa používa šafrán. Farba je veľmi kvalitná a farbí hlboko.⁹²⁴

Viem dobre, že mi zostáva hovoriť ešte o mnohých plodinách, ale teraz by som sa chcel zmeniť o palmách, ktorých sú tu dva druhy. U jedných sa používajú ich listy na pokrytie domov, sú veľmi vysoké a štíhle.⁹²⁵ Vytvárajú veľké strapce plodov čiernej farby veľkosti bôbu, ktoré sú predmetom záujmu hlavne Indiánok. Druhé palmy sú nízke a tŕnité, ich lístie sa nedá na nič použiť, pretože je príliš krátke a úzke. Dávajú veľké strapce okrúhlych zelených plodov veľkosti holubieho vajca. Keď sa na nich odstráni šupka, zostane veľmi tvrdá kôstka, ktorú treba rozbiť. V nej sa nachádza okrúhle jadierko podobné lieskovcu. Má veľmi dobrú chuť a využíva sa zvlášť v časoch neúrody, keď z nich robia teplé, riedke jedlo, ktoré pijú vždy zrána. Ak je to potrebné, pripraví sa akékoľvek jedlo s mliekom týchto plodov, na spôsob mandľového mlieka.⁹²⁶

Zberajú tu pozoruhodne veľá bavlny, ktorá rastie vo všetkých kútoch tejto zeme. Pestujú tu dva druhy:⁹²⁷ prvý vysádzajú každoročne, a jeho kmienok nepretrvá viac než jeden rok a je veľmi nízky. Ten druhý vydrží päť alebo šesť rokov a v každom zarodí. Plodom sú akési zámotky podobné orechom so zelenou šupou, ktoré sa, keď nadíde čas, rozprasknú na štyri časti, a tam sa nachádza bavlna.

Majú vo zvyku tiež zberať košenilu⁹²⁸ a hovoria, že najlepšia v Indiách je zo suchých oblastí.⁹²⁹ V malej miere ju v niektorých častiach Indiáni ešte stále zberajú. Farby si tu zaistujú veľkým množstvom spôsobov, hlavne ich robia z prírodných farbív niektorých stromov a kvetov. Avšak, keďže Indiáni nevedia ako ich urobiť trvanlivejšími pomocou živice, aby nevybledli, ich farby blednú.⁹³⁰ Ale tí, ktorí získavajú hodváb už pre nich našli riešenie,⁹³¹ pretože hovoria, že sa budú dať urobiť takými dokonalými, aké sa teraz nachádzajú na miestach, kde boli urobené tie najdokonalejšie.

842. V orig. „assenjos“, ide pravdepodobne o palinu pravú (*Artemisia absinthium*), maysky *zizim*, ktorá má aj liečivé účinky.
843. Zdobili sa ňou nielen chrámy, ale aj domy a cesty. Pred posvätnými predmetmi a sochami sa z nej zhotovovali rohože. Porovnaj poznám. **XXX**
844. V orig. „aluahaca“, bazalka (*Ocimum micranthum*).
845. Správne asi *ix tzula* - ide o tuberózu hl'uznatú (*Polianthes tuberosa*), šp. „nardo“. Lacandónci ju nazývajú *bak nikte*, práve z tohto kvetu sa podľa ich mýtov na počiatku čias narodili všetci bohovia. Z tohto dôvodu bola pestovaná pri chrámoch a kultových miestach ako pripomienka narodenia bohov. Pod identickým označením *tzula* Lacandónci poznajú iný biely kvet s veľmi prenikavou, príjemnou vôňou, ide však o odlišný druh, ktorý rastie pri bažinách a riekach.
846. Landov opis nie je presný.
847. Pravdepodobne ide o rod *Cipura* z čeľade ľaliovitých, Tozzer uvádza ako možnosť aj kvet amerického divého cesnaku *Nothoscordum* z tej istej čeľade, čo je však menej pravdepodobné.

848. *Ix laul* - ide o vavrínu podoný aromatický strom *Stemmadenia insignis* s peknými voňavými kvetmi, ktoré zohrávali úlohu v mayskej stvoriteľskej mytológii, ako nám to približuje kniha *Chilam Balam* z Chumayelu (104:14).
849. Výrazom *nikte* sa v mayčine označuje všeobecne kvet a špeciálne stromový druh *Plumeria*.
850. Ide o rôzne formy druhu *Plumeria rubra*. Posledne menovaný kvet tmavoružovej farby nazývajú Lacandónci *chak nikte*, používali ho v prepichnutých nosných prepážkach ako ozdobu, ale dôležitú úlohu zohráva najmä v stvoriteľských mýtoch, pretože podľa nich sa z neho narodila generácia menších bohov. Tozzer zachytil odlišnú verziu (Tozzer 1907: 93), keď bol tento kver otcom hlavného boha Noho Chak Yuma (Nohotxakyuma). Thompson plumeriu identifikoval v spojitosti s bohyňou Mesiaca (Thompson 1939a: 138-140).
851. V orig. letuario, t. j. „lektvar“, „elixír“. Tozzer (195) prekladá „marmalade“, ale pravdepodobnejšie je, že Landa mal na mysli odvar určený na osvieženie a potešenie, možno aj na parfumáciu.
852. Výraz *k'om* označuje dieru, údolie alebo priepasť, názov rastliny je preto neistý, ale môžeme ho zrejme spojiť s rastlinou *k'om ha* (*Microspora amoena*) ktorá sa vyskytovala v cenotoch.
853. V orig. *yerua mora*, čo skutočne označuje morušu, ale tento druh na Yukatáne nerastie.
854. Ceterak lekársky (*Ceterach officinarum*).
855. Ozdobná tropická papraď - adiant (*Adiantum raddianum*).
856. Druh stromu je nejasný. Pérez Martínez opravuje na *yax payal che* „zelený skunk (skunčí) strom“, ktorý identifikuje ako *Petiveria alliacea*. Tozzer priamo v texte prepisuje na *yaxhal balche*, čím spolu s Roysom odkazuje na strom *Pedilanthus itzaeus*, maysky doslovne „strom (*balche*) zelených šípov“. William Gates (1937) prepisuje ako *yaxpahalche*, teda *yax pa'hal che*, v tom prípade by išlo o malý strom využívaný aj na výrobu atramentu (farbiva). Prepis pridržiavajúci sa najpresnejšie originálu by znel ako *yax paal yal che*, čo by sa dalo preložiť ako „zelený detský strom“, s takýmto pojmom však nevieme identifikovať žiadnu yukatánsku drevinu.
857. V orig. *Bac-halar* alebo *Bayhalar*, predpokladáme, že Landa mal na mysli oblasť *Bacalar* v okolí rovnomenného jazera pri Chetumalskom zálive.
858. Prestup liečivý (*Sarsaparilla*, tiež *Smilax*) je lianovitá rastlina, ktorej koreň má výrazné liečivé účinky a bol bohato využívaný už v tradičnej mayskej medicíne proti hnačke, boľeniu hlavy, poštipaniu hmyzom atď. Mysky sa nazýval *am-ak* t. j. „pavúčia liana“.
859. *Cyperus canus*.
860. Výroba košíkov u Mayov je doložená už od najstaršieho obdobia, čo rozoznávame nepriamo podľa zapletaných motívov, odtlačkov a pod., pričom ich reálne časti boli vytiahnuté napr. zo Studni obetí. Košíky však boli istotne vyrábané aj z iných materiálov, napr. Lacandónci ich robia aj z niektorých druhov lián, z kôry a pod.
861. Landa má nepochybne na mysli vlákna agáve (*Agave fourcroydes*).
862. Kukurica (*Zea mays*), maysky *nal* alebo *ixim* predstavovala a stále predstavuje v rôznych podobách až 80% mayskej výživy.
863. Pod sýpkami mal Landa asi na mysli stavby podobné stodolám, ktoré Mayovia robili a stále robia priamo na poliach, kde sa však kukurica neskladuje, ale

- dosúša. Silám by zase mohli zodpovedať skutočné zásobovacie a skladovacie jamy, niekedy nazývané rovnako ako umelé vodné rezervoáre – *chultun*.
864. Landa hovorí o bôbe (habas), ale toto označenie platí len pre plodinu privezenú zo Španielska, v prípade indiánskeho bôbu ide o fazuľu (*Phaseolus vulgaris*), maysky *bu'l*.
865. Myslia sa chili papričky, maysky *ik* (*Capsicum annum* a *Capsicum frutescens*).
866. Maysky *k'uum*, čo zahŕňa viaceré druhy rodu *Cucurbita*.
867. Určité druhy tekvic s veľmi tvrdou kôrou (spravidla nejedlé) slúžili a napr. u Lacandóncov stále slúžia, ako taniere, misky a poháriky, súborne maysky označované ako *lek*, čo je spoločné označenie pre tekvicu (vydlabanú) i nádobu (aj hlinenú). Niektoré druhy tekvic slúžili aj ako včelie úle. Najčastejšie však dnes tekvicové nádoby slúžia ako misky na tortilly.
868. Ide o importovaný cukrový melón (*Cucumis melo*).
869. Nejde o pravú tekvicu, ktorých domovom je Amerika, ale o kalabasu zvanú aj indická uhorka (*Lagenaria siceraria*).
870. Ide o importovanú plodinu proso siate (*Panicum miliaceum*).
871. Ide o mexické zemiaky šp. *jicama*, maysky *chicam* (*Pachyrrhizus erosus*).
872. Ide zrejme o maniok (kasava), šp. *yuca*, maysky *tz'uin* (*Manihot esculenta*).
873. Jeden z týchto dvoch druhov museli predstavovať batáty alebo sladké zemiaky, šp. *camote*, maysky *iz* (*Ipomoea batatas*), druhým bol asi jam, maysky *makal* (*Dioscorea villosa*).
874. Jedným z týchto divých koreňov bude mayský *kup* (*Calopogonium coeruleum*), ktorý bol súčasne symbolom hladu a je spomínaný aj v Chilam Balam, rovnako ako *batun* alebo *u k'utz box* (*Anthurium tetragonum*).
875. Ide o malý strom s listami podobnými fige (*Jatropha aconitifolia*), ktorý je často využívaný v kuchyni. V mayských jazykoch sa nazýva *chay*, *chaya kol*, *k'ik'ilchay* alebo *chay k'ek'en*.
876. Pokiaľ išlo o čakanku (*Cichorium intybus*), musela byť už na Yukatán introdukovaná. To, že nejde o pôvodnú rastlinu evokuje aj Landovo konštatovanie o neznalosti jej využitia. Roys (268) a Lundell však popisovanú rastlinu identifikujú ako mlieč zelinný (*Sonchus oleraceus*), ktorý by však musel byť tiež introdukovaný, naviac má žlté kvety a Landa by ho mohol len ťažko zamieňať s modrokvetou čakankou. Roys udáva mayský názov pre túto rastlinu ako *nabukak*, ďalšie parmene však o nej mlčia.
877. Ide o mayský strom *luch* a jeho rovnomenné plody (*Crescentia Cujete*) identifikovaný už v pozn. č. XXX. Fragmenty takýchto maľovaných nádob sa vytiahli aj zo Studne obetí v Chichén Itzá a tradícia ich maľovania prežíva u niektorých mayských skupín do dnešných dní. Lacandónci tieto plody zdobia rezbou.
878. Nie je isté, či Landa videl strom, ktorý by bol menším poddruhom vyššie zmieneného, alebo jeho príbuznosť odvodil iba z podobnosti plodov a nádob z nich vyhotovených. Lacandónci totiž plody, ktoré zodpovedajú Landovmu popisu nezískavajú zo stromu, ale z lianovitej popínavej rastliny, ktorej plodmi sú malé, veľmi tvrdé tekvičky používané na výrobu malých nádob, pohárov alebo ceremoniálnych hrkálók. Nazývajú ich *mehen luch*, teda „malý *luch*“.
879. *Sapindus saponaria*. Strom strednej veľkosti pripomínajúci tvarom listov a veľkosťou plodov orech čierny.
880. Maysky *pom*, túto funkciu však malo niekoľko druhov stromov. Landa zrejme hovorí o druhu *Protium heptaphyllum* alebo niektorom ďalšom zástupcovi rodu *Burseraceae*. Pod kameňom má Landa na mysli asi kamennú sekerku (maysky

- bat*), ktorou sa kôra nasekávala do tvaru V, pričom celkom na zem sa pripravila nádoba, kam živica odtekala.
881. Nie je isté o akom strome Landa hovorí, Lundell sa domnieva, že ide o *Quararibea fieldii*, avšak úžas a symetriu, ktoré ohromili Landu v ňom mohol vzbudiť skôr najvýznamnejší posvätný strom Mayov *yaxche*, šp. ceiba, botanicky vlnovec päťtyčinkový (*Ceiba pentandra*). Tento strom, ktorý reprezentoval axis mundi, mohol byť práve z náboženských dôvodov vysádzaný v blízkosti posvätných cenotov.
882. *Cedrela mexicana*, maysky *k'uhche* „boží strom“.
883. V orig. „vetoso“, opravujem podobne ako Knorozov a Gates na „venaso“ a prekladám „žilkovaný“. *Brasseur de Bourbourg* opravuje na „vistoso“, teda „nápadný“, *Tozzer* modifikuje na „beatiful“.
884. Ide buď o *Krugiodendron ferreum* alebo *Wimmeria Bartlettii*, ktoré sa oba používali na výrobu sekier a maysky sa nazývali *chim tok* (doslovne „násadka pre pazúrik“).
885. Landa nesprávne považuje dverný preklad za súčasť nosného systému dverí, pretože Mayovia dvere v našom slova zmysle nepoužívali. *Roys* uvádza, že obyčajne predpokladáme, že Mayovia robili tieto drevené preklady z dreva stromu *chicozapote*, tento Landov údaj však upozorňuje na analogické využitie dreva *chim tok*.
886. *Apoplanesia paniculata*.
887. V orig. *bordones*, t. j. čakany, palice na podopieranie, ale v tomto prípade mohlo ísť aj o palice ako symboly úradu.
888. V orig. „esbrasil“, *Caesalpinia platyloba*, maysky *chakte*.
889. *Zoon*, šp. *guayacan*, palo santo (*Guaiacum sanctum*).
890. Išlo pravdepodobne o strom *Sebastiania adenophora* alebo *Sebastiania Standleyana*, ktoré obsahujú jedovatý latex. Lacandónci obdobný strom nazývajú *känor*. Dotyk pokožky s latexom spôsobuje pľuzgiere, ktoré sa ďalej nebezpečne šíria. Landovi vlastnosti tejto látky zrejme pripomínali arzén, ktorý bol dobovým synonymom jedu.
891. Maysky *subim*, krovitý, nízky strom z rodu akácie (*Acacia globulifera*) s dutými dvojicami 3-5 cm dlhých trňov tvarom pripomínajúcich kravské rohy.
892. V orig. *algarrouas*, inak aj rohovník (*Ceratonia siliqua*) pôvodom z juhovýchodného stredomoria, má fazuľovité struky plné výživných semien.
893. Identifikácia nie je istá, možno *Maximiliana vitifolia*, maysky *chuun*.
894. Rovnako dobre môže ísť o druh zmienený v predchádzajúcej poznámke, o ktorom sa zachovali záznamy, že na výrobu vedier sa používala práve jeho kôra.
895. Podľa Lundella prichádza do úvahy až šesť druhov stromov, ktorých pevná kôra či lyko mohli byť takto zužitkované: *Dalbergia glabra*, *Trema micrantha*, *Hampea trilobata*, *Belotia Campbellii*, *Cochlospermum vitifolium* a *Hibiscus tiliaceus*.
896. Spevňovanie štukovej omietky prírodným „lakom“ nám už neznámeho zloženia je nutné predpokladať aj kvôli jej veľmi širokému využívaniu v exteriéroch, a to prakticky pri všetkých typoch mayských stavieb, vo všetkých obdobiach.
897. Nie je isté, s čím si Landa morušu mýlil, ale ako sme už uviedli vyššie, tieto stromy na Yukatáne nerástli.
898. V niektorých verziách sa priamo v texte objavuje azda Landov dovetok „aj keď to v skutočnosti nie sú vrby“.

899. *Thevetia peruviana*.
900. Ide zrejme o niektorý z druhov vlnovca (ceiba), možno *Ceiba aesculifolia* nazývaná maysky *piim*.
901. V orig „de la Alcarria“. Tento výraz pochádzajúci z arabčiny (al garya = malá usadlosť) označoval v Landových časoch v Španielsku vidiecke statky, ktoré produkovali vo veľkom určité poľnohospodárske komodity.
902. Ide o už viac rás spomínané *balché* (*Lonchocarpus longistylus*). Landa sa mýli v tom, že sa na výrobu vína používal koreň, v skutočnosti išlo o kôru tohto stromu. Ingrediencie však uvádza správne. Balché sa stále vyrába na cremoniálne účely medzi Maymi na Yukatáne a v Chiapase u Lacandóncov. Úcta a hojnosť vysádzania tohto stromu sa v niektorých oblastiach týchto regiónov zachovali do dnešných dní.
903. Presnejšie by bolo hovoriť o kroch s plodmi v podobe strapcov so sladkastými bobuľami. Pripomínajú skôr ríbezle, bazu alebo jarabinu než vinič. Landa mal zrejme na mysli druhy *Vitis tiliacifolia*, *Ampelocissus erdwendbergii* alebo niektorý druh rodu *Coccoloba*.
904. Cupul bol mayský mestský štát v poklasickom období, neskôr geografická oblasť Yukatánu. Nachádzal sa v stredovýchodnej časti severného Yukatánu, medzi Ecabom a Sotutou, patrila sem aj oblasť Chichén Itzá. Landa sa však mýli, keď hovorí o jeho pobreží, pretože Cupul priamom s morom nesusedil. Tento úzky pobrežný pás patril štátu (provincii) Chikinchel.
905. Ide predovšetkým o tzv. yukatánsku slivku (*Spondias purpurea*), ktorá má viaceré mayské mená: *abal*, *chibal*, *kanabal*, *ek abal* a pod., pričom sa jej plody bohato využívajú aj v ľudovom liečiteľstve.
906. V súčasnosti rastie na Yukatáne, v Chiapase, Veracruze a v Tabascu niekoľko druhov banánov, z ktorých všetky sú dovezené. Najčastejšie ide o *Musa paradisiaca* a *Musa sapientum*. Lacandónci ich všeobecne označujú výrazom *patan* (zo španielskeho plátano). Na Yukatáne prevzali pôvodný názov od mamey – *haaz*.
907. Ide o mamey (*Calocarpum mammosum*) maysky nazývané *haaz*. Tento názov stále používajú Lacandónci, kým na Yukatáne bol nahradený výrazom *chakal*. Mamey sa pestuje, ale jeho plody stále bežne rastú aj divo v pralesi a sú hlavnou potravou opíc. Lacandónci zužitkovávajú aj jeho veľkú kôstku, ktorej jadro pomelú a pridávajú do kukuričného nápoja pozol.
908. Tzv. chico zapote (*Achras Zapota*), strom, ktorý okrem sladkého ovocia poskytuje latex nazývaný *itz*, ktorý Mayovia používali na obetovanie a Aztékovia ho dokonca žuvali, čím dali podnet k jeho modernému využitiu. Neskôr ho zberali tzv. chicleri, ktorí ako prví prenikli do najväčších hĺbok pralesa a často práve oni objavovali ako prví ruiny klasických mayských miest.
909. Landa skutočný plod *ox* (*Brosimum Alicastrum*) zrejme nikdy nevidel, pretože je v skutočnosti veľmi veľký. Obsahuje však drobné gaštany, ktoré zrejme opisuje ako malé figy. Tieto gaštany sú jedlé a varia sa v čase núdze. Aj v mayských proroctvách je strom *ox* synonymom hladu. Mayské božstvo *X'kanle'ox* „Tá zo žltých listov stromu *ox*“ bola manželkou najvyššieho boha. Kým u Lacandóncov si túto funkciu v istej forme ponechala, na Yukatáne sa pod týmto istým menom stala epifániou Panny Márie.
910. Papája (*Carica papaya*), maysky *p'ut*.
911. V otázke identifikácie tejto plodiny jestvujú oprávnené pochybnosti. Už Pérez Martínez ju identifikuje ako mango (*Mangifera indica*), čomu skutočne zodpovedá Landov opis, vráten len ťažko zameniteľnej kôstky. Príznačné je aj

súčasnité pestovanie a rozšírenie manga, maysky *uzpib* v tejto oblasti. Tozzer však správne podotýka, že mango nie je pôvodnou americkou plodinou, na druhej strane sa však v Landových časoch ešte nemohlo ako introdukované rozrásť natoľko, aby mohol Landa opisovať už plodonosné stromy ako samozrejmu plodinu Yukatánu (Tozzer: 199). Na základe Landovej zmienky a Tozzerovho komentára zaradil John L. Sorenson z Maxwellovho inštitútu v Utahu mango medzi plodiny, ktoré mohli byť importované z Ázie už v predkolumbovských časoch (www.maxwellinstitute.byu.edu). Relevancia tohoto dôkazu je však otázna.

912. *Talisia olivaeformis*.
913. Guajava (*Psidium guajava*), maysky *pichik*.
914. Nie je isté, aké plody tu má Landa na mysli, ale podľa tvaru a potreby otĺkania by mohlo ísť o divé avokádo, ktorého kultivovanú odrodu explicitne uvádza nižšie.
915. *Anona šupinatá* (*Annona squamosa*) má plod podobný borovicovej šiške. Jadrá v nej obsiahnuté sú jedovaté, plod samotný je však prírodným liekom s výraznými protizápalovými účinkami.
916. Škumpa koželužská, sumach (*Rhus coriaria*). Používaná bola pri tradičnej výrobe koží, dnes sa využívajú najmä jej bobule ako obľúbená korenina v orientálnej kuchyni.
917. Ide o strom s plodmi žltej farby, ktoré sú veľkosťou a tvarom podobné čerešňiam, šp. *nanche* alebo *nance* (*Byrsonima crassifolia*), maysky sa nazýva *chi*. Tento strom zohrával významnú úlohu v mayskej mytológii, kde reprezentoval strom sveta. V Popol Vuh na ňom sídlil svetový papagáj *Vukub Kakix*.
918. Ide o avokádo (*Persea americana*).
919. *Cereus undatus*, maysky *chakuob*.
920. Ide o už raz Landom zmieňovaný strom *Jacarita mexicana*, ktorého plody sa používali v časoch neúrody poľnohospodárskych plodín. Maysky sa nazýva *k'umche* a jeho plod *bonete*. Jeho dužina sa spracovávala do podoby akéhosi pudingu, ktorý Landovi pripomínal zaváraninu.
921. Pravdepodobne *Parmentiera edulis*.
922. V orig. *cardo*, čo značí doslovne bodliak, ako to prekladá napr. Knorozov aj Tozzer, rovnomenne bola však označovaná *karda* - artičoka zeleninová (*Cynara cardunculus*), ktorá je vlastne druhom bodliaku. Využívaná bola najmä v arabskej kuchyni, čo v Landových časoch nesporne vplývalo na súdobú španielsku gastronómiu.
923. Cibet je výlučok podchvostných žliaz cibety (*Viverra zibetha*).
924. Ide skôr o ker než strom (*Bixa Orellana*). Maysky sa nazýva *k'u'xu* a má dodnes široké využitie. Jeho farbivo má prenikavú červenú farbu, ktorá osciluje od tehlovočervenej po krvavočervenú. Farbivo sa zberá zo semien plodov tak, že sa vymývajú vo vode, ktorá sa potom dlhodobým varením odparuje. Zostane pevná hmota, ktorá sa pridáva do jedál. U Lacandóncov si zachovalo okrem potravinárskeho, aj kultové využitie, pretože sa využíva na rituálne pomalovanie odevu a symbolicky sa stalo náhradou za ľudskú krv (Kováč XXX).
925. Ide o šp. palma de guano (*Inodes japa*) tieto palmy sa maysky označujú ako *xaan*. Ich listy sa dodnes používajú na pokrývanie striech. Životnosť jedného pokrytia nebýva väčšia ako 2-5 rokov u domov a nie viac ako 5-8 rokov u hospodárskych objektov. Potom treba pokryť strechu nanovo. Rastom

osídlenia a ich využívaním sa početnosť týchto paliem veľmi znížila, v súčasnosti sa však opäť rozširujú a v niektorých obalstiach sa tradícia palmových striech obnovuje.

926. Pravdepodobne šp. coyol (*Acrocomia mexicana*), maysky *tuk'*, dodnes sa z nej podomácky vyrábajú rôzne druhy sladkostí.
927. V skutočnosti ide až o tri druhy: *Gossypium herbaceum*, *Gossypium hirstum* a *Gossypium barbadense*. Všetky sa nazývajú maysky jednotne – *taman*. Produkcia bavlny a výrobky z nej, predovšetkým plášte (šp. mantas), boli jedným zo základov mayského výmenného obchodu a pretrvali hlboko do koloniálneho obdobia.
928. Košenila je karmínové farbivo, ktoré sa získava zberom a sušením červca nopálového (*Coccus cacti*) maysky *mukay*. Slúži ako farbivo aj liek.
929. Suché oblasti boli pochopiteľne podmienené výskytom hostiteľa červca nopálového, ktorým je kaktus opuncia, šp. nopál (*Opuntia vulgaris*).
930. Súčasní Lacandónci takisto používajú veľké množstvo rastlinných farbív, ktoré ďalej neupravujú a ich trvanlivosť je preto veľmi malá. Obdobný stav mohol Landa zaznamenať na Yukatáne, aj keď na inom mieste (viď kap XLVII pozn. 836) zmieňuje prírodný lak, ktorý Mayovia používali a o ktorom máme mnoho ďalších svedectiev.
931. Nie je celkom jasné, čo tu mal Landa na mysli, ale najskôr sa v spojení s hodvádom mýlil. Keďže sa predtým dva krát vyjadril o morušiach na Yukatáne, ktoré si musel mýliť s dajakým iným stromom, možno mal na mysli niektoré zo stromov druhu zantoxyl (*Xanthoxylum*), ktoré hostili červa *Coccus axin* a z jeho výlučkov sa vyrábala domorodý lak (pozri pozn. vyššie). V prípade, že mal na mysli prostriedok zo zámoria, dopustil sa najskôr tiež omylu, lebo v jeho časoch bol síce objavený v Indii a Južnej Ázii šelak, t. j. výlučky stromového červa *Tachardia lacca*, ktorý mal podobné konzervačné vlastnosti, tiež však priamo nesúvisel s hodvádom.

L. VTÁCTVO MORA A ZEME

Množstvo vtákov, ktoré žijú v tejto zemi je neuveriteľne veľké. Sú tak rozmanité, že musíme chváliť toho, ktorý ju nimi naplnil ako požehnaním. Majú domácu hydinu ako sú ich sliedky a kohúty, ktorú chovajú v svojich domoch vo veľkých množstvách, aj keď chovať ich je náročné.⁹³² Prevzali aj chov hydiny zo Španielska, naše sliedky, ktorých pestujú veľa a s veľkým zdarom. Vo všetkých ročných obdobiach od nich získavajú kuriatka. Chovajú tiež určitých holubov, ktoré sú krotké ako naše a rýchlo sa rozmnožujú.⁹³³ Kvôli periu chovajú istý druh veľkých bielych kačíc, myslím, že boli dovezené z Peru, a tak im často šklbú perie, aby ho použili na skrášlenie svojich šiat.⁹³⁴

Nachádzajú sa tu najrozmanitejšie druhy vtákov, z ktorých sú niektoré veľmi pekné. Medzi nimi sú to napríklad dva druhy malých hrdličiek, ktoré sú veľmi pôvabné, veľmi malé a ľahko skrotnú, preto sú vhodné na zdomácnenie.⁹³⁵ Žije tu aj malý vtáčik, ktorý spieva tak nádherne ako slávik a nazývajú ho *ixyalchamil*.⁹³⁶ Sadá si na múry tých domov, kde majú sady, alebo priamo na stromy v sadoch. Vyskytuje sa tu jeden veľký a veľmi pekný vták tmavozelenej farby, ktorý nemá na chvoste viac než dve dlhé perá a aj tie sú operené iba v druhej polovici. Jeho domovom sú budovy, pričom sa objavuje iba zrána.⁹³⁷ Ďalšie vtáky sú

výzorom a darebáckym správaním podobné strakám. Sú to veľkí krikl'úni, ktorí nenechajú prejsť ľuďi po ceste bez toho, aby ich prezradili.⁹³⁸ Je tu aj veľa malých belorítok alebo lastovičiek, myslím, že sú to skôr belorítky pretože sa nerozmnožujú v hniezdach ako lastovičky.⁹³⁹

Žije tu tiež veľký vták mnohých farieb a veľkej krásy, ktorý má veľký a silný zobák. Vždy sa zdržiava na suchých stromoch, na ktorých sa pridržiava pazúrmí. Prederavuje kôru svojím zobákom takou silou, že to počuť na veľkú vzdialenosť.⁹⁴⁰ Robí to preto, aby vytiahol červíkov z ich dier v dreve, lebo sa nimi živí. Dier, ktoré urobia títo vtáci je toľko, že stromy, kde žijú červíky, sú nimi posiate zhora až dole ako rešeto.

Vyskytuje sa tu mnoho poľných vtákov, ktoré sa všetky dajú jesť, ako napríklad tri druhy veľmi pekných holubičiek.⁹⁴¹ Sú tu tiež vtáky, ktoré sa vo všetkom podobajú španielskym jarabiciam, ibaže majú vysoké nohy červenej farby a nie sú vhodné na jedenie.⁹⁴² Avšak pôsobia krásne, ak sú zdomácnené a chovajú sa pri dome. Je tu tiež prekvapujúco veľa prepelíc, sú o niečo väčšie ako naše a sú vynikajúce na jedenie.⁹⁴³ Lietajú len málo a Indiáni ich chytajú pomocou psov, naženú ich na stromy, kde im hádžu slučky okolo krkov. Je to veľmi dobrá poľovačka. Žije tu mnoho hnedastých bažantov, ale aj pestrofarebných akurátnej miery, ibaže nie sú až také chutné ako talianske.⁹⁴⁴ Vyskytuje sa tu aj vták veľký ako miestna sliepka, ktorého nazývajú *cambul*,⁹⁴⁵ je až k počudovaniu krásny a veľmi plachý,⁹⁴⁶ výborný je však na jedenie. Ďalší sa nazýva *cox*,⁹⁴⁷ je rovnako veľký ako predchádzajúci, má divý a kolísavý krok. Samce sú čierne ako smola a majú veľmi pekné brčkavé korunky z peria. Viečka ich oči sú žlté a veľmi pekné. Je tu aj mnoho pávov,⁹⁴⁸ ktoré ale nemajú také krásne perie ako tie v Španielsku. Sú však pekné a obdivuhodné, veľkosťou pripomínajú indiánskych kohútov, a sú aj rovnako chutné. Takýchto vtákov je viac, ale aj ak som ich videl, už si na ne dobre nespomínam. Všetky veľké vtáky Indiáni zabíjajú rovno na stromoch, pomocou šípov. Kradnú ich vajcia a dávajú ich svojim sliepkam, potom vychovávajú kuriatka, ktoré sú už veľmi krotké. Žijú tu tri alebo štyri druhy papagájov,⁹⁴⁹ malých aj veľkých; a sú ich také krdle, že robia škodu na výsadbe.

Vyskytujú sa tu aj iné - nočné vtáky, ako sú sovy, kuvíky⁹⁵⁰ a sľuky.⁹⁵¹ Je zábavné, kráčať nocou a vidieť ich ako vzlietajú a letia dlhý kus cesty pred ľuďmi. Indiánov však veľmi znepokojujú, lebo ich považujú za nositeľov znamení, rovnako ako aj ďalších vtákov.⁹⁵²

Nachádzajú sa tu aj veľmi mäsožravé vtáky, ktorých Španieli volajú *supmi* a Indiáni *kuch*.⁹⁵³ Sú čierne a majú krk a hlavu podobnú miestnym sliepkam,⁹⁵⁴ majú však dlhý zobák ukončený hákom. Sú veľmi špinavé, pretože sa vždy zdržiavajú v chlievoch, na miestach, kde sa vyprázdňujú črevá a ako potravu si hľadajú zdochliny. Je overenou skutočnosťou, že doteraz nikto nevidel ich hniezdo, ani sa nevie, kde dorastajú ich mláďatá,⁹⁵⁵ preto niektorí hovoria, že sa dožívajú dvesto a viac rokov. Ďalší zase veria, že to oni sú pravými vranami. Majú takú veľkú schopnosť cítiť mäso zdochliny, že ich Indiáni využívajú na vyhľadávanie jeleňov, ktoré zranili pri love. Nemajú inú možnosť ako vyšplhať sa na vysoký strom a rozhladnúť sa, kde sa zlietajú tieto vtáky. Je isté, že práve tam môžu hľadať svoj úlovok.

Je tu pozoruhodné množstvo a rôznorodosť dravých vtákov, pretože sú tu malé orly⁹⁵⁶ a jastraby, ktoré sú výbornými lovcami. Sú tu aj veľmi pekné krahulce,⁹⁵⁷ oveľa väčšie ako tie v Španielsku. Je tu aj lastovičiar, sokol a mnohé iné, ale keďže nie som poľovník, už si na ne nespomínam.

Nekonečnosť, početnosť a rozmanitosť morského vtáctva je obdivuhodná, rovnako ako krása veľkých vtákov i drobných vtáčikov, každého jedného svojho druhu. Sú tu vtáky veľké ako pštrosy, hnedastej farby a s veľkým zobákom. Pohybujú sa vo vode, hľadajú, čo by ulovili, a hneď ako uvidia rybu, vznesú sa do vzduchu a vzápätí sa vrhnú dolu za rybou úderom napriameného zobáku s krkom a nikdy pritom neminú cieľ. Vytrvávajú v rozmachu a ďalej plávajú, prehltávajú pri tom rybu bez toho, aby si ju očistili alebo akokoľvek upravili.⁹⁵⁸

Žijú tu aj veľké vtáky, ktoré sú štíhle, lietajú často, veľmi vysoko a ich chvost je rozdelený na dve časti.⁹⁵⁹ Ich tuk je udivujúcim liekom na jazvy po ranách a na kľče údov spôsobené ranami. Sú tu aj akési divé kačice, ktoré vydržia pod vodou veľmi dlhý čas, keď si hľadajú rybaciú potravu. Sú veľmi odvážne a na zobáku majú hák, pomocou ktorého lovia ryby. Vyskytujú sa tu aj ďalšie malé kačičky, ktoré sú veľmi pekné a volajú sa *maxix*.⁹⁶⁰ Sú veľmi krotké a chovajú ich v domoch, lebo nevedia utiecť.

Je tu mnoho druhov volaviek a beluší, niektoré sú biele, iné hnedasté,⁹⁶¹ niektoré veľké, iné malé. V Lagune de Términos žije zase mnoho svetločervených,⁹⁶² ktorých farba sa podobá na prášok z košenily. Je tu toľko druhov maličkých vtáčkov a veľkých vtákov, že vzbudzujú obdiv ich nesmiernou početnosťou a rozmanitosťou. Ešte lepšie je ich rovno vidieť, ako veľmi starostlivo hľadajú potravu na pláži, ako idú za vlnou morského príboja a potom od nej utekajú. Iné hľadajú potravu na brehoch, ďalšie ju berú svojim druhom, ženúc sa za ňou, ako rýchlo sa len dá. Ale to, čo je treba na tom obdivovať najviac je, že ich všetkých zaopatruje sám Boh, ktorý ich naplnil svojim požehnaním.

932. Landa na tomto mieste zreteľne odlišuje pôvodnú hydinu, ktorú chovajú Mayovia a tú, ktorú majú dovezenú zo Španielska. V oboch prípadoch používa výrazy gallos a gallinas, čo je sliepka domáca (*Gallus gallus*), maysky *kax*. Vieme však, že pôvodnou domácou hydinou Mayov boli *ulum* morky (*Memeagris gallopavo*), ktoré sa, najmä samce, od sliepok a kohútov výrazne líšia. Prekvapuje preto, že Diego de Landa tohoto vtáka neodlišuje, tak ako to robí v iných prípadoch. Napriek tomu musíme predpokladať, že píše v tomto prípade o morkách, inak by nezdôrazňoval, že ide o „ich sliepky“ a hlavne obtiažnosť ich chovu (v orig. „son penosos de criar“) a v druhom prípade, keď spomína explicitne španielske sliepky, nezdôrazňoval ich úspešný chov a ľahké rozmnožovanie. Nedávno sa ukázalo (Matisoo-Smith and all; 2007) že sliepky boli prítomné na americkom kontinente už v predkolumbovskom období, a že ich tam, ako ukázalo ich špecifické DNA, museli dopraviť polynézske moreplavci. Pizzaro s druhmi opisovali niektoré domorodé obrady s obetovaním sliepok, čo sa predtým vykladalo ako chybná interpretácia, ale dnes je zrejmé, že išlo skutočne o sliepky. Aj preto by sme mali byť pri raných opisoch sliepok u Indiánov vo všeobecnosti opatrní. Vedecké dôkazy však zatiaľ pochádzajú iba z Chile (polostrov Arauco) a hoci sa už rozšírenie týchto sliepok v Južnej Amerike stáva nespochybniteľným, pre dosť vzdialenú mayskú oblasť priame dôkazy chýbajú.
933. Išlo s najväčšou pravdepodobnosťou o drobné holuby rodu *Columbigallina* (označované aj *Columbina*). Najskôr o *C. rufipennis*, ktoré Mayovia nazývali *mucuy*, alebo o blízke príbuzné *C. talpacoti* alebo *C. passerina*. V súčasnosti sa nechovajú, žijú divo. Lacandónci posledné z menovaných niekedy lovia a nazývajú *ah tuch*.
934. Pôvodný chov kačíc, maysky *kutza'*, sa u Mayov nedá predpokladať, aj keď tu žije divá forma šp. *pijiji* (*Dendrocygna autumnalis*) pripomínajúca našu divú kačku, iba že je subtitlnejšia. Táto sa príležitostne mohla chovať v zajatí, aspoň tak som to pozoroval u Lacandóncov, ktorí chov domácej hydiny na perie naďalej praktizujú, perie však používajú predovšetkým na šípy.
935. Ide zrejme o niektorý z druhov uvedených v pozn. č. 933.
936. Pravdepodobne ide o druh vtáka – orieška: *Thryothorus albinucha*. Mayský názov sa dá vyložiť vo vzťahu k určitému ovociu ako jeho potrave: *ix-femininum*, *yaal* – chutiť, *ch'am(il)* – trpké ovocie, druh orechov.

937. Ide o papagája označovaného ako motmot alebo momot (*Eumomota superciliaris*), maysky *tah* alebo *toh*.
938. *Cissolopha yucatanica*.
939. Ide asi o malé druhy lastovičiek (*Stelgidopteryx ridgwayi*), ale sú tu aj belorítky (Progne), pričom však najznámejší mayský vták tohto typu je Srp torpédovitý (*Chaetura pelagica*) maysky *kuzam* (podľa tohto vtáka bolo označované poklasické kultové miesto, ostrov Cozumel – Lastovičí ostrov).
940. Išlo zrejme o d'atľa *Ceophloeus scapularis*, maysky *kolomte* alebo tesárika *Melanerpes dubius*, maysky *ch'ahum*.
941. Možno sú zameniteľné s druhmi opísanými v pozn. č. 933, môže však ísť napríklad aj o *Columba flavirostris*, maysky *ix kukut kip*.
942. Ide asi o niektorý druh tinama (*Tinamidae*) alebo o chriaštel'a (*Rallidae*).
943. Pravdepodobne *Eupsychopteryx nigrogularis*, maysky *bolon chak* alebo *bech' ha*.
944. Za bažantov boli považované predovšetkým nižšie rozoberané mayské druhy *kanbul* a *kox*.
945. Je to kurovitý vták hoko, maysky *cambul* (*Crax globicera*), anglicky curassow a v Mexiku po španielsky nepresne „faisan“ - bažant. Podľa motulského slovníka ho Mayovia aj domestikovali. Má na hlave podobnú korunku ako Landa opisuje nižšie u vtáka *kox*. Hoko zohráva významnú rolu v lacandónskej mytológii a v klanových klasifikáciách (*onen kanbul*).
946. V orig. „de grande miedo“, William Gates interpretuje ako „very courageous“, v zhode s ním prepisuje Pérez Martínez ako „de gran denuedo“, v zhode s ním aj Knorozov „očeň robkaja“. My sa tentokrát držíme doslovnej dikcie a prekladáme v zhode s Tozzerom, ktorý píše „very timid“.
947. Ide o druh penelopa chochlatá (*Penelope purpurascens*), šp. cojolita, maysky *ah kox*.
948. Držím sa tu starého španielskeho významu „pavo“, čo značilo, podobne ako v slovenčine – páv, práve preto ich Landa porovnáva so španielskymi. Neskôr sa tento pojem v španielčine udomácnil práve pre vtáka z tejto oblasti, ktorý je pávovi len veľmi nedokonale podobný a my ho poznáme ako moriaka (pôvodný páv sa dnes španielsky nazýva „pavo real“). Landa tu má teda zrejme na mysli divého moriaka (*Agriocharis ocellata*, *Meleagris ocellata*). Morky a moriakky patrili k najčastejším mayským krvavým obetiam, usekávali sa im rituálne hlavy, ako to možno vidieť aj na početných vyobrazeniach v kódexoch, napr. **XXX**.
949. Na Yukatáne žije oveľa viac druhov papagájov, ale ak Landa prirodzene zmieňuje troch najvýraznejších, mohol mať na mysli malého červeného papagája nazývaného podľa prameňov maysky *chak piliz*, *chaktun piliz* alebo *chak piliz mo'*, ďalej väčšieho zeleného papagája nazývaného maysky *t'ut'* (Amazona *xantholora*), pričom *t'ut'* je niekedy aj obecný názov pre všetky papagáje; a veľkého, najvýraznejšieho, na červeno sfarbeného papagája, ktorý symbolizoval slnko a zohrával dôležitú rolu v mayských mýtoch a náboženstve, maysky sa nazýval *mo'* (*Ara macao*).
950. Ide pravdepodobne o kuvička *Glaucidium phalaenoides ridgwayi*, maysky *ah koo ak'ab* a o kuvika *Otus choliba thompsoni*, maysky *ah kuy*. Ďalej prichádzajú do úvahy yukatánsky výr bielobradý *Bubo virginianus mayensis*, maysky *ikim* a sova myšiarka *Asio magellanicus mayensis*, maysky *tun kuluchhu*.
951. Lelek paurake (*Nyctidromus albicollis yucatanensis*).

952. Sovy a kuviky boli v mayskej tradícii znamením a poslami smrti. Z Popol Vuh poznáme napríklad štyri sovy **XXXX**, ktoré boli poslami pánov Xibalby **XXX**. U Lacandóncov sa spojenie nočných vtákov so smrťou zachovalo, rovnako ďalšie vtáky sú námetom viacerých mýtov, majú symbolický význam, ich spev, či návšteva v blízkosti obydli, alebo aj ich zahliadnutie v prírode, nesú so sebou celú paletu negatívnych alebo pozitívnych predpovedí.
953. Sup všeobecne je maysky *k'uch* alebo aj *ch'oom*. Landa opisuje zrejme kondora krkavcovitého (*Coragyps atratus*) a prípadne aj supovca mokrovitého (*Cathartes aura*). Mayovia verili, že supi prinášajú choroby, termínom pre mor bol výraz „*ok na k'uchi*“, čo značí „sup vstúpil do domu“. Lacandónci sa domnievajú, že boh smrti Kisin bráva na seba podobu supa. V kódexoch vidíme supa ako vyberá mŕtvoľe oko, čo bolo symbolické znázornenie smrti.
954. Na základe tohto prirovnania je už celkom určité, že Landa hovorí o morkách ako o sliepkach. To, že majú morky hlavy podobné supom nezostalo bez mytologických konotácií. Lacandónci sa napríklad domnievajú, že supy (*ch'om*) sú predkami moriek (*urum*).
955. Pravdepodobne práve táto neznalosť hniezdišť supov viedla Mayov k predstave, že supi hniezdia v nebi. Lacandónci v svojej kozmológii predpokladajú, že prvé pásmo nebies je obývané supmi.
956. Maysky sa orol označuje ako *koot*. Podľa Roysa (330) bolo výrazom pre čarodejníka spojenie *ah way koot* „orol-čarodejník“. Zo všetkých orlov bol však pre Mayov najdôležitejší orol harpya, správnejšie harpya opičiarka (*Harpia harpyja*), maysky *koot ma'ax*. Landa ho síce, nespomína, ale má až 2 m rozpätie krídel a v lacandónskej mytológii to boli vtáky, ktoré pôvodne lovili ľudí, kým to najvyšší boh nazakázal. *Koot ma'ax* tiež stráži bránu do podsvetia.
957. Maysky pravdepodobne *ah kenkenbak*.
958. Podľa opisu by mohlo ísť o pelikána hnedého (*Pelecanus occidentalis*).
959. Fregata vznešená (*Fregata magnificens*).
960. Mohlo by ísť o kačicu modrokrídlu (*Anas discors*).
961. Mohlo by ísť o volavku druhu *Egretta*, konkrétne o *Florida caerulea* a o volavku statnú (*Ardea herodias*).
962. Pravdepodobne lyžičiar ružový (*Platalea ajaja*).